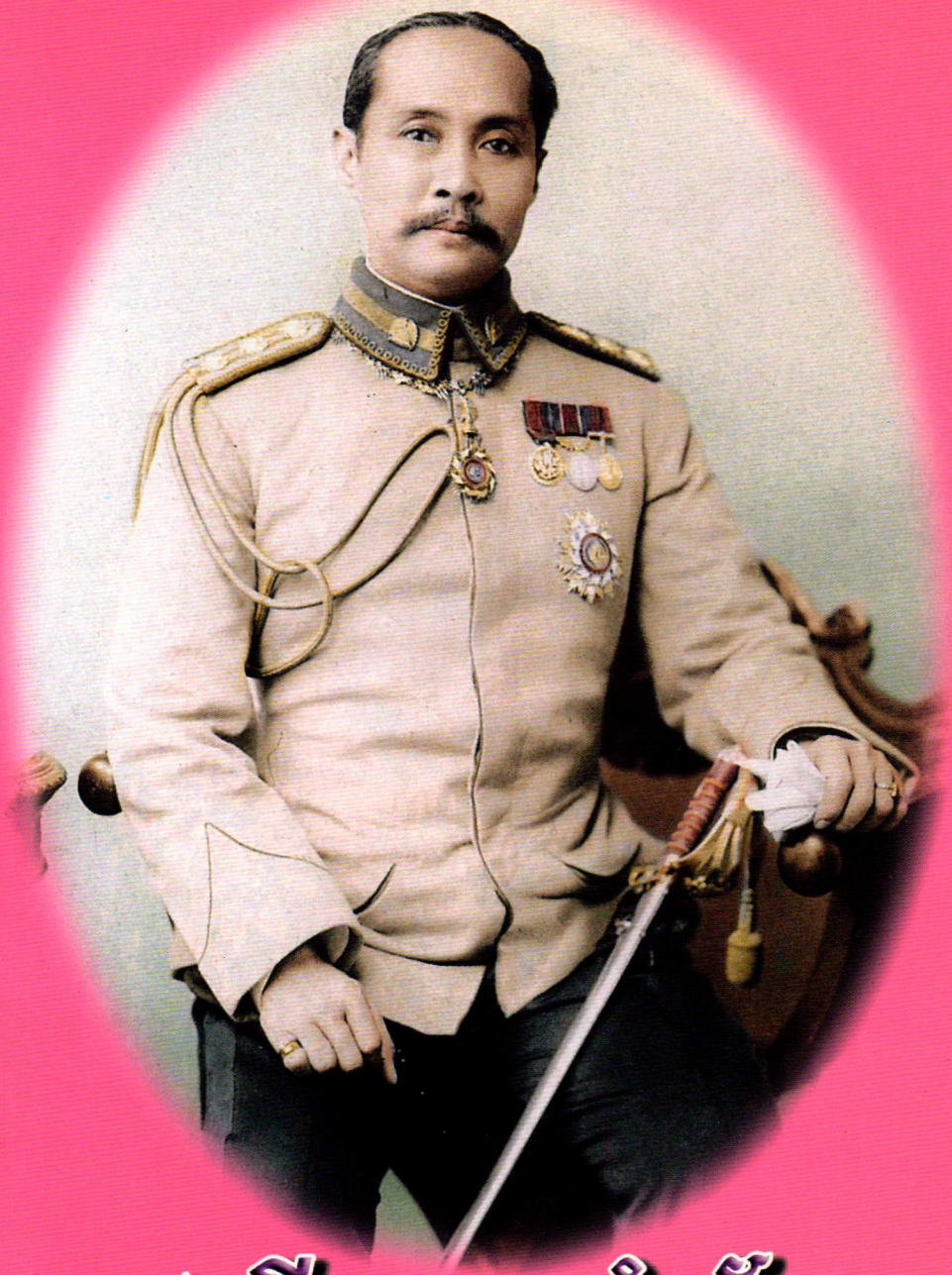

สดุดีบุคคลสำคัญ

เล่ม ๒๓

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๕๔

สดุดีบุคคลสำคัญ

เล่ม ๒๓

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๕๔

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒๓
คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๕๔ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

๙๒๐.๐๔๙๓ เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน
ส ๙๒๕ ส สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒๓. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๔.
๓๖๐ หน้า. ภาพประกอบ

๑. ไทย - - ชีวประวัติ,
๒. ชื่อเรื่อง
ISBN 974-7770-60-1

บรรณาธิการ นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง
ผู้ช่วยบรรณาธิการ นางเบญจมาส แพทอง นางสุมาลี เกตุแก้ว
นางสมจิตต์ เทียนสว่าง นางสาวจิราภา เบญจาทิกูล
ศิลปกรรม นายพินิจ สุขะสันติ์

พิมพ์ที่ : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา
ถนนสามเสน แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๔๓ ๐๖๑๑ โทรสาร ๐ ๒๒๔๓ ๐๖๑๖

คำนำ

การที่ประเทศไทยมีสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นหลักยึดเหนี่ยวในการปกครอง มีเอกลักษณ์ที่แสดงออกถึงความงดงามและเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมยาวนาน สั่งสมความรู้เป็นประจักษ์พยานที่ควรแก่ความภูมิใจ ดังที่คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญได้ดำเนินการเผยแพร่บทความทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นสิ่งที่อำนวยประโยชน์ทางการศึกษา และให้มีความเข้าใจในความเป็นชาติไทย เป็นแนวทางในการช่วยกันธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติไว้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ จึงได้รวบรวมบทความที่จัดทำขึ้นในแต่ละปีมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ **สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒๓** ประกอบด้วยบทความอันมีเนื้อหาสาระหลากหลาย แบ่งเป็นหมวดพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ พระสงฆ์ และบุคคลทั่วไป จึงหวังว่าบทความเหล่านี้จะอำนวยความรู้ให้แก่ผู้ตั้งใจศึกษาเพื่อร่วมกันรักษาศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติไว้สืบไป

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สารบัญ

หน้า

หมวดพระมหากษัตริย์

๑. พระอัจฉริยภาพในงานพระราชนิพนธ์
ของสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า ๓
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๒. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ผู้ทรงสร้างราชอาณาจักรไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว ๘
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๓. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับ
ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ๑๕
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๔. อภิลักขิตสมัยเนื่องในโอกาสวันสวรรคต
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ครบ ๑๐๐ ปี ๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๓ ๒๕
นางสายไหม จบกลศึก

๕. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกำเนิดนามสกุล ๓๔
นางเบญจมาส แพทอง

๖. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : พระมหากรุณาธิคุณ
ด้านทหารผ่านศึก ๔๐
นางเบญจมาส แพทอง

หมวดพระบรมวงศานุวงศ์

๗. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
กับการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ๔๙
นางเบญจมาส แพทอง

หน้า

๘. สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย ๕๖
นายขวัญแก้ว วัชโรทัย

๙. "ไม่มีทรัพย์ใดจะเสมอด้วยศิลปวิทยา" ทุนการศึกษาพระราชทานของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ๗๑
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๑๐. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี "มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน" ๗๗
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๑๑. "เพราะต้องการจะเป็นครู" สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ๘๕
นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

๑๒. จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับพระกรณียกิจด้านการทหารเรือ ๙๖
นางอรุณี แดงพันธ์

๑๓ ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร กับการศึกษาของกุลสตรีไทย ๑๐๕
นายขวัญแก้ว วัชโรทัย

๑๔. พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร จากเจ้านายผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ สู่ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ๒ สมัย ๑๑๐
นางอรุณี แดงพันธ์

๑๕. พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ๑๒๐
นางอรุณี แดงพันธ์

หน้า

๑๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ๑๒๖
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ
๑๗. "กำลังใจ" หยาดน้ำพระหฤทัยจากพระเจ้าหลานเธอ
พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา สู่ผู้ต้องขังหญิง ๑๓๒
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง
๑๘. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย
ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยพระองค์แรก ๑๔๑
นางสาวเพลินพิศ กำราญ
๑๙. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร ๑๔๗
นางสาวเพลินพิศ กำราญ

หมวดพระสงฆ์
๒๐. หลวงพ่อเงิน บ้านบางคลาน อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร
พระภิกษุผู้แก่กล้าทางวิทยาคม ๑๕๕
นางจารุดี ผลประการ
๒๑. พระญาณสิทธาจารย์ (หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร)
ภิกษุผู้ถึง "ธรรมะ" ด้วย "มรณานุสติ" ๑๖๐
นางจารุดี ผลประการ

หมวดบุคคลทั่วไป
๒๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ๑๗๑
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ
๒๓. นายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์ ปราชญ์ผู้เป็นเพชรแห่งหัวหิน ๑๗๘
นายประยงค์ อนันทวงศ์
๒๔. เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค)
กับผลงานหนังสือสอนเด็ก "หนังสือแสดงกิจจานุกิจ" ๑๘๕
นางจารุดี ผลประการ

หน้า

๒๕. บรรพบุรุษของไทยแต่โบราณ ตอน “เทพสิงห์”
วีรบุรุษเมืองยวมผู้ครองนครเชียงใหม่ เจ้าของนาม
“ค่ายเทพสิงห์” จังหวัดแม่ฮ่องสอน ๑๙๔
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๒๖. อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ
(อาเลกแซนเดอร์ อมาตยกุล) ๒๐๐
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๒๗. พ. ณ ประมวญมารค รัตนกวีแห่งตะวันออก ๒๐๕
นางเบญจมาส แพทอง

๒๘. บรรพบุรุษของไทยแต่โบราณ ตอน พระภักดีเดชะ
เจ้าเมืองประจันตคามสามชั่วคน ๒๑๑
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๒๙. หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ทุกลมหายใจของท่าน
คือ “งานหนังสือ” ๒๑๙
นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

๓๐. หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี สถาปนิกพิเศษ
ประจำสำนักพระราชวัง และศิลปินแห่งชาติ
สาขาทัศนศิลป์ (สถาปัตยกรรม) ๒๒๘
นางสาวเพลินพิศ กำราญ

๓๑. น้อมสักการ จารพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ
วิลาสวงศ์ พงศะบุตร ครูผู้อุทิศตนเพื่อวิชาประวัติศาสตร์ ๒๓๖
นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

๓๒. พระศรีพนมมาศ (ทองอิน) แบบอย่างนายอำเภอนักพัฒนา
กับสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ครั้งรัชกาลที่ ๕ ๒๔๓
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

หน้า

๓๓. นายสง่า มยุระ “ราชาพู่กัน” ของไทย ๒๕๑
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๓๔. พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ราชบัณฑิตและศิลปินแห่งชาติ ๒๕๙
นางเบญจมาส แพทอง

๓๕. “ศิลปะยืนยาว ชีวิตสั้น” นายสวัสดิ์ ตันติสุข ศิลปินชั้นเยี่ยม
ศิลปินแห่งชาติ ราชบัณฑิต สาขาวิจิตรศิลป์ (จิตรกรรม) ๒๖๖
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๓๖. ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์
กับตำรายาจารึกวัดราชโอรส ๒๗๘
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๓๗. หลวงสุขุมนัยประดิษฐ (ประดิษฐ สุขุม) ๒๘๖
นางอรุณี แดงพันธ์

๓๘. มหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค)
(พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๗๙) ๒๙๓
นางสายไหม จบกลศึก

๓๙. รองอำมาตย์เอก หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (ทองดี เรศานนท์)
- ปูชนียบุคคลแห่งวงการเกษตรและสถาบันเกษตร
- บิดาแห่งการเลี้ยงไก่ของประเทศไทย กับคำขวัญ
“กินไข่วันละฟองไม่ต้องไปหาหมอ” ๒๙๙
นางจารุดี ผโลประการ

๔๐. หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร นายช่างใหญ่
แห่งกิจการรถไฟไทย ๓๐๙
นางอรุณี แดงพันธ์

๔๑. ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร
ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาโบราณและปรัชญาทางศาสนา ๓๑๕
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

หน้า

๔๒. นางแสงดา บันสิทธิ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ ๓๒๒
นางเบญจมาส แพทอง
๔๓. อำมาตย์เอก พระอาจวิทยาคม หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ (Dr. George Bradley Mc. Farland) ๓๓๐
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ
๔๔. ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ๓๓๖
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ
๔๕. มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี (โถ สุจริตกุล) ๓๔๔
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

หมวด
พระมหากษัตริย์

พระอัจฉริยภาพในงานพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระเกียรติคุณแผ่ไพศาลอย่างยิ่งในนานาประเทศทุกภูมิภาค จากการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญพระราชไมตรีกับประเทศต่างๆ ทั้งฝ่ายเอเชียและยุโรป และจากการประกาศขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชา-

ชาติ (UNESCO) ๒ ครั้ง คือ การประกาศพระเกียรติคุณให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกในสาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคม และการสื่อสารประจำปี ๒๕๔๖ กับการประกาศขึ้นทะเบียนเอกสารการปฏิรูปการบริหารการปกครองประเทศสยามในรัชกาลของพระองค์เป็นมรดกความทรงจำของโลกเมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒

เอกสารสำคัญในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนหนึ่งเป็นเอกสารที่ทรงบริหารราชการกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศ อีกส่วนหนึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ที่เกิดจากพระอัจฉริยภาพด้านการประพันธ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาสามารถด้านอักษรศาสตร์และการประพันธ์มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ดังนั้นในช่วงเวลาที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติ ๔๒ ปี จึงปรากฏบทพระราชนิพนธ์เป็นจำนวนมาก ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

บทพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว แบ่งได้ ๓ หมวด ดังนี้

หมวดที่ ๑ พระราชนิพนธ์หนังสือ เป็นพระราชนิพนธ์ที่เกิดจากการที่ได้ทรงศึกษาค้นคว้าโบราณราชประเพณี กฎหมาย ประวัติศาสตร์ ศาสนา วรรณกรรม และศิลปกรรม และทรงพระราชนิพนธ์เป็นหนังสือเพื่อพระราชทานความรู้ที่ถูกต้อง หรือพระบรมราชวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เช่นธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชพิธีสิบสองเดือน และพระราชวิจารณ์จดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี เป็นต้น นอกจากนี้เป็นพระราชนิพนธ์ที่เป็นจดหมายเหตุรายวันเมื่อเสด็จประพาสสถานที่ต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น จดหมายเหตุรายวันเมื่อเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี พุทธศักราช ๒๔๒๙ จดหมายเหตุรายวันเมื่อเสด็จประพาสเกาะชวา พุทธศักราช ๒๔๒๙ เป็นต้น ทั้งยังมีพระราชนิพนธ์ในลักษณะพระราชหัตถเลขาถึงพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เมื่อเสด็จประพาสยุโรป พุทธศักราช ๒๔๔๐ และพระราชหัตถเลขา (เรื่องไกลบ้าน) ถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี เมื่อเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๕๐ เป็นต้น

หมวดที่ ๒ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม

คือ กลุ่มแรก เป็นพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ส่วนราชการ พระราชดำรัสในงานพระราชพิธีต่าง ๆ และพระราชดำรัสส่วนพระองค์ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นพระราชดำรัสสั่ง ซึ่งจะเกี่ยวกับกฎหมาย การแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทูตานุทูตและกงสุล ตลอดจนหมายรับสั่ง ในกระแสพระราชดำรัสจะมีพระบรมราโชวาท สุภาษิตเตือนใจ ตลอดจนสำนวนโวหารอันแสดงพระอัจฉริยภาพ

หมวดที่ ๓ พระราชหัตถเลขา พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งออกได้ ๓ ลักษณะ คือ *พระราชหัตถเลขาในการบริหารราชการแผ่นดิน* ได้แก่พระราชหัตถเลขาที่ทรงสั่งราชการแก่กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ *พระราชหัตถเลขากึ่งราชการ* ได้แก่พระราชหัตถเลขาที่พระราชทานไปยังพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตลอดจนหัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อพระราชทานพระราชดำริหรือข้อปรึกษาเกี่ยวกับราชการ หรือเรื่องสำคัญที่บุคคลผู้นั้นเกี่ยวข้อง พระราชหัตถเลขาอีกลักษณะหนึ่ง คือ *พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์* เป็นพระราชหัตถเลขาที่พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่โดยตรง ซึ่งอาจมีทั้งเรื่องส่วนพระองค์และข้อราชการปะปนกัน ตัวอย่างเช่น พระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสและพระราชหัตถเลขาที่พระราชทานแก่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นต้น

บทพระราชนิพนธ์ร้อยกรอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์คำประพันธ์ร้อยกรองหลายประเภท แสดงถึงพระปรีชาสามารถด้านอักษรศาสตร์ บทพระราชนิพนธ์ร้อยกรองมีทั้งกลอน โคลงบทสั้น ๆ ที่ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จประพาสในประเทศและต่างประเทศ เพื่อบอกเล่าประวัติ สภาพ หรือลักษณะอันน่าประทับใจของสถานที่ที่ได้ทอดพระเนตร บทพระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต บทสักวา และบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงเป็นเรื่องใหญ่ เช่น โคลงเรื่องรามเกียรติ์ จารึกที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โคลงพระราชพิธีถือน้ำและคเชนทรัศวสนาน โคลงดั้นพระราชพิธีโสกันต์ บทละครเรื่องเงาะป่า บทละครเรื่องวงศ์เทวราช บทละครเรื่องอิเหนา และลิลิตนิทราชาคริต เป็นต้น

พระอัจฉริยภาพด้านการประพันธ์

บทพระราชนิพนธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองที่กล่าวมาแล้ว เท่าที่พิมพ์เผยแพร่แล้วมีจำนวนหลายพันรายการ แต่ยังมีเอกสารบางส่วนที่ยังไม่ได้เผยแพร่เก็บรักษาไว้ ณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร สำนักราชเลขาธิการ และเอกสารส่วนพระองค์ที่อยู่ในครอบครองของบุคคลต่างๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ศึกษาบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วจะเห็นถึงพระอัจฉริยภาพและพระวิริยภาพดังนี้

ประการแรก คือ พระอัจฉริยภาพด้านกวีนิพนธ์ พระองค์มีพระปรีชาสามารถในงานร้อยกรองทุกประเภท นอกจากทรงพระราชนิพนธ์ในเวลาปกติเมื่อว่างจากพระราชกิจอื่นแล้ว เมื่อเสด็จประพาสที่ใดก็ยังทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับสถานที่ที่ได้ทอดพระเนตรในทันที ซึ่งปฏิภาณกวีเท่านั้นที่จะทำได้

นอกจากนี้ยังทรงส่งเสริมให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการสร้างสรรค์ผลงานร้อยกรอง นับว่าได้ทรงอนุรักษ์งานด้านภาษาและการประพันธ์ของชาติไว้ด้วย

ประการที่สอง ทรงใช้เวลาว่างแม้เพียงเล็กน้อยให้เกิดประโยชน์ เช่น เมื่อว่างจากพระราชกิจด้านการบริหารบ้านเมือง เวลาว่างขณะเสด็จประพาสหรือทรงเยี่ยมเยียนราษฎร และแม้แต่เวลาขณะทรงพระประชวรทรงประกอบพระราชกรณียกิจไม่ได้ ก็จะทรงพระอักษร จึงปรากฏพระราชนิพนธ์ขึ้นเป็นอันมาก ที่รู้จักกันดีคือ ลิลิตนิทราชาคริต ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อพระราชทานเนื่องในวันขึ้นปีใหม่พุทธศักราช ๒๔๒๒ และเรื่องเงาะป่าที่ทรงพระราชนิพนธ์ขณะทรงพักฟื้นจากการประชวร พุทธศักราช ๒๔๔๘

ประการที่สาม มีพระราชประสงค์ที่จะถ่ายทอดเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ที่ถูกต้องแท้จริงแก่ผู้อื่นเพื่อสืบทอดถือปฏิบัติ หรือได้มีข้อมูลอันถูกต้องประดับความรู้ จึงทรงพระวิริยะอุตสาหะตรวจสอบศึกษาค้นคว้าข้อมูลเก่าใหม่ ประกอบพระบรมราชวินิจฉัย ดังเช่นพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน และพระราชวิจารณ์เรื่องจดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี เป็นต้น

ประการที่สี่ ในบทพระราชนิพนธ์ที่ไม่เกี่ยวกับการบริหารประเทศ ล้วนเต็มไปด้วยสาระความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ปรัชญา

ประวัติศาสตร์ คติสอนใจ ฯลฯ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้ได้อ่านได้ศึกษาทั้งสิ้น แม้แต่บทละครที่เกี่ยวกับความรักอย่างเช่น“เงาะป่า” ก็ทรงแทรกคติสอนใจไว้ให้ผู้อ่านคิดคำนึง

ดังนั้น บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสร้างสรรค์และพระราชทานให้เผยแพร่สืบต่อมาจนปัจจุบันนี้ จึงเป็นมรดกแห่งภูมิปัญญาของชาติที่เกิดจากพระอัจฉริยภาพด้านการประพันธ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ ผู้มีพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ล้นเกล้าฯ ของชาวไทย

บทพระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิตบทหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา คงจะช่วยอธิบายได้ดีว่าความรู้จากการศึกษาบทพระราชนิพนธ์ก็ดี หรือจากอื่น ๆ ก็ดี จะเกิดประโยชน์อย่างไร ดังความว่า

ความรู้คู่เปรียบด้วย กำลัง กายแฮ
สุจริตคือเกราะบัง ศาสตรพ้อง
ปัญญาประดุจดัง อาวุธ
กุมสติต่างโล่ห์ป้อง อาจแกล้วกลางสนาม

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๓

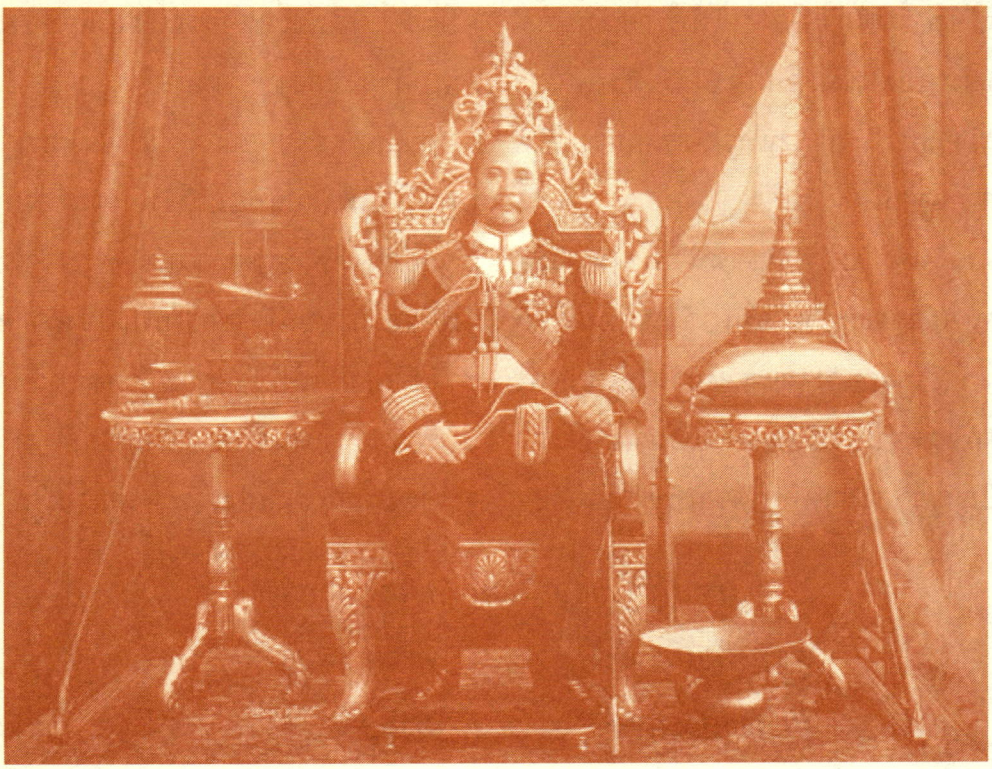

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงสร้างราชอาณาจักรไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

นับแต่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของแผ่นดิน มีข้อความหนึ่งที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับว่า

"ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวจะแบ่งแยกมิได้"

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของราชอาณาจักรไทยนั้นเกิดด้วยพระบรมราโช-

บาย ในการรวมประเทศของพระมหากษัตริยาธิราชผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระองค์หนึ่ง คือ**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** หรือ**สมเด็จพระปิยมหาราช** ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของราชอาณาจักรไทยที่ทรงสร้างไว้นั้น มิได้หมายเฉพาะดินแดน หากยังรวมถึงความเป็นปึกแผ่น ความเสมอภาคเป็นอันหนึ่งอันเดียวของ**ปวงชนชาวไทย**ด้วย

ปัจจัยสำคัญที่เกื้อหนุนความสำเร็จในการประกอบพระราชกรณียกิจในการสร้างราชอาณาจักรไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวนั้น ผู้เรียบเรียงประมวลได้เป็น ๓ ประการ คือ

ประการแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติ**ยาวนานถึง ๔๒ ปีเศษ** นับว่ายาวนานเป็นที่สองรองจากการครองสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน จึง**ทรงมีเวลา**ในการประกอบพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนเกื้อกูลการสร้างราชอาณาจักรไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้มาก

ประการที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว **มีพระวิสัยทัศน์**กว้างไกล มีพระวิจารณญาณในการเลือกสรรวิทยาการของโลกตะวันตกมาใช้กับโลกตะวันออก และ**ทรงสร้างคน**ที่จะมาช่วยพระองค์ทรงงาน โดยส่งพระเจ้าน้องยาเธอ พระราชโอรส และบุตรหลานของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ไปศึกษาวิชาการและดูงานด้านต่างๆ ทั้งในทวีปยุโรปและเอเชีย ตลอดจนการจ้างชาวต่างประเทศที่มีความเชี่ยวชาญด้านต่างๆ มาทำงาน

ประการสุดท้าย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรู้จัก**พลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส** ขณะนั้นโลกกำลังหมุนไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ การติดต่อระหว่างประเทศมีความสำคัญ ประเทศมหาอำนาจบางประเทศก็กำลังบีบคั้นประเทศไทยทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จึงต้องทรงปฏิรูปประเทศไทยให้สำเร็จก่อนที่ประเทศอื่นจะมาบังคับให้ทำ และทรงเลือก**วิธีการ**ที่ค่อยเป็นค่อยไป ให้ทั้งขุนนางและราษฎรค่อย ๆ ปรับตัวได้ ไม่ว่าจะเป็น**การปฏิรูปอำนาจนิติบัญญัติ** ด้วยการตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน สภาที่ปรึกษาราชการในพระองค์ องคมนตรีสภา ซึ่งเปลี่ยนมาเป็นเสนาบดีสภาใน

ที่สุด ส่วน**การปฏิรูปอำนาจบริหาร** ก็ทรงตั้งกระทรวง ทบวง กรม ทรงปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น และ**การปฏิรูปอำนาจตุลาการ** ทรงตั้งศาลสถิตยุติธรรม ปรับปรุงระบบการพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปโดยเที่ยงธรรม จัดทำประมวลกฎหมายลักษณะอาญาและตั้งโรงเรียนกฎหมาย เป็นต้น

และในขณะเดียวกัน ก็ตั้งพระราชหฤทัย **พัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร** ของพระองค์ไปพร้อมกัน อาทิ **การเลิกทาส**ให้ทุกคนมีความเป็นไท มีสิทธิและเสรีภาพเสมอกัน **การเลิกระบบไพร่** ให้มีการเกณฑ์ทหารแทน และราษฎรมีทางเลือกในการจ่ายเงินช่วยราชการแผ่นดินแทนการใช้แรงงาน **ด้านการศึกษา** เด็กชายและเด็กหญิงมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมและทั่วถึงในระบบโรงเรียน **ด้านการทำมาหากิน** มีกระทรวงเกษตราธิการ ดูแลการเพาะปลูก การค้าขาย การป่าไม้ และระบบการชลประทาน กระทรวงโยธาธิการดูแลการสร้างถนน ขุดคลอง การไฟฟ้า รถไฟ การไปรษณีย์โทรเลข **ด้านสุขอนามัย** มีโรงพยาบาลดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ราษฎรทั่วราชอาณาจักร ฯลฯ

ปัจจัยเหล่านี้ล้วนสนองพระบรมราโชบายในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของราชอาณาจักร เพราะเมื่อความเจริญแพร่ไปโดยทั่วถึง และราษฎรได้รับประโยชน์จากความเจริญนั้นโดยเสมอภาคกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันย่อมบังเกิด โดยเฉพาะในเรื่อง**การปรับปรุงรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาค การเลิกทาส และการเลิกระบบไพร่ที่ก่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมมากที่สุด**

การปรับปรุงรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาค

ก่อนหน้านั้นการปกครองหัวเมืองในส่วนภูมิภาคของไทยยังเป็นแบบที่เรียกว่า “กินเมือง” เจ้าเมืองมีสิทธิ์ขาดในการปกครอง ราษฎรเพียงแต่ส่งส่วยมายังส่วนกลาง โดยเฉพาะหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลจากราชธานี มีฐานะเป็นเมืองประเทศราช ที่เพียงแต่ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย และถูกเกณฑ์กำลังยามมีศึกสงคราม เมืองประเทศราชเหล่านั้นจึงมักถูกแทรกแซงทางการเมืองจากประเทศมหาอำนาจบ้าง ก่อการกบฏบ้าง ถูกรุกรานหรือสู้รบกันเองบ้าง โดยเฉพาะเมืองประเทศราชทางล้านนา อีสาน ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และหัวเมือง

มลายูนับว่าเป็นสมัยที่ประเทศไทยมีดินแดนกว้างขวางมากที่สุด

เพื่อสร้างราชอาณาจักรไทยให้เป็นอันหนึ่งเดียวจะแบ่งแยกมิได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงปรับปรุง**การปกครองส่วนภูมิภาค** โดยให้ยกเลิกฐานะหัวเมืองและเมืองประเทศราช เป็นจัดให้ปกครองในแบบ **เทศาภิบาล** แบ่งเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย อันเป็นการรวมอำนาจการปกครองทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจเข้าสู่ศูนย์กลางคือราชธานี เริ่มระบบการแต่งตั้งข้าราชการไปปกครองเมืองต่าง ๆ แทนเจ้าเมือง โดยให้ได้รับเงินเดือนประจำ แต่คำว่า “เจ้าเมือง” ก็ยังติดเป็นสำนวนที่ใช้เรียกผู้ว่าราชการจังหวัดมาจนปัจจุบัน และตำแหน่ง “เจ้าเมือง” ก็ยุติการดำรงตำแหน่งโดยสืบเชื้อสายกันไปโดยปริยาย ในด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มวางพื้นฐานประชาธิปไตย อันจะทำมิได้เลยหากยังมีระบบทาสและระบบไพร่ นั่นคือให้สิทธิในการเลือกผู้ปกครองตนเอง ด้วยการเลือกผู้ใหญ่บ้าน แล้วให้ผู้ใหญ่บ้านรวมกันเลือกกำนัน ส่วนนายอำเภอนั้นทางราชการแต่งตั้งคนไปปกครอง

ราชอาณาจักรไทย จึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการปกครองแต่นั้นมา

การเลิกทาส

ทาสในเมืองไทยมีมานานนับเป็นเวลาหลายร้อยปี มีทั้งราษฎรที่ขายตัวเองลงเป็นทาส หรือถูกผู้อื่นขายให้แก่นายเงิน ลูกของทาสที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นทาสจึงตกเป็นทาสของนายเงินไปด้วย ทาสถือว่าเป็นทรัพย์สมบัติอย่างหนึ่ง จึงเป็นมรดกตกทอดกันได้ หรือยกให้ผู้อื่นได้ บุคคลชั้นสูงต้องอาศัยแรงงานของทาสเป็นหลัก คนยากจนจำนวนไม่น้อยก็พอใจขายตนหรือบุตรภรรยาให้เป็นทาส เคยชินกับการมีนายงานหางานให้ทำ มีอาหารให้กิน ไม่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูตนเอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าระบบทาสเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของบ้านเมือง ไม่เหมาะกับประเทศที่เจริญแล้ว ดังนั้น หลังจากทรงเจริญพระชนมพรรษา ๒๐ พรรษา ทรงบรรลุพระราชนิติภาวะ และมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ ในพุทธศักราช ๒๔๑๖ แล้ว จึงทรงเริ่มบริหารราชการบ้านเมืองด้วยพระองค์เอง พระราชกรณียกิจสำคัญที่พระราชทานเป็นของขวัญแก่ราษฎร คือ การตรา**พระราชบัญญัติพิกัดเกษียณอายุลูกทาส ลูกไท รัตนโกสินทร์ศก ๙๓** พุทธศักราช ๒๔๑๗ กำหนดให้ลดราคาค่าตัวทาสลงทีละน้อย จนถึงระดับที่ทาสสามารถไถ่ถอนตนเองได้ ลูกทาสที่เกิดใน**พุทธศักราช ๒๔๑๑ ซึ่งเป็นปีแรกที่เสด็จเสวยราชสมบัติ** ให้ลดค่าตัวลงไปทุกเดือนจนเมื่อลูกทาสเหล่านั้นมีอายุครบ ๘ ปี ในพุทธศักราช ๒๔๑๘ หลังจากพระราชบัญญัติดังกล่าวบังคับใช้ได้ครบปีก็ให้ลดค่าตัวลงเป็นรายปี เมื่อลูกทาสอายุครบ ๒๑ ปี จึงให้หมดค่าตัว ถือว่าเป็นไท ส่วนราษฎรที่เกิดในรัชกาลของพระองค์ คือ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๑๑ เป็นต้นไป ห้ามซื้อขายเป็นทาส หากอาศัยอยู่ในบ้านเรือนใดให้ถือว่าเป็นลูกจ้างเท่านั้น ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๔๓ และพุทธศักราช ๒๔๔๗ โปรดให้ตราพระราชบัญญัติลดค่าตัวทาสในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ และในมณฑลบูรพาตามลำดับ จนในพุทธศักราช ๒๔๔๘ จึงมี**พระราชบัญญัติเลิกทาส รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔** บังคับใช้ทั่วพระราชอาณาจักร ราษฎรพ้นจากความเป็นทาสโดยสิ้นเชิง เท่ากับว่า**ราษฎรทุกคนมีความเป็นไท มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน** นับเป็นพระบรมราโชบายที่ผ่อนปรน ค่อยเป็นค่อยไป ให้ทั้งฝ่ายนายจ้างและลูกจ้างได้

ค่อย ๆ ปรับตัว ไม่เกิดเป็นสงครามกลางเมืองเช่นในสหรัฐอเมริกา

การเลิกระบบไพร่

ไพร่ คือราษฎรที่เป็นชายซึ่งถูกเกณฑ์ให้ทำราชการโดยไม่มีค่าตอบแทน เป็นระบบที่มีมานานเช่นเดียวกับระบบทาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลิกระบบไพร่โดยให้ราษฎรที่เป็นชายสามารถจ่ายเงินช่วยราชการแผ่นดิน หรือที่เรียกว่า "เงินค่าราชการ" กำหนดจ่ายเป็นรายปีแทนและมีการ**ตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔** พุทธศักราช ๒๔๔๘ ปีเดียวกันกับการตราพระราชบัญญัติเลิกทาส คือการให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ ๑๘ ปี เข้ารับราชการทหารในกองประจำการมีกำหนด ๒ ปี เพื่อฝึกหัดการป้องกันประเทศ และเมื่อพ้นจากเกณฑ์ทหารแล้ว ไม่ต้องเสียเงินช่วยราชการอีกจนตลอดชีวิต

การปลดปล่อยประชาชนให้พ้นจากความเป็นทาส และการปลดปล่อยไพร่ให้เป็นอิสระ ไม่ต้องสังกัดมูลนาย ไม่ต้องเข้าเวรทำการให้แก่มูลนาย ตลอดจนการรับเกณฑ์ทหารเพียง ๒ ปี นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ในการสร้างสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคแก่ราษฎร และยังส่งผลดีต่อการพัฒนาประเทศ ด้วยทางราชการก็มีรายได้เพิ่มจากเงินช่วยราชการ มีกำลังแรงงานเพิ่มในการสร้างผลผลิตทางการเกษตรของประเทศ ตลอดจนการบุกเบิกขยายที่ทำกินของราษฎร อันหมายถึงการขยายความเจริญของเมืองต่าง ๆออกไปด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการสดุดีพระเกียรติคุณจากต่างประเทศ โดยทรงได้รับ**ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมาย** จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในพุทธศักราช ๒๔๔๐ และ**ปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์**จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในพุทธศักราช ๒๔๕๐ และร้อยปีต่อมาองค์การยูเนสโกได้ยกย่องพระเกียรติคุณให้เป็น**บุคคลสำคัญของโลก** ในพุทธศักราช ๒๕๔๖ กับคณะกรรมการมรดกความทรงจำแห่งโลกขึ้นทะเบียนเอกสารสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก ในพุทธศักราช ๒๕๕๒ คำสดุดีพระเกียรติคุณในแต่และโอกาสที่กล่าวมา ล้วนย้ำถึงพระปรีชาสามารถในการพัฒนาประเทศ การปฏิรูปการเมืองการปกครอง ตลอดจนการเลิกทาสและการปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทั้งสิ้น

พระบรมราชานุสาวรีย์ พระบรมรูป และสิ่งอนุสรณ์ลักษณะต่าง ๆ ที่ชาวไทยสร้างขึ้นน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว จึงมีจำนวนมากยิ่งกว่าที่ได้สร้างถวายพระมหากษัตริย์พระองค์ใด โดยเฉพาะวันที่ ๒๓ ตุลาคม หรือวันปิยมหาราช อันเป็นวันคล้ายวันสวรรคตในแต่ละปี ทั้งส่วนราชการ ภาคเอกชน และประชาชน จึงพร้อมใจกันไปวางพวงมาลาถวายบังคม ณ พระบรมราชานุสาวรีย์ที่มีอยู่แทบทุกจังหวัดและอำเภอทั่วราชอาณาจักร หรืออย่างน้อยก็วางพวงมาลาถวายที่หน้าพระบรมฉายาลักษณ์และพระบรมสาทิสลักษณ์

ในวันเสาร์ ที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ อันเป็นอภิลักขิตสมัยคล้ายวันครบ ๑๐๐ ปี วันสวรรคต รัฐบาลและประชาชนชาวไทยทุกภาคส่วนได้จัด **"งานน้อมรำลึก ๑๐๐ ปี วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"** เป็นการพิเศษตั้งแต่เดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ จนถึงเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ โดยการทำบุญตักบาตรอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล การวางพวงมาลาถวายสักการะ การจัดนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะการปรับปรุงตึกถาวรวัตถุ ถนนหน้าพระธาตุเป็นอาคารนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเสวนาวิชาการ การฉายภาพยนตร์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจและเหตุการณ์ในรัชสมัย การแสดงละครตามบทพระราชนิพนธ์ การปรับปรุงภูมิทัศน์และร่วมใจกันทำความสะอาดพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั่วประเทศ การบรรพชาอุปสมบทหมู่และการปฏิบัติธรรมอุทิศถวายเป็นพระราชกุศล การบริจาคโลหิต การจัดทำหนังสือที่ระลึก และการจัดทำดวงตราไปรษณียากรที่ระลึก เป็นต้น ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงสร้างราชอาณาจักรไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวทั้งในด้านดินแดนและความเป็นเอกภาพของประชาชนชาวไทย มีความร่มเย็นเป็นสุขสืบมาจนทุกวันนี้

๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๓

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ปริญญากิตติมศักดิ์ *หรือ Honorary Degree หมายถึงปริญญาที่สถาบันระดับอุดมศึกษามอบให้แก่บุคคลที่ไม่ได้เป็นนักศึกษาปัจจุบันของสถาบันตามข้อกำหนดของมหาวิทยาลัย เพื่อยกย่องว่าบุคคลนั้นมีความรู้ ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญหรือประสบความสำเร็จในวิชาชีพนั้น ปริญญากิตติมศักดิ์มี ๓ ระดับ คือ ปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ปริญญากิตติมศักดิ์ที่มอบให้อาจเป็นปริญญาที่มีการเรียนการสอนในสถาบัน หรือปริญญาที่กำหนดเป็นปริญญากิตติมศักดิ์โดยเฉพาะ*

ปัจจุบันมีคนไทยจำนวนมากที่มีความรู้ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญและประสบความสำเร็จในวิชาชีพ จนได้รับปริญญากิตติมศักดิ์ระดับต่างๆ ดังกล่าวทั้งจากสถาบันอุดมศึกษาในประเทศและต่างประเทศ **แต่พระมหากษัตริย์พระองค์แรกและอาจทรงเป็นคนไทยคนแรกด้วย ที่ทรงได้รับการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ถึง ๒ ปริญญา จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดและมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ แห่งอังกฤษ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕** แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เองที่องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ประกาศเชิดชูพระเกียรติคุณให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก และเอกสารการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยตลอดจนบทพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ คณะกรรมการมรดกความทรงจำแห่งโลกก็ได้ขึ้นทะเบียนให้เป็น**มรดกความทรงจำแห่งโลก**อีกด้วย

คำสดุดีพระเกียรติคุณในการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ ครั้ง แม้ผู้เรียบเรียงสอบพบรายละเอียดเฉพาะของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ แต่หากใช้มุมมองของคณะกรรมการนานาชาติ คือคณะกรรมการยูเนสโกและคณะกรรมการมรดกความทรงจำแห่งโลก แม้จะเป็นมุมมองในอีกร้อยปีต่อมาและเมื่อเทียบเคียงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยล้วนสอดคล้องต้องกันว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระปรีชาสามารถอันล้ำเลิศทัดเทียมกับบรรดาพระมหากษัตริย์ในนานาประเทศ ทั้งในยุโรปและเอเชียที่ร่วมสมัยกับพระองค์ และต้องทรงรับพระราชภารกิจที่เหนื่อยยากกว่าในการพัฒนาประเทศไปพร้อม ๆ กับการรักษาเอกราชของชาติให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของประเทศที่เป็นมหาอำนาจทางการทหาร เศรษฐกิจ และการเมืองในเวลาเดียวกันถึง ๒ ประเทศ

ในรัชสมัยของพระองค์ นอกจากการเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ในยุโรปและเอเชีย เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาประเทศ ด้วยพระบุคลิกลักษณะพระราชอัธยาศัย และพระปรีชาสามารถ

เฉพาะพระองค์ ได้ก่อให้เกิดความประทับใจในหมู่พระประมุข ประมุข และราชสำนักยุโรป ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและระหว่างพระราชวงศ์ที่ได้ผลอย่างดียิ่งโดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจทั้งสองที่กล่าวถึงข้างต้น คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส ที่สำคัญคือการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลกในอังกฤษถึง ๒ มหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

การทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญากิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนอังกฤษครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๔๔๐ ได้ทรงพบกับสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย และทรงเยี่ยมชมสถานที่สำคัญๆ รวมทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยือนมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๔๐ ที่มหาวิทยาลัยนี้ ได้ทอดพระเนตรวิทยาลัยศาสนศาสตร์ (Divinity School) ห้องสมุดบอดเลียน (Bodleian Library) ซึ่งมีหนังสือไทยอยู่มาก ทั้งพระราชสาส์นสมัยกรุงศรีอยุธยา หนังสือขอมใบลาน พระไตรปิฎก แล้ว ดร. แมกราท (Doctor Magrath) รองอธิการบดีถวายพระกระยาหารกลางวันที่วิทยาลัยเบลเลียล (Balliol College) พร้อมทั้งกล่าวสุนทรพจน์ว่า ได้เคยมีการเลี้ยงที่สำคัญๆ ที่วิทยาลัยนี้มาแล้วเป็นอันมาก แต่ไม่เคยมีการเลี้ยงเป็นเกียรติยศใหญ่ยิ่งเหมือนครั้งนี้ *"ด้วยเปนสิ่งสำคัญซึ่งเชื่อมวิทยาลัยฝ่ายตะวันตกให้ติดกับพระนครฝ่ายตะวันออก"*

อีก ๒ เดือนต่อมา หลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับถึงประเทศไทยแล้ว มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย **"ดีกรีอย่างสูง"** โดยส่งผ่านสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน ดังความตอนหนึ่งในหนังสือของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) เอกอัครราชทูตไทย ลงวันที่ ๓ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๖ พุทธศักราช ๒๔๔๐ กราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ (พระยศขณะนั้น) เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งน่าจะเป็นการประมวลสรุปจากคำสดุดีพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ว่า

The Siamese Legation

ที่ ๖๗

23, Ashburn Place,
London, S.W.

วันที่ ๓ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๓๐ ๑๑๖

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อรรคราชทูตวิเศศสยาม ณ กรุงลอนดอน ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทววงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ทราบใต้ฝ่าละอองพระบาท

ด้วยที่ปฤกษาการในออกซเฟิดยูนิเวอซิตี ประชุมพร้อมกันเห็นควรจะถวายดิกรีอย่างสูงของออกซเฟิดแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปนพระเกียรติยศในการที่ได้เสด็จพระราชดำเนิรมาเยี่ยมเยือน เปนพระผู้มีเดชานุภาพ และพระเกียรติคุณอันประเสริฐพระองค์หนึ่งซึ่งเขาได้พบ ทั้งได้มีพระมหากรุณาทรงจัดการศึกษาสรรพวิทยาให้แพร่หลายแก่ประชากรกุลบุตรในพระราชอาณาเขตรของพระองค์ให้รุ่งเรืองขึ้น จึงให้เจ้าพนักงานบาญชีส่งปกาสนียบัตรสำหรับดิกรีนั้นมายังสถานทูตนี้ ขอให้นำส่งมาขอพระราชทานทูนเกล้าถวาย ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้เจ้าพนักงานในสถานทูตนี้แปลปกาสนียบัตรนั้นจากภาษาแลตินออกเปนภาษาอังกฤศด้วยฉบับหนึ่ง และรวมบรรจุหีบส่งมาทางปาเซลโปสต์ในพระนามใต้ฝ่าละอองพระบาทด้วยแล้ว ขอได้โปรดนำขึ้นทูนเกล้าถวายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า
วิสุทธสุริยศักดิ์[๑]
(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

"ปกาสนียบัตร" หรือปริญญาบัตร และคำสดุดีพระเกียรติคุณที่แนบมากับเอกสารข้างต้น ผู้เรียบเรียงยังตรวจสอบไม่พบ

---

[๑] สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงการต่างประเทศ ต. ๑๑.๑ เสด็จต่างประเทศ ยุโรป.

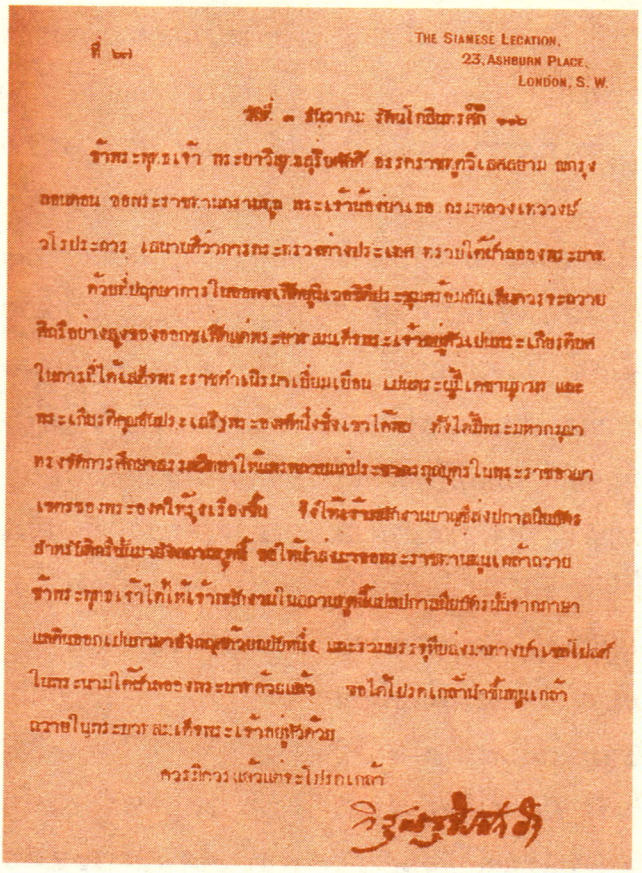

ที่ ๒๗ THE SIAMESE LEGATION,
23, ASHBURN PLACE,
LONDON, S. W.

วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อรรคราชทูตวิเศษสยาม ขอถวาย
ลดเกล้า ลดกระหม่อม ทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต กราบบังคมทูล
ถวายรายงานว่าด้วยการกระทำต่างประเทศ ตามที่ได้ทำสัญญาต่างๆ
ด้วยที่ปฤกษาการในของพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปเมื่อปีมะเมียนั้น ได้ทรงพระกรุณา
ทำนุบำรุงของขวัญเป็นต้นพระราชทานแก่ข้าพระพุทธเจ้าและภริยาข้าพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก
ในการนี้ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเยือน เป็นพระเกียรติยศ
และพระเกียรติคุณสมควรแก่ฐานะของตนซึ่งเคยได้รับ ครั้งได้เป็นพระมหากรุณา
ทรงรับการศึกษาของบุตรธิดาให้ และพระราชทานประโยชน์อุปการในพระราชธรรม
เนียมต่างๆ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจะมิได้รู้เรื่องนั้น ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายบังคมลาออกไปรับราชการ
สำหรับตำแหน่งราชทูตที่ ๒ ได้ให้ลดเกล้าลดกระหม่อมถวายคืน
ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้เจ้าพนักงานในกรุงลอนดอนแปลภาษาอังกฤษที่ได้ทูลเกล้าถวาย
แสดงออกเป็นภาษาสยามฉบับหนึ่ง และรวบรวมหนังสือทางการเมืองต่างๆ
ในระหว่างที่ได้รับราชการมาทูลเกล้าถวายแล้ว ขอได้โปรดเกล้าฯ รับไว้ในพระราช
ฤทัยด้วยเกล้าฯ

ขอถวายพระพรชัยมงคลจงทั่วกันทุกประการ

ข้าพระพุทธเจ้า

การทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ ในพุทธศักราช ๒๔๕๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปประเทศอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง ได้ทรงพบกับพระเจ้าเอ็ดเวิร์ด ที่ ๗ และทอดพระเนตรสถานที่สำคัญรวมทั้งเสด็จพระราชดำเนินเยือนมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๐ มหาวิทยาลัยได้จัดพิธีทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (LL.D.) อย่างใหญ่โต พิธีจัดขึ้นในห้องบอลรูมที่เดวอนไชร์เฮ้าส์ ซึ่งเป็นที่พำนักของดยุคแห่งเดวอนไชร์ ที่ ๘ อธิการบดีมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าถึงการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ครั้งนั้น พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล เป็นพระ-

ราชหัตถเลขา ฉบับที่ ๒๔ ลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖ พุทธศักราช ๒๔๕๐ ในพระราชนิพนธ์เรื่อง "ไกลบ้าน" ว่า

"...ไปเดวอนไชรเฮาส์สำหรับรับดีกรี ถึงเข้ายังไม่มีใคร ออกจะโตง ๆ เตง ๆ อย่างพิธีฝรั่ง สักครู่หนึ่งเจ้าพนักงานจึงมาแต่งตัวให้สวมกาวน์แลหมวก ดุ๊กออฟเดเวนไชรชานเซลเลอเจ็บ ไวสชานเซลเลอเปนผู้ที่จะทำพิธีแทน จึงเข้ามานัดหมาย แล้วไปตั้งกระบวนแห่แต่ห้องชั้นล่างขึ้นไปห้องชั้นบน สักครู่หนึ่งจึ่งมีพนักงานที่ถือไม้เงินสองคน สวมกาวน์ดำแลหมวกสี่เหลี่ยมมานำขึ้นกระไดไปชั้นบนเปนห้องใหญ่ที่ประชุม ในห้องนั้นตั้งเก้าอี้สองแถวอย่างเช่นในวัด มีพวกเสื้อดำหมวกเหลี่ยมนั่งอยู่ข้างน่า พวกเราแลคนอื่นนั่งอยู่ข้างหลังทั้งสองข้าง ไวสชานเซลเลอห่มผ้าสีแดงขลิบขนคลุมยาวลงมาตลอดเท้า สวมหมวกดำสี่เหลี่ยม มีผู้ช่วยสวมกาวน์ดำยืนอยู่ข้างหลังสองคน ปับลิกออเรเตอสวมกาวน์แดงยืนอยู่ข้างซ้าย พ่อยืนอยู่ตรงหน้า แล้วอ่านหนังสือเปนภาษาลติน จบแล้วไวสชานเซลเลอยื่นมือมาจับมือพ่อ ว่าภาษาลตินอิกยาว แล้วเชิญให้ขึ้นนั่งบนเก้าอี้ข้างขวา ผู้ที่อยู่ข้างล่างตบมือ แล้วเปนเสร็จพิธีกันเท่านั้น ตั้งกระบวนแห่กลับลงมาข้างล่าง พ่อเดินข้างขวาไวสชานเซลเลอ ลงมาถึงห้องที่แต่งตัวแล้วมอบสำเนาคำสปีชภาษาลติน ๖ ฉบับแปลเปนภาษาอังกฤษ ๖ ฉบับให้กับคัตตาลอค เอดโนโลยิกัล คอเล็กชั่นแหลมมลายู คอเล็กชั่นของมิสเตอสกีตให้ เสร็จแล้วก็กลับ

ได้ไปถ่ายรูปแต่งเครื่องหมอกฎหมายตามดีกรีที่เขาให้ ที่กรมดำรงขอให้ถ่าย อากาศมันช่างมืดมัว ถ่ายช้าเหลือเกิน ตั้งห้าหกเซกันด์ กลับมาถึงลิเคชั่นเวลาบ่าย ๔ โมง ฝนตกตั้งแต่เช้ามาไม่ได้หยุดเลย จนหนาวเยือกเย็น..."

(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

ฉลองพระองค์กาวน์ที่ทรงในพิธีทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์นั้น ตัดด้วยผ้าสักหลาดสีเลือดหมู ด้านหน้ามีแถบผ้าไหมสีแดงอ่อน ทรงพระมาลาแบบบอนเนตกำมะหยี่สีดำ ปีกกว้าง สายรัดพระมาลาและพู่สีทอง [๒] พระบรมฉายาลักษณ์ในฉลองพระองค์กาวน์ปริญญาองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอัดถวายเจ้านายในราชสำนักยุโรปเป็นที่ระลึกด้วย

---

[๒] รายละเอียดฉลองพระองค์กาวน์ ผู้เรียบเรียงตรวจสอบจากจดหมาย นาย เอ. คลาก ผู้ช่วยรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ถึงเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ลงวันที่ ๗ พฤศจิกายน คริสต์ศักราช ๑๙๗๓.

คำสดุดีพระเกียรติคุณในพิธีทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ยกย่องว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ไม่เหมือนกับกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ของสยาม ทรงเป็นผู้ทำการปฏิรูประบบภาษีอากร เลิกทาส ทรงปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการศึกษาของประชาชนของพระองค์ และโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จไปทรงศึกษาหาความรู้ที่โรงเรียนในอังกฤษ เช่น โรงเรียนฮาร์โรว์ ตลอดจนโรงเรียนและมหาวิทยาลัยเก่าแก่ที่มีชื่อเสียง คำสดุดีพระเกียรติคุณนั้นกราบบังคมทูลเป็นภาษาละติน ซึ่งมีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วย ดังความบางตอนว่า

"Of all the Kings of the Siamese land he is the first to have made it a rule of life not merely to live for himself but to serve the interests of his whole people... and stood further as nurturer, preserver, liberator and educator of his whole people; in whose reign, firstly, no one was born a slave, nor any later made a slave; secondly human beings, in their natural state sober, were preserved from the temptations of foreign intemperance; thirdly, all taxes were reduced to the best level; and finally the royal princes themselves on whom for so many years 'the fortune of the house in established', were time and again sent to Harrow and other distinguished schools and to our ancient Universities..."

"ในบรรดาพระมหากษัตริย์แห่งสยามประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ตั้งพระราชปณิธานในการดำรงพระชนมชีพว่าจะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งปวงเพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรของพระองค์ มิใช่เพื่อพระองค์เอง... มีพระมหากรุณาธิคุณทำนุบำรุงราษฎร ปกปักรักษา ตลอดจนพระราชทานเสรีภาพและการศึกษาแก่อาณาประชาราษฎร์ สิ่งสำคัญประการแรกในรัชสมัยของพระองค์คือ จะต้องไม่มีผู้ใดเกิดเป็นทาส หรือถูกบังคับให้เป็นทาสในภายหลัง ประการที่สอง มนุษย์ทุกคนที่มีสติรู้ตัวเป็นปกติตามธรรมชาติจักต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองจากการใช้เล่ห์เพทุบายนานาโดยชาวต่างชาติที่ขาดสติลืมตัว ประการที่สาม การเรียกเก็บภาษีทุกชนิดจักได้รับ

การลดทอนลงถึงระดับที่เหมาะสมที่สุด และประการสุดท้าย พระราชโอรสของพระองค์ซึ่งทรงพระเกษมสำราญใต้ร่มบารมีของพระบรมราชจักรีวงศ์มายาวนาน ก็ยังถูกส่งไปศึกษาต่อ ณ โรงเรียนฮาร์โรว์ รวมทั้งโรงเรียนอื่นๆ ที่มีชื่อเสียงตลอดจนมหาวิทยาลัยเก่าแก่ของเราอีกหลายแห่งอยู่เนืองๆ ...”

(คุณหญิงรัตนาภรณ์ ฉัตรพงษ์ แปล)

ร้อยปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการประกาศพระเกียรติคุณในระดับนานาชาติอีกครั้งหนึ่ง เมื่อองค์การยูเนสโกถวายพระเกียรติยศให้เป็น **บุคคลสำคัญของโลก** กับเมื่อคณะกรรมการมรดกความทรงจำแห่งโลกยกย่องเอกสารสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ขึ้นทะเบียนเป็น**มรดกความทรงจำแห่งโลก** แม้จะเป็นคนละช่วงเวลา แต่คำสดุดีพระเกียรติคุณทั้ง ๔ คราวนั้นล้วนสนับสนุนซึ่งกันและกันในการเชิดชูพระเกียรติยศอย่างใหญ่หลวงทั้งสิ้น

ทั้งนี้ องค์การยูเนสโกได้ประกาศถวายพระเกียรติยศให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก ทางด้านการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และการพัฒนาสังคม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๖ สาระแห่งคำประกาศพระเกียรติคุณนั้นมีว่า *ในรัชสมัยของพระองค์ ประเทศชาติได้พัฒนาในทุกด้าน ทรงปฏิรูปการเมืองการปกครอง ทรงปรับปรุงกฎหมายและการศาล การแพทย์และการสาธารณสุข การคมนาคม เศรษฐกิจการคลัง การศึกษา การศาสนา ทรงปฏิรูปสังคมเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เพื่อให้ชาติตะวันตกยอมรับ โดยเฉพาะทรงเลิกทาสให้ทุกคนเป็นไท ประชาชนชาวไทยจึงมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน ทรงนำพาประเทศไทยให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก ทรงยอมเสียดินแดนบางส่วนเพื่อแลกกับอธิปไตยของชาติ* จนทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญา *“พระปิยมหาราช”*

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นคนไทยลำดับที่ ๑๓ ที่ทรงได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในโอกาสฉลองวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพครบ ๑๕๐ ปี เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๖

และเมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๒ **คณะกรรมการมรดกความทรงจำแห่งโลก** (Memory of the World) ขององค์การยูเนสโก ก็ได้ถวายพระเกียรติยศอีกครั้งหนึ่ง ด้วยมติเป็นเอกฉันท์ให้**เอกสารสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก** *ด้วยเป็นเอกสารที่แสดงการปฏิรูประบบราชการแผ่นดินครั้งสำคัญของประเทศไทย ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๑ ถึงพุทธศักราช ๒๔๕๓ ซึ่งเป็นช่วงเวลาในรัชสมัยของพระองค์ เอกสารสำคัญดังกล่าวเป็นเอกสารจดหมายเหตุที่จัดเก็บรักษาอยู่ที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติและสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เป็นเอกสารการบริหารราชการแผ่นดิน และเอกสารสมุดไทยดำ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเลิกทาส การจัดระบบการศึกษาแบบใหม่ ระบบการสาธารณสุข ระบบการสาธารณูปโภค การประปา ไฟฟ้า ระบบการคมนาคม การปฏิรูประบบการบริหารราชการเปลี่ยนจากระบบจตุสดมภ์ เวียง วัง คลัง นา เป็นกระทรวง ๑๒ กระทรวง การปฏิรูประบบเศรษฐกิจและระบบการ*

จัดเก็บภาษี การปฏิรูประบบกองทัพไทย การปฏิรูประบบศาลสถิตยุติธรรม และพระอัจฉริยภาพด้านวรรณกรรมในพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ เอกสารเหล่านี้มีลักษณะเป็นหนังสือโต้ตอบราชการของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ รายงานข้อราชการจากหัวเมือง รายงานการตรวจราชการ รายงานการประชุมเสนาบดีสภา และพระบรมราชวินิจฉัยในราชการเหล่านั้น ซึ่งนับว่าเป็นหลักฐานแห่งการพัฒนาระบบการบริหารราชการอันนำไปสู่การพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้าน และแสดงการรับอิทธิพลด้านแนวคิดและอารยธรรมจากตะวันตก อันเป็นผลจากการเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปและเอเชียเพื่อศึกษาความเจริญของประเทศเหล่านั้น และการส่งนักเรียนไทยทั้งเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการไปศึกษาต่อในต่างประเทศเพื่อกลับมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศของพระองค์

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดและมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลกทั้ง ๒ ครั้ง จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงพระเกียรติคุณอันเป็นที่ประจักษ์ในนานาประเทศขณะนั้น และสอดคล้องต้องกันกับการถวายพระเกียรติยศขององค์การยูเนสโกและคณะกรรมการมรดกความทรงจำแห่งโลก ในอีกร้อยปีต่อมาได้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ

ห้องสมุดเฉพาะสำนักราชเลขาธิการ เอื้อเฟื้อเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับคำกราบบังคมทูลในพิธีถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๐

๖ มิถุนายน ๒๕๕๓

อภิลักขิตสมัยเนื่องในโอกาสวันสวรรคต ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๑๐๐ ปี ๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๓

นางสายไหม จบกลศึก

ตอนที่ ๑

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ ปีนี้ เมื่อ ๑๐๐ ปีล่วงมาแล้ว ชาวไทยในเวลานั้นถือว่า วันนี้คือวันมหาวิปโยค เพราะได้สูญเสียสมเด็จพระปิยะมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้สถิตอยู่ในหัวใจพสกนิกรทั้งแผ่นดิน พระองค์ทรงรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติ ทรงปกครองพัฒนาประเทศ

ให้ถึงความเจริญศิวิไลซ์อย่างไพศาล เวลา ๔๒ ปีแห่งการดำรงสิริราชสมบัติเป็นเวลายาวนานที่ได้ผูกกระชับความรักความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับอาณาประชาราษฎร์ไว้แนบแน่น ความใกล้ชิดที่ราษฎรได้พบเห็น ได้สัมผัสเมื่อเสด็จประพาสต้น ได้ประทับเสวยอยู่กับชาวบ้าน ได้เห็นกันเหมือนพระองค์เป็นญาติ ประดุจพ่อของตน เป็นความผูกพันที่ใกล้ชิด ทั้งรัก ทั้งเคารพ และจงรักภักดี

ทรงครองราชย์ระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๑๑-๒๔๕๓ เป็นช่วงเวลาที่สยามประเทศต้องปรับตัวรับสถานการณ์จากภัยนอกประเทศ ดังนั้นตลอดรัชสมัยจึงทรงเผชิญอุปสรรครอบด้าน ทั้งภัยที่มีอยู่ในบ้านเมือง และภัยคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตกซึ่งตั้งเค้าลางมาตั้งแต่รัชกาลก่อน แนววิเทโศบายเพื่อพัฒนาสำหรับแก้ปัญหาบ้านเมือง จึงเป็นพระราชภาระหนักที่ทรงแบกรับไว้ตั้งแต่วันบรมราชาภิเษก เมื่อพระชนมพรรษา ๑๕ พรรษา ยังไม่มีพระราชอำนาจในการบริหารและอยู่ในความดูแลของผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน หากแต่เวลานั้น ก็ได้ประจักษ์ว่าความรู้สึกตื่นตัวในการสร้างชาติ ปกป้องชาติได้เปี่ยมอยู่ในพระราชหฤทัยของพระองค์แล้ว

ชาวไทยในยุคปัจจุบันจึงควรที่จะได้ซึมซับรับรู้ความเหน็ดเหนื่อย โดยเฉพาะแนววิธีบริหารที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติ เมื่อทรงประสบอุปสรรคหลาย ๆ สภาวะ เช่น ทรงตั้งมั่นอยู่ในขันติธรรมเมื่อมีการขัดแย้ง ต้องอดทนรอคอยเพื่อกระทำความสำเร็จให้สัมฤทธิผล ต้องปรับตัวให้มีความพร้อมเพื่อเตรียมรับเหตุการณ์ที่จะจู่โจมเข้าถึงอย่างทันเหตุการณ์ทุกเมื่อ ต้องมีความหาญกล้าเด็ดเดี่ยวที่จะกระทำสิ่งที่ถูกต้องเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ต้องให้ความกระจ่างความรู้ที่สามารถชี้ให้เห็นความเหมาะควรในความคิดแก่ข้าราชการได้ ต้องสร้างความสมานฉันท์ปรองดอง และความสามัคคีในหมู่ข้าราชการให้ได้ผลด้วย

พระราชอัธยาศัยของพระองค์นั้น ทรงอ่อนโยนสุขุมประนีประนอม มีความทันสมัย พอพระราชหฤทัยในความก้าวหน้า รักหวงแหนแผ่นดินเกิด รักประชาชน ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา พระปรีชาล้ำเลิศทั้งวรรณกรรม ศิลปกรรม มีสายพระเนตรเห็นการณ์ไกลและการประเมินสถานการณ์

ทรงเป็นทั้งนักสร้างสรรค์ นักคิดริเริ่ม ที่โดดเด่น คือทรงเป็นนักปฏิรูปที่ยิ่งใหญ่ของชาติไทย เป็นพระมหากษัตริย์แห่งทวีปเอเชียที่ชาวยุโรปเมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้วขานพระนามว่า *"คิงจุฬาลงกรณ์"* ได้แซ่ซ้องสรรเสริญว่าทรงเป็นกษัตริย์ที่ตรัสภาษาอังกฤษได้ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวแห่งเอเชียที่เสด็จพระราชดำเนินเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศทั้งเอเชียและยุโรปมากที่สุด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อแรกดำรงสิริราชสมบัติ กล่าวได้ว่าทรงเป็นยุวกษัตริย์รุ่นใหม่ ที่อยู่ในท่ามกลางเจ้านาย และขุนนางรุ่นเก่า ซึ่งมีช่องว่างทางโลกทรรศน์ที่ห่างกันมาก ต่างมีมุมมองในแนวความคิดที่มักสวนทางกัน ระหว่างที่พระชนมพรรษายังไม่ทรงบรรลุพระราชนิติภาวะ ได้ทรงใช้สถานภาพนี้ให้เป็นประโยชน์ในการเตรียมพระองค์สำหรับการบริหารราชการแผ่นดิน ทรงปรับเปลี่ยนราชประเพณีเดิมที่กำหนดมิให้พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชอาณาจักร ด้วยการเสด็จพระราชดำเนินไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๓ – ๒๔๑๕ เป็นการเสด็จออกนอกพระราชอาณาจักรเพื่อประพาสต่างประเทศของพระมหากษัตริย์สยามเป็นครั้งแรก แสดงให้เห็นสายพระเนตรยาวไกลเพื่อเปิดรับข้อมูลโลกภายนอกอย่างหาญกล้า จากประเทศที่อยู่ในปกครองของอังกฤษและของฮอลันดา สรุปว่า ๓๘ วันในสิงคโปร์และชวา ๔ วันในพม่า ๔๗ วันในอินเดีย ทรงได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ ได้ทอดพระเนตรความศิวิไลซ์แบบตะวันตกที่ครอบคลุมชีวิตชาวตะวันออก ทั้งด้านความเป็นอยู่ อาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง วัฒนธรรมประเพณี ทรงสนพระราชหฤทัยในด้านต่างๆ เช่น สาธารณูปโภค การศึกษา สาธารณสุข การศาล และการทหาร พระราชอุตสาหะนี้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ประเทศหลายด้าน สอดคล้องกับพระราชดำริหลายๆ ประการ ที่จะปูทางไปสู่การแก้ไขปัญหาบ้านเมืองตามที่ทรงกำหนดอยู่ในพระราชหฤทัยอันเป็นรากฐานแห่งการพัฒนาในรัชสมัย

ในห้วงเวลาแห่งสถานภาพยุวกษัตริย์ ๕ ปี หลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับจากการเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านแล้ว สิ่งแรกที่ทรงเร่งรัดให้เกิดขึ้นในแผ่นดินทันทีคือ การศึกษา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๔ ทรงจัดให้มีการเรียน

การสอนอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อสร้างคนให้มีความรู้เพื่อมาปฏิบัติราชการอันเป็นความจำเป็นเฉพาะหน้าลำดับแรก ประกอบด้วย พระเจ้าน้องยาเธอทั้งหลาย บุตรเจ้านายและขุนนาง วิชาที่สอนคือภาษาอังกฤษและภาษาไทย และพุทธศักราช ๒๔๑๕ โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงในกรมมหาดเล็ก

ทรงตระหนักว่า บ้านเมืองที่จะนำไปสู่ "ความทันสมัย" ได้ จะต้องอาศัยคนที่มีคุณภาพเป็นหลัก การที่พลเมืองสยามต่างไม่มีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันเกือบทั้งประเทศ ย่อมจะสร้างคนให้มีคุณภาพเดียวกันยาก ทั้งนี้เพราะว่า สยามมีทั้งทาสที่ถือว่าเป็นสินทรัพย์ของผู้เป็นเจ้าของ และไพร่หลายลักษณะที่เป็นแรงงานของแต่ละมูลนายที่ไพร่เข้าสังกัด ต้องเข้ามาทำงานเดือนเว้นเดือนโดยมิได้รับค่าจ้าง ราษฎรทั้ง ๒ ประเภทนี้ มีเป็นจำนวนมาก ซึ่งถือว่าไร้ฝีมือ ไม่เป็นที่ยอมรับในคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ มีผลกระทบอย่างยิ่งคือถ่วงความเจริญของบ้านเมืองด้านเศรษฐกิจและสังคม พระองค์เคยมีพระราชดำริไว้กับนางแอนนา เลียวโนเวนส์ เมื่อข่าวประธานาธิบดีลินคอล์น แห่งสหรัฐอเมริกาถูกลอบสังหาร ครั้งทรงพระเยาว์ว่า **"หากพระองค์มีโอกาสได้ปกครองประเทศสยามแล้ว พระองค์จะทรงปลดปล่อยทาสทั้งมวลให้เป็นอิสระ ชาติไทยจะต้องเป็นไทสมชื่อนามแห่งชาติ"** แนวพระราชดำริเรื่องการปลดปล่อยทาสและยกเลิกระบบไพร่เกี่ยวพันกับการสร้างคนให้มีคุณภาพทางการศึกษา และเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต้องให้หมดไปให้ได้ เพราะประเทศล่าอาณานิคมมักถือเป็นเหตุว่าสยามเป็นเมืองป่าเถื่อน กดขี่ข่มเหงประชาชนไร้เมตตา จะต้องมาช่วยจัดระเบียบการปกครองให้เกิดความเป็นธรรม ซึ่งแนวทางการเลิกทาสก็ดี การยกเลิกระบบไพร่ก็ดี จะต้องกระทำอย่างประนีประนอมมิให้กระทบกระเทือนผู้ครอบครองที่มีอิทธิพล ซึ่งล้วนเป็นผู้ใหญ่ในแผ่นดิน แสดงความไม่เห็นด้วยและขัดขวางอย่างเปิดเผย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแนวทางเพื่อการนี้ตั้งแต่ทรงเป็นยุวกษัตริย์ มีการประกาศล่วงหน้าให้เจ้าของทาสสำรวจแยกประเภททาส กำหนดเกษียณอายุลูกทาสหรือทาสในเรือนเบี้ย มีพระราชดำรัสว่า

"ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ลูกทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย ตั้งแต่ออกจากท้องพอลืมตาก็

ต้องเป็นทาส มีค่าตัวไปจนอายุ ๑๐๐ หนึ่ง ก็ยังไม่หมดดังนี้ ดูเป็นหามีความกรุณาแก่ลูกทาสไม่ ด้วยตัวเด็กที่เกิดมา ไม่ได้รู้ไม่ได้เห็นสิ่งไรเลย บิดามารดาทำชั่วไปขายตัวท่านแล้วยังพาบุตรไปให้เป็นทาสจนสิ้นชีวิตอีกเล่า เพราะรับโทษทุกข์ของบิดามารดาเท่านั้นเอง หาควรที่จะเอาเป็นทาสจนตลอดชีวิตไม่"

ครั้นเมื่อทรงบรรลุพระราชนิติภาวะ พระชนมพรรษา ๒๐ พรรษา ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๑๖ แล้ว ในปีรุ่งขึ้น จึงมีพระราชบัญญัติพิกัดกระเษียณอายุลูกทาสลูกไท พุทธศักราช ๒๔๑๗

เฉพาะพระราชกรณียกิจเมื่อดำรงพระราชฐานะยุวกษัตริย์ ๓ ประการที่กล่าวมานี้ แม้เป็นงานที่ทรงเริ่มก่อนการมีพระราชอำนาจในแผ่นดินอย่างสมบูรณ์ก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงน้ำพระราชหฤทัยในพระราชปณิธานว่า

"...เราตั้งใจอธิษฐานว่า เราจะกระทำการจนเต็มกำลังอย่างที่สุด ที่จะให้กรุงสยามเป็นประเทศอันหนึ่ง ซึ่งมีอิสรภาพและความเจริญ ..." การศึกษาเป็นพระราชกรณียกิจที่จะนำไปสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆ ที่ล้วนเป็นงานยิ่งใหญ่ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งมั่นเพื่อประเทศไทยตามพระราชปณิธาน ซึ่งจะได้นำรายละเอียดพระราชกรณียกิจดังกล่าวมาเผยแพร่ต่อไป

๒๖ ตุลาคม ๒๕๕๓

ตอนที่ ๒
แนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการศึกษาและสร้างความเสมอภาคแก่ประชาชน

การจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบในประเทศไทย เริ่มในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยก่อนหน้านี้เด็กสามัญชนจะเรียนหนังสือที่วัดและกับผู้ปกครองที่บ้าน บุตรเจ้านายและขุนนางการศึกษาจะอยู่ที่วังและวัดซึ่งเป็นความต้องการตามอัธยาศัย การศึกษาเพื่อจะนำวิชาความรู้มาใช้ประโยชน์แก่รัฐยังไม่เกิดขึ้น

พิจารณาเฉพาะการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะปรากฏว่า ทรงเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ คือ

วิชาการทางภาษา ซึ่งเรียกว่าอักขรสมัย และโบราณราชประเพณีในสำนักขัตติยนารี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี กรมหลวงวรเสรฐสุดา ภาษาบาลีกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) การยิงปืนไฟในสำนักพระยาอภัยศรเพลิง (ศรี) วิชามวยปล้ำ กระบี่กระบอง กับหลวงพลโยธานุโยค (รุ่ง) วิชาอัศวกรรม ในสำนักหม่อมเจ้าสิงหนาท ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระพิทักษ์เทเวศร์ วิชาคชกรรมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ลักษณะวิชาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาตามที่กล่าวมานี้ เป็นโบราณศึกษา เป็นคุณสมบัติของผู้เข้ารับราชการ ซึ่งไม่เกื้อหนุนแก่การทำราชการในยุคที่บ้านเมืองเปิดประตูรับอารยธรรมตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับพระราชทานฝึกสอน วิชารัฏฐาภิบาล ราชประเพณีและโบราณคดีจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ โดยเฉพาะโปรดให้ศึกษาเล่าเรียนภาษาอังกฤษอย่างแตกฉาน เป็นพื้นฐานความเข้าใจในสถานภาพของภัยเงียบจากนักล่าอาณานิคมว่า พระองค์จะต้องเตรียมรับมืออย่างไร เพื่อให้สยามรอดพ้นอย่างมีศักดิ์ศรี

การเจริญทางพระราชไมตรีในหมู่ประเทศเอเชียด้วยกันคือการสอดส่องแสวงหาแนวทางป้องกันประการหนึ่ง ทรงคัดเลือกลูกขุนนางและพระเจ้าน้องยาเธอออกไปเรียนภาษาอังกฤษที่สิงคโปร์ในพุทธศักราช ๒๔๑๔ เมื่อเสด็จฯ กลับจากอินเดีย พุทธศักราช ๒๔๑๕ โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษในกรมทหารมหาดเล็ก จ้างชาวต่างประเทศมาเป็นครู ส่งเจ้านายบางพระองค์ที่มีความรู้สูงไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ พุทธศักราช ๒๔๒๕ โปรดให้ตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ฝึกคนรุ่นใหม่ให้มีความรู้เพื่อรับราชการ พุทธศักราช ๒๔๒๗

โปรดตั้งโรงเรียนหลวงที่วัดมหรรณพาราม สำหรับราษฎร มีพระราชดำริเกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่า **"...ในเมืองของเราเวลานี้ไม่ขัดสนอันใดยิ่งกว่าคน การเจริญอันใด จะเป็นไปไม่ได้เร็ว ก็เพราะเรื่องคนนี้อย่างเดียว ...ความต้องการคนของเราเวลานี้ เหมือนกับคนที่จะทำนาได้หักร้างถางพงลงไปได้มากแล้ว ได้ไถหว่านปักดำไปแล้วบ้าง ยังบ้าง ด้วยขัดพืชที่จะปลูกเพาะ จึงไม่สามารถที่จะทำให้ใหญ่โตไปได้โดยเร็ว เพราะ-ฉะนั้น รวบยอดสำคัญ ก็เรื่องการเล่าเรียนของคนไทย ซึ่งเป็นชาติเจ้าของเมือง..."** พุทธศักราช ๒๔๓๕ เมื่อตั้งกระทรวงธรรมการแล้ว โปรดให้มีโรงเรียนเชลยศักดิ์ คือ โรงเรียนราษฎร์มากขึ้น ส่วนที่เป็นของหลวง โปรดให้มีโรงเรียนเฉพาะ เช่น โรงเรียนทำแผนที่ โรงเรียนสอนกฎหมาย โรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และอนามัย เป็นต้น นอกจากนั้น ทรงจัดการศึกษาของสงฆ์ จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม ทั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เพื่อขอให้พระสงฆ์นำความรู้ไปเทศนาสั่งสอนพุทธศาสนิกชนได้อย่างสัมฤทธิผล อีกทั้งขยายการศึกษาของเยาวชนไปสู่ท้องถิ่นทั่วพระราชอาณาจักร โดยให้พระอารามในหัวเมืองจัดการศึกษาอีกทางหนึ่ง

ก่อนเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๔๐ โปรดให้กระทรวงธรรมการสอบคัดเลือกนักเรียนเพื่อตามเสด็จไปศึกษาด้วย เพื่อจะได้กลับมาเป็นกำลังในการพัฒนาบ้านเมือง หลังจากที่ทรงส่งพระราชโอรสและเจ้านายไปทรงศึกษาก่อนหน้านี้แล้วซึ่งถือว่าเป็นการเริ่มต้นของการให้ทุนเล่าเรียนหลวง มีพระราชดำรัสเตือนใจแก่นักเรียนว่า **"ให้พึงยึดในใจไว้ว่า เราไม่ได้มาเรียนจะเป็นฝรั่ง เราเรียนเพื่อจะเป็นคนไทยที่มีความรู้เสมอด้วยฝรั่ง"** พุทธศักราช ๒๔๔๒ โปรดให้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๔๕ เปลี่ยนเป็นโรงเรียนมหาดเล็ก ซึ่งในรัชกาลที่ ๖ พัฒนาขึ้นเป็น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๑ เป็นต้นมา แนวคิดในการจัดการศึกษาของชาติได้พัฒนาปรับปรุงตลอดมา มีการแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ แผนกใหญ่ ๆ คือ แผนกศึกษาสามัญในระดับมูลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา และแผนกศึกษาพิเศษหรือการศึกษาวิชาชีพ

เช่น ฝึกหัดผู้เป็นครู แพทย์ ช่าง ฯลฯ มีการกำหนดอายุนักเรียนในระดับต่าง ๆ กำหนดแผนการศึกษา หลักสูตร และการสอบ มีการสร้างตำราในทุกวิชาดังที่พุทธศักราช ๒๔๔๖ จัดตั้งกรมแต่งตำราเรียน ซึ่งพุทธศักราช ๒๔๕๐ เปลี่ยนเป็นกรมแบบเรียน ทรงส่งเสริมให้มีการศึกษาด้วยตนเองด้วยการตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร เป็นต้น นับว่าทรงพระวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้าในการจัดการศึกษาของชาติให้เป็นพื้นฐานที่เข้มแข็งมาตั้งแต่ต้น เพื่อปลูกฝังให้ราษฎรมีคุณภาพ

ในด้านการสร้างความเสมอภาคแก่ประชาชนนั้น เป็นงานหนักที่มิได้ยิ่งหย่อนไปกว่าการศึกษานัก การขจัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกรเป็นพระราชประสงค์ที่สำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชปณิธานไว้ตั้งแต่แรกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ มีพระราชดำริว่าโครงสร้างของสังคมที่พลเมืองอยู่ในฐานะทาสเป็นการถ่วงความเจริญ ประชาชนไม่รู้จักทำมาหากินหรือหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ไม่รู้จักการแก้ปัญหาชีวิตในทางที่ควร เช่น การนำลูกเมียตนไปขาย เป็นสิ่งสะท้อนลักษณะของพลเมืองว่า

"...คนพวกหนึ่งมีสันดานหนาแน่นอยู่ด้วยธรรมเนียมเดิม ซึ่งเป็นของชั่ว ประกอบแต่การกดขี่กันแลกัน คนมีเงินข่มเหงคนจน คนวาสนามากกดขี่คนวาสนาน้อย..." และ

"ประเพณีทาสที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักรสยาม ถึงเป็นวิธีทาสทำสารกรมธรรม์ขายตัวด้วยใจสมัคร มิใช่ทาสเชลยที่เป็นการกดขี่อย่างร้ายแรงก็จริง แต่ก็เป็นเครื่องกีดขวางทางเจริญประโยชน์ความสุขสำราญของมหาชนอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งจำเป็นจะต้องเลิกถอน อย่าให้มีประเพณีทาสภายในพระราชอาณาจักรนี้ กรุงสยามจึงจะมีความเจริญสมบูรณ์เท่าทันประเทศอื่น..."

การมีทาสและการใช้ทาสเป็นเรื่องที่ชาวตะวันตกถือเป็นเหตุว่าป่าเถื่อนและโหดร้าย อันเป็นเงื่อนไขที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหาภายในบ้านเมืองได้สะดวก จำต้องป้องกัน และทำให้คนไทยทุกคนต้องเท่าเทียมกัน มีพระบรมราโชบายเลิกทาสโดยดำเนินการเป็นขั้นตอน เพื่อมิให้กระทบกระเทือนเจ้าของทาสและตัวทาส

วิธีที่ทรงใช้ คือการแก้พิกัดเกษียณอายุลูกทาส ให้ผู้ที่เกิดในรัชสมัยของพระองค์ ตั้งแต่ปีที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติ

พุทธศักราช ๒๔๑๑ จะพ้นจากความเป็นทาสเมื่ออายุ ๒๑ ปี เมื่อถึงพุทธศักราช ๒๔๓๒ ส่วนผู้ที่เกิดหลัง พุทธศักราช ๒๔๓๒ จะเป็นไทมีอิสระทั่วกัน

เนื่องจากทาสของไทยมีหลายประเภท กว่าจะทรงปลดเปลื้องให้แต่ละประเภทหลุดพ้นถึงความเป็นไททั่วทั้งประเทศ ก็ใช้เวลาถึง ๓๐ ปี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๘ เป็นความอดทนที่ทรงเพียรพยายามอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ที่ปราศจากการเสียเลือดเนื้อ

นอกจากการเลิกทาส การเลิกระบบไพร่ ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ก็เป็นพระราชกรณียกิจอันสำคัญที่เกิดขึ้นในรัชสมัย ไพร่มีฐานะเป็นแรงงานในระบบของมูลนาย ชายไทยจะต้องเข้ารับราชการระหว่างอายุ ๑๘-๗๐ ปี โดยมาขึ้นทะเบียนที่กรมพระสุรัสวดีเพื่อสักเครื่องหมายที่ท้องข้อมือว่า จะเข้าสังกัด กรม กองใด เรียกว่า เลก หรือไพร่ ซึ่งต้องมาเข้าเวรให้หลวงโดยมิได้รับค่าตอบแทนในเวลา ๑ เดือน หรืออนุโลมให้เสียค่าราชการได้โดยส่งเป็นส่วยแทนการเข้าเวรได้ เป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพอย่างยิ่ง โอกาสที่จะเลื่อนสถานภาพในสังคมนั้น ก็เป็นไปได้ยากอย่างยิ่งด้วย พุทธศักราช ๒๔๓๑ ทรงตราพระราชบัญญัติทหาร กำหนดให้ชายไทยเข้ารับราชการทหาร เมื่อครบ ๑๐ ปี แล้วไม่ต้องเกณฑ์เข้ารับราชการต่อไป ทรงจัดระเบียบใหม่ให้มีทหารอาชีพประจำการแทนแรงงานระบบไพร่ กำหนดให้จัดการวางแผนทหารทำหน้าที่ป้องกันประเทศให้ได้ผลอย่างจริงจัง ในพุทธศักราช ๒๔๔๖ ซึ่งประกาศใช้ในพุทธศักราช ๒๔๔๘ ให้ชายไทยมีหน้าที่รับใช้บ้านเมืองโดยเสมอหน้ากัน ระบบไพร่จึงถูกยกเลิกโดยปริยาย ความเสมอภาคในฐานะคนไทยจึงเกิดขึ้นแก่พลเมืองของสยามประเทศ ด้วยพระอัจฉริยภาพแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้เมื่อ ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับกำเนิดนามสกุล

นางเบญจมาส แพทอง

นามสกุล หมายถึง ชื่อบอกสกุลหรือตระกูล เพื่อแสดงที่มาของบุคคลว่ามาจากครอบครัวใด ตระกูลใด แต่เดิมมาก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ คนไทยยังไม่มีนามสกุลที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตใช้กัน มีแต่เพียงชื่อตัวเท่านั้น ถ้าต้องการให้ถูกต้องแน่ชัดก็ต้องบอกรายละเอียดอื่น ๆ เช่น เป็นลูกใคร ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด สังกัดใคร (ในสมัยก่อนทุกคนต้องมีสังกัด) หรือมีอาชีพใด ตัวอย่างเช่น นายเกษ บุตรนายสุต เรือน

ฝากระดาน หลวงบารอิน ปลัดช่างปูน ขึ้นพระองค์เจ้าประดิฐวรการ ทำกระบุง ขาย เรือนเครื่องผูก เป็นต้น จึงเป็นความยุ่งยากในการจดจำและอาจเกิดความผิดพลาดได้ง่าย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญและประโยชน์เกี่ยวกับการมีนามสกุลมาตั้งแต่ระยะแรกแห่งการครองราชย์ จึงมีพระราชดำริจัดตั้งนามสกุลขึ้น ดังพระราชบันทึกใน**จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๔ ความว่า

"ยังมีอีกเรื่อง ๑ ซึ่งได้พูดกันลงความเห็นกัน คือว่าด้วยชื่อแส้ฤาตระกูล ซึ่งในเมืองอื่น ๆ เขาก็มีกันแบบทั่วไป แต่ในเมืองเรายังหามีไม่ เห็นว่าดูถึงเวลาอยู่แล้วที่จะต้องจัดให้มีขึ้น การที่มีชื่อตระกูลเปนความสดวกมาก อย่างต่ำ ๆ ที่ใคร ๆ ก็ย่อมจะมองแลเห็นได้ คือชื่อคนในทะเบียพสำมโนครัวจะได้ไม่ปนกัน แต่อันที่จริงจะมีผลสำคัญยิ่งกว่านั้นคือจะทำให้คนเรารู้จักรำฤกถึงบรรพบุรุษของตนผู้ได้อุสาหก่อร่างสร้างตัวมา และได้ตั้งตระกูลไว้ให้มีชื่อในแผ่นดิน เราผู้เปนเผ่าพันธุ์ของท่านได้รับมรฎกมาแล้ว จำจะต้องประพฤติตนให้สมกับที่ท่านได้ทำดีมาไว้ และการที่จะตั้งใจเช่นนี้ ถ้ามีชื่อที่ต้องรักษามิให้เสื่อมทรามไปแล้ว ย่อมจะทำให้เปนเครื่องยึดเหนี่ยวหน่วงใจคนมิให้ตามใจตนไปฝ่ายเดียว จะถือว่าตัวใครก็ตัวใครไม่ได้อีกต่อไป จะต้องรักษาทั้งชื่อของตัวเอง ทั้งชื่อของตระกูลด้วยอีกส่วน ๑"

(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

ดังนั้นในเวลาต่อมา จึงมีพระบรมราชโองการตรา**พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พุทธศักราช ๒๔๕๖** กำหนดบังคับใช้เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ และนับแต่นั้นเป็นต้นมา ประชาชนจึงมีนามสกุลใช้กัน เป็นประโยชน์ต่อการบริหารบ้านเมือง ทำให้การจดทะเบียนคนเกิด คนตาย และการสมรสชัดเจน เป็นรากฐานเกี่ยวกับทะเบียนบุคคลมาจนทุกวันนี้

การตั้งหรือจดทะเบียนนามสกุล กำหนดให้บุคคลทุกคนต้องมีทั้งชื่อตัว ชื่อสกุลซึ่งบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิต ตั้งแต่ชั้นเหนือตนขึ้นไป ได้แก่ บิดา ปู่ ทวด ชั้นล่างลงมา ได้แก่ ลูก หลาน เหลน และสามารถขยายเทือกเถาออกไปทางฝ่ายชายได้อีก ต่างกับแซ่ของประเทศจีน ที่เพียงแสดงความเป็นพวก

เดียวกัน ไม่ใช่เครือญาติหรือสายโลหิต ส่วนนามสกุลมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า family แสดงถึงการมีบรรพบุรุษร่วมกัน มีความผูกพันเป็นญาติด้วยการร่วมสายโลหิต จากการที่มีพระราชบัญญัติขนานนามสกุล ทั้งกำหนดให้แพร่หลายทั่วถึงประชาชนตลอดพระราชอาณาจักรนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชภารกิจเกี่ยวกับนามสกุลอย่างหนึ่งคือ **การพระราชทานนามสกุล** ด้วยบรรดาราชตระกูล เชื้อพระวงศ์ ข้าราชการและคนทั่วไป กราบบังคมทูลขอรับพระราชทานนามสกุลเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนและผู้สืบสกุล อีกทั้งมีพระบรมราโชบายในการขนานนามสกุลว่าด้วยเกณฑ์เลือกนามสกุลของสามัญชน ดังนี้

"๑. นามสกุลของสามัญชนไม่ควรจะให้มียาว ๆ เทียมนามสกุลพระราชทาน

๒. ถ้าสามารถ ควรจะใช้เป็นคำไทย ๆ เพื่อมิให้เป็นเลียนนามสกุลที่พระราชทานซึ่งโดยมากเป็นภาษามคธหรือสังสกฤต

๓. นามสกุลโดยมากไม่ควรเกินกว่า ๓ พยางค์ เช่น อากรณ์ประภา หรือจันทรบริบูรณ์ ใช้ไม่ได้ทั้ง ๒ นาม

๔. เกณฑ์ที่ควรเลือกใช้เป็นนามสกุลได้ เห็นว่าควรกำหนด ดังต่อไปนี้

(ก) เกณฑ์ภูมีลำเนา คือ ตามนามตำบลที่อยู่ เช่น สามเสน บางขุนพรหม บางกระบือ (แต่ห้ามมิให้มี ณ อยู่ข้างหน้าตำบล เพราะ ณ จะมีได้แต่พระราชทานเท่านั้น)

(ข) อาชีวะ คือ ตามทางทำมาหาเลี้ยงชีพของตนเองหรือบรรพบุรุษ เช่น ชาวนา ชาวสวน พ่อค้า ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างบาตร์ ช่างหม้อ หมอยา เป็นต้น (ให้ใช้เป็นคำไทย ๆ อย่าให้แปลเป็นมคธหรือสังสกฤต)

(ค) คุณ เช่น คนดี คนซื่อ คนตรง ใจดี ใจเย็น ใจใหญ่ ไหวพริบแคล่วคล่อง ว่องไว เฉียบแหลม คำแหง แข็งแรง แข็งขัน อดทน กล้าหาญ ปากหวาน พูดเพราะ เสียงหวาน เสียงเพราะ เสียงเย็น เสียงใส ผิวดำ ผิวคล้ำ ผิวขาว ผิวนวล ผิวเหลือง ผิวอ่อน ดังนี้เป็นต้น

(ฆ) ตามเผ่าพันธุ์ คือ เอานามบรรพบุรุษคนเดียวหรือ ๒ คน ๓ คน ผะสมเป็นนามสกุล เช่น นามทวดกับปู่ หรือนามปู่กับบิดา เป็นต้น นามสกุลที่พระราชทานไปแล้วโดยมากเป็นไปในเกณฑ์นี้ ดังจะยกตัวอย่างพอเป็นที่สังเกต คือ (๑) บุนนาค

เป็นนามแห่งเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ผู้เป็นบรรพบุรุษแห่งสกุลนั้น (๒) เดชะคุปต์ นามสกุลแห่งพระยาโบราณราชธานินทร์ ผูกจากนามบรรพบุรุษ ๒ นาย คือ ขุนฤทธิ์รุณเสรฐ เดช ผู้เป็นบิดากับนายคุ้ม (สังสกฤต-คุปต์) ผู้เป็นปู่ ดังนี้เป็นต้น ถ้าจะใช้สำหรับคนสามัญ ควรเอานามบรรพบุรุษตรง ๆ โดยไม่แปลเป็นมคธหรือสังสกฤต เช่นต่างว่าจะใช้นามตามข้างบนนี้ว่า เดชคุ้ม หรือ คุ้มเดช ก็ได้ทั้ง ๒ สถาน

(ง) ตามประเทศถิ่นฐานเดิม เช่น ชาวเหนือ ชาวใต้ ชาวป่า ชาวทะเล ชาวเขา ชาวเกาะ ชาวพะม่า ชาวเฉียง (คือคนเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ฯลฯ) ชาวเวียง (คือเชื้อเวียงจันทน์) ชาวนคร (คือเชื้อคนนครศรีธรรมราช) ดังนี้เป็นต้น

(จ) ตามเชื้อชาติเดิม ให้เติมคำว่า เชื้อ ลงข้างหน้านามชาติเช่น เชื้อจีน เชื้อญวน เชื้อแขก เชื้อชะวา ดังนี้เป็นต้น"

(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

ทั้งนี้ได้กำหนดข้อห้ามและข้อบังคับของการตั้งนามสกุลไว้ด้วย ได้แก่ การห้ามบุคคลเปลี่ยนชื่อตัว ชื่อสกุลของตนหรือของบุตรหลานเหลนผู้สืบเชื้อสายตนจนกว่าจะได้รับอนุญาตจากทางราชการ และภายใน ๖ เดือน นับแต่วันประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ หัวหน้าครอบครัวจะต้องจดทะเบียนชื่อสกุล ณ อำเภอท้องที่ที่อยู่ให้เรียบร้อย ส่วนเจ้าหน้าที่ทางราชการก็มีหน้าที่ช่วยคิดชื่อสกุลให้ราษฎรผู้ต้องการเลือกใช้จดทะเบียนรับรองโดยไม่เรียกค่าธรรมเนียมพร้อมกับสำเนาไว้แก่หัวหน้าครอบครัวฉบับหนึ่งและเมื่อพ้น ๖ เดือน นับแต่วันกำหนดใช้พระราชบัญญัตินี้แล้ว เจ้าหน้าที่ต้องใช้ชื่อตัว ชื่อสกุลของบุคคลนั้น ๆ ให้ถูกต้องตามที่ลงทะเบียนไว้ เมื่อใดก็ตามที่ต้องทำหนังสือหรือเอกสารเกี่ยวกับบุคคลนั้น ภายหลังมีการเก็บค่าธรรมเนียมการออกหนังสือสำคัญแสดงการเปลี่ยนชื่อตัว การรับจดทะเบียนตั้งชื่อสกุลฉบับละ ๑๐๐ บาท ๒๐๐ บาท ตามลำดับ *(พระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ ๓) พุทธศักราช ๒๕๔๘)*

นอกจากนี้ยังมีหลักเกณฑ์ห้ามตั้งนามสกุลไว้ว่า

"๑. อย่าให้พ้องกับพระนามพระราชวงษานุวงษ์ ผู้ทรงอิศริยยศฐานันดรตั้งแต่พระองค์เจ้าขึ้นไป

๒. อย่าให้เปนชื่อมุ่งหมายคล้ายคลึงราชทินนาม อันเปนตำแหน่งยศบันดาศักดิ์

๓. อย่าให้เป็นชื่อมีอรรถหยาบคายไม่สมควร

๔. อย่าให้เป็นชื่อซึ่งจะต้องเขียนเกินกว่าสิบอักษร

๕. อย่าให้เป็นชื่อซ้ำเหมือนชื่อสกุลซึ่งได้ใช้อยู่แล้วขณะวันประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ ฤๅซ้ำกับชื่อซึ่งได้จดจะเบียนไว้แล้ว ในแขวงอำเภอท้องที่เดียวกัน ฤๅในแขวงอำเภอท้องที่ติดกัน"

ต่อมายังได้มีประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับนามสกุลตามมาหลายฉบับ เช่น ประกาศเลื่อนการใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุล เพื่อสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ที่ทำทะเบียนและผู้ที่จะเลือกนามสกุล โดยขยายเวลาเป็นวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๘ และวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๑ ตามลำดับ ประกาศห้ามมิให้ผู้ที่ไม่ได้รับพระราชทานนามสกุล ใช้ "ณ" นำหน้านามสกุล (ประกาศ ณ วันที่ ๑๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๘) ประกาศเพิ่มเครื่องหมายนามสกุลสำหรับราชตระกูล ได้แก่ ณ กรุงเทพ (ต่อมาเปลี่ยนเป็น ณ อยุธยา) (ประกาศ ณ วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๘) ประกาศห้ามไม่ให้เอานามพระมหานครและไม่ให้เอาศัพท์ที่ใช้เป็นพระบรมนามาภิธัยมาให้เป็นนามสกุล (ประกาศ ณ วันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๘) ประกาศห้ามไม่ให้เอานามพระนครมาประกอบกับศัพท์อื่นใช้เป็นนามสกุล เช่น คำว่า วงษนคร (ประกาศ ณ วันที่ ๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๙) เป็นต้น

การกำหนดหลักเกณฑ์การตั้งชื่อสกุลมีการแก้ไขเพิ่มเติมมาโดยลำดับ ได้แก่ พระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๖๕ พระราชบัญญัติขนานนามสกุล (ฉะบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๑ พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พุทธศักราช ๒๔๘๔ พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พุทธศักราช ๒๕๐๕ พระราชบัญญัติชื่อบุคคล ฉบับที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๓๐ และพระราชบัญญัติ (ฉบับที่ ๓) พุทธศักราช ๒๕๔๘ แต่ก็ยังคงหลักการของพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฉบับก่อน ๆ ในปัจจุบันการตั้งชื่อนามสกุลให้ติดต่อนายทะเบียนท้องที่ ณ ที่ว่าการเขตและอำเภอทุกแห่ง เมื่อไม่ขัดต่อพระราชบัญญัติและได้รับอนุมัติจากนายทะเบียนกลางแล้วให้จดทะเบียนชื่อสกุลและออกหนังสือสำคัญแสดงการรับจดทะเบียนแก่ผู้ขอ ส่วนการขอพระราชทานชื่อสกุลนั้นให้ยื่นเรื่องที่สำนักราชเลขาธิการ ตาม

ระเบียบว่าด้วยการขอพระราชทานชื่อสกุล พ.ศ. ๒๕๓๓ นอกจากการขอจดทะเบียนนามสกุลแล้วในมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติชื่อบุคคล ฉบับที่ ๓ ยังให้สิทธิแก่สตรีที่แต่งงาน ในการเลือกใช้นามสกุลของตนเองหรือของสามีได้ ตามที่ตกลงกัน

จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุลนั้น ได้พระราชทานนามสกุลให้แก่พสกนิกรทุกชั้นบรรดาศักดิ์เป็นจำนวนมาก และเป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มาดำเนินรอยตามแนวพระราชดำริด้วย นามสกุลพระราชทานเหล่านี้ เมื่อพระราชทานแก่ผู้ใดแล้วจะประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา ปัจจุบันแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. นามสกุลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขนานพระราชทาน

๒. นามสกุลที่มีพระบรมราชานุญาตให้ใช้ได้จากราชทินนาม

๓. นามสกุลพระราชทานและประทานจากพระบรมวงศานุวงศ์

สรุปนามสกุลพระราชทานในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีจำนวน ๖,๔๓๒ สกุล รัชกาลที่ ๗ จำนวน ๓๘ สกุล รัชกาลที่ ๘ จำนวน ๒ สกุล จากราชทินนาม ๘๓๔ สกุล และรัชกาลปัจจุบัน จำนวน ๑๗๘ สกุล จากราชทินนาม ๑๑๕ สกุล รวมนามสกุลพระราชทานตั้งแต่เริ่มใช้จนถึงปัจจุบัน (๒๕๕๓) จำนวน ๗,๕๙๙ สกุล

กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีคุณูปการต่อบ้านเมืองอย่างมหาศาล ทรงสร้างความเป็นสากลก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีของคนในชาติ โดยเฉพาะความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษตน ในโอกาสที่วันคล้ายวันสวรรคตเวียนมาบรรจบ ในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ ประชาชนชาวไทยต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อพสกนิกรและชาติบ้านเมืองหลายประการ นอกเหนือจากการพระราชทานกำเนิดนามสกุล ปวงข้าพระพุทธเจ้าในนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ขอน้อมเกล้าฯ ถวายสักการะสดุดีในพระเกียรติคุณอันหาที่สุดมิได้

๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

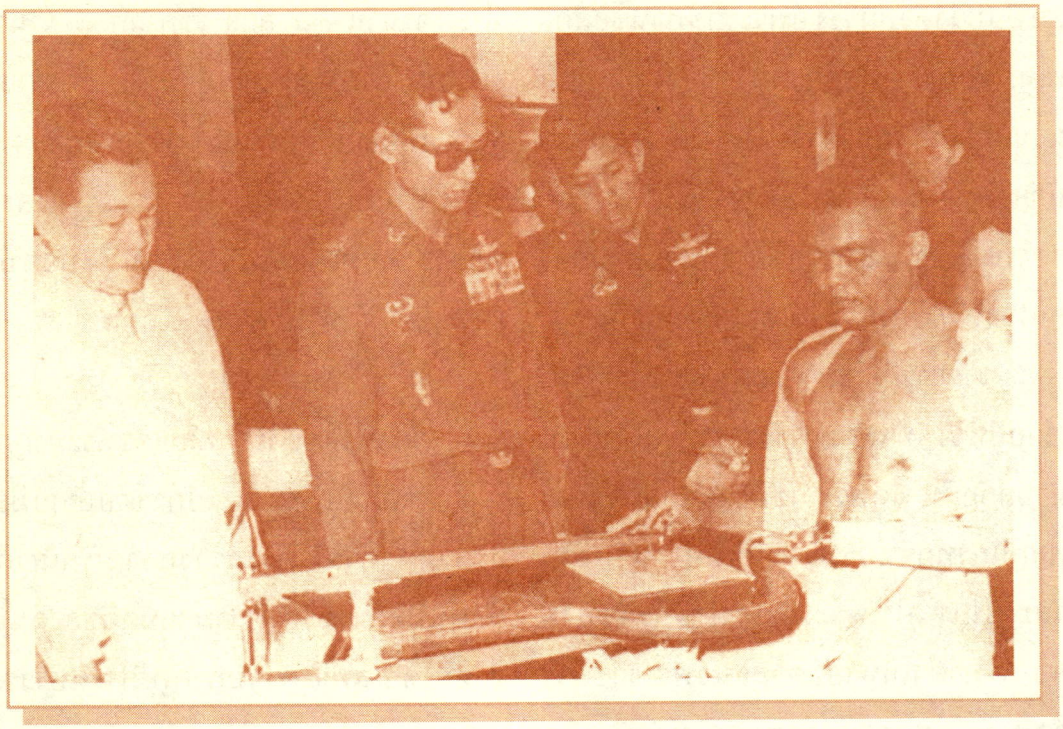

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : พระมหากรุณาธิคุณด้านทหารผ่านศึก

นางเบญจมาส แพทอง

การปกป้องบ้านเมือง การรักษาความมั่นคงของชาติและความสงบสุขของประชาชน เป็นหน้าที่ของทหาร ตำรวจ ซึ่งสละเลือดเนื้อพลีชีพเพื่อชาติมาหลายยุคหลายสมัย และที่พิการทุพพลภาพก็มีจำนวนมาก การเสียสละดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์และซาบซึ้งตราตรึงไว้ในหัวใจคนไทยตลอดมา เมื่อถึงโอกาสอันควร ชาวไทยทั้งหลายก็มิอาจลืมเลือนพวกเขาเหล่านี้ แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่ทหารหาญอยู่เสมอ เช่น การสร้างอนุสาวรีย์เพื่อสดุดีและรำลึก

ถึงเกียรติคุณ การจัดตั้งองค์กรหรือหน่วยงาน เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือด้านต่างๆ ครอบคลุมไปถึงครอบครัวของทหารกล้าอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักและเห็นความสำคัญของทหารหาญอย่างยิ่ง ทรงห่วงใยเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมทหารที่บาดเจ็บจากการรบ การปกป้องอธิปไตยของชาติ ทรงรับทหารที่บาดเจ็บไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยเฉพาะทหารที่พิการถึงทุพพลภาพ พระราชทานแนวทางการฝึกอาชีพต่อไปในอนาคต เพื่อช่วยเหลือทหารและครอบครัว เป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติสม่ำเสมอต่อเนื่อง พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ทหารผ่านศึก เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๓ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน แสดงให้เห็นชัดเจนว่าทรงยกย่องทหารผ่านศึกและทรงให้กำลังใจทหารเหล่านี้

"ทหารผ่านศึกเป็นผู้มีเกียรติ เพราะได้เสียสละประโยชน์สุขส่วนตัว แม้กระทั่งเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อบ้านเมืองและส่วนรวม ขอให้ภูมิใจและตั้งใจรักษาเกียรติอันแท้จริงที่มีอยู่นั้นไว้ทุกเมื่อ"

เรื่องเกียรติภูมิของทหารผ่านศึกนี้มีมาตั้งแต่ครั้ง**สงครามเกาหลี**ในพุทธศักราช ๒๔๙๓ ประเทศไทยส่งกำลังทหารเข้าร่วมรบในฐานะกองกำลังสหประชาชาติเพื่อผลักดันกองทัพเกาหลีเหนือออกจากดินแดนของเกาหลีใต้ ถือเป็นการผดุงสันติภาพของโลก

การรบครั้งนั้นทหารไทยได้รับการยกย่องสดุดีในวีรกรรม จนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของต่างชาติ มีทหารที่สูญเสียชีวิตและบาดเจ็บพิการเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยและทรงยกย่องทหารหาญเหล่านี้

ต่อมาเมื่อครั้งการรบใน**สมรภูมิเวียดนาม** ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๙ – ๒๕๑๐ หน่วยทหาร "จงอางศึก" ของไทยที่เข้าร่วมรบในสมรภูมิดังกล่าวได้รับบาดเจ็บถูกส่งตัวกลับมารักษาที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมทหารผ่านศึกเหล่านั้น ทรงศึกษาข้อมูลและความต้องการของทหารที่บาดเจ็บหรือพิการจากสนามรบ จนในที่สุดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๑ ได้พระ-

ราชทานศูนย์ฝึกอาชีพแก่ทหารผ่านศึกที่พิการ ตั้งอยู่ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า โดยมีพระบรมราโชบายพระราชทานไว้ดังนี้

๑. ควรสนับสนุนด้านจิตใจให้มีความรู้สึกว่า ความพิการมิได้ทำให้คนไร้ประโยชน์ ถูกเหยียดหยามจากสังคม โดยขจัดความรู้สึกว่าพิการทางกายแล้ว แต่ไม่ให้พิการทางใจ

๒. การรักษาพยาบาล ให้ได้รับช่วยเหลือเรื่องอวัยวะเทียม เริ่มฟื้นฟูอวัยวะก่อนที่กล้ามเนื้อและประสาทส่วนต่าง ๆ จะเสื่อมสมรรถภาพ เพื่อให้สอดคล้องกับการรักษา

๓. สถานที่พัก ควรมีที่พักระหว่างรับการฝึกฟื้นฟูสมรรถภาพและฝึกการใช้อวัยวะจำลอง และเรียนรู้ความถนัดของตน เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่อไป

ศูนย์ฝึกอาชีพพระราชทาน จึงเกิดขึ้นโดยพระมหากรุณาธิคุณ ในศูนย์แห่งนี้ ได้ฝึกอาชีพต่าง ๆ ได้แก่ **การฝีมือหัตถกรรม การทอ** อาทิ ทอเสื่อ ทอพรม **การเย็บเสื้อผ้า** อาทิ การใช้กรรไกรตัดเสื้อผ้า การใช้จักรเย็บผ้า **การช่างไม้** อาทิ การหัดใช้เครื่องมือ การฉลุ การกลึงไม้ **การช่างประณีตศิลป์** อาทิ แกะสลักไม้ ช่างถม ช่างมุก ช่างเงิน **การช่างไฟฟ้าเบื้องต้น** อาทิ เดินสายไฟ ซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้าน วิทยุ โทรทัศน์ **การช่างพิมพ์** อาทิ หัดพิมพ์ดีด พิมพ์นามบัตร **การช่างหนัง** อาทิ ตอกลวดลายกระเป๋า แกะหนังตลุง และ**ฝึกการใช้เครื่องมือไฟฟ้า** เป็นต้น การฝึกอาชีพเหล่านี้เพื่อฝึกให้ทหารพิการพยายามปรับปรุงตนเองจนมีความสามารถเยี่ยงคนอื่น ๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมสืบไป และในปีต่อมาได้พระราชทานพระราช-ทรัพย์ส่วนพระองค์ จัดตั้งโรงงานแขนขาเทียมพระราชทาน ต่อมาปรับปรุงเป็นแผนกแขนขาเทียม กองออร์โธปิดิกส์ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า มีพลตรี ขุน-ปทุมโรคประหารเป็นผู้อำนวยการคนแรก และเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพการแกะสลักไม้วิจิตรศิลป์ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๑๒ มีพระราชดำริให้ตั้ง**ศูนย์ฟื้นฟูบำบัดทหารผ่านศึกพิการ**ในที่ดินของกองทัพบกที่ถนนวิภาวดีรังสิต จำนวน ๑๐ ไร่ และจัดตั้ง**โรงพยาบาลทหารผ่านศึก**ขึ้นควบคู่กัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโรง-พยาบาล เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓ โดยมีพลตรี ขุนปทุมโรคประหาร

ทหารผ่านศึกฝึกอาชีพที่โรงพยาบาลทหารผ่านศึก

จากโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า มาเป็นผู้ชำนาญการฟื้นฟูสมรรถภาพทหารผ่านศึกพิการ พร้อมฝึกสอนงานแกะสลักไม้วิจิตรศิลป์ต่อไป ทหารผ่านศึกรุ่นแรก หน่วยจงอางศึก คือ ร้อยเอก พ่วง เพชรสุวรรณ เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในส่วนงานแกะสลักไม้วิจิตรศิลป์ ร่วมสร้างงานกับทหารผ่านศึกรุ่นปัจจุบัน เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายงานแกะสลักไม้ดังกล่าวแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย เป็นประจำทุกปี และทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายงานศิลปะบำบัดไทยโอชิเอะ หรือภาพประดิษฐ์จากกระดาษ ตามแนวพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสเดียวกัน

ในเรื่องของ**สถานที่พักฟื้นทหารพิการ**นั้น กองทัพบกได้จัดสถานที่พักฟื้นให้ ณ สถานตากอากาศบางปู จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อฝึกหัดการใช้แขนขาเทียม และพักผ่อนด้านจิตใจ ขณะเดียวกัน จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี

ในขณะนั้น ได้สร้างตึกลิ้นจี่ กิตติขจร จากเงินร่วมทำบุญงานศพมารดา ขึ้นที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเพื่อใช้เป็นที่พักฟื้นอีกแห่งหนึ่ง (ปัจจุบันรื้อแล้ว) และที่บริเวณศูนย์ฝึกอาชีพพระราชทานยังใช้เป็นที่พักของทหารพิการที่รับการฝึกที่ศูนย์ฯ ต่อมาย้ายไปยังสถานพักฟื้นถนนวิภาวดีรังสิต พร้อมจัดสร้างโรงฝึกอาชีพ นอกจากนี้ยังมีการสร้างที่พักทหารพิการที่ถนนรามอินทรา และโรงงานในอารักษ์ ซึ่งเป็นแผนกรับจ้างผลิตสินค้าและบริการงานช่างประเภทต่างๆ ให้แก่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน เช่น ช่างเย็บเสื้อผ้า ช่างไม้ครุภัณฑ์ ช่างเชื่อมโลหะ ช่างเย็บหนัง งานเจียระไนพลอย การลงยาสี ทำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อีกด้วย

ทหารผ่านศึกได้รับการสงเคราะห์และช่วยเหลือจากรัฐบาล โดยมีองค์กรรองรับได้แก่ **องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก** ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๙๑ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน จึงถือวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ของทุกปี เป็นวันทหารผ่านศึก องค์การนี้มีชื่อย่อว่า อผศ. มีภารกิจในการสงเคราะห์ทหารผ่านศึกและครอบครัว รวมไปถึงทหารนอกประจำการ ตำรวจ ข้าราชการพลเรือน และพลเรือนที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาความมั่นคงของชาติ ได้แก่ ด้านสวัสดิการ เช่น ที่อยู่อาศัย การศึกษา ด้านการอาชีพ เช่น การฝึกอบรม ฝึกอาชีพ จัดหางาน ด้านนิคมเกษตรกรรม เช่น จัดสรรที่ดินทำกิน ด้านสินเชื่อ ด้านการรักษาพยาบาล ด้านสิทธิพิเศษ และด้านฌาปนกิจสงเคราะห์ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงติดตามและพระราชทานความช่วยเหลือแก่ทหารผ่านศึกอย่างต่อเนื่อง ด้วยการพระราชทานเงินสำรองจ่ายเพื่อประทังความเดือดร้อน โดยมอบให้องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกดำเนินการ เนื่องจากทหารและบุคคลที่ได้ปฏิบัติการปราบปรามอริราชศัตรูจนถึงแก่ชีวิตหรือบาดเจ็บจนพิการทุพพลภาพ ต้องรอเวลาที่ทางราชการจะปูนบำเหน็จและรับบำนาญพิเศษเป็นเวลานาน ครอบครัวและตนเองได้รับความเดือดร้อนมาก เงินทุนพระราชทานนี้ให้ทหารผ่านศึกนอกประจำการยืมใช้สอยเลี้ยงชีพในระหว่างรอรับบำนาญพิเศษโดยไม่คิดดอกเบี้ย ต่อมาองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคืนเงินสำรองจ่ายดังกล่าวและได้ตั้งงบ-

ประมาณเพื่อการนี้ไว้ด้วย นอกจากนี้ได้พระราชทานแนวทางช่วยเหลือทหารผ่านศึกหลายประการเพื่อองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกนำไปปฏิบัติและวางหลักเกณฑ์ในการสงเคราะห์ เช่น การดูแลความเป็นอยู่ การฝึกอาชีพ การจัดที่ดินทำกิน การเกษตร และยังพระราชทานแนวพระราชดำริที่ให้ครอบครัวทหารมาอยู่ดูแลคนไข้ได้ เพื่อไม่ต้องจ้างพยาบาลพิเศษ ซึ่งประเทศสหรัฐอเมริกาได้นำแนวพระราชดำริดังกล่าวไปใช้อีกด้วย ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ผู้อำนวยการองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกและคณะ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๙ ความว่า

"สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับความช่วยเหลือทหารผ่านศึกนั้น องค์การทหารผ่านศึกเป็นส่วนราชการที่ตั้งอยู่กับที่ ผู้ที่จะได้รับการสงเคราะห์ช่วยเหลือที่ได้รับความเดือดร้อนบางครั้งก็ไม่รู้ว่าตนมีสิทธิจะได้รับการสงเคราะห์อย่างใด จะติดต่อได้ที่ไหน หรือมีเหตุอื่น เช่น ขาดค่าพาหนะในการเดินทาง เป็นต้น องค์การฯ จึงสมควรจะได้ดำเนินการในด้านการประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น... นอกจากนั้น การช่วยเหลือในบางสิ่งที่ทางราชการไม่มีระเบียบวางไว้... จึงจำเป็นจะต้องมีกองทุนพิเศษไว้สำหรับดำเนินการช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อน ทางที่ดีองค์การฯ ควรจะมีหน่วยสงเคราะห์เคลื่อนที่เดินทางไปหาเขา ไม่ใช่เขามาหา ***ได้เคยให้เงินพิเศษไปรองจ่ายให้แก่ทหารผ่านศึกผู้พิการทุพพลภาพและครอบครัวทหารที่เสียชีวิตโดยรวดเร็วแล้ว ขอให้ใช้คืนเมื่อได้รับบำนาญพิเศษ เป็นการช่วยเหลืออีกทางหนึ่ง*** *สำหรับทหารพิการซึ่งมีการฝึกอาชีพอยู่หลายอย่างนั้น ควรจะเพ่งเล็งให้เขานำเอาความรู้นั้นไปช่วยตนเองได้ เพื่อที่องค์การจะได้ไม่ต้องคอยอุปการะอยู่ตลอดไป การที่เขาจะช่วยตัวเองได้นั้นอาจต้องมีเงินทุนไปดำเนินการและคอยดูแลจนกว่าเขาจะตั้งตัวได้ กับควรปรับปรุงร้านค้าจำหน่ายสิ่งผลิตที่มีอยู่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ทหารพิการที่เคยมีอาชีพทางเกษตร เมื่อพิการลงไปทำนาทำไร่อาจจะเป็นการหนักไป... แต่ถ้าเลี้ยงปศุสัตว์หรือปลูกต้นไม้ดอกก็อาจจะกระทำได้ สำหรับการคอยดูแลช่วยเหลือก็อาจจะขอ*

ความร่วมมือจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องได้ เช่น กรมกสิกรรมและปศุสัตว์ เงินทุนนั้นในส่วนใดที่จะขอใช้จากทางราชการได้ก็ใช้ ส่วนใดที่จะใช้จากเงินในงบประมาณขององค์การฯ ได้ก็ใช้ไป ส่วนที่ใช้ไม่ได้ก็ควรใช้เงินกองทุนพิเศษ สิ่งที่สำคัญก็คือควรจะพยายามติดตามดูแลจนเขาสามารถจะช่วยตนเอง"

ความห่วงใยและแนวพระราชดำริที่ได้พระราชทานไว้ เป็นแนวทางให้รัฐบาล หน่วยงาน สมาคม ฯลฯ เห็นความสำคัญของคนพิการและเพื่อมิให้คนพิการรู้สึกว่าตนมีปมด้อยหรือเป็นคนอีกกลุ่มที่แยกออกจากสังคม หากแต่สามารถใช้ชีวิตเช่นเดียวกับคนปกติในสังคมได้ **สมาคมกีฬาคนพิการแห่งประเทศไทย** จึงกำเนิดขึ้นด้วยจุดประสงค์จะสนับสนุนส่งเสริมให้คนพิการเล่นกีฬาเพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์สังคม ของคนพิการให้ดีขึ้น สร้างความเชื่อมั่น ความสามารถให้คนพิการ ปัจจุบันสมาคมกีฬาคนพิการฯ เป็นองค์กรที่ส่งเสริมการเล่นกีฬาของคนพิการทั้งในระดับประเทศ ระดับอาเซียน พาราเกมส์ เฟสปิกเกมส์ และชิงแชมป์โลกคนพิการ นอกจากนี้รัฐบาลปัจจุบันยังได้มอบเงินเพื่อเป็นเบี้ยยังชีพให้แก่คนพิการอีกด้วย

ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม คนพิการจึงได้รับการอุปถัมภ์จากหน่วยงานต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และกิจการขององค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกได้เจริญก้าวหน้าพัฒนามาเป็นลำดับจนปัจจุบัน มีทหารผ่านศึกได้รับการช่วยเหลือนับหมื่นนับแสนรายผ่อนคลายความเดือดร้อนและทุกข์ยากของบรรดาทหารผ่านศึกและครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง เป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ทหารผ่านศึกและครอบครัวสุดที่จะพรรณนา

๑๕ มีนาคม ๒๕๕๓

หมวด
พระบรมวงศานุวงศ์

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ

นางเบญจมาส แพทอง

“พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า ป่าที่ถวายความจงรักภักดีต่อน้ำ พระเจ้าอยู่หัวสร้างอ่างเก็บน้ำ ฉันจะสร้างป่า”

พระราชดำรัสของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๕ ที่บ้านถ้ำติ้ว อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร และพระราชดำรัสอีกหลายองค์ ในอีกหลายสถานที่ แสดงถึงพระราชดำริที่ทรงห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาติ

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างยิ่ง จากการที่

ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทอดพระเนตรสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของประเทศกำลังถูกทำลายอย่างน่าเป็นห่วง และเป็นสาเหตุแห่งความยากลำบากในการดำรงชีวิตของชาวชนบทอย่างชัดเจน ทรงเห็นความสำคัญของป่าไม้ การดำรงชีวิตของสัตว์ป่าเพื่อความสมดุลของธรรมชาติ ผลกระทบของการตัดไม้ทำลายป่า ล่าสัตว์ เหล่านี้เป็นผลร้ายต่อประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง มีพระราชดำริที่จะหาทางหยุดยั้งการล่าสัตว์ป่า การทำลายป่า จึงทรงศึกษาค้นคว้าถึงเหตุแห่งปัญหา แนวทางแก้ไข และทรงพยายามสร้างจิตสำนึกของราษฎรให้มีความรัก ความผูกพันในทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ป่าไม้ พืช และสัตว์ป่า ดังนั้น โครงการจำนวนมากอันเกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้น อาทิ โครงการป่ารักน้ำ พุทธศักราช ๒๕๒๕ โครงการพระราชดำริสวนหาดทรายใหญ่ พุทธศักราช ๒๕๒๖ ซึ่งพัฒนามาจากโครงการฟาร์มส่วนพระองค์หาดทรายใหญ่ โครงการพัฒนาบ้านแม่ต๋ำ พุทธศักราช ๒๕๓๑ โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ พุทธศักราช ๒๕๓๔ และโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ต่าง ๆ อีกจำนวนมากทั่วทุกภูมิภาค แต่ละโครงการล้วนอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาป่า อนุรักษ์และขยายพันธุ์สัตว์ป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์ เป็นผลให้มีการตื่นตัวของหน่วยราชการต่าง ๆ ดำเนินงานสนองพระราชดำริจัดตั้งโครงการรองรับ มีผลสำเร็จก้าวหน้า ราษฎรหันมาช่วยกันปลูกป่า และให้คำมั่นสัญญาว่าจะงดเว้นการล่าสัตว์ การบุกรุกทำลายป่า พร้อมทั้งเฝ้าระวังมิให้มีการทำลายป่า นับว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงสร้างพลังแห่งมวลชนในการปลูกป่าให้แก่ผืนดิน

พระราชดำรัสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานแก่บุคคลต่าง ๆ ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ตอนหนึ่งบ่งบอกถึงพระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่จะพลิกฟื้นคืนชีวิตให้แก่ป่า ว่า

"เพราะเหตุใดเราจึงควรรักษาป่า ไม่ใช่เพียงเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเท่านั้น แต่เหตุผลที่สำคัญที่สุดคือ ***แหล่งน้ำ*** *และพวกเราควรจะรู้คุณของแผ่นดิน เราเรียก*

แผ่นดินนี้ว่า แผ่นดินแม่ ก็เพราะแผ่นดินนี้เป็นที่เกิดและเลี้ยงดูคนไทยมากว่า ๗๐๐ ปี ควรที่เราทั้งหลายจะบำรุงรักษาแผ่นดินให้คงความอุดมสมบูรณ์ไว้..."

"ข้าพเจ้าอาจจะได้ทำหน้าที่เพื่อประชาชนมาแล้วหลายอย่าง แต่ถ้าข้าพเจ้าไม่สามารถทำให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าของการรักษาป่าว่า ป่านี้ได้ช่วยพิทักษ์น้ำและเก็บน้ำไว้ในดินเพื่อเรา ก็เหมือนกับข้าพเจ้าทำหน้าที่ยังไม่สมบูรณ์ ดังนั้นการที่ท่านทั้งหลายปลูกป่าเพื่อเป็นเกียรติแก่ข้าพเจ้า จึงเป็นสิ่งที่นำความปลาบปลื้มใจมาให้ข้าพเจ้าอย่างมาก..."

และพระราชดำรัสเมื่อเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ความว่า

"ป่าไม้จะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ เป็นแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติที่จะคอยปล่อยน้ำมาให้มนุษย์ได้ใช้อุปโภคบริโภคและทำการเกษตร คือถ้ามีน้ำก็สามารถที่จะทำการเกษตรแบบพอเพียงได้เป็นอย่างดี อย่างที่เราเคยดำรงชีวิตอยู่อย่างแต่ก่อน ที่มีข้าวในนา มีปลาในแม่น้ำลำห้วย มีผักกิน ซึ่งก็จะเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง สามารถทำให้เราอยู่ได้อย่างสบาย สมควรตามอัตภาพแห่งตน"

และอีกตอนหนึ่งในพระราชดำรัส วันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ ว่า

"การที่ทางการเขาสงวนป่าไว้ก็เพื่อความสมดุลของธรรมชาติ เพราะว่าทุกครั้งที่มีพายุ มีฝน ต้นไม้ต่าง ๆ ก็จะดูดน้ำเข้าไว้ที่ลำต้นและก็ใต้ดิน แล้วก็จะกลายเป็นน้ำบาดาล เป็นประโยชน์แก่พวกเราเอง"

พระราชดำรัสทั้งหลายเหล่านี้ เป็นเพียงส่วนน้อยที่ยกตัวอย่างมานำเสนอ หากแต่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสเกี่ยวกับป่าไม้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในวัน เวลาและสถานที่ต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่ทรงหาทางแก้ปัญหา ทรงแนะนำ ทรงกระทำเป็นตัวอย่าง ทรงปลุกจิตสำนึกของคนไทยตลอดมาอย่างต่อเนื่อง พระราชกรณียกิจเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทราบกันโดยทั่วไปในหมู่คนไทย หากแต่เป็นที่ประจักษ์ในนานาประเทศทั่วโลก จึงทรงได้รับการแซ่ซ้องสดุดีจากสถาบันการศึกษา หน่วยงานองค์การระหว่างประเทศ ถวายรางวัลพระเกียรติคุณมากมายหลายสาขา ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่

พุทธศักราช ๒๕๒๙ **มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าโลก** (World Wildlife Fund)

ทูลเกล้าฯ ถวายประกาศนียบัตรเฉลิมพระเกียรติ ในฐานะนักอนุรักษ์ดีเด่นด้านการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ใจความตอนหนึ่งของคำประกาศมีว่า *"รางวัลนี้ทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อแสดงว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย ทรงเป็นนักอนุรักษ์ชั้นนำที่ช่วยเหลืองานอนุรักษ์มาเป็นเวลานาน... เมืองไทยเป็นประเทศที่มีความหวังเพราะสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงเป็นผู้นำทางให้ผู้อื่นตามรอยพระยุคลบาทในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและพันธุ์ไม้"*

พุทธศักราช ๒๕๓๕ **คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล** ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม และในปีเดียวกัน สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย ทูลเกล้าฯ ถวาย "Asian Institute of Technology Gold Medal Award" ในฐานะทรงเป็นผู้นำที่สำคัญด้านการพิทักษ์และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ดังได้พรรณนามาแล้วนี้ กล่าวได้ว่า ทรงเป็นผู้สร้างป่าคืนให้ผืนดิน ทรงเป็นผู้สร้างชีวิตสัตว์ป่าให้แก่ป่า ทรงเป็นผู้สร้างความผูกพันกันระหว่างคนกับป่า ทรงเป็นผู้ให้โดยมิได้ทรงเลือกที่รักมักที่ชัง ฯลฯ

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ดำเนินการ**โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ**น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สอดคล้องกับพระราชปณิธานและโครงการตามพระราชดำริในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ทั้งสองพระองค์ทรงพระราชดำริให้ดำเนินการด้วยความสนพระราชหฤทัยและทรงห่วงใยเสมอมา ในการดำเนินการ *กรมป่าไม้ได้คัดเลือกพรรณไม้ประจำถิ่นหรือพรรณไม้ที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดนั้น ๆ น้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อพระราชทานเป็นต้นไม้มงคลประจำจังหวัดของทุกจังหวัด* ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗ จังหวัดต่าง ๆ จึงมี**พรรณไม้ประจำจังหวัด** ได้แก่

ภาคเหนือ ๑๗ จังหวัด อาทิ **จัง-**

หวัดกำแพงเพชร ได้แก่ ***ต้นสีเสียดแก่น*** เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางสูง ๑๐ – ๑๕ เมตร เรือนยอดโปร่ง ลำต้นและกิ่งมีหนามแหลมโค้งเปลือกสีเทาคล้ำหรืออมน้ำตาลค่อนข้างขรุขระ ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น รูปไข่แกมขอบขนาน โคนใบเบี้ยว มีขนห่าง ๆ ออกดอกเป็นช่อยาวคล้ายหางกระรอกตามง่ามใบ ขนาดเล็กสีเหลืองอ่อนหรือขาวอมเหลือง ออกดอกช่วงเดือนเมษา-ยนถึงกรกฎาคม ผลเป็นฝักรูปบรรทัดแบนยาว ๕ ถึง ๑๐ เซนติเมตร เมล็ดแบนสีน้ำตาลอมเขียว ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด เจริญเติบโตได้ดีในดินทุกชนิด ไม่ชอบน้ำขัง มีประโยชน์ในการทำสิ่งปลูกสร้างที่ต้องรับน้ำหนักมาก เช่น เสา ตง คาน สะพาน ทำด้ามเครื่องมือการเกษตร แก่นให้น้ำฝาดใช้ย้อมผ้า ฟอกหนัง ก้อนสีเสียดมีสรรพคุณทางยา แก้ท้องร่วง บิด แก้ไข้จับสั่น แก้ไอ รักษาเหงือก ลิ้น ฟัน รักษาแผลในลำคอ

จังหวัดแพร่ ***ต้นยมหิน*** เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ผลัดใบ เรือนยอดเป็นพุ่มรูปกรวย เปลือกสีน้ำตาลคล้ำ ใบเป็นใบประกอบออกเยื้องกันเล็กน้อย แผ่นใบรูปดาบ ท้องใบมีขนนุ่ม หลังใบเกลี้ยง ออกดอกขนาดเล็ก สีเขียวแกมเหลือง ออกเป็นช่อตามปลายกิ่ง ออกดอกช่วงเดือนพฤศจิกายน - กุมภาพันธ์ ผล

กลมรีแข็ง สีน้ำตาลอมม่วง ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด เจริญเติบโตได้ดีในสภาพดินทุกชนิด ต้องการน้ำและความชุ่มชื้นปานกลาง มีประโยชน์ในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำเสา ขื่อ รอด ตง กระดาน ทำเครื่องเรือน ด้ามเครื่องมือ และไม้อัด

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑๙ จังหวัด อาทิ **จังหวัดกาฬสินธุ์** ***ต้นมะหาด*** เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ลำต้นตั้งตรง ผิวเปลือกนอกขรุขระแตกเป็นรอยสะเก็ดเล็ก ๆ มียางไหลซึม ใบเป็นใบเดี่ยว รูปไข่ปลายใบแหลม โคนใบเว้ามน ใบอ่อนมีขน ออกดอกเป็นช่อตามบริเวณง่ามใบ มีสีเหลือง ออกดอกช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน ผลกลมขนาดใหญ่ เปลือกนอกมีผิวขรุขระ ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ดหรือตอนกิ่ง เจริญเติบโตได้ดีในดินทุกชนิดทนแล้ง มีประโยชน์ในการก่อสร้าง ทำเครื่องดนตรี เปลือกทำเชือก รากใช้ย้อมผ้า ให้สีเหลือง แก้ไข้ แก่นใช้เป็นยาขับพยาธิ ผลรับประทานได้

ภาคกลาง ๑๙ จังหวัด อาทิ **กรุงเทพมหานคร** ***ต้นไทรย้อยใบแหลม*** เป็นไม้ยืนต้นสูง ๕ – ๑๐ เมตร มีรากอากาศ ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปรีแกมรูปไข่ ปลายใบเรียวแหลม โคนใบสอบ ดอกขนาดเล็ก มีฐานรองดอก ออกดอกช่วงเดือนกุมภาพันธ์ผลเป็นทรงกลม เมื่อสุกสีเหลือง ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ดและตอนกิ่ง เจริญเติบโตได้ดีในดินทุกชนิด ความชื้นปานกลาง แสงแดดจัด มีประโยชน์เป็นไม้ปลูกประดับ ให้ร่มเงา ผลเป็นอาหารของนก

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ***ต้นหมัน*** เป็นไม้ยืนต้นสูง ๕ – ๑๕ เมตร เปลือกต้นสีเทาคล้ำ ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ แผ่นใบรูปไข่ปลายใบทู่ โคนใบกว้าง ดอกสีขาว ผลเมื่อแก่เปลือกสีชมพู มีของเหลวภายในเหนียวมากห่อหุ้มเมล็ด ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด เจริญเติบโตได้ดีในสภาพดินเลน ต้องการน้ำและความชุ่มชื้นสูง ประโยชน์ เปลือกใช้ทำปอ ใช้ทำหมันตอกยาแนวเรือ ของเหลวจากผลที่ห่อหุ้มเมล็ดใช้ทำกาว

ภาคตะวันออก ๗ จังหวัด อาทิ **จังหวัดปราจีนบุรี** ***ต้นศรีมหาโพธิ์*** เป็นไม้ยืนต้นสูง ๒๐ - ๓๐ เมตร เปลือกต้นสีน้ำตาล มียางสีขาว ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงสลับรูปหัวใจ ออกดอกจำนวนมาก ขนาดเล็ก ออกดอกตลอดทั้งปี ผลเป็นทรงกลม เมื่อสุกสีม่วงดำ ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด เจริญเติบโตในสภาพดินทุก

ชนิด ต้องการน้ำปานกลาง ประโยชน์ เปลือกต้น ทำยาชงหรือยาต้มแก้โรคหนองใน ใบและยอดอ่อน แก้โรคผิวหนัง ผลเป็นยาระบาย

ภาคใต้ ๑๔ จังหวัด อาทิ **จังหวัดตรัง *ต้นศรีตรัง*** เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบ สูง ๕ – ๑๐ เมตร เรือนยอดโปร่ง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ออกตรงกันข้าม ใบย่อยเล็ก ออกดอกเป็นช่อใหญ่ตามกิ่ง ดอกสีม่วง กลีบดอก ๕ กลีบเชื่อมกันเป็นหลอด เมื่อบานเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑ เซนติเมตร ออกดอกช่วงเดือนมกราคม-มีนาคม ผลเป็นฝักแบน เมื่อแก่แตกเป็น ๒ ซีก เมล็ดมีปีก ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ด เจริญเติบโตได้ดีในดินทุกชนิด เป็นไม้กลางแจ้งต้องการน้ำและความชื้นปานกลาง ประโยชน์ ปลูกเป็นไม้ประดับ เป็นต้น

ต้นไม้หรือพรรณไม้ต่าง ๆ เหล่านี้จะเจริญเติบโตอยู่คู่เมืองไทยอย่างยั่งยืน เยาวชนและประชาชนได้เรียนรู้ประวัติของพันธุ์ไม้ สรรพคุณทางยา ประโยชน์และการขยายพันธุ์

ในการนี้ คณะอนุกรรมการจัดทำสารคดีเกี่ยวกับเอกลักษณ์ไทย และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ดำเนินงานสนองพระราชดำริ จัดทำโครงการเผยแพร่ความรู้ในรูปสื่อสารคดี เรื่อง "พฤกษาพรรณสัญลักษณ์ถิ่นไทย" นำเสนอต้นไม้ประจำจังหวัด เผยแพร่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ทุกวันพุธ เวลา ๐๘.๕๗ – ๐๙.๐๐ น. ทางสถานีโมเดิร์นไนน์ ทีวี ทุกวันศุกร์ เวลา ๐๙.๕๗ – ๑๐.๐๐ น. นอกจากนี้ยังเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส และสถานีโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมอีกด้วย ท่านผู้ฟังสามารถติดตามชมรายการได้ตั้งแต่เดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ เป็นต้นไป เพื่อจะได้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงคงอยู่สืบไปสมดังพระราชปณิธานและพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในฐานะนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง

๒ สิงหาคม ๒๕๕๓

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงฉายกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ยุโรป เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ พระชนมายุ ๑๗ พรรษา

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือพระปิยมหาราช กับสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ ต่อมาเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อ ณ โรงเรียนนายร้อยในประเทศเยอรมนี แล้วทรงเปลี่ยนไปเรียนวิชาทหารเรือตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จกลับมา

ประเทศไทย ทรงรับราชการในกองทัพเรือ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๘ ประจำกรมเสนาธิการทหารเรือ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาการแพทย์และสาธารณสุข ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา รับสั่งกับ พลตรี พระศักดาพลรักษ์ว่า *"ฉันจะไปเรียนหมอละ เพราะเป็นวิชาที่สนุกดี เรามีโอกาสรักษาคนได้ ทั้งคนจนคนมั่งมี และเจ้านายต่างๆ ได้เต็มที่ หมอทำการกุศลในการรักษาพยาบาลได้ดี"* และรับสั่งต่อไปว่า *"เมืองไทยเราถ้าเจ้านายทรงทำหน้าที่อย่างสามัญเข้าบ้าง เขาว่าเสียพระเกียรติ ฉันรู้สึกว่ามัวแต่รักษาพระเกียรติอยู่ก็ไม่ต้องทำอะไรกัน"* พระองค์ทรงศึกษาแพทย์ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาจนสำเร็จ แล้วเสด็จกลับประเทศไทย ทรงเป็นแพทย์รักษาผู้ป่วยที่โรงพยาบาลแมคคอร์มิค จังหวัดเชียงใหม่ และทรงช่วยเหลือโรงพยาบาลศิริราชในเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนแพทย์และโรงเรียนพยาบาล ต่อมาทรงรับความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ในการขยายกิจการแพทย์ในประเทศไทย โรงเรียนแพทย์และโรงเรียนพยาบาลค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์และพยาบาลในปัจจุบันได้ก็ด้วยพระราชวิริยะอุตสาหะและสายพระเนตรกว้างไกลของสมเด็จพระบรมราชชนกโดยแท้ ด้วยประการนี้ทางโรงพยาบาลศิริราชจึงเทิดทูนเฉลิมพระเกียรติคุณว่าเป็น ***"พระบิดาแห่งการแพทย์"***

จากพระราชจริยาวัตรอันงดงามที่ทรงปฏิบัติตลอดมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนเจริญพระชนมายุ จะเห็นว่าพระจริยธรรมประเสริฐยิ่งแก่ประชาชนไทยคือทรงอุทิศพระองค์และทรงพยายามที่จะยกฐานะทางด้านการสาธารณสุขของประชาชนพลเมืองให้ได้รับการรักษาพยาบาลดีขึ้นและอย่างทันสมัย การที่ทรงขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพื่อนำมาพัฒนาและขยายกิจการทางการแพทย์ เป็นการสร้างคนชั้นสมองในด้านวิชาการและการปฏิบัติ คือ แพทย์ พยาบาล และการสาธารณสุข ตลอดจนพระราชทานทุนการศึกษาอันเป็นสิ่งสำคัญดังกล่าว โดยเฉพาะการที่ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประชาชนและบ้านเมืองเป็นพื้นฐานมั่นคงของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทั้งทรงเชิญชวนเจ้านายให้ร่วมโดยเสด็จพระราชกุศลสร้างตึกในโรงพยาบาลศิริราช เพื่อบรรเทาทุกข์ของราษฎรที่ป่วยไข้ซึ่งมีเป็นจำนวนมิใช่น้อย

ถ้าเราจะย้อนมาพิจารณาสภาพสังคมในสมัยนั้นซึ่งก็คงทราบกันอยู่แล้ว

ว่าสังคมขณะนั้นค่อนข้างจะแตกต่างกัน ยังมีช่องว่างระหว่างผู้มียศศักดิ์และชนธรรมดาสามัญ สมเด็จพระบรมราชชนกทรงใช้ความพยายามอุทิศพระองค์เองลดช่องว่างนั้นลงด้วยวิธีการประชาธิปไตย ทรงวิริยะอุตสาหะปฏิบัติเพื่อมนุษยธรรมด้วยน้ำพระราชหฤทัยใสบริสุทธิ์จนประสบผลสำเร็จ เริ่มตั้งแต่การเข้าศึกษาวิชาการแพทย์ และวิชาการพยาบาล ทั้งที่ในสมัยนั้นต้องจ้างคนหรือให้แข่งขันกันเข้าเรียนวิชานี้เพื่อทำประโยชน์แก่ราษฎร

ขอนำบทความสุนทรพจน์ของพลตรีพระศักดาพลรักษ์ แสดงที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๕ เรื่อง **น้ำพระทัยของสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์** เหตุผลที่ทรงสนพระทัยที่จะบำรุงโรงพยาบาลศิริราชว่า ทางฝั่งพระนครมีโรงพยาบาลสมัยใหม่ ที่มีทุนรอนมากตั้งอยู่แล้ว ทรงหมายถึงโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ส่วนทางฝั่งธนบุรีนั้น โรงพยาบาลยังไม่เจริญพอ และเป็นโรงพยาบาลเก่าแก่ เป็นโรงเรียนผลิตแพทย์ด้วย อีกประการหนึ่งราษฎรชาวเรือกสวนไร่นามาโรงพยาบาลทางเรือได้สะดวกเพราะเวลานั้นทางคมนาคมส่วนมากเป็นทางน้ำ พระองค์รับสั่งว่าอยากจะขุดเป็นคลองเล็กๆ ให้เรือผู้ป่วยเข้าไปให้ถึงตึกรักษาไข้ด้วยซ้ำไป มีพระราชประสงค์จะขุดคลองคือถนนพรานนกในปัจจุบัน แต่ภายหลังทรงเปลี่ยนพระดำริใหม่ เพราะในขณะนั้นมีการใช้เปลหามและรถเข็นผู้ป่วยกันแล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องขุดคลอง เรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่พระองค์ท่านทรงเป็นห่วงมากคือเรื่องน้ำประปา จึงได้ทรงขอร้องให้ทางกระทรวงมหาดไทยวางท่อประปาข้ามแม่น้ำส่งมาทางโรงพยาบาลฝั่งธนบุรีด้วย

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงฉายกับสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

สมเด็จพระบรมราชชนก ทรงมีลายพระหัตถ์เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๑ ถึงสภานายกและสมาชิกสโมสรแพทย์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ความว่า

"...ในขณะมีการเลี้ยงดู ณ สโมสรแพทย์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย หลวงเฉลิมคัมภีรเวชช์ได้ขอให้ข้าพเจ้ากล่าววาจา แต่ข้าพเจ้ามิได้รับเพราะรู้สึกว่าเสียงอ่อนจะส่งไปทั้งสี่มุมสนามไม่ได้ จึงเกรงว่าจะลำบากแก่ผู้ฟังและเสียเวลา ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าขอถือโอกาสอันนี้แสดงความยินดีที่ได้ไปพบกับท่านทั้งหลาย และขอขอบใจท่านที่ได้มีใจอารีเชิญข้าพเจ้าไปร่วมสมาคมเลี้ยงดูแข็งแรง ทำให้เกิดความระลึกถึงด้วยความภาคภูมิใจว่าข้าพเจ้าก็ได้เกียรติยศเป็นภราดรแพทย์ผู้หนึ่งในคณะของท่าน

แพทย์วิทยา ผิดกันกับดาราศาสตร์ หรือวิชาคำนวณ ทั้งสองอย่างนี้เป็นวิทยาศาสตร์แม่น คำนวณได้ถึง วัน ยาม นาที ส่วนวิชาแพทย์นั้นเป็นวิชาแม่นแต่บางส่วน แต่เป็นทั้งวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่จะประกอบโรคศิลปะ นอกจากที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ จึงยังต้องบริบูรณ์ด้วยคุณลักษณะอื่นอีกหลายประการจึงจะเป็นผู้ทำการสำเร็จได้

คุณลักษณะสำหรับการเป็นแพทย์นั้น คือความเชื่อถือไว้ใจ

๑. ท่านต้องมีความเชื่อในความสามารถของตนเอง คือมีความมั่นใจ

๒. ท่านต้องมีความไว้ใจระหว่างแพทย์กันเอง คือความเป็นปึกแผ่น

๓. ท่านต้องได้ความเชื่อถือจากคนไข้ของท่าน คือความไว้ใจของคณะชน

คุณสมบัติสามประการนี้เป็นอาวุธเกราะ และเครื่องประดับอันงามของแพทย์

ท่านควรยกย่องคณะที่ให้การศึกษาแก่ท่าน ท่านควรมีความภูมิใจในคณะของท่าน และท่านไม่ควรเรียนวิชานี้ขึ้นใจแล้วใช้เป็นเครื่องมือหากินเท่านั้น ควรเก็บคำสอนใส่ใจและประพฤติตามวิธีที่ตัวสอนแก่คนไข้แล้ว จะหาความไว้ใจจากคนไข้อย่างไรได้

ท่านควรมีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่ใช่อวดดี ท่านต้องรู้สึกความรับผิดชอบและทำไปด้วยความตั้งใจดี

พวกเราแพทย์แผนปัจจุบัน มายิ้มเยาะแพทย์แผนโบราณว่า เขาใช้ยาไม่มีหลักวิทยาศาสตร์ แต่ถึงกระนั้นในประเทศ

สยามก็ได้มีแพทย์โบราณหลายท่านที่ศักดิ์-สิทธิ์จริงๆ ด้วยความเชื่อถือในความตั้งใจดี เชื่อว่าสรรพคุณยานั้นมีฤทธิ์จริง ประกอบด้วยความสังเกตอันสุขุมและความจริงใจ แพทย์เหล่านี้ทำการเป็นผล คือรักษาทางใจ แพทย์มีความเชื่อรุนแรงพอจึงส่งความเชื่ออันนี้เข้าไปถึงใจคนไข้ได้ คนไข้จึงมีใจดี ท่านก็ทราบอยู่แล้วว่า ความวิตกความกลุ้มใจทำให้โรคอวัยวะ เช่น โรคหัวใจ โรคไหลเวียนโลหิต โรคเส้นประสาท และโรคไตบางอย่างกำเริบได้ โรคอุปทาน (ฮีสตีเรีย) ปลอมการของโรคอวัยวะได้คล้ายอย่างไร

แพทย์ผู้ที่ไม่เชื่อในสิ่งที่ตนทำ และพูดหลอกให้คนไข้เชื่อนั้น คือแพทย์ทุจริต ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า "แควัค" ถึงแม้ผู้นั้นจะได้รับการศึกษาวิทยาศาสตร์

ท่านนายแพทย์บุนเดสเซน ได้กล่าวว่า นักสุขวิทยาทุกคนจะต้องอยู่กินเป็นตัวอย่างสุขภาพ จึงจะเป็นพ่อค้าความสุขดี

ในขณะที่ท่านประกอบกิจแพทย์ อย่านึกว่าท่านตัวคนเดียว จงนึกว่าท่านเป็นสมาชิกของ "สงฆ์" คณะหนึ่งคือคณะแพทย์ ท่านทำดีหรือร้ายได้ความเชื่อถือหรือความดูถูก เพื่อนแพทย์อื่นๆ จะพลอยยินดีหรือเจ็บร้อนอับอายด้วย นึกถึงความรับผิดชอบต่อผู้ที่เป็นแพทย์ด้วยกัน

แพทย์ทุกคนมีกิจที่จะแสดงความกลมเกลียวในคณะแพทย์ต่อสาธารณชน เมื่อเกิดความเลื่อมใสในคณะแพทย์ขึ้นในหมู่ประชาชนแล้ว ผู้ที่จะตั้งต้นทำการแพทย์ถึงจะยังไม่ได้มีโอกาสตั้งตัวในความไว้ใจของคน ก็จะได้ส่วนความไว้ใจเพราะเป็นสมาชิกของคณะที่มีผู้นับถือ เราเห็นพระบวชใหม่ที่ยังไม่เป็นสมภารเราก็ยกมือไหว้ เพราะเรามีความนับถือในลัทธิของพระสงฆ์ฉันใดก็ดี แพทย์หนุ่มก็ได้ความไว้ใจเพราะคณะของเขาเป็นที่น่าไว้ใจ เพราะฉะนั้นความประพฤติของแพทย์บุคคลนำมาซึ่งประโยชน์แก่แพทย์ใหม่ และเราก็อยากจะช่วยผู้ที่ตั้งต้นในอาชีพของเราเสมอไป

ท่านโฮเมอร์ คาลเวอร์ ได้กล่าวไว้ว่า ทีแรกมีผู้เกรงว่าวิชาแพทย์ป้องกันหรือสาธารณสุขจะทำลายการหากินของแพทย์รักษาพยาบาล ครั้นตรวจดูผลตรงกันข้าม ความกลมเกลียวระหว่างการแพทย์ป้องกันกับแพทย์รักษา กลับทำให้แพทย์รักษาทำมาหากินดี

ฉะนั้นการสมาคมกันแลกเปลี่ยนความรู้ความชำนาญแทนที่จะหวงวิชาหรือ

แก่งแย่ง ร่วมมือร่วมใจกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกลับนำผลมาให้ทั้งสองข้าง

ท่านศาสตราจารย์เทาสชิกได้กล่าวไว้ว่า การค้าขายแลกเปลี่ยนกันโดยคลองธรรมนำโภคทรัพย์มาให้ทั้งสองฝ่าย เป็นอย่างนั้นในการค้าขายวัตถุแล้ว การแลกเปลี่ยนวิชาคงนำความจำเริญมาให้ทั้งสองข้างเหมือนกัน

การที่จะได้ความไว้ใจของคนไข้ ขอท่านถือสุภาษิตว่า "ใจเขาใจเรา" ท่านคงจะคิดได้ว่า ท่านอยากได้ความสบายแก่ตัวท่านอย่างไร ก็ควรพยายามให้ความสบายแก่คนไข้อย่างนั้น ความตั้งใจจริงเป็นยาประเสริฐ ได้ผลคือความเชื่อ และเมื่อคนไข้เชื่อท่านแล้ว เขาจะทำตามทุกอย่าง คนไข้โดยมากอยากรู้ความจริง เราไม่เชื่อความหลอกลวงของเราเองแล้วที่ไหนจะหวังให้คนไข้เชื่อ ถ้าท่านหลอกคนไข้แล้ว ท่านก็ต้องรักษาเขาได้หนเดียว โลกนี้เล็ก ถ้าท่านไม่ให้ยาจนเขาตายเลยท่านจะเจอเขาอีก และเขามีปากบอกความชั่วความดีกันไปต่อ ๆ

ท่านศาสตราจารย์แคโบต ได้สอนให้กล่าวความจริงเสมอ เพราะท่านถือว่าคนไข้โดยมากทนความจริงที่พูดตรงๆ ได้ดีกว่าความจริงที่ได้รู้เข้าเมื่อได้จับความเท็จของท่านได้แล้ว ท่านระวังบอกแต่สิ่งที่เป็นจริงๆ ไม่ใช่สิ่งที่ท่านทายว่าจะเป็นหรือจะไม่เป็น เช่นการทำนายผลสุดท้าย (ปรอคโนลิส) ถ้าท่านมานึกดูให้ดีแล้วท่านจะบอกคนไข้ได้ยาก เพราะโดยมากก็เป็นการเดา แต่ถ้าท่านมีหลักฐานบอกได้แน่แล้วกลับช่วยให้คนไข้ได้สติ เตรียมจะตายหรือจะพิการ หรือหวังจะหาย ทำนายแน่ไม่ใคร่จะทำอันตราย ทำนายเดานั้นเป็นสิ่งอันตรายมาก อาจารย์โดยมากจึงสอนให้ปิด

ในการรักษาคนไข้นั้นข้าพเจ้าเห็นสุภาษิตดีอันหนึ่ง ซึ่งท่านศาสตราจารย์พีบอดี ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้กล่าวว่า 'ความลับของการรักษาคนไข้นั้นคือความรักคนไข้'

ความเชื่อสามประการนี้ ท่านได้ปฏิบัติสำเร็จด้วยการตั้งสโมสรนี้

การที่ให้นามสโมสรนี้ว่า **'แพทย์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย'** นั้น แสดงว่าท่านมีความเชื่อถือและภูมิใจในโรงเรียนของเรา ท่านถือตัวท่านว่าเป็นศิษย์มีครู ท่านเชิดชูโรงเรียนของท่านไม่อับอายปิดบัง และท่านได้มีความรู้สึกความรับผิดชอบต่อโรงเรียน ท่านจึงเอาชื่ออันเป็นพระบรมนามาภิไธยของปิยมหาราชของเราไปใช้ เพราะท่านตั้งใจจะบำเพ็ญตนให้เป็นที่ไว้

วางใจได้ และเชื่อในความสามารถของท่านว่าจะรักษาชื่อนี้ไว้ได้ไม่ให้เสีย

ท่านตั้งสถานที่ประชุมแลกเปลี่ยนความอารีเป็นสามัคคีกันนับว่าทำการบำเพ็ญความเชื่อถือของคณะ และอุดหนุนซึ่งกันและกัน

ท่านตกแต่งหนังสือข่าวแพทย์เพื่อความรู้ความเอาใจแก่สาธารณชน และได้เชิญผู้ที่ไม่เป็นแพทย์มาสมาคมกับแพทย์ความคุ้นเคยส่วนตัวย่อมนำมาซึ่งความไว้ใจ

ด้วยเหตุดังนี้ ข้าพเจ้ามีความโสมนัสอวยพรให้สโมสรนี้รุ่งเรือง ให้หนังสือข่าวแพทย์แพร่หลาย และให้สมาชิกทุกคนสมบูรณ์ในกิจอาชีพที่เป็นกำลังทั้งรักษาและป้องกันประชาชนสยามให้พ้นจากโรคภัยทั้งหลาย ขอให้เจริญยิ่งๆ เทอญ

ด้วยความนับถือ

(ลงพระนาม) มหิดล

ลายพระหัตถ์อีกฉบับ เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑ ถึง ดอกเตอร์เอลลิส

"การที่เรียนจบหลักสูตรวิชาแพทย์นั้น ไม่ได้หมายความว่านักเรียนผู้นั้นได้เรียนรู้การแพทย์หมดแล้ว แต่เป็นทางตรงกันข้าม การที่เรียนจบนั้นเป็นแต่เพียงขั้นหนึ่งของวิชาการศึกษาแพทย์ คือว่าความจริงนักเรียนผู้นั้นได้เรียนจบตามตำราและบัดนี้เป็นผู้ที่สมควร และสามารถจะรับผิดชอบในการเรียนต่างๆ ที่เกี่ยวกับสุขภาพของประชาชนที่ไม่สมบูรณ์โดยวิธีทำการจริง และโดยลำพังตนเองได้เท่านั้น เป็นการเรียนวิชาแพทย์ต่อ แต่เป็นโดยวิธีที่ต่างกับวิธีเดิมบ้างเล็กน้อย จะเป็นแพทย์ที่ดีต่อไปในภายหน้าไม่ได้ นอกจากแพทย์ผู้นั้นเมื่อสำเร็จวิชามาใหม่ๆ จะรู้สึกว่าตนจะต้องยังคงเป็นนักเรียนอยู่ต่อไปอีกตลอดเวลาที่ทำการแพทย์นั้น

ด้วยเหตุนี้ ฉันเห็นว่าผู้ที่สำเร็จจากการศึกษาวิชาแพทย์มาใหม่ๆ ควรจะให้ได้มีโอกาสที่จะตั้งต้นดำเนินการในชีวิตของเขา ความจริงก็เป็นแต่เพียงการศึกษาอีกอันหนึ่ง **โดยให้ทำงานในหน้าที่แพทย์ประจำบ้าน หรือทำงานในห้องทดลองวิทยาศาสตร์อย่างน้อยสักหนึ่งปี** และให้อยู่ในความควบคุมดูแลแนะนำของผู้ที่ชำนาญกว่าจนกว่าตนจะมีความเชื่อมั่นในตนเองพอ และมีความรู้สึกในความรับผิดชอบของตนพอที่จะตั้งต้นทำการโดยลำพังเองได้ เป็นที่น่าเสียดายว่า การที่จะฝึกหัดในโรงพยาบาลเมื่อสำเร็จจากการศึกษา

แล้วนั้น ยังยากและอยู่ในวงจำกัด เพราะ-ฉะนั้นฉันจึงได้จัดตั้งทุนนี้ให้ไว้แก่นักเรียนที่เรียนจบปีนี้ ซึ่งยังไม่ได้ฝึกหัดในโรง-พยาบาลเพื่อที่จะให้โอกาสเขาได้ทำการฝึกฝนจริง อยู่ในความควบคุมดูแลของผู้ชำนาญในวิชาแพทย์พิเศษบางแผนก"

เรื่องเกี่ยวกับการศึกษา

ลายพระหัตถ์ ถึงนายซุ่นใช้ แม้น-มาษ ลงวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ ความว่า

"จดหมายของท่านลงวันที่ ๒ เดือนนี้ได้รับแล้ว ขอบใจมาก เมื่อตัวท่านหรือคณะใดคณะหนึ่ง มีความเดือดร้อนอย่างใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้พระ-ราชทานพระบรมราชานุญาตไว้ให้ถวายฎีกาได้ และท่านก็ได้ปฏิบัติตามพระบรม-ราชานุญาตข้อนี้แล้วเห็นว่าเป็นการถูกต้อง ราษฎรทุกคนมีสิทธิที่จะกราบบังคมทูลความทุกข์สุขแด่พระเจ้าแผ่นดิน และเมื่อถวายฎีกาแล้ว ก็ควรหวังในพระมหากรุ-ณาธิคุณ ทรงตัดสินได้ และควรไว้ใจและทำตามพระบรมราชวินิจฉัย ไม่เห็นจำเป็นที่จะฟ้องร้องแก่คนอื่นต่อไป

จดหมายของท่านที่ถึงข้าพเจ้าจึงต้องถือว่าเป็นการปรับทุกข์กันเท่านั้น จะมุ่ง

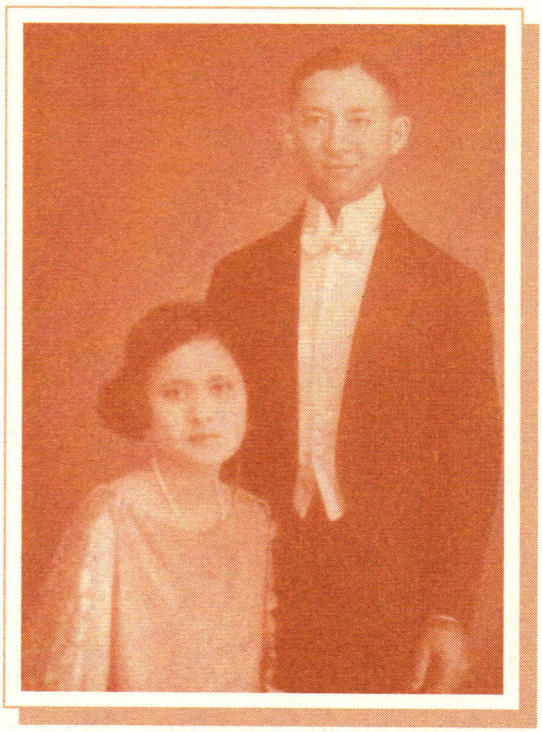

สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก กับสมเด็จพระศรีนครินทรา-บรมราชชนนี

หมายให้ข้าพเจ้าไปกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นการช่วยท่านมิได้ จนได้รับพระ-บรมราชวินิจฉัยแล้ว ข้าพเจ้าจึงจะพร้อมใจปฏิบัติตามพระบรมราชวินิจฉัยนั้น

ข้าพเจ้าเองไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องด้วยการดำเนินการศึกษาในประเทศสยาม แต่มีความสนใจในเรื่องนี้เป็นอันมาก จึงขอถือโอกาสนี้ชี้แจงกับท่านเป็นฉันทมิตรพูดกับมิตรว่า การศึกษานั้นเป็นคุณล้ำเลิศและของดีทุกอย่างต้องมีราคาสูง ถ้าไม่มีราคาสูงจะดีอย่างไรได้ การตั้งโรงเรียน

และจะบำรุงให้ดีขึ้นก็ต้องการเงินบำรุง เป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้รับผลประโยชน์จะต้องเป็นผู้บำรุง จึงต้องเก็บเงินจากผู้ที่จะเข้าเรียน

จริงอยู่รัฐบาลมีกิจที่จะให้การศึกษาแก่ราษฎร จึงได้มีการเก็บเงินรัชชูปการจากราษฎรชายฉกรรจ์ทุกคน และเก็บเงินค่าศึกษาพลีโดยเฉพาะในบางมณฑลเพื่อทำการศึกษาสำหรับประชาชน ราษฎรของเราจนและยังมีความนิยมน้อยในการศึกษา จึงต้องเก็บแต่น้อย เมื่อเก็บได้น้อยจำจะต้องมีโรงเรียนที่มีหลักสูตรแต่ชั้นต่ำคือปฐมศึกษาเท่านั้น เพราะเงินรายได้มาจากราษฎรโดยมาก ผลประโยชน์ก็ย่อมต้องแผ่ไปให้ตกแก่ชนหมู่มาก ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงมุ่งบำรุงปฐมศึกษาเป็นส่วนมาก จะเก็บเงินจากหมู่มากมาบำรุงโรงเรียนมัธยมสูงๆ เช่นโรงเรียนที่ท่านได้กล่าวนามมานั้น สำหรับชนหมู่เล็กนั้นเชื่อว่าไม่ถูกธรรมของการปกครอง **ด้วยเหตุฉะนี้เมื่อมีผู้ประสงค์จะได้รับการศึกษาสูงขึ้นไปบุคคลผู้นั้นก็จะต้องให้ราคาสูงแลกเปลี่ยนกับประโยชน์ที่ตนจะได้ เห็นว่าเป็นการยุติธรรม**

เมื่อเปรียบเทียบถึงการใช้จ่ายสำหรับการศึกษาในบ้านเมืองที่ใกล้เคียงกับประเทศของเราแล้ว จะเห็นได้ว่าประเทศสยามยังจ่ายเงินสำหรับการศึกษาน้อยนัก ถ้าจะพิจารณาต่อไปแล้ว ก็จะแลเห็นได้ว่า คนไทยเรายังไม่มีความนิยมในการศึกษา

แต่เมื่อพิจารณาถึงสถิติของการใช้จ่ายสำหรับชนิดของการศึกษาต่างๆ แล้วจะแลเห็นได้ว่าประเทศสยามกลับเป็นประเทศที่ใช้จ่ายเงินสำหรับมัธยมศึกษามากกว่าประเทศอื่น ข้าพเจ้าระลึกได้ว่าประเทศญี่ปุ่นจ่ายประมาณ ๑๓ เปอร์เซ็นต์ของรายจ่ายการศึกษาทั้งหมดให้แก่โรงเรียนมัธยม รัฐบาลฟิลิปปินส์จ่ายประมาณ ๑๑ เปอร์เซ็นต์ รัฐบาลอินเดียจ่ายประมาณ ๑๕ เปอร์เซ็นต์ แต่รัฐบาลสยามจ่ายถึง ๑๗ เปอร์เซ็นต์ ประเทศยุโรปและอเมริกาจ่ายกันประมาณ ๑๐ เปอร์เซ็นต์ ฉะนั้นจะว่ารัฐบาลสยามบำรุงโรงเรียนมัธยมน้อยไปนั้นเห็นจะไม่ได้ ถ้าจะว่าเพียงแต่รัฐบาลสยามบำรุงการศึกษาทั่วไปยังน้อยอยู่ก็ว่าได้ แต่ข้าพเจ้าก็ชี้เหตุผลให้แล้วว่าเพราะเรายังขาดความนิยม

คราวนี้กล่าวถึงความชำนาญของข้าพเจ้าเอง ในเรื่องการศึกษาในประเทศสยาม ข้าพเจ้าสนใจในการศึกษามาก จึงมีผู้ปรึกษาถึงการศึกษาของบุตรและธิดา

หลายราย และบางรายก็ขอความอุดหนุนแทบทุกราย ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพิจารณางบประมาณใช้จ่ายของครอบครัวนั้น เห็นว่าโดยมากเขาตั้งรายจ่ายสำหรับการอยู่กิน การแต่งกาย การทำบุญ การรับแขก การเล่น และการมหรสพ แต่น้อยรายที่ตั้งรายจ่ายสำหรับการศึกษา ในโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งมีนักเรียนหลายรายที่นุ่งซิ่นแพรสวมเสื้อแพร และแต่งเครื่องเพชรทอง แต่ไม่มีเงินใช้ค่าเล่าเรียน มีมารดาของเด็กหลายคนมาร้องไห้อ้อนวอนให้ข้าพเจ้าออกเงินให้แก่บุตรของเขาได้เล่าเรียน แต่ตนเองนั้นนั่งรถยนต์มาและสวมแหวนเพชรทั้งสองมือ เมื่อยกผ้าเช็ดน้ำตาครั้งใด แสงเพชรก็วูบวาบเข้าตา ข้าพเจ้ารู้สึกว่าดุจเหมือนอิเหนาฉายกฤชในเรื่องละคร เมื่อเป็นเช่นนี้จะให้ข้าพเจ้าเชื่ออย่างไรได้ว่าผู้นั้นยากจนถึงไม่มีเงินจะให้การศึกษาแก่ลูกของตนเอง

รวมใจความว่า รายจ่ายสำหรับการศึกษานั้นยังไม่มีตำแหน่งในงบประมาณของครอบครัวคนไทย

มิใช่แต่การศึกษาที่ขึ้นราคาเท่านั้น น้ำมันรถยนต์ก็ขึ้นราคา บุหรี่ สุรา การดูภาพยนตร์ ก็ขึ้นราคาเหมือนกัน แต่ก็ไม่มีใครร้องว่าไม่มีเงินสำหรับบำรุงของเหล่านี้ให้มีตำแหน่งอยู่ในงบประมาณของการใช้จ่ายแห่งครอบครัว ยังไม่เห็นมีใครเลิกสูบบุหรี่ ดื่มสุรา เพราะราคาของเหล่านี้แพงขึ้น

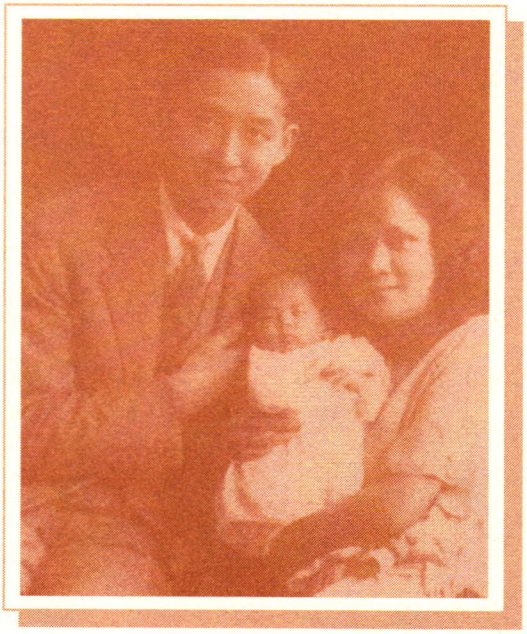

พระราชธิดา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นวิธีแก้ปัญหาเรื่องนี้ จำจะต้องพยายามให้เกิดความนิยมในการศึกษามากขึ้นทั้งในที่สูงและที่ต่ำ ให้เกิดความเล็งเห็นว่า การศึกษานั้นเป็นสิ่งที่จำเป็น และเห็นว่าตัวท่านก็เป็นผู้มีความคล่องแคล่วในการแต่งหนังสือ ควรคิดอ่านแต่งเรื่องต่าง ๆ ชักชวนให้คนเรานิยม เห็นว่าการศึกษานั้นเป็นสิ่งควรซื้อด้วยทุนทรัพย์ อันมีค่าเหมือนอาหาร

หรือเครื่องแต่งกาย ฉะนั้นมนุษย์เราทุกคนยินดีแต่งกาย บางคนลงทุนแต่งกายมากกว่ารายได้เสียอีก กล่าวคือเสมียนเงินเดือน ๓๐ บาท ต้องนุ่งผ้าม่วง สวมถุงน่องรองเท้าเหมือนพระยาเงินเดือน ๕๐๐ บาท เหตุใดเราจึงยอมเสียเงินแต่งแต่กาย และทำไมเราจึงจะไม่ยอมเสียเงินค่าปัญญาบ้าง

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ท่านสนใจในเรื่องนี้ จึงขอวิงวอนให้ใช้ความรู้ ความสามารถของท่านมาช่วยกันหาวิธีช่วยบิดามารดาผู้ปกครองของเด็กนักเรียนกันบ้างเถิด

(ลงพระนาม) มหิดล

ทรงใช้จ่ายอย่างประหยัด

พันตรี นายแพทย์นิตย์ เวชชวิศิษฏ์ นักศึกษาแพทย์ซึ่งได้รับพระราชทานทุนการศึกษา บันทึกไว้ว่า

"ทรงมอบเงินทั้งปีให้ไว้จับจ่ายเอง โดยรับสั่งว่าจะได้รู้ว่าควรระวังการใช้สอยอย่างไร เป็นการฝึกหัดให้รู้จักกระเหม็ดกระแหม่ให้พอเพียงที่จะใช้ตลอดปี ทั้งยังได้รับสั่งเตือนสติอยู่เสมอว่า ***'เงินที่ฉันได้ใช้ออกมาเรียนหรือให้พวกเธอออกมาเรียนนี้ไม่ใช่เงินของฉัน แต่เป็นเงินของราษฎรเขาจ้างให้ฉันออกมาเรียน ฉะนั้นเธอต้องตั้งใจเรียนให้ดี ให้สำเร็จ เพื่อที่จะได้กลับไปทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ และขอให้ประหยัดใช้เงิน เพื่อฉันจะได้มีเงินเหลือช่วยเหลือผู้อื่นต่อไป'***

เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนความตั้งพระทัยในเรื่องใช้จ่าย พระองค์มิได้เพียงแต่จะรับสั่งอย่างเดียวเท่านั้น พระองค์ทรงปฏิบัติจริงๆ ดังเห็นได้เสมอบ่อยครั้งที่พระองค์ทรงชุนถุงพระบาทเอง บางคู่ชุนแล้วก็ขาด ขาดแล้วก็ทรงชุนใหม่ ตลอดจนทรงซักถุงพระบาท ผ้าซับพระพักตร์หรือสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ แล้วนำไปผึ่งไว้บนที่ที่ทำความอบอุ่น ซึ่งไม่นานผ้าเหล่านั้นก็แห้งใช้ได้ต่อไป ทั้งนี้เป็นการช่วยประหยัดค่าซักฟอก เมื่อเวลาว่างก็ทรงเสื้อกางเกงคนงานและล้างทำความสะอาดรถยนต์แม้แต่ใต้ท้องรถก็มิได้ทรงละเว้น รถยนต์ที่ทรงซื้อก็คือบูอิคตอนเดียวชนิดธรรมดาไม่ใช้ชนิดหรูแฟ่แต่ประการใด รับสั่งเสมอว่า พระองค์ต้องซื้อรถยนต์ก็เพราะพระองค์จะต้องรีบไปโรงเรียนแพทย์ที่บอสตันตั้งแต่เช้า เย็นลงก็ทรงหอบงานมาทรงทำต่อ ณ ที่ประทับ เช่น หนังสือ กล้องจุลทรรศน์ เป็นต้น เพื่อศึกษาวิชาจุลกายวิภาคศาสตร์

พร้อมทั้งทรงวาดภาพจากกล้องจุลทรรศน์ด้วยฝีพระหัตถ์อันประณีตซึ่งกินเวลานาน เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ทรงสามารถจะทำให้ดีได้ในเวลาเรียน"

ชีวิตเรียบง่าย

คุณหญิงพิณพากย์พิทยาเภท บุตรีพลตรี พระยาตำรงแพทยาคุณ (ฮวด วีระไวทยะ) ซึ่งพระองค์ทรงคุ้นเคยตั้งแต่ทรงพระเยาว์ได้เล่าไว้ว่า

"บางคราวทั้งสองพระองค์ คือ สมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชทานเลี้ยงอาหารแก่นักเรียน ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงทำเอง คราวนี้ถึงตักของรับประทาน นักเรียนเด็กๆ บางคนที่ผลุบผลับทำของตกจากโต๊ะ ท่านก็ไม่ว่า แต่มีคนอื่นสะกิดกัน นักเรียนผู้นั้นนั่งตัวตรงขึ้น เพราะรู้สึกอายๆ และทราบได้ว่าสมเด็จพระบรมราชชนกทรงใช้วิธีสอนแบบใหม่ คือไม่แสดงให้ผู้ทำผิดต้องเสียใจ แต่กลับทำให้ผู้นั้นจำใส่ใจไว้ตลอดกาล พอรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ทรงลุกขึ้น ข้าพเจ้าจะเข้าไปช่วยล้างชาม ท่านรับสั่งว่า 'ฉันทำเอง' แล้วทรงจัดการใส่ผ้ากันเปื้อน ทรงล้างภาชนะแต่ละส่วนแต่ละสิ่ง เช่น แก้ว ช้อนส้อม ถ้วยชาม ตั้งแต่

พระราชโอรสพระองค์แรก พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

ล้างน้ำ ล้างสบู่ และล้างน้ำใหม่จนสะอาด ไม่ให้เลอะเทอะเปรอะเปื้อน คนอื่นๆ ก็ช่วยกันเช็ดและจัดเข้าที่ เสร็จแล้วกลับมาทรงสนทนาด้วยใหม่ ทรงมองโลกในแง่ดีเสมอ

ทรงมีพระอุดมคติอันสูงส่งและน้ำพระทัยที่เปี่ยมด้วยความเมตตาปรานี ดังครั้งหนึ่งสมเด็จพระบรมราชชนกได้ทรงรู้จักชายไทยคนหนึ่งผู้มารับจ้างทำงานที่บ้านผู้มีฐานะคนหนึ่งที่พระองค์รู้จัก ชายไทยคนนี้ได้เก็บเงินค่าจ้างแรงงานไปเรียนจนได้ปริญญา สมเด็จพระบรมราชชนก

ทรงเมตตา ทรงเห็นความอุตสาหะของเขาจึงได้พระราชทานทุนเล่าเรียนให้และทรงตั้งพระทัยให้เข้าเรียนแพทย์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด แต่นักเรียนผู้นี้เรียนทางวิทยาศาสตร์ไม่ไหวเลยต้องแยกแนวเรียน"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ ประเทศต่างๆ ถวายความช่วยเหลือก็มี ทูลเกล้าฯ ถวายทุนการศึกษาก็มี เป็นต้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิอานันทมหิดลซึ่งทรงพระราชดำริตั้งขึ้นให้ควบคุมดูแลผู้ได้รับพระราชทานทุน เมื่อนักเรียนทุนมูลนิธิอานันทมหิดลที่สำเร็จการศึกษาแล้วได้รับราชการเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศอยู่ในปัจจุบันนี้ บุคคลเหล่านั้นเป็นมันสมองของประเทศทั้งสิ้น

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงดำเนินรอยตามพระยุคลบาทสมเด็จพระราชสวามี พระองค์เป็นสมเด็จพระราชมารดาของพระราชโอรสถึงสองพระองค์ผู้เสด็จดำรงอยู่ในหัวใจของประชาชนตลอดมาอยู่แล้ว ครั้นในกาลต่อมาได้เถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สุดประเสริฐทั้งสองพระองค์ ประชาชนไทยเทิดทูนไว้เหนือเกล้าและต่างสำนึกในพระกรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นที่ยิ่ง พระราชธิดาอีกหนึ่งพระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ผู้ทรงบำเพ็ญประโยชน์เจริญรอยตามสมเด็จพระบรมราชชนนีอยู่เป็นนิจกาล นอกจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จะพระราชทานทุนการศึกษาต่อแล้ว ยังมีพระกรุณาธิคุณแก่ประชาชนในจังหวัดชายแดนทั่วประเทศไทยอีกนานัปการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ กระทรวงศึกษาธิการยังขยายเขตการศึกษาไปไม่ถึง ทรงเป็นห่วงว่าประชาชนของไทยที่อยู่ชายแดนซึ่งบางเผ่ามิได้พูดภาษาไทย จึงอาจจะทำให้ชนชายแดนเหล่านั้นคิดว่าเขาเป็นชนของประเทศอื่น ดังนั้นเพื่อเยาวชนชายแดนได้รู้ตัวว่าเขาเป็นคนไทยเหมือนคนไทยคนอื่นๆ ในประเทศไทยด้วย จึงพระราชทานแผนที่ให้เป็นอุปกรณ์การศึกษา สำหรับให้ครูสอนว่าที่ที่เขาตั้งบ้านเรือนอยู่นั้นอยู่ในประเทศไทย และทรงเชิญชวนข้าราชบริพารที่มีฐานะดีช่วยกันสร้างโรงเรียนและบ้านพักครูขึ้นเพื่อเป็นสถานศึกษาของเด็กที่มีภูมิลำเนา

อยู่ชายแดน ทรงมุ่งที่จะยกฐานะจากผู้ไม่รู้ให้เป็นผู้รู้ พระราชทานสัญลักษณ์แห่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ คือ ธงชาติไทย พระพุทธรูป พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเครื่องวิทยุ เพื่อชนเหล่านั้นจะได้ทราบข่าวสารทันเหตุการณ์ของชาติบ้านเมือง เมื่อมีโรงเรียนแล้วก็ต้องมีถังน้ำฝน บ้านพักครู จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจตราบ้านพักครู เมื่อทรงเห็นพื้นไม้ของบ้านพักครูแห้งเป็นร่องแยกห่างจากกัน ก็ทรงเกรงว่ายุงจะลอดช่องไม้ขึ้นไปกัด โปรดให้ตำรวจตระเวนชายแดนไปซื้อพรมน้ำมันมาปูพระราชทาน เมื่อเสด็จไปทรงเยี่ยมประชาชนชายแดนและชนในถิ่นทุรกันดาร ตำรวจตระเวนชายแดนซึ่งตามเสด็จได้รับข้าวห่อพระราชทานเป็นเนืองนิจ และทรงแนะนำเขาว่า ให้เขาพิจารณาดูก่อนว่าจะรับประทานข้าวหมดห่อหรือไม่ ถ้ามากเกินไปก็ให้แบ่งออกเก็บไว้ให้ผู้อื่นที่ยังไม่ได้รับประทาน และเมื่อรับประทานหมดแล้วต้องขุดหลุมฝังสิ่งที่จะต้องทิ้งเหล่านั้น อย่าโยนทิ้งไว้เลอะเทอะ แม้พระองค์เองก็ทรงปฏิบัติเช่นกัน การที่ทรงแนะนำอย่างนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปในเวลาเดียวกัน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีวิธีสอนโดยทรงยกตัวอย่างว่า ถ้าเราจะไปนำคนมาจากชายแดนหรือจากเกาะแก่งแห่งใด มานั่งกับเราแล้วบอกว่า ***"เราทุกคนเท่ากันนะ"*** โดยที่เรายังไม่ได้ให้การอบรมศึกษาแก่เขา เขาเหล่านั้นก็คงอึดอัดปฏิบัติตัวไม่ถูกต้อง บางคราวทรงยกตัวอย่างว่า เรายกมือขึ้นดูก็จะเห็นว่านิ้วของเรายาวไม่เท่ากันและการเรียกชื่อนิ้วก็ไม่เหมือนกัน แล้วพิจารณาดูว่า นิ้วแต่ละนิ้วก็มีหน้าที่ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นเราก็ไม่สามารถทำตัวเราให้เท่ากัน หรือคนเราถ้าอยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป คนหนึ่งรู้สึกร้อน คนหนึ่งหนาว คนร้อนจะเปิดพัดลมก็ต้องมีความเกรงใจคนที่เขาหนาว ตัวอย่างเหล่านี้คือพื้นฐานประชาธิปไตย ทรงมีวิธีอบรมสั่งสอนแบบนี้ตลอดมาตั้งแต่สมัยที่สมเด็จพระบรมราชชนกยังทรงพระชนม์อยู่ ได้ทรงเชิญชวนบุคคลผู้ที่มีฐานะสูง หรือมีอำนาจวาสนา ให้ความเมตตากรุณาต่อผู้ขาดแคลนซึ่งมีฐานะต่ำกว่า และทรงอบรมผู้มีฐานะต่ำกว่าและขาดแคลนทรัพย์สินให้ได้ศึกษาการอนามัย การสาธารณสุข เพื่อปลอดจากโรคร้าย และเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น นี่คือวิธีที่ทรงปูพื้นฐานของประชาธิปไตยแก่ประชาชน

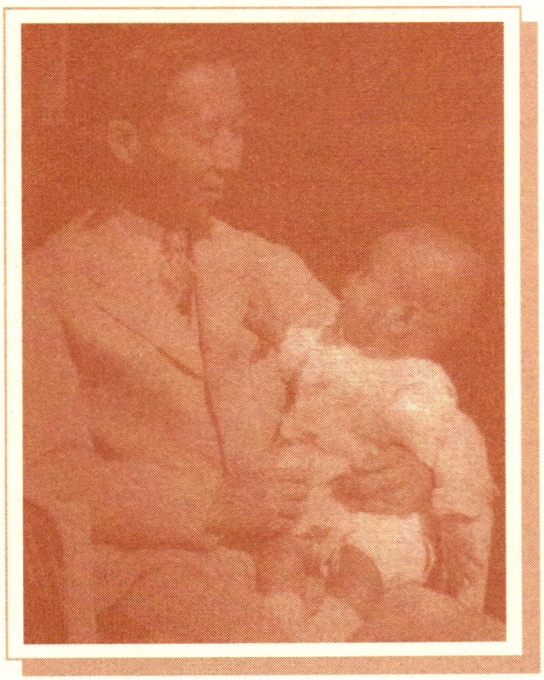

พระราชโอรสพระองค์ที่สอง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

สมเด็จพระบรมราชชนก ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจและกรณียกิจน้อยใหญ่มาตลอดพระชนมชีพ โดยมิได้ทรงอวดอ้างผู้ใดเลยว่าพระองค์ทรงฝึกสอนและเผยแพร่ประชาธิปไตยให้แก่คนไทยมาแล้ว ควรอย่างยิ่งที่ชาวไทยทั้งหลายจะรำลึกพระกรุณาธิคุณของพระองค์เฉลิมพระเกียรติถวายพระราชสมัญญา **"พระบิดาแห่งประชาธิปไตย"** เพิ่มขึ้นจาก **"พระบิดาแห่งการแพทย์"**

สมเด็จพระบรมราชชนก ทรงมีพระวิญญาณครู ซึ่งทรงรับสืบทอดมาจากสมเด็จพระราชมารดา คือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระวิญญาณครูของสมเด็จพระบรมราชชนกยังทรงสืบทอดมาถึงสมเด็จพระบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ และสมเด็จพระเจ้าหลานเธอทุกพระองค์

ท่านจะเห็นจากพระราชกรณียกิจพระราชภารกิจที่ทรงปฏิบัติประจักษ์ชัดในปัจจุบัน ในพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของสมเด็จพระบรมราชชนนี ซึ่งทรงอิงหลักพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นหลักการประชาธิปไตยโดยแท้ ทุกพระองค์ทรงห่วงใยต่อประชาราษฎร ทรงใช้สัจจะและอมตธรรม ผู้ใดได้ฟังกระแสพระราชดำรัสแล้วย่อมเกิดความปลาบปลื้มเทิดทูนพระกรุณาธิคุณ พระเมตตาคุณไว้ในหัวใจ และรับใส่เกล้าใส่กระหม่อมไปพิจารณาปฏิบัติตาม เพื่อความสุขความเจริญของตนและของชาติ

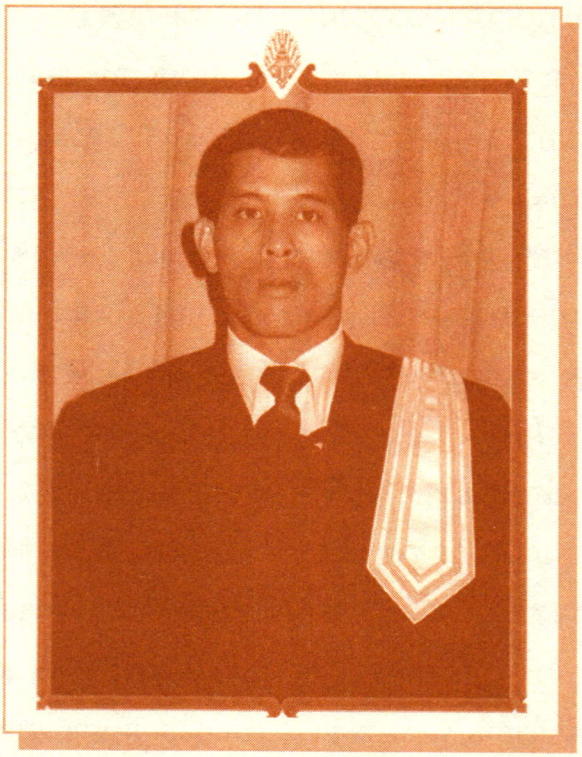

“ไม่มีทรัพย์ใดจะเสมอด้วยศิลปวิทยา”
ทุนการศึกษาพระราชทานของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

สิปฺปสฺมํ ธนํ นตฺถิ
สิปฺปํ โจรา น คณฺหนฺติ
อิธ โลเก สิปฺปํ มิตฺตํ
ปรโลเก สุขาวหํ.

ไม่มีทรัพย์ใดจะเสมอด้วยศิลปวิทยา
(เพราะ) ศิลปวิทยาโจรลักขโมยไปไม่ได้
ศิลปวิทยาเป็นมิตรในโลกนี้
ทั้งยังจะก่อให้เกิดความสุขในโลกหน้า
อีกด้วย

(ธรรมนีติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน)

นอกจากการทำนุบำรุงประชาชนให้ร่มเย็นเป็นสุขแล้ว พระราชกรณียกิจสำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ คือการส่งเสริมให้ประชาชนได้มีการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพระราชทานทุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส ด้วย "ไม่มีทรัพย์ใดจะเสมอด้วยศิลปวิทยา" และทรัพย์นั้นจะติดตนไปไม่รู้เสื่อมสูญ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้า-มหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถไปเยี่ยมเยือนราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดารทั่วราชอาณาจักร มาแต่ทรงพระเยาว์ ครั้นเมื่อทรงเจริญวัยขึ้น ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการที่ล้วนมุ่งหมายให้ราษฎรได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ทั้งด้านการแพทย์ สาธารณสุข การศาสนา การสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะในด้าน **การศึกษา** นอกจากทรงตั้งโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ ทั้งในเขตพระราชฐานและใกล้เคียงแล้ว ยังพระราชทานพระราชทรัพย์สนับสนุนให้กระทรวงศึกษาธิการจัดสร้างโรงเรียนมัธยมในพระราชูปถัมภ์ในถิ่นทุรกันดาร ๖ แห่ง คือที่จังหวัดนครพนม อุดรธานี กำแพงเพชร ฉะเชิงเทรา สุราษฎร์ธานี และสงขลา ทั้งทรงตั้งทุนการศึกษาพระราชทานให้นักเรียนเรียนดีและประพฤติดีในโรงเรียนเหล่านั้นได้เรียนต่อในระดับอุดมศึกษาอีกด้วย แต่กระนั้นก็ยังไม่ทั่วถึง

ในพุทธศักราช ๒๕๕๒ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้ง **"ทุนการศึกษา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร"** เป็นกองทุนใหญ่ โดยพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ และจากที่มีผู้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายโดยเสด็จพระราชกุศล มาตั้งเป็นทุนการศึกษาพระราชทานแก่นักเรียนที่เรียนดีประพฤติดี ทุกจังหวัดทั่วประเทศ ให้ได้มีโอกาสเรียนต่อจนจบระดับปริญญาตรี เพื่อให้นักเรียนเหล่านั้นสามารถนำวิชาความรู้ต่าง ๆ ที่เรียนไปใช้ในการประกอบอาชีพ และพัฒนาตนเองให้เป็นพลเมืองดี มีความรู้ความสามารถเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติต่อไป

"ทุนการศึกษา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร" นี้เป็นโครงการในพระราชดำริอันสำคัญ ด้วย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร มีพระราชบัณฑูรให้แต่งตั้ง**คณะกรรมการบริหารและอำนวยการโครงการ** โดยพระองค์ทรงเป็นประธาน และทรงแต่งตั้ง **คณะกรรมการบริหารจัดการทุนพระราชทาน** มีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายา เป็นประธาน สำนักงานราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมกันทำหน้าที่เลขานุการ

การดำเนินงานทุนการศึกษาพระราชทาน ในปีแรก พุทธศักราช ๒๕๕๒ คณะกรรมการบริหารจัดการทุนพระราชทาน ได้น้อมรับแนวพระราชดำริไปดำเนินงานด้วย ความร่วมมือของสำนักงานราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร่วมประสานงานกับคณะกรรมการระดับจังหวัดทุกจังหวัด ที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และมีผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทำหน้าที่ฝ่ายเลขานุการ คัดเลือกนักเรียนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเข้ารับทุนการศึกษาพระราชทานทุกจังหวัดทั่วประเทศ

กลุ่มเป้าหมายหลัก นักเรียนที่จะได้รับทุนการศึกษาพระราชทาน ต้องเป็นเด็กยากจนที่เรียนดี ประพฤติดี มีคุณธรรม จังหวัดละ ๒ คน เป็นชาย ๑ คน หญิง ๑ คน มีผลการเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นคะแนนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๓.๐๐ และมาจากครอบครัวที่รายได้ไม่เกิน ๒๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี รับพระราชทานทุนการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ และสายอาชีพ ต่อเนื่องจนจบการศึกษาระดับปริญญาตรี

กลุ่มเป้าหมายเฉพาะเป็นกรณี ๆ นักเรียนที่จะได้รับทุนการศึกษาพระราชทาน ต้องเป็นเด็กยากจนที่เรียนดี ประพฤติดี มีคุณธรรม จากทุกจังหวัด ทั้งชายและหญิง มีผลการเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สายสามัญ และสายอาชีพ คะแนนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๒.๗๕ และมาจากครอบครัวที่มีรายได้ไม่เกิน ๒๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี ให้รับพระราชทาน

ทุนการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นกรณีๆ ไป

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณาโปรดให้กำหนดวงเงินการจัดสรรทุนการศึกษาพระราชทานดังนี้

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการศึกษา ๖,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๑๒,๐๐๐ บาท รวม ๑๘,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการศึกษา ๑๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๑๒,๐๐๐ บาท รวม ๒๒,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการศึกษา ๑๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๑๕,๐๐๐ บาท รวม ๒๕,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

ระดับปริญญาตรี แยกเป็นสาขา คือ

สาขาสังคมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษา ๖๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๒๔,๐๐๐ บาท รวม ๘๔,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

สาขาศิลปกรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยว

เนื่องกับการศึกษา ๖๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๒๔,๐๐๐ บาท รวม ๘๔,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

สาขาวิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษา ๗๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๒๔,๐๐๐ บาท รวม ๙๔,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

สาขาเกษตรศาสตร์ ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษา ๗๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๒๔,๐๐๐ บาท รวม ๙๔,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

สาขาสาธารณสุขศาสตร์ พยาบาลศาสตร์ เภสัชศาสตร์ ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษา ๘๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๒๔,๐๐๐ บาท รวม ๑๐๔,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

สาขาแพทยศาสตร์ สัตวแพทยศาสตร์ ทันตแพทยศาสตร์ ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษา ๑๕๐,๐๐๐ บาท ค่าครองชีพ ๒๔,๐๐๐ บาท รวม ๑๗๔,๐๐๐ บาท/ราย/ปี

และด้วยน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงมุ่งมั่นพระราชทานทุนการศึกษาโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง **เน้นความเป็นเด็กเรียนดีประพฤติดี มิใช่เรียนเก่ง** การดำเนินโครงการทุนการศึกษาพระราชทาน จึงไม่ใช้วิธีการประกาศรับสมัคร และไม่มีการสอบแข่งขัน แต่ดำเนินการโดยการแสวงหา คัดเลือก คัดสรรและกลั่นกรอง จนได้ผู้มีสิทธิเข้ารับพระราชทานทุนการศึกษา ทั้งยังเป็นการพระราชทานโดยไม่มีภาระผูกพันว่าจะต้องใช้ทุนคืน แต่คณะกรรมการสามารถยกเลิกการให้ทุนในภายหลังได้ หากพบว่าผู้รับทุนประพฤติตนไม่เหมาะสม หรือมีผลการเรียนต่ำลงอย่างไม่มีเหตุผลอันควร

ในมหามงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพ เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ อันเป็นการพระราชทานทุนการศึกษาครั้งแรก นักเรียนทุนการศึกษาพระราชทาน จึงมีโอกาสได้เข้าเฝ้าทูลละอองพระบาท ณ ศาลามิตราภิรมย์ วังศุโขทัย รับพระราชทานทุนการศึกษาจากพระหัตถ์ ทั้งยังได้รับพระราชทานพระราโชวาทอันเปี่ยมด้วยพระเมตตาใส่เกล้าใส่กระหม่อมเป็นหลักชัยในชีวิตต่อไปด้วย พระราโชวาทนั้นมีความบางตอนว่า

"...โครงการฯ มีนโยบายที่จะสนับสนุนและพัฒนาบุคลากร หรือทรัพยากรของชาติ คือประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน จุดที่จะพัฒนาได้ดีที่สุดก็คือเยาวชน สิ่งที่ดี

ที่สุดก็คือการศึกษา เพราะว่าการศึกษาหรือโอกาสที่จะได้เรียนวิชาความรู้ต่างๆ ซึ่งจะสามารถนำมาใช้ได้ในการประกอบอาชีพ และพัฒนาตนให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และเป็นประโยชน์ต่อสังคม ตลอดจนประเทศชาติซึ่งเป็นสังคมที่ใหญ่ยิ่ง ก็นับว่าเป็นของที่ประเสริฐ...”

ในวันคล้ายวันพระราชสมภพปีต่อมา นอกจากการบำเพ็ญพระราชกุศลประการต่างๆ แล้ว การบำเพ็ญวิทยาทานด้วยการพระราชทานทุนการศึกษาแก่พสกนิกรผู้ด้อยโอกาส ผ่านกองทุนการศึกษาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ก็นับเป็นพระกรณียกิจอันสำคัญ ด้วยไม่มีทรัพย์ใดเสมอด้วยศิลปวิทยา ดังธรรมนีติที่ยกมาข้างต้น

ขอจงทรงพระเจริญ

๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๓

งานถวายพระกระยาหารค่ำที่สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีนประจำประเทศไทย
เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๓

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี "มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน"

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

เมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๕๒๔ และทรงบันทึกไว้ในหนังสือพระราชนิพนธ์ **"ย่ำแดนมังกร"** มีความนำใน ๒ ย่อหน้าแรก *"จากน้ำพริกปลาทูสู่เป็ดปักกิ่ง"* อันเสมือนปฐมบทของทางพระราชไมตรีไทย-จีนส่วนพระองค์ว่า

"สำหรับพวกเรา ประเทศจีนค่อนข้างจะห่างไกลและค่อนข้างจะลึกลับ มีหลาย

สิ่งหลายอย่างที่ทำให้เราอยากรู้อยากเห็น คงจะเนื่องมาจากจีนปิดประเทศ และหลังจากนั้นก็มิได้มีสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศไทยมาช้านาน ดังนั้นหนังสือสามก๊ก เลียดก๊ก ฯลฯ ที่ผู้ใหญ่ให้อ่านออกเสียงเมื่อสมัยเด็กๆ กับหนังสือจำพวกกระบี่ไร้เทียมทาน ศึกสายเลือด ก็ไม่ได้ช่วยให้เราสร้างภาพเกี่ยวกับเมืองจีนได้

เมื่อท่านนายกรัฐมนตรี จ้าวจื่อหยาง แห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ข้าพเจ้ากับน้อง ไปเยือนจีน จึงเป็นโอกาสดีที่จะได้ทราบความเป็นไปส่วนหนึ่งของประเทศจีน เป็นที่น่าเสียดายว่าก่อนจะถึงกำหนดไปประเทศจีนเพียงวันเดียว น้องเล็กเกิดป่วยกะทันหันตกลงข้าพเจ้าจึงต้องไปคนเดียวพร้อมด้วยคณะที่เหลือ"*

ขณะที่ทรงพระราชนิพนธ์ความนำดังกล่าว คงจะมิได้ทรงคาดว่า ในช่วง ๒๙ ปีต่อมา (พุทธศักราช ๒๕๒๔ - เมษายน ๒๕๕๓) จะได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนถึง ๓๑ ครั้ง จะได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอีกหลายสิบเล่ม ซึ่งบางเล่มก็ได้แปลเป็นภาษาจีนด้วย และจะได้ทรงเรียนภาษาจีนจนเชี่ยวชาญทั้งการอ่าน การเขียน การพูด จนถึงขั้นทรงแปลวรรณกรรมและกวีนิพนธ์จีนเป็นภาษาไทย ที่สำคัญคือ จะทรงได้รับคะแนนเสียงจากประชาชนชาวจีนให้เป็น **"มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน"** ในโอกาสการเฉลิมฉลองครบ ๖๐ ปี การสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒

สถานีวิทยุกระจายเสียงสากลแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน (China Radio International-CRI) ร่วมกับสมาคมมิตรภาพวิเทศสัมพันธ์แห่งประชาชนจีนและสำนักงานกิจการผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ เปิดโอกาสให้ประชาชนชาวจีนทั่วประเทศร่วมลงคะแนนทางอินเทอร์เน็ตผ่านทางเว็บไซต์ของสถานี www.m.cri.cn ระหว่างวันที่ ๓๑ สิงหาคม ถึง ๑๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ มีผู้ร่วมลงคะแนนทั้งสิ้น ๕๖ ล้านเสียง ปรากฏรายพระนามและรายนามผู้ได้รับคะแนน **"มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน"** ดังนี้

---

* สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

มาดามเติ้ง อิงเชา เป็นเจ้าภาพถวายพระกระยาหารค่ำ ที่มหาศาลาประชาชนปักกิ่ง ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๔

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินยังมหาศาลาประชาชนปักกิ่ง เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๒ นายเจี่ย ชิ่งหลิน ประธานที่ปรึกษาการเมืองแห่งชาติจีน ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญและโล่สดุดีพระเกียรติคุณ ***"มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน"***

อันดับที่ ๑ นายฮวน อันโตนิโอ ซามารานซ์ (Juan Antonio Samaranze) ชาวสเปน อดีตประธานโอลิมปิกสากล ผู้สนับสนุนให้สาธารณรัฐประชาชนจีนได้เป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิก ในพุทธศักราช ๒๕๕๒

อันดับที่ ๒ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

อันดับที่ ๓ นายแพทย์นอร์แมน เบทูน (Norman Bethune) ชาวแคนาดา ผู้เดินทางมาช่วยรักษาทหารจีนและประชาชนจีน ในช่วงสงครามจีน-ญี่ปุ่น ทศวรรษ ๑๙๓๐ และเสียชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่

อันดับที่ ๔ นายจอห์น ราเบ (John Rabe) ชาวเยอรมัน ผู้ช่วยชีวิตชาวจีน ๒๕๐,๐๐๐ คน ที่นานกิง ในช่วงสงครามจีน-ญี่ปุ่น ทศวรรษ ๑๙๓๐

อันดับที่ ๕ นายเอ็ดการ์ สโนว์ (Edgar Snow) นักเขียนชาวอเมริกัน ผู้เขียนเรื่อง "Red Star over China"

ในทศวรรษ ๑๙๓๐ ที่ทำให้กองทัพแดงและประธานาธิบดีเหมาเจอตุงเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก

อันดับที่ ๖ ดร.โจเซฟ นีดแฮม (Dr. Joseph Needham) นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ผู้ใช้เวลากว่า ๕๐ ปี เขียนผลงานอมตะเรื่อง "Science and Civilisation in China" เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์และอารยธรรมจีน

อันดับที่ ๗ นายอิสราเอล เอปสไตน์ (Israel Epstein) ชาวโปแลนด์ เชื้อชาติจีน ผู้เขียนหนังสือหลายเล่มและบทความจำนวนมากในช่วงเวลาหลายสิบปี เพื่อแนะนำกระบวนการปฏิวัติและการสร้างสรรค์สาธารณรัฐประชาชนจีน

อันดับที่ ๘ นางเรวี อัลลี (Rewi Alley) นักการศึกษาชาวนิวซีแลนด์และนักเคลื่อนไหวทางสังคมผู้ต่อสู้เพื่อการสถาปนาและพัฒนาสาธารณรัฐประชาชน-จีน

อันดับที่ ๙ นายแพทย์ควารคานาธ เอส. คอทนีส (Kwarkanath S. Kotnis) ผู้พลีชีพเพื่อช่วยประชาชนจีนต่อต้านทหารญี่ปุ่น

อันดับที่ ๑๐ นายโมริฮิโกะ ฮิรามัทสุ (Morihiko Hiramatsu) อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดโออิตะ ประเทศญี่ปุ่น ผู้นำการพัฒนาโครงการหนึ่งหมู่บ้านหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Village One Product)

โดยเหตุที่สาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นประเทศใหญ่ทั้งในขนาดของพื้นที่และประชากร และมีอิทธิพลสำคัญต่อเศรษฐกิจและการเมืองของโลก การเฉลิมฉลองครบ ๖๐ ปีการก่อตั้งประเทศ และการคัดเลือก **"มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน"** จึงเป็นข่าวสำคัญระดับโลก และเป็นข่าวที่นำความชื่นชมโสมนัสอย่างยิ่งมาสู่พสกนิกรชาวไทยที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงได้รับเลือกด้วยคะแนนนิยมสูงสุดเป็นลำดับที่ ๒ ทรงเป็นพระบรมวงศ์พระองค์เดียวในโลก และทรงเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พระองค์เดียวที่ได้รับเลือกในสิบอันดับแรก

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม-บรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงรับเหรียญและโล่สดุดีพระเกียรติคุณ **"มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน"** พร้อมกับผู้ได้รับคัดเลือกคนอื่นๆ ที่นายเจี่ย ชิ่งหลิน ประธานสภาที่ปรึกษาการเมืองแห่งชาติจีนทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ณ มหา

ศาลาประชาชนปักกิ่ง กรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒

รัฐบาล โดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี ได้จัดงานสโมสรสันนิบาตและงานถวายพระกระยาหารค่ำเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

และนายกว่านมู่ เอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีนประจำประเทศไทย ได้จัดงานถวายพระกระยาหารค่ำเฉลิมพระเกียรติ ณ สถานเอกอัครราชทูตจีนประจำประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนถึง ๓๑ ครั้ง ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๒๔ ถึง เมษายน ๒๕๕๓ จนกระทั่งชาวจีนทั่วไปคุ้นเคยกับการกล่าวขานพระนามของพระองค์ว่า *"สิรินธร"* ได้เสด็จประพาสจีนครบทุกมณฑล ทั้งที่บางมณฑลมีขนาดใหญ่กว่าประเทศไทย ได้ทรงถ่ายทอดประสบการณ์การเยือนจีนนับแต่ครั้งแรกเป็นพระราชนิพนธ์เรื่อง **"ย่ำแดนมังกร"** และครั้งต่อๆ มา เช่น มุ่งไกลในรอยทราย เกล็ดหิมะในสายหมอก ใต้เมฆที่เมฆใต้ เย็นสบายชายน้ำ คืนถิ่นจีนใหญ่ และเจียงหนานแสนงาม พระราชนิพนธ์ทุกเล่มไม่เพียงแต่ทำให้คนไทยสนใจตามรอยพระยุคลบาทไปท่องเที่ยวประเทศจีนมากขึ้น แต่ยังช่วยให้คนไทยมีความเข้าใจประเทศจีน คนจีน และวัฒนธรรมจีนยิ่งขึ้นด้วย สมดังพระราชดำรัสว่า **"ขอให้คนไทยและคนจีนศึกษาจากกันและกัน และให้มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน เป็นเพื่อนกัน"**

ไม่เพียงแต่โปรดเสด็จพระราชดำเนินเยือนจีน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ยังโปรดภาษาจีน ทรงศึกษาจนเชี่ยวชาญทั้งการอ่าน การพูด การเขียน ทั้งยังเคยเสด็จไปทรงศึกษาภาษาและวัฒนธรรมจีนเพิ่มเติมที่มหาวิทยาลัยปักกิ่ง เป็นเวลาถึง ๑ เดือน เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๔ เคยพระราชทานสัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวจีนถึงเหตุที่ทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาภาษาจีนว่า

"ตอนนั้นข้าพเจ้าเพิ่งเรียนจบจากมหาวิทยาลัย ตอนแรกข้าพเจ้าคิดว่าจะเลือกเรียนภาษาเยอรมัน แต่สมเด็จแม่[๒] ได้รับสั่งว่า เรียนภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน

---

[๒] สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

*ล้วนเป็นภาษาตะวันตก คิดว่าน่าจะเรียน **ภาษาจีน** ภาษาจีนเป็นภาษาประเทศตะวันออก คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์มากกว่า ข้าพเจ้าคิดว่าการเลือกเช่นนี้ถูกต้อง"*

และเกี่ยวกับการส่งเสริมให้เยาวชนไทยผูกมิตรกับจีน เรียนภาษาและวัฒนธรรมจีน มีพระราชกระแสในการให้สัมภาษณ์คราวเดียวกันนั้นว่า

"ที่จริงเวลาเรียนอยู่ในประเทศไทย ถึงแม้ครูจะเก่ง สอนดี ก็ไม่เหมือนเวลาที่พบคนจีนในสถานการณ์จริง เพราะฉะนั้นเด็กไทยในสมัยนี้ก็สนใจเรียนภาษาจีนกัน เด็กไทยถ้าเรียนในห้องเรียนก็ไม่ค่อยได้ผล ถ้ามีโอกาสที่ว่ามีครูแลกเปลี่ยนที่มาจากจีนมาสอน หรือว่ามีโอกาสได้พบเด็กจีนบ้าง การเรียนน่าจะดีขึ้น"

ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนในระยะหลังๆ นอกจากชาวจีนจะประทับใจในพระราชอัธยาศัยที่เรียบง่าย ไม่ถือพระองค์แล้ว ยังจะได้ยินกระแสพระราชดำรัสโต้ตอบเป็นภาษาจีนอย่างคล่องแคล่วไปจนถึงการพระราชทานสุนทรพจน์ในโอกาสสำคัญๆ เป็นภาษาจีนอยู่เป็นประจำ[๓]

นอกจากพระปรีชาสามารถในการพูด การอ่าน การเขียนภาษาจีนดังกล่าว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงศึกษาบทร้อยกรองและบทกวีจีนโบราณสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ่งอย่างลึกซึ้ง ได้ทรงแปลบทกวีจีนสมัยราชวงศ์ถังเป็นภาษาไทยกว่า ๑๐๐ บท และมีการจัดพิมพ์รวมเล่ม เช่น *เก็จแก้วประกายกวีหยกใสร่ายคำ* ด้านวรรณกรรมสมัยใหม่ของจีน ได้ทรงแปลเรื่อง *ผีเสื้อ* จากนวนิยายเรื่อง หูเตี๋ย ของนายหวังเหมิ่ง และเรื่อง *เมฆเหินน้ำไหล* จากนวนิยายเรื่อง สิงอวิ๋น-หลิวสุ่ย ของนางฟังฟัง เพื่อถ่ายทอดชีวิตสังคมจีนให้คนไทยได้รู้จัก ในขณะเดียวกับที่พระราชนิพนธ์บางเล่ม เช่น *แก้วจอมแก่น ย่ำแดนมังกร มุ่งไกลในรอยทราย เกล็ดหิมะในสายหมอก* ก็ได้รับพระราชทานพระราชานุญาตให้แปลเป็นภาษาจีน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือทางการศึกษาระหว่างไทยและจีน มีการจัดตั้ง *"ศูนย์แลกเปลี่ยนทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรมไทย-จีน สิรินธร"* ที่มหา-

---

[๓] ชั้นแรกปรากฏมีพระสุรเสียงภาษาจีนใน "ข่าวในพระราชสำนัก" ของโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย ต่อมาผู้ชมขอให้แปลพระราชดำรัสเป็นภาษาไทยด้วย จึงได้มีข้อความภาษาไทยพิมพ์ไว้ในจอภาพ

วิทยาลัยปักกิ่ง ส่วนในประเทศไทยทรงสนับสนุนการก่อตั้ง *"สถาบันขงจื่อ"* เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมจีนในประเทศไทยขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๙ จนถึงปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๓) มีสถาบันขงจื่อตั้งขึ้นในประเทศไทยถึง ๑๒ แห่ง นับเป็นจำนวนมากที่สุดที่มีอยู่นอกสาธารณรัฐประชาชนจีน ในแต่ละปีมีอาสาสมัครชาวจีนหลายพันคนเดินทางมาช่วยสอนภาษาจีนให้แก่คนไทย มีการแลกเปลี่ยนอาจารย์และนักศึกษาในการเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมระหว่างโรงเรียนและมหาวิทยาลัยทั้งสองประเทศ และภาษาจีนได้เป็นหนึ่งในวิชาเลือกของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาของไทย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีความคุ้นเคยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนและชาวจีนฉันมิตรอย่างแท้จริง ด้วยเมื่อคราวที่สาธารณรัฐประชาชนจีนประสบธรณีพิบัติร้ายแรงที่เมืองเวิ่นชวนเมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๑ ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรเขตที่ประสบภัยพิบัติในปีต่อมา และได้พระราชทานความช่วยเหลือโดยใช้ทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อสร้างโรงเรียนระดับประถมศึกษาแห่งหนึ่งที่เมืองเมียนหยาง มณฑลเสฉวน ชื่อโรงเรียน **"เซียนเฟิงลู่สิรินธร"** และพระราชทานทุนทรัพย์ในฐานะองค์อุปนายิกาสภากาชาดไทย ก่อสร้างโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งในมณฑลส่านซี และก่อสร้างคลินิกตรวจโรคอีก ๒ แห่ง ในมณฑลเสฉวนและมณฑลส่านซี ล้วนเป็นน้ำพระราชหฤทัยที่พระราชทานแก่มิตรผู้ตกทุกข์ได้ยากอย่างแท้จริง

ด้วยพระคุณูปการในการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในทุกระดับ สถาบันและองค์กรในสาธารณรัฐประชาชนจีนหลายสถาบันจึงได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัล *"มิตรภาพภาษาและวัฒนธรรมจีน"* รางวัล *"วรรณกรรมเพื่อความเข้าใจและมิตรภาพระหว่างประเทศ"* รางวัล *"ทูตมิตรภาพประชาชน"* มหาวิทยาลัยปักกิ่งได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และมหาวิทยาลัยจีนอื่นๆ มากกว่าสิบสถาบันได้แต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์พิเศษ และศาสตราจารย์กิตติมศักดิ์ สมาคมมิตรภาพวิเทศสัมพันธ์แห่งประชาชนจีนได้ขอพระราชทานพระกรุณา ให้ทรงเป็น *"ทูตสันถวไมตรีไทย - จีน"* และรางวัลหลังสุดที่เป็นสิ่งยืนยันถึงความสำเร็จในการปฏิบัติ

พระราชกรณียกิจเพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนของประเทศทั้งสอง คือ การที่ทรงได้รับคะแนนจากชาวจีนเลือกให้เป็น "มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน" สมดังบทพระราชนิพนธ์บทกวีที่ทรงแต่งและพระราชทานในงานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำ ที่ทางการมณฑลยูนนานและนครคุนหมิงจัดถวาย เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ ก่อนเสร็จสิ้นการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นครั้งแรก อันเป็นนิมิตหมายแห่งสายสัมพันธ์ที่ยืนยาวต่อมาว่า

"จื้อกู่ไท้จุงซื่อจิ้นหลิง
เหลี่ยงกว่อเหรินเหมินโหย่วอี้ฉิง
จินโห้วไหลหว่างเกิ้งผิงฝ่าน
ฉวนถุ่งกวานสี้เกิ้งขางหมิง"
"อดีตกาลไทยจีนเป็นเพื่อนบ้าน
มิตรภาพประชาชนทั้งสองดูแจ่มใส
แต่นี้ไปการติดต่อยิ่งไปไกล
สายสัมพันธ์โบราณพัฒนายิ่งขึ้นเอย"

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมิตรประเทศนับแต่โบราณกาลมาจนปัจจุบัน พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ของไทยทุกพระองค์ล้วนมีบทบาทสำคัญในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕๕ พรรษา ในวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ ข่าวการถวายพระเกียรติโดยความพร้อมเพรียงใจกันของประชาชนชาวจีนให้ทรงเป็น **"มิตรนานาชาติสิบอันดับแรกของสาธารณรัฐประชาชนจีน"** จึงเปรียบดั่งมาลัยจากแดนไกลที่ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นของขวัญในวันคล้ายวันพระราชสมภพด้วย

ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน

๑๔ มีนาคม ๒๕๕๓

“เพราะต้องการจะเป็นครู”
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ ในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันสถาปนาโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าครบรอบ ๑๒๓ ปี ในวันที่ ๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้ง พลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีให้ทรงเป็นผู้บัญชาการพิเศษโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ในฐานะ

ที่ทรงงานและพระราชทานความรู้แก่โรงเรียนนายร้อยมาตลอดระยะเวลา ๓๐ ปี ด้วยรู้สึกในพระกรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม ขอน้อมนำพระกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงเป็นแบบอย่างของครูประวัติศาสตร์มาเพื่อให้ทราบทั่วกัน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสนพระทัยในวิชาการหลายสาขาทั้งทางด้านภาษา เช่น ภาษาจีน ภาษาเยอรมัน ภาษาฝรั่งเศส ภาษาไทย ภาษาบาลี สันสกฤต เป็นต้น รวมทั้งศาสตร์ด้านอื่นๆ เช่น ด้านข้อมูลระยะไกล ด้านการเกษตร ป่าไม้ แหล่งน้ำ การสำรวจทางธรณีวิทยา การหาแหล่งแร่น้ำมัน การทำแผนที่ การใช้ที่ดิน การวางแผนงานเมืองและชนบท การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม สุขภาพของมนุษย์และสัตว์ ฯลฯ โดยเฉพาะทรงสนพระทัยในวิชาประวัติศาสตร์มากเป็นพิเศษมาตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ เมื่อเจริญพระชนมายุขึ้นก็โปรดอ่านหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ระหว่างที่ทรงศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงมุ่งศึกษาเป็นพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์เอเชียอาทิ ประวัติศาสตร์จีน ญี่ปุ่น และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เพราะต้องการจะเป็นครู

จากพระราชนิพนธ์เรื่อง **"๑๐ ปีในรั้วแดงกำแพงเหลือง"** ดังความตอนหนึ่งว่า

"พลตรี ยุทธศักดิ์ คล่องตรวจโรค ซึ่งเป็นราชองครักษ์ และเป็นคนคุ้นเคยกับข้าพเจ้าเข้าดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า มาชวนให้ข้าพเจ้าทำงานที่โรงเรียนนายร้อย จปร. เป็นอาจารย์สอนประวัติศาสตร์ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นงานที่ข้าพเจ้าคงพอที่จะทำได้ ในขณะนั้น ข้าพเจ้าเพิ่งสำเร็จการศึกษา มีความกระตือรือร้นที่จะทำอะไรที่สร้างสรรค์ ทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ยิ่งไปกว่านั้นข้าพเจ้ายังมีใจรักที่จะเป็นครู จึงตกลงใจรับราชการที่นี่ ได้ดำเนินการเรื่องเอกสารการสมัครเข้าทำงานครบตามระเบียบปฏิบัติที่ได้รับคำแนะนำ..."

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเข้ารับราชการเป็นอาจารย์ในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า *เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓* ประจำกองวิชากฎหมายและสังคมศาสตร์

ในช่วงแรก ทรงสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย สังคมวิทยา จนกระทั่งเมื่อมีการตั้งกองวิชาประวัติศาสตร์ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จึงมีพระราชภารกิจเพิ่มขึ้น ทรงดำรงตำแหน่งหัวหน้ากอง มีทั้งงานบริหาร งานการสอน และงานวิชาการอื่นๆ ได้แก่

งานบริหารการสอน ทรงพิจารณาปรับปรุงเนื้อหาวิชาและวิธีการสอน พิจารณาผลการเรียนของนักเรียนนายร้อย การกำหนดแผนงานต่างๆ เช่น การทัศนศึกษา ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้นักเรียนนายร้อยมีความรู้ในศาสตร์สาขาอื่นๆ รวมทั้งให้มีโอกาสได้สัมผัสวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น โดยทรงใช้การทัศนศึกษาประกอบการเรียนการสอน ทรงให้แนวทางว่าการทัศนศึกษาแต่ละครั้งต้องครอบคลุมด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ ๑) *สภาพภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมและการอนุรักษ์ธรรมชาติ* ๒) *ความเป็นอยู่ของราษฎร การทำมาหากิน และการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่* ๓) *ประวัติศาสตร์โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ* ๔) *ความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่* ๕) *การทหาร การป้องกันประเทศ ยุทธศาสตร์การพัฒนา* ก่อนการเดินทางไปทัศนศึกษาโปรดให้นักเรียนจัดทำคู่มือทัศนศึกษา เป็นการรวบรวมบทความเกี่ยวกับสถานที่ที่จะไป และภายหลังการทัศนศึกษาแต่ละครั้ง นักเรียนนายร้อยจะต้องทำรายงานส่ง หากเป็นวิชาที่พระองค์ทรงสอนก็จะทรงตรวจรายงานด้วยพระองค์เอง

ตัวอย่าง
รายการเสด็จพระราชดำเนินนำคณะอาจารย์และนักเรียน
โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ทัศนศึกษา
พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๕๓

วันที่ ๒๗-๓๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๐	*กำแพงเพชร ตาก สุโขทัย*
วันที่ ๑๙-๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑	*อีสานใต้ (นครราชสีมา บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี)*
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑	*พระนครศรีอยุธยา*

วันที่ ๒๘-๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑	กาญจนบุรี
วันที่ ๒๗-๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒	อีสานเหนือ (ชัยภูมิ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ สกลนคร อุดรธานี หนองคาย ขอนแก่น นครราชสีมา)
วันที่ ๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒	บริษัทเอ็มเอ็มซี สิทธิผล มอเตอร์ บริษัทโซนี่ และทำเนียบเอกอัครราชทูตญี่ปุ่น
วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๒	พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตน-ศาสดาราม และธนาคารแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๕-๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๒	ภาคเหนือตอนบน (ล้านนา เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน ลำปาง)
วันที่ ๒๕-๒๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓	อีสานใต้ (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์)
วันที่ ๒๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓	โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ชลบุรี
วันที่ ๓-๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๓	สามนคร (น่าน แพร่ อุตรดิตถ์)
วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๓	โรงฝึกงานศิลปาชีพ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา และพระบรมมหาราชวัง
วันที่ ๒๓-๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๓	ทักษิณฝั่งทะเลตะวันออก (สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี นราธิวาส)
วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔	บริษัทสยามเคมี จำกัด สมุทรปราการ
วันที่ ๑๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔	โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา พระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วันที่ ๙-๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๔	อู่อารยธรรม (อยุธยา ลพบุรี สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม)
วันที่ ๑๑-๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๕	บูรพาทิศ (ฉะเชิงเทรา ชลบุรี จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี)
วันที่ ๒๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕	อาคารสำนักงานใหญ่ บริษัท การบินไทย จำกัด
วันที่ ๓๐ ตุลาคม–๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๕	ภาคกลางตอนบน (ชัยนาท อุทัยธานี นครสวรรค์)
วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕	ตลาดนัดโค-กระบือ บ้านหนองหญ้าปล้อง อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๕	โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา พระบรมมหาราชวัง และ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๒๑-๒๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๖	หัวเมืองริมฝั่งอันดามัน (ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง)
วันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๖	ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ ธนาคารไทยพาณิชย์ และการสื่อสาร แห่งประเทศไทย

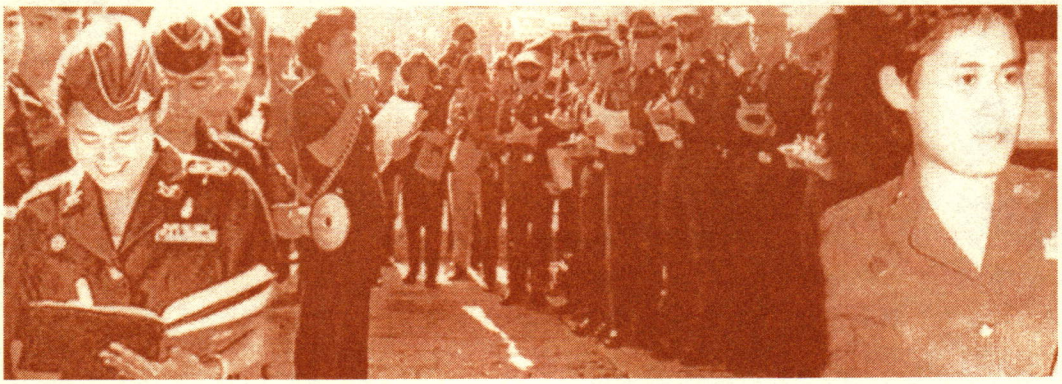

วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖	โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา และพระบรมมหาราชวัง
วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๕	พื้นที่กองทัพเรือ หัวข้อ ประวัติศาสตร์ความมั่นคงโลก
วันที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๗	ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย หัวข้อพิเศษ ประวัติศาสตร์ทุนนิยมโลก
วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๑	สถานทูตสหรัฐอเมริกา ประจำประเทศไทย
วันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒	โครงการแก้มลิง คลองมหาชัย สนามชัย จังหวัดสมุทรสาคร
วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๒	สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดี วิชาประวัติศาสตร์เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์เวียดนาม พิพิธภัณฑ์การปฏิวัติเวียดนาม พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ทหาร พิพิธภัณฑ์โฮจิมินห์ วัดเสาเดียว ศูนย์วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม

วันที่ ๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓

วันเหมียว และพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ ประเทศเวียดนาม
สถานทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย
สุขุมวิทพลาซา (ศึกษาเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่นและวิถีชีวิตของคนเกาหลีในประเทศไทย ในวิชาเลือกเสรี ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก ในหัวข้อ ความเป็นเอกภาพบนเส้นทางประชาคมเอเชียตะวันออก)

การประชุมสัมมนาทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์

พระองค์เอาพระทัยใส่ส่งเสริมให้อาจารย์ในกองวิชาประวัติศาสตร์ได้เข้าร่วมสัมมนาวิชาการเพื่อติดตามความก้าวหน้าการค้นคว้าใหม่ๆ ในวงการวิชาการประวัติศาสตร์ และเมื่อกลับมาแล้วก็ทรงกำหนดให้อาจารย์ผู้ไปเข้าร่วมประชุมสัมมนาทำรายงานสรุปผลเก็บไว้ที่ห้องสมุดของกองวิชาประวัติศาสตร์ เพื่อให้อาจารย์อื่นๆ ได้ศึกษาติดตามความรู้ใหม่ๆ นั้นด้วย และทรงสนับสนุนให้อาจารย์มีโอกาสได้ไปศึกษาดูงานหรือเข้าฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อให้อาจารย์ได้มีประสบการณ์ ได้เห็นและเข้าใจสภาพความเป็นอยู่สังคมและวัฒนธรรมของประชาชนในที่ต่างๆ อันจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการเรียนการสอนนักเรียนนายร้อย

นอกจากนี้ยังโปรดให้มีการจัดสัมมนาของกองวิชาประวัติศาสตร์ในโอกาสต่างๆ อาทิ

❖ *ภาษากับประวัติศาสตร์ และความเคลื่อนไหวในวิชาประวัติศาสตร์ไทย* วันที่ ๑๖-๑๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๓ (จัดร่วมกับสมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย)

❖ *หนึ่งศตวรรษสยามใหม่กับเส้นทางสู่อนาคต* วันที่ ๑๔-๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๕

❖ *ประวัติศาสตร์เมืองนครนายก* วันที่ ๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๗

❖ *อันเนื่องด้วยสงคราม ๓ ชื่อ : สงครามโลกครั้งที่ ๒ สงครามมหาเอเชียบูรพา และสงครามเอเชียแปซิฟิก* วันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒ (จัดร่วมกับสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

งานการสอน ในฐานะ "ครูประวัติศาสตร์" สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงให้ความสำคัญต่อการเป็นครูและการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อถ่ายทอดให้นักเรียนนายร้อยทั้งในด้านวิชาการและประสบการณ์ในวิชาประวัติศาสตร์ หรือส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมหรืออารยธรรมไทยนั้น พระองค์ทรงเน้นให้ทราบว่าบ้านเมืองของเรามีสิ่งที่มีคุณค่าอะไรบ้าง บรรพบุรุษของเราประสบความยากลำบากอย่างไรในการปกป้องบ้านเมืองเพื่อให้เรามีที่อยู่ที่อาศัยจนทุกวันนี้ เมื่อรู้ความเป็นมาของชาติก็จะมีความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและสังคม มั่นใจจะรักษาชาติบ้านเมืองต่อไป และทรงร่วมบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์โลกร่วมสมัย ประวัติศาสตร์ยุโรป ประวัติศาสตร์อเมริกา ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก และประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศทุกครั้งได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวของประเทศต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมากมาย เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านที่สนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น เกล็ดหิมะในสายหมอก เจียงหนานแสนงาม (ประเทศจีน) ขอให้เจ้าภาพจงเจริญ (ประเทศฟิลิปปินส์) ข้ามฝั่งแห่งฝัน (สหราชอาณาจักร) ข้าวไทยไปญี่ปุ่น (ประเทศญี่ปุ่น) เขมรสามยก (ประเทศกัมพูชา) คืนฟ้าใส (ประเทศนอรเวย์) แดร็กคูล่าผู้น่ารัก (โรมาเนีย ฮังการี ออสเตรีย เบลเยียม สวิตเซอร์แลนด์) ฯลฯ เพื่อสรุปความรู้และความเป็นไปในสังคมของประเทศต่างๆ

วิธีการสอน ทรงใช้เทคนิควิธีและสื่อการสอนผสมผสานที่หลากหลาย ในการทรงบรรยายในแต่ละครั้ง จะทรงเตรียมการสอนและจัดทำเอกสารประกอบคำบรรยายด้วยพระองค์เอง โดยทรงค้นคว้าจากหนังสือภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ในระยะแรกทรงรวบรวมและนิพนธ์ด้วยลายพระหัตถ์แล้วให้เจ้าหน้าที่

พิมพ์ถวาย ในปัจจุบันทรงใช้เครื่องคอม-พิวเตอร์กระเป๋าหิ้ว (Notebook) เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทรงงาน เอกสารพระราชทานหลายชิ้นจึงเป็นเอกสารที่ทรงรวบรวมและพิมพ์ด้วยพระองค์เอง ในการบรรยาย ทรงใช้โปรแกรมเพาเวอร์พอยท์ (Microsoft Office Power Point) ประกอบกับอุปกรณ์เครื่องฉายภาพ (Projector) และเครื่องฉายทึบแสง (Visualizer) ทรงจัดหาสื่อการสอนต่างๆ มาประกอบการสอนอยู่เสมอ อาทิ หนัง-สือ วารสาร สไลด์ สไลด์มัลติวิชั่น โทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผนที่ ภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ พระองค์ทรงสอนในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ร่วมสมัยแก่นักเรียนนายร้อย ชั้นปีที่ ๕ และวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทยแก่นักเรียนนาย-ร้อย ชั้นปีที่ ๒ รวมทั้งวิชาเลือกในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ในหัวข้อที่ทรงบรรยายเอง ทรงเตรียมการสอนไว้ล่วงหน้า หากหัวข้อใดทรงคิดว่าไม่ชำนาญจะทรงเชิญอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องมาบรรยายเพื่อให้ความรู้อย่างละเอียดทุกด้าน เช่น ทรงจัดให้มีการบรรยายสาธิตของคณะนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

จากบทพระราชทานสัมภาษณ์ในเรื่อง **วิธีการสอนในฐานะครูประ-วัติศาสตร์**แสดงให้เห็นแนวการสอนของพระองค์ตอนหนึ่งว่า *"ด้านวิธีการสอน พยายามใช้วิธีการเท่าที่จะทำได้ ได้แก่ การบรรยายถ่ายทอดความรู้ของอาจารย์ให้นักเรียน การเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมออกความคิดเห็น การให้นักเรียนอ่านหนังสือ การค้นคว้าในห้องสมุด การไปศึกษาต่อในสถาบันที่มีข้อมูล เช่น การออกไปสัมภาษณ์ออกไปเห็นอะไรๆ ให้กว้างขวาง และรู้จักโยงวิชาการต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาเข้าด้วยกัน ประวัติศาสตร์คือศาสตร์ที่ว่าด้วยความเป็นมา ไม่จำ-เป็นจะต้องเป็นอดีตที่ห่างไกลอย่างเดียว*

ความเป็นมาทุกๆ นาที ที่เปลี่ยนไปก็ถือเป็นประวัติศาสตร์ โดยคิดอย่างกว้างที่สุด...” วิธีการสอนของพระองค์ ก็คือ วิธีการเรียนที่พระองค์ปฏิบัติในสมัยที่ทรงเป็นนิสิตในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดร.บุษกร กาญจนจารี พระอาจารย์ที่ปรึกษาของพระองค์เล่าว่า *“นอกจากการตั้งพระทัยในชั้นเรียนแล้ว ในชั่วโมงว่างจะเสด็จฯ ไปพบอาจารย์ผู้สอน ทรงมีคำถามมากมายที่จะทรงซักถามเป็นคำถาม ซึ่งบางครั้งก็สืบเนื่องจากการบรรยายในชั้น บางครั้งก็สืบเนื่องจากการค้นคว้าเพิ่มเติมของพระองค์เอง และบางครั้งก็รับสั่งขอรายชื่อบทความ และหนังสือเพิ่มเติมจากที่ทรงค้นคว้าเองแล้ว”*

งานวิชาการ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาวิธีการศึกษา หลักสูตร การเรียนการสอน ซึ่งไม่ควรอาศัยแต่การท่องจำตามที่เล่ากันต่อๆ มา แต่ควรเน้นให้รู้จักคิด ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ถึงแหล่งที่มาของข้อมูล และนำมาเรียบเรียงถ่ายทอดให้ผู้อื่นทราบได้โดยมีระบบ ซึ่งวิธีการเรียนการสอนนี้ เป็นประโยชน์ทั้งในการศึกษาประวัติศาสตร์ และการเรียนวิชาอื่นๆ รวมทั้งการปฏิบัติงานต่อไปด้วย พระองค์ทรงวางแนวการสอนและทรงปรับปรุงเนื้อหาวิชาให้ทันสมัย และเหมาะสมกับนักเรียนนายร้อยอยู่เสมอ เช่น วิชาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ซึ่งเป็นวิชาที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์พื้นฐาน พื้นถิ่น รวมทั้งวิเคราะห์สถานการณ์ประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียงของไทย ที่มีความใกล้ชิดกับไทย ทั้งทางด้านการเมืองและการทหาร และยังทรงเป็นที่ปรึกษาในสายสังคมวิทยาและวิชาพัฒนาชุมชน เพื่อเสริมนโยบายยุทธศาสตร์พัฒนา และยังทรงเป็นประธานในการจัดทำตำราอีกด้วย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจในฐานะ **“ทูลกระหม่อมอาจารย์”** ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลากว่า ๓๐ ปี ทรงทุ่มเทเวลาให้กับการทรงงานอย่างจริงจังด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะฝึกให้นักเรียนนายร้อยรู้จักคิด รู้จักตัวเอง คือให้รู้ว่าตัวเองเป็นใคร มาจากที่ใด และกำลังจะไปทางไหน ดังพระราชดำรัสที่ว่า

“...การเรียนประวัติศาสตร์ในโรงเรียนนายร้อยมีจุดประสงค์หลักในการ

ให้นักเรียนฝึกหัดวิธีการทางประวัติศาสตร์ในการคิดหาเหตุผล มีสำนึกทางประวัติศาสตร์ ให้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองในฐานะที่เป็นประชาชนคนไทยควรรู้รากเหง้าเรื่องราวของตนเอง ความรู้นี้จะเป็นพื้นฐานช่วยเชื่อมโยงให้เข้าใจสังคมไทยปัจจุบันดีขึ้น ให้รู้เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมโลกในฐานะที่ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลก ทั้งหมดนี้มีส่วนเอื้อให้การทำงานดีขึ้น...”

วิธีการสอนของพระองค์จึงเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ที่ครูผู้สอนประวัติศาสตร์ควรนำไปปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้และกระบวนทัศน์ รวมทั้งปรับปรุงหลักสูตร สื่อการเรียนการสอน และการบริหารจัดการเพื่อให้เยาวชนไทยได้เรียนรู้ตามศักยภาพ เพราะการเรียนประวัติศาสตร์นั้นมีประโยชน์อย่างยิ่ง ดังที่พระองค์พระราชทานคำอธิบายในคำนำหนังสือ ชื่อ **“สะพาน”** ไว้ว่า

“ประโยชน์อย่างหนึ่งของวิชาประวัติศาสตร์คือช่วยให้ผู้ศึกษาได้รู้จักใช้ความคิด รู้จักหาเหตุผลจากข้อมูลต่างๆ ที่มีอยู่ เป็นการลับสมอง และทำให้ได้รับความรู้อันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต และปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ในแง่นี้ ประวัติศาสตร์มิได้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่รวบรวมไว้เป็นอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการตีความประเมินคุณค่าของข้อมูลในแง่มุมใหม่ๆ (ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำได้อยู่เสมอ) รวมทั้งยังเป็นการคาดคะเนแนวโน้มในอนาคตด้วย”

๙ สิงหาคม ๒๕๕๓

จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับพระกรณียกิจด้านการทหารเรือ

นางอรุณี แดงพันธ์

พระกรณียกิจของ จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในด้านการทหารเรือมีมากมายเป็นอเนกประการ ทรงปรับปรุงกิจการทหารเรือด้านต่างๆให้ทันสมัย ทรงฟื้นฟู และรักษาขนบธรรมเนียมการจัดกระบวนเรือพยุหยาตราทางชลมารค อีกทั้งการเห่เรือ ให้สืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระราช-

โอรสพระองค์ที่ ๓๓ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ที่ ๒ ในสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรีพระอัครราชเทวี ประสูติเมื่อวันพุธ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๔ ทรงมีพระเชษฐภคินีร่วมพระชนนีพระองค์เดียว คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์สุขุมขัตติยกัลยาวดี กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร

เมื่อเจริญพระชันษาขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น **"สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนมไหสุริยสงขลา"** แต่คนทั่วไปมักขานพระนามว่า "ทูลกระหม่อมชาย" หรือ "ทูลกระหม่อมบริพัตร"

ขณะมีพระชันษา ๘ ปี ทรงเข้ารับการศึกษาตามแบบอย่างของพระราชกุมารและพระราชกุมารีในสมัยนั้น โดยทรงศึกษาวิชาภาษาไทย ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และวิชาภาษาอังกฤษกับนายโรเบิร์ต มอแรนด์ ที่โรงเรียนพระราชกุมารในพระบรมมหาราชวัง ร่วมกับบรรดาพระราชโอรส พระราชธิดา และเจ้านายพระองค์อื่นๆ ครั้นเมื่อพระชันษา ๑๔ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เสด็จไปศึกษาวิชาการทหารในทวีปยุโรป ในตอนแรกได้ทรงเข้าร่วมสถานที่ประทับ และทรงเข้ารับการศึกษาร่วมกับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖) ที่ตำบลแอสคอท มณฑลเซอร์รีย์ ประเทศอังกฤษ ในสำนักของนายแบร์ซิล ทอมสัน และต่อมาทรงเข้ารับการศึกษาในสำนักของพันตรี ซี วี ฮูย์ม ที่ตำบลแคมเบอร์ลี มณฑลเซอร์รีย์ ประเทศอังกฤษ ตามลำดับ ทรงศึกษาวิชาเบื้องต้นที่จะต้องทรงศึกษาพร้อมกับธรรมเนียมและกีฬาของชาวยุโรปนานถึง ๒ ปี ระหว่างนั้นทรงศึกษาภาษาเยอรมันด้วย ปรากฏว่าทรงศึกษาภาษาเยอรมันได้ดีแม้ในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงศึกษาต่อในวิชาการทหารที่ประเทศเยอรมนี

โดยที่พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์ การจะเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยเยอรมัน ซึ่งถือได้ว่ามีการเรียนที่เข้มงวดและฝึกหัดภาคสนามหนักมากที่สุดของยุโรปเช่นนี้ จำเป็นต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากสมเด็จพระจักรพรรดิไกเซอร์วิลเฮล์ม ที่ ๒ ก่อน และต้องได้รับหนังสือ

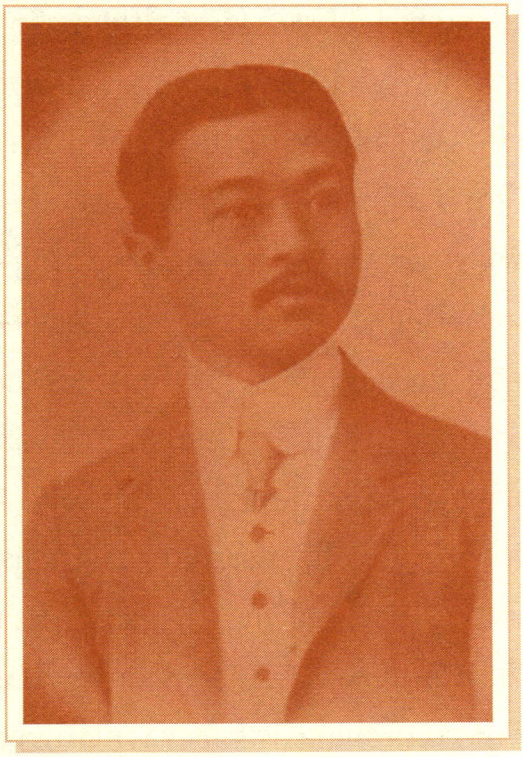

ยินยอมจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย หลังจากที่ได้รับคำรับรองดังกล่าวแล้ว พระองค์จึงทรงย้ายจากประเทศอังกฤษ ไปเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยชั้นประถมเยอรมัน ที่เมืองปอร์ตสดัม เมื่อโรงเรียนจัดให้สอบและปิดภาคเรียนแล้ว บรรดาครู อาจารย์ และผู้บังคับการโรงเรียนจึงเห็นพ้องกันว่าทรงเรียนได้รวดเร็ว มีความจำเป็นเลิศเกินกว่านักเรียนนายร้อยชาวเยอรมันมาก จึงได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนชั้นอุนเตอร์ เซกุนเต้ โรงเรียนนายร้อยมัธยมคาเดต ที่เมืองโกรสลิสเตอร์เฟลเด้ กรุงเบอร์ลินแทน

ด้วยพระวิริยะอุตสาหะอันแรงกล้า ทำให้พระองค์สามารถเข้าร่วมกิจกรรมตามหลักสูตรและเรียนทันพระสหายที่เรียนมาตามลำดับชั้นได้อย่างไม่บกพร่อง โดยสอบไล่ได้เป็นปอตเอเปแฟนริช นักเรียนว่าที่นายร้อยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๑ และเข้าศึกษาในชั้นเซเลคต้า และสูงขึ้นไปเรื่อยๆ ในที่สุดก็ทรงจบการศึกษาสอบเป็นนายทหารด้วยคะแนนดีมาก ทรงได้รับพระราชทานยศนายร้อยตรีในพุทธศักราช ๒๔๔๔ ในโอกาสนี้กองทัพบกไทยได้ขอพระราชทานยศร้อยตรี กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ถวายแด่พระองค์ด้วย

หลังจากทรงจบการศึกษาแล้ว ทรงเข้ารับราชการในกองทัพบกเยอรมนี และเพื่อให้พระองค์มีโอกาสศึกษาประเพณีต่างๆ ในราชสำนักปรัสเซียอย่างใกล้ชิด สมเด็จพระจักรพรรดิไกเซอร์ วิลเฮล์มที่ ๒ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เข้าประจำกองร้อยที่ ๑๑ กรมทหารรักษาพระองค์ที่ ๔ ในสมเด็จพระนางเจ้าเอากุสต้า พระบรมราชชนนี ระหว่างที่ทรงรับราชการอยู่นี้ทรงเห็นว่าการศึกษาที่ผ่านมายังไม่พอกับการที่จะทรงนำมาใช้ในประเทศไทย จึงทรงสมัครเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการ ในช่วงที่พระองค์ทรงศึกษาอยู่ที่โรงเรียน

เสนาธิการนั้น พระองค์ทรงได้รับเลื่อนพระยศเป็นนายร้อยโท เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๔๔ และจบหลักสูตรในเดือนสิงหาคม ด้วยระดับคะแนนยอดเยี่ยม ทรงได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรจากโรงเรียนเสนาธิการครีกล์ซูเล่ เมืองคัสเซล และยังได้รับประกาศนียบัตรชมเชยเป็นพิเศษจากสมเด็จพระจักรพรรดิไกเซอร์ วิลเฮล์ม ที่ ๒ อีกด้วย

เดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๔ จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงลาพัก และเสด็จกลับประเทศไทย ในการเสด็จคราวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนพระนามกรมจาก "กรมขุนมไหสุริยสงขลา" เป็น "**กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต**" แล้วได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงหมั้นกับหม่อมเจ้าประสงค์สม ไชยันต์ พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย และหม่อมกลีบ (สกุลเดิม ณูกะวิโรจน์) ประทับในประเทศไทยประมาณ ๕ เดือน จนถึงเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๔ พระองค์จึงเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมนีอีกครั้งหนึ่ง ในการกลับไปทรงศึกษาในครั้งที่สองนี้ ก็เพื่อเร่งรัดให้ทรงศึกษาวิชาการที่สำคัญๆ ให้เสร็จภายใน ๑ ปี ทรงเลือกเข้าศึกษาในหลักสูตรต่างๆ ดังนี้

๑. โรงเรียนแม่นปืน เมืองสะบันเดา หลักสูตรสำหรับนายทหารชั้นนายพัน

๒. โรงเรียนปืนใหญ่ เมืองยีเตอร์บอร์ด หลักสูตรสำหรับนายทหารชั้นนายพล

๓. โรงเรียนเสนาธิการ หลักสูตรการยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ตลอดจนร่วมสมทบการฝึกหัดทัพในสนามรบ

๔. เข้าร่วมฟังปาฐกถา ที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลิน เป็นเวลา ๑ ภาคการศึกษา เกี่ยวกับเศรษฐกิจ การปกครอง ธรรมเนียมระหว่างประเทศ และวิธีการปกครองอาณานิคม

นับได้ว่าทรงศึกษาวิชาทหารและพลเรือนจนทรงเชี่ยวชาญเป็นอย่างยิ่ง ทรงวางพระองค์ให้เป็นที่รักใคร่ของพระสหายและนายทหารทุกชั้น จนได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากสมเด็จพระจักรพรรดิไกเซอร์ วิลเฮล์ม ที่ ๒ ให้ทรงร่วมในการพระราชพิธีต่างๆ กับพระบรมวงศานุวงศ์ของพระองค์อยู่เนืองนิตย์

จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรม-

วงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้รับพระราชทานพระยศนายร้อยเอกแห่งกองทัพบกเยอรมนี แล้วจึงเสด็จกลับประเทศไทย ในพุทธศักราช ๒๔๔๖ ทรงเข้าพิธีเสกสมรสกับหม่อมเจ้าประสงค์สม ไชยันต์ มีพระโอรสพระธิดา รวม ๑๐ พระองค์

พระองค์เริ่มทรงงานที่กรมยุทธนาธิการทหารบก โดยทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก มีพระยศนายร้อยตรี ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๐๐ บาท รวมทั้งค่าวิชาตามระเบียบของนายทหารที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ ต่อมาขณะที่ทรงนำทหารไปซ้อมรบที่จังหวัดราชบุรี โดยประทับอยู่ที่ตำบลหลุมดิน ระหว่างซ้อมรบยังไม่ถึง ๓ สัปดาห์ หม่อมเจ้ากาญจนสังกาศ ทวีวงศ์ เชิญลายพระหัตถ์ของ จอมพลเรือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เรียกให้กลับตามพระบรมราชโองการ และให้มอบการซ้อมรบที่ยังค้างอยู่แก่ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (นพ พหลโยธิน) ดำเนินการต่อไป

ในวันรุ่งขึ้นพระองค์เสด็จกลับทางรถไฟ ตอนเย็นได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้บัญชาการกรมทหารเรือ เพราะงานทางทหารเรือกำลังมีปัญหาและข้าราชการทหารเรือกำลังแตกแยกกันแบ่งเป็นพวกหัวใหม่พวกหนึ่ง หัวเก่าพวกหนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้บัญชาการกรมทหารเรือ มีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า *"...พ่อเชื่อว่าเจ้าจะทำได้ พ่อจะให้พระยาเทพอรชุน (เจ๊ก จารุจินดา) ไปทำงานกับลูกด้วยเพื่อจะได้ช่วยไกล่เกลี่ยพวกหัวเก่าซึ่งเป็นผู้ใหญ่ด้วยกันพอจะเข้าใจกันได้ง่าย..."* และพระราชดำรัสอีกตอนหนึ่งคือ *"...พ่อเห็นว่าส่วนการปกครองกรมยังหาเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่ จะให้แต่ผู้รู้วิชาการเดินเรือจัดการปกครองทั่วไป ก็จะยังไม่เป็นการเรียบร้อยตลอดไปได้ จึงเห็นควรว่าจะให้มีผู้บัญชาการจัดการปกครองกรมให้ลงระเบียบเรียบร้อย ราชการทหารเรือจึงจะดำเนินไปได้ เห็นว่าชายบริพัตรมีสติปัญญาแลความเพียรมั่นคงอยู่ จึงตั้งให้เป็นผู้บัญชาการกรมทหารเรือ..."*

จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงอยู่ในตำแหน่งผู้บัญชา

การกรมทหารเรือ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๔๗ – ๒๔๕๓ และตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๕๓ – ๒๔๖๓ พระองค์ได้ทรงบุกเบิกและวางรากฐานแห่งความเจริญด้านต่างๆ ให้กรมทหารเรือดังนี้

พระกรณียกิจในขณะทรงดำรงตำแหน่ง ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ

๑. จัดระเบียบราชการในกรมทหารเรือให้รัดกุม โดยจัดแบ่งส่วนราชการเป็นกรมบัญชาการกลาง มีผู้บัญชาการกรมทหารเรือ เป็นประธาน มีหน้าที่รับผิดชอบราชการซึ่งเกี่ยวข้องกับกรมทหารเรือทั่วไป

๒. การสมัครสมานสามัคคีระหว่างทหารเรือรุ่นเก่า และทหารเรือรุ่นใหม่เพื่อประสานรอยร้าวที่ได้รับการศึกษาแบบเก่าและแบบสมัยใหม่

๓. การจัดทำข้อบังคับสำหรับทหารเรือ ทรงจัดทำข้อบังคับทหารเรือ ข้อบังคับหน้าที่ราชการเรือ และข้อบังคับหน้าที่ราชการกลจักร ขึ้นใช้เป็นหลักฐานในการปฏิบัติราชการสืบมาจนถึงทุกวันนี้

๔. จัดระเบียบเกี่ยวกับการเงิน โดยมีการแต่งตั้งกรรมการตรวจเงิน และควบคุมเงิน รวมทั้งให้มีการกำหนดอัตราเงินเดือนข้าราชการทหารเรือที่จบการศึกษาทั้งในและต่างประเทศขึ้นไว้เป็นหลักฐานด้วย

๕. เปลี่ยนยศข้าราชการกรมทหารเรือ แผนกผู้ช่วยรบ เนื่องจากประกาศลำดับยศข้าราชการกรมทหารเรือ แผนกผู้ช่วยรบ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๖ มีความสับสนโดยใช้ตำแหน่งเป็นยศ ทำให้เกิดความเข้าใจผิด จึงได้เปลี่ยนใช้แบบเดียวกับราชการแผนกรบ

๖. กำหนดระยะเวลาและวิธีรับคนเข้ารับราชการในกรมทหารเรือ เนื่องจากมีผู้หนีราชการเป็นจำนวนมาก เมื่อถูกเกณฑ์เข้ารับราชการ

๗. การจัดตั้งโรงเรียนนายเรือ พระองค์ทรงริเริ่มร่วมกับพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ รองผู้บัญชาการกรมทหารเรือ และพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

๘. สร้างอู่ต่อเรือ อู่ต่อเรือนี้ ต่อมาได้วิวัฒนาการเป็นกรมอู่ทหารเรือในปัจจุบัน

๙. วางแบบแผนการยิงสลุต โดยร่างข้อบังคับว่าด้วยการยิงสลุต พุทธศักราช ๒๔๔๙

๑๐. กำหนดเครื่องแต่งตัวทหาร

เรือ ได้ร่างพระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารเรือ ร.ศ. ๑๒๔ และได้ประกาศใช้ราวเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๐ ตามที่พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทรงเสนอ

๑๑. จัดให้มีพระธรรมนูญศาลทหารเรือ และกรมพระธรรมนูญทหารเรือ เพื่อดูแลงานเกี่ยวกับกฎหมายและคำสั่งต่างๆ

๑๒. ปรับปรุงการสหโภชน์ และจัดตั้งโรงเรียนสูทกรรม เพื่อให้ทหารเรือรู้จักการปรุงอาหาร การจัดโต๊ะ และมารยาทในการเสิร์ฟทั้งอาหารไทย และฝรั่ง

๑๓. จัดให้มีกองดุริยางค์ทหารเรือด้วยทรงโปรดการดนตรีไทย และดนตรีสากล ได้ทรงสนพระทัยกองแตรวงทหารเรือ ตั้งแต่แรกเริ่ม ทรงควบคุมการฝึกซ้อม ทรงพระนิพนธ์เพลงให้กองแตรวงฝึกจนมีความสามารถ ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็นกองดุริยางค์ทหารเรือในปัจจุบัน

๑๔. จัดทำโครงสร้างกำลังทหารเรือ ทรงจัดทำโครงสร้างกำลังพลทางเรือร่วมกับพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ โครงสร้างกำลังพลทหารเรือบรรลุผลสำเร็จในสมัยทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ

๑๕. สนับสนุนความก้าวหน้า และเพิ่มพูนวิทยฐานะของผู้ใต้บังคับบัญชา เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เรียนและสอบเพื่อแสดงความรู้ของตนเอง

พระกรณียกิจในขณะทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ

๑. สำรวจและจัดทำแผนที่น่านน้ำสยามขึ้นใหม่ โดยทรงมอบให้กองแผนที่ทางทะเลเป็นผู้สำรวจ และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กองอุทกศาสตร์ และกรมอุทกศาสตร์ตามลำดับ

๒. ตั้งคลังแสงทหารเรือ ที่บางนา ต่อมาเรียกว่า กรมสรรพาวุธทหารเรือ

๓. ให้มีกฎข้อบังคับการปฏิบัติในเวลาสงครามไว้ใช้ในกระทรวงทหารเรือขณะที่กำลังเกิดสงครามในยุโรป (กันยายน - ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๗) ทรงให้กรรมการร่างกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ร่างกฎว่าด้วยการใช้ธรรมนิยมกฎหมายนานาประเทศในเวลาเกิดสงครามขึ้น

๔. เสริมสร้างแสนยานุภาพของกองทัพเรือ นอกจากการสั่งสร้างเรือรบจากต่างประเทศเข้ามาประจำการในกองทัพเรือเป็นจำนวนมากแล้ว ยังได้ทรงร่วมกับพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ดำเนินการฝึก

และส่งเสริมการศึกษาของทหารเรือไทยทุกระดับให้มีสมรรถภาพ สามารถปฏิบัติหน้าที่ราชการได้ทันความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการทหารเรือ และอาวุธยุทโธปกรณ์สมัยใหม่ รวมทั้งการส่งนายทหารเรือไปศึกษาต่อในต่างประเทศ

๕. ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อประเทศไทยประกาศสงครามร่วมด้วยนั้น ทรงบัญชาการให้เจ้าหน้าที่ทหารเรือ (กรมชุมพลทหารเรือ) ยึดเรือ และจับเชลยศึกเยอรมนีจนเป็นที่เรียบร้อย

๖. ปรับปรุงการแพทย์ทหารเรือให้เจริญ ได้สร้างตึก ๖ หลัง ที่ปากคลองมอญด้านเหนือตรงข้ามท่าราชวรดิฐ (ปัจจุบันคือโรงพยาบาลทหารเรือกรุงเทพ) มีการนำยารักษาโรคชนิดใหม่ๆ เข้ามาใช้

๗. สนับสนุนการก่อตั้งราชนาวิกสภา ทรงเห็นชอบให้เริ่มตั้งราชนาวิกสภาเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๙ เพื่อเป็นสถานที่พบปะสนทนาของข้าราชการทหารเรือ

๘. จัดตั้งบริษัทพาณิชย์สยาม ทรงมีดำริให้นำเรือเยอรมันที่กองทัพเรือยึดได้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการรับส่งสินค้าในรูปของบริษัทในพระบรมราชูปถัมภ์ เรียกชื่อว่า บริษัทพาณิชย์นาวีสยาม ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของ บริษัท เดินเรือไทย ในเวลาต่อมา

๙. กำหนดรูปแบบริ้วกระบวนเรือพระราชพิธี ปรับปรุงการเห่เรือ และสร้างเรือพระราชพิธีขึ้นใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงขอพระราชทานวางริ้วกระบวนเรือพระราชพิธี ทรงปรับปรุงใหม่เป็น ๕ กระบวน ซึ่งยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

ชีวิตการรับราชการของ จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ต้องสิ้นสุดลงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ พระองค์ต้องเสด็จออกจากประเทศไทยไปอย่างกะทันหัน โดยเสด็จไปด้วยรถไฟขบวนพิเศษซึ่งวิ่งตลอดไม่มีหยุดพัก จนถึงปีนัง เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ แล้วทรงต่อเรือไปยังประเทศอินโดนีเซีย เสด็จไปประทับที่ตำหนักประเสบัน เมืองบันดุง เกาะชวา ระหว่างพระองค์ประทับอยู่ ณ ที่นี้ ทรงนิพนธ์เพลงไทยไว้มากถึง ๑๗ เพลง จนกระทั่งทรงประชวรด้วยโรค

พระวักกะและพระหทัย ซึ่งมีผลข้างเคียงทำให้พระองค์มีสายพระเนตรมืดมัวลง และในที่สุดก็สิ้นพระชนม์ในวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๗ สิริพระชันษา ๖๓ ปี เนื่องด้วยขณะนั้นสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นไปอย่างรุนแรงที่สุด ดังนั้นพระญาติวงศ์จึงได้บรรจุพระศพไว้ที่สุสานเทศบาล ถนนปันดู จนต่อมาภายหลังสงครามสงบแล้ว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระศพกลับสู่พระนคร และโปรดให้ประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เมื่อได้บำเพ็ญพระราชกุศลถวายตามพระราชประเพณีแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง และเสด็จไปพระราชทานเพลิงพระศพเมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๓

นอกจากทรงดำรงตำแหน่งจอมพลทหารเรือแล้ว จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ยังทรงดำรงตำแหน่งจอมพลทหารบก และตำแหน่งสำคัญๆ อีกมากมาย ทรงประกอบพระกรณียกิจนานัปการที่ทรงคุณประโยชน์แก่ประเทศ ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง การสาธารณสุข การทหาร และด้านวัฒนธรรม ดังนั้น แม้ว่าพระองค์จะสิ้นพระชนม์ไปกว่า ๖๐ ปีแล้ว แต่พระนามของพระองค์ยังเป็นที่กล่าวขวัญถึงอยู่เสมอ

ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร กับการศึกษาของกุลสตรีไทย

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย

ในสมัยโบราณ *เมืองไทยเราถือว่าเด็กหญิงคนใดได้มีโอกาสเข้าไปอยู่ในวังก็ถือว่าเท่ากับได้เข้ามหาวิทยาลัยทีเดียว ดังที่เรามักจะได้ยินได้ฟังมาแล้วเนือง ๆ จากท่านผู้ใหญ่หลายท่านได้เขียนเล่าไว้ในที่หลายแห่งแล้ว แต่ละท่านก็มีประสบการณ์แตกต่างกันไป เพราะเจ้านายแต่ละพระองค์ตลอดจนข้าราชบริพารของท่านก็ล้วนแต่มีความชำนิชำนาญแต่ละด้านไม่เหมือนกันหรือซ้ำแบบกัน จึงขออัญเชิญเรื่องของ* ***ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร*** *มาเฉลิมพระเกียรติ โดยเน้นเฉพาะเรื่องที่ทรงสนพระทัยในเรื่องการศึกษา ทูลกระหม่อม* ***ทรงสร้างทั้งถาวรวัตถุและทรงสร้างคน*** *ตั้งแต่การเตรียมการ เริ่มทำการ และต่อเนื่องจนปรากฏผลงานอย่างชัดเจนในทุกวันนี้*

ทูลกระหม่อมทรงดูแลกิจการของโรงเรียนราชินีล่าง ตั้งแต่พุทธศักราช

๒๔๖๓ เสด็จไปประทานรางวัลและประกาศนียบัตรแก่นักเรียนทุกปี เมื่อโรงเรียนจัดงานรื่นเริงประจำปีก็จะเสด็จไปร่วมงานและประทานรางวัลแก่ผู้แสดงหรือผู้ที่ชนะการประกวด ประทานกำลังใจแก่ครูและนักเรียน ทรงตรวจสุขภาพอนามัย ความเป็นอยู่ของนักเรียน เมื่อมีสิ่งใดบกพร่องก็จะทรงแนะนำแก้ไข ทางด้านหลักสูตรการศึกษา โปรดให้นักเรียนชั้นประถมเรียนนาฏศิลป์ไทย เมื่อเรียนสูงขึ้นโปรดให้มีครูชาวต่างประเทศมาสอนภาษาอังกฤษ เพื่อให้นักเรียนมีความชำนาญในการฝึกหัดออกเสียงและสามารถสนทนาโต้ตอบภาษาอังกฤษได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชั้นมัธยม ๗ และมัธยม ๘ ในเรื่องวิชาพลศึกษาโปรดให้มีครูพละเป็นผู้หญิง เพราะโรงเรียนราชินีเป็นโรงเรียนผู้หญิงและเคยมีนักเรียนประจำด้วย

ต่อมา ในพุทธศักราช ๒๔๗๒ ทูลกระหม่อมได้ทรงสร้างโรงเรียนราชินีบนขึ้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีในรัชกาลที่ ๖ และ ๗ ทรงพระกรุณาเอาพระทัยใส่กิจการของโรงเรียนทั้งทางด้านการเงินและของใช้ และได้พระราชทานที่ดินถนน

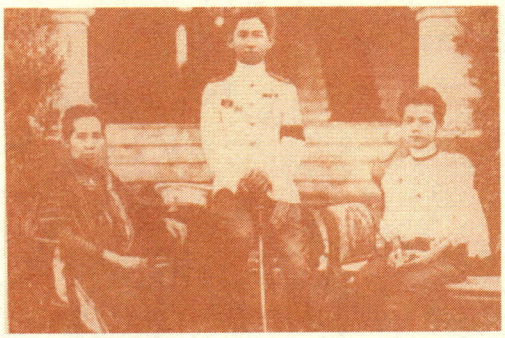

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

เพชรบุรีสร้างโรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ขยายเป็นวิทยาลัยครูเพชรบุรี ที่ประตูน้ำพระอินทราชา จังหวัดปทุมธานี และเป็นสถาบันราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในปัจจุบัน ผลของการเข้าไปรับการอบรมในวังซึ่งเปรียบเสมือนเป็นวิทยาลัยประเภทอยู่ประจำแห่งหนึ่งนั้น ทำให้เป็นบุคคลซึ่งมีคุณภาพ มีความสามัคคี รู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่นเป็นหมู่เป็นคณะ รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา มีเมตตากรุณาต่อกัน มีความมัธยัสถ์ ประหยัด รู้จักการซ่อมแซมของใช้ของตนเอง เช่น การซ่อมเสื้อผ้า ปะชุน การฝีมือเย็บปักถักร้อย การครัวทั้งคาวหวาน ตลอดจนปอกสลักผลไม้ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือมีวินัยเกิดขึ้นในตนเอง ดังที่หม่อมเจ้าอัปภัศรา-

ภา เทวกุล ทรงบันทึกไว้ว่า *"การที่ผู้ใหญ่สมัยโบราณเข้มงวด กวดขัน ดุร้าย สมัยยังเป็นเด็กๆ คิดเช่นนั้น เมื่อมีอายุมากขึ้นเห็นโลกมากขึ้น ทำให้เข้าใจว่า ทำไมผู้ใหญ่สมัยนั้นจึงทำเช่นนั้น ก็เพราะต้องการจะหัดเด็กให้เกรงกลัวผู้ใหญ่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือวินัยนั่นเอง เด็กสมัยโบราณจึงเกรงกลัวและเคารพผู้ใหญ่มากกว่าสมัยนี้มากนัก"*

การเข้าไปอยู่ในวัง ได้มีโอกาสขึ้นเฝ้าปรนนิบัติรับใช้เจ้านายและเรียนหนังสือ ตลอดจนรับการอบรมศิลปวิทยาด้านต่างๆ แล้ว สิ่งหนึ่งซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีก็คือวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ มีโอกาสตามเสด็จไปได้พบ ได้เห็น ได้สัมผัสด้วยตนเอง นับได้ว่าเป็นพหูสูต เพราะเป็นโอกาสที่จะได้ฟัง ได้ยิน ได้เห็น ได้สัมผัสด้วยตนเอง เมื่อได้ตามเสด็จไปในงานพระราชพิธีและเวลาเสด็จต่างจังหวัด ฯลฯ ทำให้มีความรู้รอบตัวและมีโอกาสรู้จักคนเพิ่มขึ้น ทั้งเป็นการอบรมไม่ทำให้เกิดความประหม่า เพราะเมื่อตื่นเต้นแล้วทำอะไรผิดๆ ไปได้ ฉะนั้น บรรดาผู้ที่ได้กราบทูลลาออกมามีครอบครัวก็ตาม หรือเมื่อทูลกระหม่อมสิ้นพระชนม์แล้วก็ตาม ข้าหลวงทุกคนจึงสามารถดำรงชีวิตเป็นปกติสุขตามสมควรแก่อัตภาพ ขอยกตัวอย่างข้าหลวงที่ทรงสร้างให้เป็นทรัพยากรบุคคลในเรื่องการศึกษาสักสามท่าน คือ *ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ คุณหญิงไสววงศ์ ทองเจือ คุณครูระวี บุณยรัตพันธ์* เป็นต้น

วิธีการอบรมเด็กที่มีผู้นำไปถวายตัว

ทูลกระหม่อมจะทรงพิจารณาและทรงมอบหมายให้คุณข้าหลวงผู้ใหญ่ที่ทรงเห็นสมควรเป็นผู้ปกครองตามความเหมาะสมของแต่ละคน เพื่อให้เข้าใจถึงวิธีการที่เจ้านายทรงปฏิบัติกัน จึงขอยกตัวอย่างเรื่องที่หม่อมเจ้าอัปภัศราภา เทวกุล ทรงบันทึกประทานท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร *"เล่าเรื่องคุณพัว"* เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๓ ว่า

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงมอบหม่อมเจ้าอัปภัศราภาแก่ท่านอาจารย์น้อย (หม่อมเจ้าจันทรนิภา เทวกุล) เป็นผู้ดูแล เมื่อหม่อมเจ้าจันทรนิภาทรงย้ายไปประจำอยู่ที่โรงเรียนราชินี ก็ทรงมอบให้หม่อมเจ้านาราวดี เทวกุล ดูแลต่อ ส่วนท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร เมื่อเด็กๆ คุณจอมเพิ่ม สุจริตกุล ผู้เป็นอาพาไปถวายตัวแด่ ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ที่สวนสี่ฤดู ในพระราชวังดุสิต ทรงมอบ

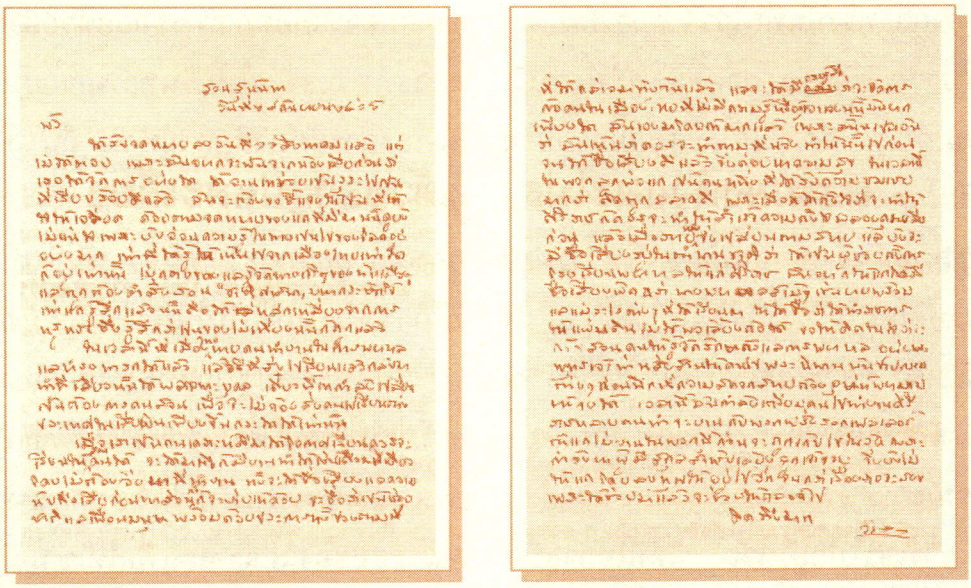

ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ถึงท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร

ให้นางสาวทรัพย์ สุจริตกุล ผู้มีศักดิ์เป็นพี่เป็นผู้ฝึกหัดอบรม เมื่อโตขึ้นจึงได้ย้ายสังกัดไปอยู่ในความปกครองดูแลของหม่อมเจ้านาราวดี เทวกุล และหม่อมเจ้าจันทรนิภา เทวกุล เมื่อเรียนจบหลักสูตรได้ประกาศนียบัตรจากโรงเรียนราชินีแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเป็นนักเรียนที่โรงพยาบาลศิริราช เพราะทรงสังเกตว่าเป็นผู้รักเด็ก รักสัตว์ทุกชนิด ประจวบกับเวลานั้นคนยังไม่นิยมเป็นนางพยาบาล เพราะเห็นว่าเป็นอาชีพต่ำ เมื่อจบพยาบาลแล้ว ขณะที่กำลังศึกษาวิชาพยาบาลที่ประเทศอังกฤษ ทรงเขียนลายพระหัตถ์ประทานเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ ว่า

"วิธีที่ส่งไปเรียนแล้วกลับมาทำทีเดียวนั้นได้ผลเฉพาะบุคคล เดี๋ยวนี้เขากำลังเปลี่ยนเป็นต้องการคนสอน เพื่อจะไม่ต้องส่งคนไปเรียนต่างประเทศให้เสียเงินเพียงขึ้นกระไดได้เท่านั้น

เมื่อเราเป็นคนเคราะห์ดีมาได้โอกาสเรียนควรจะเรียนให้สอนคนได้ จะได้มาถึงก็มีงานทำได้เงินเดือนทีเดียว โดยไม่ต้องวิ่งหางาน ทั้งจะได้ชื่อเสียงและความนับถือเสียก่อน หาส่วนตัวก็จะง่ายเข้าด้วยจะชื่อว่าช่วยชาติและเพื่อนมนุษย์พร้อมด้วยประการทั้งปวงตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว และจะได้มีความรู้สึกว่ากับคนในเมืองไทยที่

ไม่มีความรู้หรือรู้เอาเองนั้นมันยากเพียงใด ฉันเองโดนเข้ามากแล้ว เพราะฉะนั้นเป็นอันว่าฉันเห็นว่าควรจะทำตามที่แนะนำให้นั้นไปก่อน จนได้ชื่อเสียงดีแล้วจึงค่อยหาความสุข ในเวลานี้ในพวกลูกพ่อ แกเป็นคนหนึ่งที่ได้รับคำชมเชยมากว่า คิดถูก ฉลาดดี เพราะเมื่อได้ตั้งใจว่าจะทำให้ศิริราช ก็ควรจะทำให้สำเร็จตามความตั้งใจฉลองคุณเสียก่อน แล้วเมื่อภายหลังจึงเปลี่ยนตามสบาย และยังจะมีชื่อเสียงอยู่ในตำนานชาติว่า ได้เป็นผู้ช่วยตั้งการโรงเรียนพยาบาลให้แก่ศิริราช ฉันอยากให้แกมีชื่อเสียง ให้ได้ชื่อว่าได้ทำราชการให้แผ่นดิน ไม่ใช่พอเลี้ยงตัวเองได้ ขอให้คิดในใจว่าจะกลับสอนคนให้รู้จักรักษาตัวและการพยาบาล อย่างพระพุทธเจ้าท่านสั่งสอนให้คนไปพระนิพพานพ้นบาปกรรมต่าง ๆ ก่อนนึกที่ความสะดวกสบาย ต้องอุตส่าห์พยายามให้จงได้ เวลานี้ฉันกำลังเตรียมคนไปทำงานศิริราชหลายคน จะทำงานกับพวกฝรั่งร็อกกี้เฟลเลอร์"

ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร ได้รับการฝึกฝนอบรมตลอดเวลามาจากในวัง จนประสบความสำเร็จในชีวิต รับราชการสนองพระเดชพระคุณทั้งในด้านการพยาบาล การศึกษา ตลอดจนอายุขัย ทั้งยังได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากสมเด็จพระบรมราชชนนีให้เป็นนางสนองพระโอษฐ์ เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เสด็จนิวัติสู่พระนคร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนางสนองพระโอษฐ์ตลอดมาจนสิ้นชีวิต จึงเห็นได้ว่า ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร ก็เป็นผู้หนึ่งซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม จากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ได้รับการอบรมสั่งสอนจากวิทยาลัยในวัง ถูกหล่อหลอมขึ้นมาให้มีความจงรักภักดี ความซื่อสัตย์สุจริต และความกตัญญูกตเวที มีความหนักแน่น อดทน ให้มีความอ่อนโยน แต่ไม่อ่อนแอ ให้มีความแข็งแรง แต่ไม่แข็งกระด้าง เป็นคุณธรรมประจำตลอดชีวิต ซึ่งไม่มีการสอนในสำนักการศึกษาใด ๆ ในโลก

พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร จากเจ้านายผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏ สู่ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ๒ สมัย

นางอรุณี แดงพันธ์

"...สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งอันสำคัญหลายตำแหน่งยืนยาวมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนตลอดสิ้นพระชนม์ พระกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงกระทำบังเกิดเป็นผลดีแก่ราชการแผ่นดินและประเทศสืบมาเป็นอเนกประการ ในด้านการแพทย์

ได้ทรงริเริ่มการสาธารณสุขของประเทศขึ้น ทรงส่งเสริมและปรับปรุงการศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ พยาบาล เภสัชศาสตร์ให้มีระดับสูงขึ้นถึงขั้นมหาวิทยาลัยและมีมาตรฐานเท่าเทียมนานาประเทศ พระเกียรติคุณข้อนี้ เป็นที่ประจักษ์ชัด ได้รับความยกย่องสรรเสริญอย่างกว้างขวางทั่วไปทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ..."

(พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดพระอนุสาวรีย์พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ณ กระทรวงสาธารณสุข วังเทวะเวสม์ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๙)

พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร เป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ ๕๒ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์เนื่อง (ราชสกุลเดิม สนิทวงศ์ ธิดาในพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์) ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันพฤหัสบดีขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีระกา ตรงกับวันที่๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๒๘ หลังให้ประสูติกาลพระราชโอรสได้ ๑๒ วัน เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์เนื่อง ถึงแก่อนิจกรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุ้มพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์มาพระราชทานสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ด้วยพระองค์เอง พร้อมกับตรัสว่า "ให้มาเป็นลูกแม่กลาง"

สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงรับพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ไว้ในอุปการะ พร้อมทั้งพระเชษฐภคินี คือ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท โดยทรงเลี้ยงดูพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ซึ่งมีพระชันษาใกล้เคียงกับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช เหมือนกับพระราชโอรสที่ประทานกำเนิดด้วยพระองค์เอง

พุทธศักราช ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ส่งพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ซึ่งขณะนั้นมีพระชันษา ๑๔ ปี เสด็จไปทรงศึกษาชั้นมัธยม ณ เมืองฮัสเบอรสตัด ประเทศเยอรมนี จากนั้นทรงเข้าศึกษาในมหา-

วิทยาลัยไฮเดลเบิร์ก โดยมีพระประสงค์ที่จะศึกษาวิชาแพทย์ แต่ในระยะแรกทรงศึกษาวิชากฎหมาย ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาจึงทรงเปลี่ยนไปศึกษาวิชาการศึกษา และยังทรงเข้าเรียนวิชาที่เกี่ยวกับการแพทย์บางอย่างเป็นการส่วนพระองค์กับศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยนั้นด้วย

พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยา-ชัยนาทนเรนทร ทรงสมรสกับหม่อมเอลิซาเบท รังสิต ณ อยุธยา (สกุลเดิม ชาร์นแบร์เกอร์) สตรีชาวเยอรมัน ณ ที่ทำการอำเภอเวสมินสเตอร์ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๔๕ ทรงเป็นต้นราชสกุล "รังสิต" ทรงมีโอรส ๒ พระองค์ และธิดา ๑ พระองค์ ได้แก่

๑. หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต ประสูติเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ เสกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงวิภาวดี รัชนี (ภายหลังมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต)

๒. หม่อมเจ้าสนิทประยูรศักดิ์ รังสิต ประสูติเมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๐ เสกสมรสกับนางสาวอามีเลีย มอนตอลติ

๓. หม่อมเจ้าหญิงจารุลักษณ์กัลยาณี รังสิต (ปัจจุบัน คือ ท่านหญิงจารุลักษณ์-กัลยาณี บูรณะนนท์) ประสูติเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ ภายหลังได้กราบบังคมทูลลาออกจากฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์เพื่อสมรสกับนายแพทย์เฉลิม บูรณะนนท์

พุทธศักราช ๒๔๕๖ ทรงสำเร็จการศึกษา เดินทางกลับประเทศไทย

พุทธศักราช ๒๔๕๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราช-โองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น **"กรมหมื่นชัยนาทนเรนทร"**

พุทธศักราช ๒๔๕๘ ทรงรับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง กระทรวงศึกษาธิการ และทรงเป็นผู้บัญชาการโรง-เรียนราชแพทยาลัย ทรงปรับปรุงหลักสูตรการเรียนให้ได้มาตรฐาน โดยเฉพาะการพยาบาลผดุงครรภ์ ซึ่งในสมัยนั้นยังนิยมใช้การแพทย์แผนโบราณ คลอดบุตรโดยหมอตำแยกันอยู่ ทรงส่งเสริมให้ข้าราช-บริพารในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรม-ราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เข้าศึกษาต่อหลักสูตรของศิริราชพยาบาล ให้สนใจ

ศึกษาวิชาแพทย์และพยาบาลแผนปัจจุบันให้มากขึ้นทรงปลูกฝังความนิยมในการเรียนแพทย์ให้เป็นที่แพร่หลาย จัดการศึกษาโรงเรียนแพทย์ให้มีมาตรฐาน นอกจากนี้พระองค์ยังเป็นผู้ทรงโน้มน้าวสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดชให้ทรงสนพระทัยวิชาการแพทย์ด้วย

พุทธศักราช ๒๔๖๐ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย ทรงจัดตั้งกองนักเรียนแพทย์เสือป่า และทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมนักเรียนแพทย์เสือป่าหลวง

พุทธศักราช ๒๔๖๑ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสาธารณสุข

พุทธศักราช ๒๔๖๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราโชงการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเลื่อนกรมให้เป็น **"กรมขุนชัยนาทนเรนทร"**

พุทธศักราช ๒๔๖๘ ทรงลาออกจากราชการเนื่องจากพระอนามัยไม่สมบูรณ์ และนับแต่นั้นมาก็ไม่เคยปรากฏว่าทรงมีบทบาททางการเมืองการปกครองตลอดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘

แต่แล้วเหตุการณ์ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้นรุ่งเช้าของวันที่ ๒๙ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ รัฐบาลสมัยพลตรี หลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) เป็นนายกรัฐมนตรี ได้จับกุมผู้ต้องสงสัยในคดีกบฏพระยาทรงสุรเดช ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทร ทรงตกเป็นหนึ่งในผู้ต้องหาด้วย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร (พระอิสริยยศในขณะนั้น) มีพระดำรัสถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นว่า *"...ทำไมหนอรัฐบาลหลายรัฐบาลมาแล้ว จึงไม่ยอมที่จะเข้าใจเลยว่า ฉันไม่มีความทะเยอทะยานในเรื่องอำนาจวาสนา ฉันต้องการอยู่ตามลำพังอย่างคนสามัญทั้งหลาย..."*

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงเขียนถึงเหตุการณ์นั้นในหนังสือ **"เกิดวังปารุสก์"** ความตอนหนึ่งว่า *"...เหตุเกิดขึ้นในตอนเช้ามืดวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๔๘๑ เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ทำการกวาดล้างจับผู้ต้องหา จำนวน ๕๑ คน ฐานดำเนินการเพื่อคิดการกบฏและวางแผนประทุษร้ายชีวิตบุคคลในคณะรัฐบาล ในบรรดาผู้ถูกจับกุมครั้งนั้น มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร รวมอยู่ด้วย โดยตำรวจสันติบาลได้เชิญเสด็จพระ-*

องค์จากลำปาง เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๑ ซึ่งทำให้เจ้านายและประชาชนทั่วไปประหลาดใจมากเพราะทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่และไม่ทรงเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่อย่างใด..."

หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต พระโอรสองค์โตในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงเขียนถึงเหตุการณ์อันถือว่าเป็นเคราะห์กรรมของครอบครัวพระองค์ ในหนังสือ ***"เกิดวังไม้"*** ความตอนหนึ่งว่า *"...พ.ศ. ๒๔๘๒ ปีมหาอุบาทว์ ปีที่มี ๙ เดือนเท่านั้น ใกล้เข้ามาแล้ว สองเดือนก่อนถึงวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๒ ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยแบบเก่าครั้งสุดท้าย เสด็จพ่อถูกตำรวจของรัฐบาลพลตรี หลวงพิบูลสงครามจับในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ และในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา กับเจ้าพระยาพิชเยนทร์โยธินสองผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ก็ลงชื่อในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ โดยพลตรี หลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม เป็นผู้มีอำนาจตั้งผู้พิพากษาของศาลพิเศษ ทั้งอำนาจตั้งอัยการประจำศาลผู้ทำหน้าที่เป็นโจทก์ ศาลพิเศษนี้ผู้พิพากษาเป็นนายพลเพื่อนนายกรัฐมนตรีส่วนใหญ่ ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีเดียวคือคดีที่เสด็จพ่อทรงติดร่างแหไปด้วย นักกฎหมายทุกคนเห็นว่าเป็นการผิดหลักนิติธรรม ที่ประเทศซึ่งขึ้นชื่อว่าเป็นประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญ มีสภานิติบัญญัติ และอยู่ในภาวะปกติไม่มีสงครามหรือการจลาจล ได้ออกกฎหมายพิเศษให้รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมผู้ที่มีอำนาจตั้งโจทก์ตั้งผู้ว่าคดี และตั้งผู้พิพากษาเองทั้งหมด เป็นเรื่องซึ่งทำให้คนไทยผู้ไม่ได้กระทำผิดเพียงแต่อาจไม่เห็นด้วยกับนโยบายบางประการถูกประหารชีวิต ๑๘ คน ถูกจำคุกหลายสิบคน รวมทั้งเสด็จพ่อด้วย ทีแรก "เชิญเสด็จ" ไปที่พระราชวัง (หมายถึงสถานีตำรวจพระราชวัง) แล้วลหุโทษ (ปัจจุบันคือ เรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร หรือ เรือนจำคลองเปรม) แล้วในที่สุด "บางขวาง" เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ปีที่พอ ๑ มกราคมก็เปลี่ยนเป็น ๒๔๘๓ ให้ตรงกับการขึ้นปีใหม่ฝรั่ง..."*

เมื่อสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงทราบเรื่องแล้ว ก็มีพระราชเสาวนีย์ให้เจ้าพระยาพิชเยนทร์โยธิน หนึ่งในผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มาเข้าเฝ้า เพื่อให้หาทาง

ช่วยเหลือกรมขุนชัยนาทฯ พระราชเสาวนีย์ตอนหนึ่งมีว่า *"...เธอกับฉันก็เห็นกันมาแต่ไหนๆ ครั้งนี้ทุกข์ของฉันเป็นที่สุด ขอให้เธอช่วยไปบอกนายกฯ ทีว่า อย่าจับกรมชัยนาทฯ เข้าห้องขัง มีผิดอะไรส่งมาให้ฉัน ฉันจะขังไว้เอง ให้มาอยู่ในบ้านนี้ข้างห้องฉันนี่ เพราะฉันเลี้ยงของฉันมาตั้งแต่ ๑๒ วัน พระพุทธเจ้าหลวงอุ้มมาพระราชทานเอง ถ้ากรมชัยนาทฯ หนีหาย ฉันขอประกันด้วยทรัพย์สินที่ฉันมีอยู่ ถ้าหนีหาย ฉันก็จะยอมเป็นขอทาน..."*

เจ้าพระยาพิชเยนทร์โยธินกราบบังคมทูลลาไปปฏิบัติตามพระราชเสาวนีย์ แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เนื่องจากรัฐบาลไม่ยินยอมให้ปล่อยตัว เพราะ "เกี่ยวกับเรื่องของบ้านเมือง" เมื่อกลับมาทูลสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า จึงโทมนัสแล้วตรัสว่า *"...เขาจะแกล้งฉันให้ตาย ฉันไม่รู้จะอยู่ไปทำไม ลูกตายไม่ได้น้อยใจ ช้ำใจ เหมือนครั้งนี้เลย เพราะมีเรื่องหักได้ว่าเป็นธรรมดาโลก ครั้งนี้ทุกข์สุดที่จะทุกข์แล้ว..."* แล้วตรัสสั่งว่า *"...เธอจะไปทำอย่างไร ก็ขอให้ช่วยด้วย เห็นแก่ฉันเถอะ ฉันไม่พูดหรอกกับพระองค์อาทิตย์ฯ เพราะเธอเป็นเด็กและเป็นญาติฉันด้วย..."* เจ้าพระยาพิชเยนทร์โยธินได้ฟังรับสั่งแล้วก็ร้องไห้ กราบถวายบังคมลาออกไปทั้งน้ำตานอง

เมื่อการเจรจาระหว่างสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ากับรัฐบาลเพื่อให้ปล่อยตัวพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทรไม่ประสบผลสำเร็จ พระองค์จึงต้องถูกพิจารณาโดยศาลพิเศษที่รัฐบาลเป็นผู้ตั้งขึ้น และไม่ว่าจะเห็นชอบหรือถูกบังคับก็ตาม คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้เป็นผู้ลงนามในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ ซึ่งศาลนี้ถูกตั้งขึ้นเพื่อใช้สำหรับพิจารณาคดีของผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลโดยเฉพาะ โดยไม่อนุญาตให้จำเลยมีทนายแก้ต่างในศาล เมื่อเวลาผ่านไปประมาณ ๑๐ เดือน การพิจารณาคดีของศาลพิเศษจึงสิ้นสุดลง ในวันที่มีการพิพากษานั้น หม่อมราชวงศ์นิมิตมงคล นวรัตน์ หนึ่งในนักโทษการเมืองทั้ง ๕๑ คน ได้กล่าวว่า นักโทษเกือบทุกคนมั่นใจว่าตัวเองจะพ้นผิดจากข้อกล่าวหา ทุกคนเดินเข้าสู่ห้องพิจารณาคดีด้วยใบหน้าที่ยิ้มแย้ม ไม่มีใครคิดว่าตนเองจะถูกประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิตแต่อย่างใด เพราะต่างก็มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตนเอง

การพิจารณาในครั้งนั้นได้ตัดสินให้ประหารชีวิตนักโทษการเมือง ๒๑ คน

และมี ๓ คนที่ได้รับการลดโทษให้จำคุกตลอดชีวิตคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร พลโท พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และพันเอก หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันท์) คณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน มีพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เป็นประธาน มีพระบรมราชโองการ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โปรดเกล้าฯ ให้ถอดพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ออกจากยศและฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ ให้เป็นนักโทษชายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา กับให้เรียกคืนเครื่องราชอิสริยยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทานทั้งสิ้น เนื่องจากต้องถูกลงโทษตามคำพิพากษาศาลพิเศษในคดีการกบฏ ทั้งยังถูกส่งตัวไปคุมขังที่คุกบางขวางในฐานะนักโทษการเมือง

ภายหลัง เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๖ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษ และเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๗ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนานายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา ให้กลับสู่ฐานะและฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ พร้อมทั้งพระราชอิสริยยศ และพระราชทานยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เคยได้รับพระราชทานอยู่แต่เดิมทุกประการ

ข่าวการปล่อยตัวพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ในครั้งนั้น สำหรับขุนนาง ข้าราชการ และประชาชนโดยทั่วไป อาจเห็นเป็นข่าวที่น่าตื่นเต้นประหลาดใจ แต่ในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ข่าวนี้เป็นข่าวที่ทราบกันมาก่อนแล้ว และการปล่อยตัวครั้งนี้ รัฐบาลก็มิได้มีการปล่อยตัวลอยๆ โดยไม่มีหลักประกัน แต่เบื้องหลังความปรีดาปราโมทย์นั้น รัฐบาลได้ดำเนินการให้เป็นที่แน่ใจแล้วว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร จะต้องทรงประพฤติพระองค์ให้ดีเมื่อออกจากคุก โดยพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทรงเป็นผู้ให้หลักประกัน ซึ่งหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเล่าไว้ในหนังสือ **"สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น"** ความตอนหนึ่งว่า *"...คืนหนึ่งหญิงแก้ว (หม่อมเจ้าหญิงอัปภัศรา เทวกุล) เอาลายพระหัตถ์สมเด็จพระพันวัสสาฯ มาส่งให้ข้าพเจ้าและบอกว่าเรื่องกรมขุนชัยนาทฯ ข้าพเจ้าจะถวายเสด็จพ่อคืนนี้หรือพรุ่งนี้*

ก็ตามใจ ข้าพเจ้าตอบว่าเอาไว้เช้าเถิด กลัวท่านไม่หลับคืนนี้ สักครู่เสด็จพ่อเสด็จผ่านจะไปห้องพระบรรทม ท่านหยุดถามข้าพเจ้าว่า 'คุยอะไรกัน?' เรายิงฟันทูลตอบแต่ว่า 'เปล่า' ท่านก็เลยไป รุ่งขึ้นเช้าท่านกำลังเสวย ข้าพเจ้าถือลายพระหัตถ์นั้นออกไปเฝ้า ท่านตรัสถามทันทีว่า 'เมื่อคืนนี้มีอะไรกัน? พ่อเห็นหน้าเธอก็รู้ว่ามีเรื่อง' ข้าพเจ้าทูลว่า 'เรื่องดี หม่อมฉันกลัวเสด็จพ่อจะ excite บรรทมไม่หลับจึงเก็บไว้เช้านี้ ทรงทำพระทัยเสียก่อนว่าเป็นเรื่องกรมขุนชัยนาทฯ' ท่านพระพักตร์แดงก่ำขึ้นทันทีแล้วตรัสว่า 'ส่งมาเถอะได้' พอทรงอ่านแล้วก็เรียกคนเขียนตอบในเดี๋ยวนั้น ลายพระหัตถ์สมเด็จพระพันวัสสาฯ มีว่า บัดนี้พระองค์อาทิตย์ฯ มาทูลว่า นายกฯ และรัฐบาลให้กราบทูลว่า ถ้าสมเด็จพระพันวัสสาฯ สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ สมเด็จกรมพระยานริศฯ และพระชนนีศรีสังวาลย์ ทรงรับเป็นประกันว่าจะให้กรมขุนชัยนาทฯ ประพฤติพระองค์ให้เรียบร้อย แล้วรัฐบาลจะปล่อยออกจากคุกในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของในหลวงนี้ เสด็จพ่อทรงตอบทันทีว่าขอเป็นประกันเต็มที่ตามต้องพระประสงค์ เสด็จพ่อทรงอธิบายว่า เรื่องนี้เป็นหนามแทงอยู่ในหัวใจ พ่อคิดอยู่เสมอว่าถ้ารู้ตัวว่าจะต้องตายจะขอพบนายกฯ เพื่อขอกรมชัยนาทฯ เพราะสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงท่านทรงฝากลูกเมียไว้ ไม่รู้จะเอาหน้าไปพบกับท่านได้อย่างไรโดยมิได้คิดช่วยเหลือ..."

หลวงอายุรกิจโกศล เล่าถึงเหตุการณ์หลังจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ทรงพ้นภัยการเมือง ว่า "...วันหนึ่งข่าวที่ไม่มีใครคาดฝันจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ก็ได้ประกาศข่าวที่น่าตื่นเต้นว่า ทางราชการได้ปลดปล่อยเสด็จในกรมเป็นอิสระ ทั้งได้ถวายคืนฐานันดรศักดิ์ พระอิสริยยศทุกอย่างให้ ทรงมีพระอิสริยยศเป็นพระบรมราชวงศ์ตามเดิมทุกประการ และได้เสด็จกลับไปประทับที่พระตำหนักถนนวิทยุอย่างเดิมแล้ว ข่าวนี้ได้ทำให้เกิดความปรีดาปราโมทย์แก่ผู้ที่ได้ฟังเป็นอย่างยิ่ง หลังจากนั้นข้าพเจ้าได้ไปเฝ้าเยี่ยม ในขณะที่เฝ้าอยู่นั้นได้พิจารณาถึงพระวรกายและสุขภาพอนามัยของพระองค์เห็นคงเป็นปกติอยู่ ไม่ทรงผ่ายผอมซูบซีดแต่ประการใด แต่อยากทูลถามเกี่ยวกับเรื่องนี้แต่เกรงจะไม่พอพระทัยจึงกราบทูลขอประทานอนุญาตเสียก่อน ซึ่งรับสั่งว่า 'แกอยากถามอะไรก็ถามได้' จึงทูลถามว่า 'ในฐานที่ใต้ฝ่า-

*พระบาทเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์แต่ได้ทรงรับเคราะห์ได้รับทุกข์ทรมานเช่นนี้ จึงขอประทานทราบเกล้าฯ ว่าดำรงพระชนมชีพมาได้อย่างไร' เสด็จในกรมทรงพระสรวลแล้วรับสั่งว่า 'ถามดี' และยังไม่มีใครทูลถามเรื่องนี้ แล้วรับสั่งว่า 'ฉันจะบอกให้แกรู้ว่า ฉันมีชีวิตอยู่มาได้เพราะ**โพชฌงค์**'..."*

ขุนโรจนวิชัย (พายัพ โรจนวิภาต) นักโทษการเมืองที่ถูกคุมขังในครั้งนั้น เขียนเล่าถึงเหตุการณ์ในวันปล่อย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทรในหนังสือ **"ทมิฬ"** ว่า *"...เสด็จในกรมฯ ทรงฉลองพระองค์แบบสากลสีครีมอ่อน ไทดำ รองพระบาทสีน้ำตาล พระองค์ได้เสด็จมาหน้าห้องพวกเราทุกคน รับสั่งอำลาและประทานพระหัตถ์ลอดช่องกรงมาให้พวกเราทุกคนจับ ดวงพระเนตรและพระพักตร์กอปรด้วยความอาลัย และมีพระทัยสงสารพวกเรามาก แก่พวกเด็กๆ บางคน เสด็จในกรมฯ รับสั่งเบาๆ 'จงอดทนต่อไป คงไม่ช้านัก' และแก่ห้องนายโชติ คุ้มพันธ์ กับห้องหม่อมราชวงศ์นิมิตรมงคลซึ่งว่างอยู่ โดยที่เจ้าของห้องทั้งสองถูกเนรเทศไปไว้เกาะ เสด็จในกรมฯ ทอดพระเนตรมองอยู่ครู่หนึ่งและโบกพระหัตถ์ พร้อมด้วยอุทานว่า 'ลาก่อนนิมิตร ลาก่อนโชติ' และพระองค์ก็ลงจากตึกขังไป ทิ้งพวกเราไว้ในความโทมนัสและเศร้าวังเวงใจอย่างบอกไม่ถูก..."*

หลังจากที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ได้ทรงคืนสู่ฐานะ "พระบรมวงศ์" ก็ได้ทรงช่วยแบ่งเบาพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย และได้รับพระมหากรุณาธิคุณในคราวต่างๆ ดังนี้

วันที่ ๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๐ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นประธานอภิรัฐมนตรี

วันที่ ๒๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๒ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นคราวแรก

วันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นประธานองคมนตรีแทนพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ที่กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งประธานองคมนตรี

วันที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช

๒๔๙๓ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาเลื่อนกรม เป็น **กรมพระ** ทรงศักดินา ๑๕,๐๐๐ ตามอย่างธรรมเนียมพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวง

วันที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๓ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นคราวที่สอง และในปีเดียวกันนั้น ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศพลเอก นายทหารพิเศษประจำกองพันที่ ๑ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์

วันที่ ๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระยาชัยนาทนเรนทรสิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคพระหทัยวาย ขณะยังดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่าเพื่อเป็นการถวายความเคารพ จึงลงมติให้สถานที่ราชการลดธงครึ่งเสามีกำหนด ๓ วัน และให้หยุดราชการในวันที่ ๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ สิริพระชนมายุได้ ๖๕ ปี ๓ เดือน ๒๓ วัน นับเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีพระชนม์ยืนยาวที่สุด

หลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว ในวันที่ ๒๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ กรมพระชัยนาทนเรนทร เป็น **สมเด็จกรมพระยา** ดังมีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า ***"สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร*** *จุฬาลงกรณราชวโรรส สยามสุขบทบุรัสการี เมตตาสีตลหฤทัย อาชชวมัททวัยาศัยสุจารี วิวิธเมธีวงศาธิราชสนิท นวมนริศรสุมันตนบิดุล ติรตนคุณสรณาภิรักษ์ ประยุรศักดิธรรมิกนาถบพิตร"*

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตร-ไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน

นางอรุณี แดงพันธ์

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรม-พระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงใฝ่พระทัยในวิวัฒนาการสมัยใหม่ของโลกและนำมาใช้เพื่อการพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าเทียมอารยประเทศในหลายด้าน จนได้รับการขนานพระนามให้เป็นบิดาแห่งกิจการต่างๆ ของประเทศซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสำคัญยิ่งถึง ๗ กิจการ

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ต้นราชสกุล "ฉัตรชัย" เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓๕ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ กับเจ้าจอมมารดาวาด (สกุล "กัลยาณมิตร" ราชนิกุลในรัชกาลที่ ๓) ประสูติในพระบรมมหาราชวังเมื่อวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๒๔ พระนามเดิมคือ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาราวพุทธศักราช ๒๔๓๖ เสด็จไปศึกษาต่อที่โรงเรียนแฮร์โรว์ ประเทศอังกฤษ จากนั้นเข้าศึกษาต่อวิชาวิศวกรรมที่ตรินิตี้ คอลเลจ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และวิชาทหารช่างที่โรงเรียนวิศวกรรมทหารที่เมืองซัทแทมตามลำดับ จนสำเร็จได้เป็นนายร้อยตรีเหล่าทหารอยู่ที่อังกฤษจนถึงต้นพุทธศักราช ๒๔๔๗ จึงเสด็จกลับเมืองไทย และทรงเข้ารับราชการในกรมยุทธนาธิการทหารบก ได้รับพระยศเป็นนายร้อยตรี กองทหารอินยิเนียร์

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ทรงรับราชการในตำแหน่งและหน้าที่ที่สำคัญ ในแต่ละรัชสมัย ดังนี้

ในรัชกาลที่ ๕

- พุทธศักราช ๒๔๔๗ ทรงได้รับพระยศเป็นนายพันตรี และได้รับมอบหมายให้ดำเนินการฝึกอบรมนายทหารช่างในวิชาช่างใหม่ตามแบบทหารอังกฤษ
- พุทธศักราช ๒๔๔๘ ทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยกรมยุทธนาธิการกลาง รับหน้าที่เป็นอาจารย์สอนวิชาทหารช่างให้แก่นักเรียนนายร้อยทหารบก
- พุทธศักราช ๒๔๕๓ ทรงได้รับการสถาปนาเป็น**กรมหมื่นกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน** (เป็นนายพลตรี ราชองครักษ์แม่ทัพน้อยและจเรทหารช่าง) ทรงจัดตั้งวิทยุกระจายเสียงทดลองขนาดเล็กขึ้นที่วังดอกไม้เพื่อการค้นคว้าส่วนพระองค์ ทรงริเริ่มการถ่ายภาพยนตร์ข่าว นอกจากนี้ทรงส่งทหารไทย ๓ นายไปเรียนวิชาการบินที่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อสำเร็จการศึกษากระทรวงกลาโหมได้จัดซื้อเครื่องบิน ๘ ลำมาใช้ในราชการ และตั้งแผนกการบินทหารบกขึ้น อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกรมหมื่นกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน จเรทหารช่างซึ่งเป็นพระยศในขณะนั้น ทรงกำกับดูแลการฝึกนักบินรุ่นใหม่ และฝึก

ทหารช่างในการซ่อมเครื่องบิน นับว่าทรงเป็นคนไทยคนแรกที่ได้เสด็จขึ้นบินกับนักบินชาวต่างประเทศ

ในรัชกาลที่ ๖

- พุทธศักราช ๒๔๕๙ ทรงได้รับการสถาปนาเป็น**กรมขุนกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน**

- พุทธศักราช ๒๔๖๕ ทรงได้รับการสถาปนาเป็น**กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน** (เป็นนายพลโท ราชองครักษ์ แม่ทัพน้อย และผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวง)

ในรัชกาลที่ ๗

- พุทธศักราช ๒๔๖๙ ทรงเป็นประธาน "สภาบำรุงชายทะเลตะวันตก" ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้น ที่อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

- พุทธศักราช ๒๔๗๐ ทรงได้รับพระอิสริยยศ เป็นพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน และได้รับการแต่งตั้งเป็นเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม

- พุทธศักราช ๒๔๗๑ ทรงดำรงตำแหน่งสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภา รับผิดชอบและริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆ มากมาย เช่นในด้านการพาณิชย์และคมนาคม ทรงเป็นผู้ลงพระนามให้สัมปทานแก่บริษัทเดินอากาศจำกัด ซึ่งเป็นบริษัทการบินพาณิชย์แห่งแรกของประเทศไทย ทรงจัดตั้งสนามบินบ่อฝ้ายสำหรับใช้ในราชการด่วนของวังไกลกังวล

ในด้านวิทยุกระจายเสียง ทรงดำริให้ทดลองส่งวิทยุกระจายเสียงเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ณ ตึกที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ปากคลองโอ่งอ่าง ต่อมา ย้ายไปอยู่สถานีวิทยุศาลาแดง ทรงพัฒนาปรับปรุงประสิทธิภาพการส่งกระจายเสียงทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนในที่สุด ย้ายมาอยู่ที่โฮเต็ลพญาไทหรือวังพญาไท และเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๓ ซึ่งตรงกับวันพระราชพิธีฉัตรมงคล ได้ทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการโดยอัญเชิญกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระบรมมหาราชวัง ถ่ายทอดมายังเครื่องส่งที่วังพญาไท และออกอากาศเป็นปฐมฤกษ์ นับเป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งแรกของประเทศไทย

นอกจากผลงานด้านกิจการทหารช่าง ทหารสื่อสาร การบินพาณิชย์ และวิทยุกระจายเสียงแล้ว ยังมีผลงานด้าน

อื่นๆ อีกมากมาย อาทิ ทรงรวมกรมรถไฟให้เป็นปึกแผ่นและพัฒนากิจการรถไฟให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอันดับหนึ่งในทวีปเอเชีย ทรงพัฒนาหัวหินให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญระดับโลก ทรงดำเนินการก่อสร้างถนน สะพาน และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่สำคัญมากมาย

ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ทรงขับหัวรถจักรดีเซลออกจากสถานีรถไฟบางกอกน้อย หลบหนีการควบคุมตัวจากคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช ๒๔๗๕ หรือคณะราษฎร เพื่อไปเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่วังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเมื่อเสด็จกลับกรุงเทพฯ ก็ต้องเสด็จออกจากราชการทุกตำแหน่ง

หลังจากนั้น ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธินทรงพาครอบครัวเสด็จย้ายไปประทับที่ประเทศสิงคโปร์ ทรงประกอบธุรกิจด้วยการตั้งบริษัทสั่งเข้าสินค้าจากเมืองไทยและบริษัทโฆษณาด้วยแสงนีออน มีสำนักงานสาขาในเมืองไทย ที่ถนนเจริญกรุง ในพุทธศักราช ๒๔๗๘ ทรงได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ว่าการภาค (ก่อตั้ง) ของสโมสรโรตารี่ อินเตอร์เนชั่นแนล ภาคที่ ๘๐

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ประทับอยู่ที่สิงคโปร์จนถึงเดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๙ จึงได้เสด็จกลับประเทศไทยในขณะทรงประชวรด้วยโรคทางเดินอาหาร

จนกระทั่ง ในวันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ พระองค์ก็สิ้นพระชนม์โดยกะทันหัน ด้วยพระชันษาเพียง ๕๔ ปี

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน เสกสมรสกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงประภาวสิทธนฤมล พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ มีพระโอรสธิดารวม ๑๑ องค์

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ทรงเป็นที่ยอมรับและยกย่องเสมอทรงเป็นผู้ให้กำเนิดหรือบิดาในกิจการสำคัญของประเทศถึง ๗ กิจการ นั่นคือ

๑. บิดาทหารช่าง ทรงนำความรู้สมัยใหม่เข้ามาปรับโครงสร้างและวางพื้นฐานให้แก่เหล่าทหารช่าง โดยเริ่มจากการนิพนธ์ตำราทหารช่าง ฝึกฝนอบรมบุคลากรให้มีความรู้หลากหลายในเชิงทหารช่าง ทั้งยังทรงนำอุปกรณ์เครื่องมืออันทันสมัยต่างๆ เข้ามาใช้ในกองทัพอยู่เสมอ ทรงเพิ่มบทบาทหน้าที่และความสำคัญของเหล่าทหารช่าง จนกลายเป็นหน่วยสนับสนุนการรบหลักของกองทัพบก ตลอดจนเป็นแกนนำในการสร้างสาธารณูปโภคสำคัญๆ ของประเทศไม่ว่าจะเป็นถนน สะพาน ทางรถไฟ อุโมงค์ ฯลฯ ทำให้ฝ่ายบริหารยกฐานะของเหล่าทหารช่างขึ้นเป็น “กรมจเรทหารช่าง” ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ภายใต้การกำกับดูแลของพระองค์

๒. บิดาเหล่าทหารสื่อสาร ทรงจัดตั้งเหล่าทหารสื่อสาร ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ เรียกว่า ชนิดทหารสื่อสาร โดยจัดให้มีกองโรงเรียนทหารสื่อสาร ขึ้นตรงกับกรมจเรการช่างทหารบก กำหนดให้แผนกที่ ๒ กรมจเรการช่างทหารบกมีหน้าที่ทำการสื่อสารและปฏิบัติงานเกี่ยวกับทหารสื่อสาร ซึ่งต่อมาได้เลื่อนระดับเป็นกองพันทหารสื่อสาร และกรมการทหารสื่อสาร ตามลำดับ

๓. บิดาแห่งการรถไฟไทย ทรงวางรูปแบบและระเบียบโครงการรวมการบัญชาการรถไฟหลวงทั้งสายเหนือและสายใต้ขึ้นเป็นกรมรถไฟหลวง ทรงพัฒนากิจการรถไฟในประเทศไทยจนเจริญก้าวหน้าเหนือกว่าประเทศใดๆ ในทวีปเอเชีย เป็นที่ยอมรับของชาวต่างประเทศที่ได้มาใช้บริการรถไฟของไทย จึงกล่าวได้ว่าทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ผู้นำพากิจการรถไฟไทยสู่มาตรฐานสากลเป็นพระองค์แรก

๔. บิดาแห่งวงการโฆษณาไทย ทรงริเริ่มการใช้สื่อโฆษณาในเมืองไทย โดยเฉพาะในกิจการโรงแรมและการท่องเที่ยว เพื่อจูงใจให้ผู้คนมาใช้บริการที่พักและรับประทานอาหาร รวมทั้งนิยมการท่องเที่ยวในประเทศไทย

๕. บิดาแห่งการโรงแรมไทย ทรงเป็นเอตทัคคะในกิจการด้านการโรงแรม พระองค์ทรงดัดแปลงพระราชวังพญาไทเป็นโรงแรมระดับ ๕ ดาวให้กรมรถไฟหลวงเช่า มีพระดำริให้ก่อสร้างโรงแรมราชธานีที่สถานีรถไฟหัวลำโพง เพื่อให้เป็นที่พักสำหรับผู้เดินทาง และยังทรงดำริให้สร้างโรงแรมรถไฟที่หัวหิน พร้อมสนามกอล์ฟ ซึ่งนับว่าเป็นโรงแรมที่พักตากอากาศแห่งแรกของไทยอีกด้วย

๖. บิดาแห่งการก่อสร้างไทย ทรงดำริและอำนวยการก่อสร้างในกิจการรถไฟและทางหลวงที่ยังคงมีความสำคัญจนถึงปัจจุบันมากมาย อาทิ สะพานพระพุทธยอดฟ้า ซึ่งนอกจากจะเป็นสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์แล้ว ยังเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งแรก สะพานกษัตริย์ศึก ข้ามทางรถไฟบริเวณถนนพระรามที่ ๑ เป็นสะพานลอยแห่งแรกของประเทศไทย อุโมงค์รถไฟขุนตานมีความยาวที่สุดในเอเชีย ณ ขณะนั้น สะพานทาชมภูเป็นสะพานรถไฟคอนกรีตเสริมเหล็กแห่งแรกในประเทศไทย

๗. บิดาแห่งกิจการวิทยุกระจายเสียงไทย ทรงบุกเบิกกิจการวิทยุกระจายเสียงด้วยการศึกษา ค้นคว้า และทดลองด้วยพระองค์เอง จนสามารถจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งแรกในประเทศไทย และพัฒนาปรับปรุงการส่งกระจายเสียงให้รับฟังได้ชัดเจนมากขึ้น และยังทดลองใช้คลื่นสั้นส่งกระจายเสียงไปยังต่างประเทศ

แม้ว่าพลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน จะทรงมีโอกาสดีกว่าคนอื่นเพราะเกิดมาเป็นเจ้านายในราชวงศ์จักรี เป็นพระโอรสของพระมหากษัตริย์ แต่หากพระองค์ไม่มีพระวิริยะอุตสาหะ และตั้งพระทัยที่จะทำงานให้แก่ประเทศชาติอย่างเต็มความสามารถด้วยความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ก็คงไม่สามารถสร้างผลงานไว้มากมายเหลือคณานับ ทั้งๆ ที่ทรงรับราชการเพียง ๒๘ ปี (พุทธศักราช ๒๔๔๗-๒๔๗๕) นับเป็นแบบอย่างและแรงบันดาลใจให้แก่คนรุ่นหลังยึดถือปฏิบัติตามเพื่อความวัฒนาของบ้านเมืองไทย

พระเกียรติคุณข้อนี้ปรากฏอยู่ในพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ที่โปรดเกล้าฯ เลื่อนพระอิสริยยศเป็น **"กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน"** ดังนี้

"เมื่อได้ทรงรับมอบหมายราชการอันใดก็เป็นที่หวังในความสำเร็จได้ แม้จะทรงลำบากตรากตรำสักเพียงใดก็หาย่อท้อไม่ การในหน้าที่ของพระองค์จึงสำเร็จเป็นอย่างดี มีพระทัยยิ่งด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มั่นในพระกมลสันดาน ทรงวิจารณญาณประจักษ์แจ้งในชั้นเชิงคมนาคม เศรษฐกิจ พาณิชโยบาย ประกอบทั้งพระอัธยาศัยก็เรียบร้อยอ่อนโยน เป็นที่น่านิยมเคารพนับถือมาก"

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง-พรหมวรานุรักษ์ ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้านายที่มีพระปรีชาสามารถด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมพระองค์หนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาแพ (ธิดาของพระสำราญหฤทัย – อ้าว ธรรมสโรช) ประสูติเมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙ ได้รับพระราชทานพระนามจากสมเด็จพระบรมชนก-

นาถว่า **"พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากระเษมสันต์โสภาคย์"** มีพระเชษฐภคินี ๒ พระองค์ คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์อรรคราชสุดา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพักตร์พิมลพรรณ พระอนุชา ๑ พระองค์คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ) และพระขนิษฐา ๑ พระองค์คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบัญจบเบญจมา

พุทธศักราช ๒๔๐๔ เมื่อพระชันษาได้ ๖ ปี เจ้าจอมมารดาแพถึงอสัญกรรม สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงฝากให้อยู่ในความอุปถัมภ์ของเจ้าจอมมารดาเที่ยง ซึ่งเป็นพระมารดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร โดยมีท้าวทรงกันดาล (ศรี) ขรัวยายคอยดูแล เมื่อพระชันษา ๗ ปีได้ทรงศึกษาขั้นต้นในสำนักของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษณา ต่อมาได้ทรงศึกษาวิชาคำนวณกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสรฐสุดา ทรงศึกษาภาษาขอมกับคุณนก และทรงศึกษาภาษามคธกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) ส่วนกฎหมายและภาษาอังกฤษนั้น ทรงศึกษาและฝึกฝนด้วยพระองค์เองในภายหลังเมื่อทรงเจริญวัยแล้ว

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ เป็นพระราชโอรสที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทรงรับสนองพระราชกิจใกล้ชิดพระองค์มาโดยตลอดจนกระทั่งเจริญพระชันษาได้ ๑๓ ปี จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้โสกันต์พร้อมกับเจ้านายพระองค์อื่น ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพุทธศักราช ๒๔๑๑ และในปีนี้ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ผนวชสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วให้เสด็จไปประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) ผู้เป็นพระอนุชามาประทับเป็นเพื่อนที่วัดด้วย

ขณะที่ยังเป็นสามเณรอยู่นี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ต้องทรงประสบความสูญเสียอันยิ่งใหญ่อีกครั้ง คือหลังจากตามเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่บ้านหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์แล้ว ครั้นเสด็จกลับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระประชวรด้วยโรคไข้มาลาเรีย และเสด็จสวรรคตในวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ อย่างไรก็ตาม พระเจ้า-

บรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ได้มีโอกาสสนองพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถเป็นครั้งสุดท้าย เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระองค์ถวายเทศน์มหาชาติกัณฑ์จุลพน ในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หลังจากพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ยังคงดำรงสถานะสามเณรต่อมา และได้ทรงศึกษาภาษามคธเพิ่มเติมกับพระปริยัติธรรมธาดา (ชัง) ตราบจนถึงพุทธศักราช ๒๔๑๖ จึงลาผนวช ขณะนั้นพระชันษาได้ ๑๗ ปี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ เจริญพระชันษาสมควรแก่การรับราชการแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงว่าราชการกรมสรรพยุทธและช่างสนะ (ช่างเย็บชาย) เป็นอันดับแรก ต่อมาเมื่อพระชันษาได้ ๒๑ ปีได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ แล้วเสด็จไปประทับจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นเวลา ๑ พรรษาจึงลาผนวช กลับเข้ารับราชการในตำแหน่งเดิม

พุทธศักราช ๒๔๒๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ว่าราชการกรมอักษรพิมพการซึ่งเป็นกิจการของโรงพิมพ์หลวง เนื่องจากมีพระอุปนิสัยโปรดงานด้านอักษรศาสตร์และหนังสือ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๗ – ๒๔๑๘ ได้ทรงออกหนังสือ “ดรุโณวาท” ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นนิตยสารฉบับแรกของคนไทย ทั้งยังทรงเขียนข่าวลงในหนังสือ “คอร์ตข่าวราชการ” หนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกของคนไทย ร่วมกับเจ้านายพระองค์อื่น ๆ อีก ๑๑ พระองค์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๘ การได้ทรงกำกับดูแลกรมอักษรพิมพการจึงเป็นงานหนึ่งที่ถูกพระอัธยาศัย และเมื่อมีการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งใหญ่ คราวฉลองพระนครครบ ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการให้จัดผู้ที่มีสติปัญญาและความชำนาญในลักษณะกาพย์กลอนต่าง ๆ แต่งตั้งให้

เป็นผู้ตรวจสอบ ดัดแปลงแก้ไขโคลงประจำห้องภาพรามเกียรติ์ที่พระระเบียงให้ถูกต้องไพเราะครบถ้วน การนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ได้รับหน้าที่เป็นกองตรวจสอบอักขระ ศัพท์ สัมผัส และคณะ ให้ถูกต้องตามแบบแผน และเป็นแม่กองคุมการจารึกโคลงรามเกียรติ์บนแผ่นศิลาประกอบห้องภาพพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามจนแล้วเสร็จทันการเฉลิมฉลอง นอกจากนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ยังทรงแสดงให้ผู้อื่นได้ประจักษ์ถึงพระอัธยาศัยที่ทรงเชี่ยวชาญและโปรดบทกลอนของเก่าตลอดมาคือ จะทรงพิมพ์หนังสือคำประพันธ์ร้อยกรองเก่าประทานแก่ผู้ที่มารดน้ำถวายในเทศกาลสงกรานต์ เช่น ลิลิตยวนพ่าย ฉบับมีคำแปล และจักรวรรดิวัตรคำฉันท์ เป็นต้น

พุทธศักราช ๒๔๒๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ หรือพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ขณะนั้น เป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์** ต่อมาได้ทรงรับราชการในกรมทหารล้อมวัง ได้รับพระราชทานยศเป็นว่าที่นายพันตรี และได้ทรงเป็นผู้ช่วยเสนาบดีกระทรวงวัง

พุทธศักราช ๒๔๓๕ ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปรับราชการในกระทรวงยุติธรรม ตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง แล้วเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์คดีหลวงและองคมนตรีในปีเดียวกัน เมื่อยกเลิกศาลอุทธรณ์คดีหลวงในพุทธศักราช ๒๔๓๖ แล้ว โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งสรรพากร และเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมขณะนั้น เสด็จไปราชการ ณ ทวีปยุโรป พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ก็ทรงได้รับราชการในหน้าที่ผู้แทนเสนาบดีมาจนถึงพุทธศักราช ๒๔๓๗ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์ พุทธศักราช ๒๔๔๐ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ จนสิ้นรัชกาลที่ ๕ สืบมาถึงรัชกาลที่ ๖ และได้เป็นรัฐมนตรีและองคมนตรีด้วย

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งกองเสือป่าขึ้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ได้ทรงสมัครเป็นเสือป่า ได้รับพระราชทานยศเสือป่าเป็นนายหมวดเอกในกรมเสือป่าราบหลวงรักษาพระองค์ จากนั้นได้รับพระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์โทและมหาเสวกโท ถึงพุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับสถาปนาเป็น **พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์** เนื่องจากทรงพระวิริยะอุตสาหะในหน้าที่ราชการจนสำเร็จเรียบร้อยเป็นผลดีสมดังที่ไว้วางพระราชหฤทัย แสดงถึงพระปรีชาสามารถในพระราชกำหนดกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมทั้งปวง

พุทธศักราช ๒๔๕๗ ได้ทรงรับเชิญเป็นเนติบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และสมาชิกวิเศษแห่งเนติบัณฑิตยสภา ในปีแรกตั้งเนติบัณฑิตยสภา

พุทธศักราช ๒๔๕๙ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นกรรมการศาลฎีกา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ทรงรับราชการในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยความจงรักภักดีและอุตสาหะมาจนพระชันษาได้ ๖๕ ปี เริ่มมีอาการประชวรพระเนตร และพระโรคเบียดเบียนเนื่องจากทรงพระชรา จึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔ ซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานเบี้ยบำนาญเป็นพิเศษเท่าเงินเดือนที่เคยได้รับเป็นประจำ หลังจากเสด็จออกจากราชการประจำแล้ว พระพลานามัยไม่ค่อยแข็งแรง ประชวรด้วยพระโรคชราตลอดมา จนกระทั่งวันที่ ๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ ก็สิ้นพระชนม์ สิริพระชันษา ๖๘ ปี ทรงเป็นต้นราชสกุล **เกษมสันต์** มีพระโอรสพระธิดารวม ๗๑ องค์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระโกศกุดั่นน้อย และเครื่องสูงแวดล้อมเป็นเกียรติแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ และเมื่อครบสัปตมวาร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเป็นพิเศษ ณ วังที่ถนนบำรุงเมือง วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช และพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ในคราวเดียวกัน

โดยใช้พระเมรุต่อจากงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา

ในเวลาต่อมาตราบจนปัจจุบัน ผู้สืบราชสกุลเกษมสันต์หลายองค์และหลายท่านต่างได้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอาทิ ท่านผู้หญิง สุประภาดา เกษมสันต์ ราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เป็นต้น

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

“กำลังใจ” หยาดน้ำพระหฤทัยจาก พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา สู่ผู้ต้องขังหญิง

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ตอนที่ ๑

พระนาม **“พัชรกิติยาภา”** อันมีความหมายว่า *สว่างด้วยเกียรติ ด้วยคุณที่ประเสริฐ ดังเพชร* ของ**พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา** พระธิดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุนั้น ทรงเป็นแสงสว่างกลางใจของราษฎรมาแต่แรกประสูติ ด้วยทรงเป็นพระเจ้าหลานเธอพระองค์แรก

และยังทรงนับเนื่องได้เป็นพระราชวงศ์ในลำดับชั้นที่ ๙ ที่ทรงสืบสายราชสกุล จากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ครั้นเมื่อทรงเจริญวัยขึ้น หลังทรงจบการศึกษาปริญญาเอกนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยคอร์เนล แสงสว่างแห่งพระนามนั้นก็ยิ่งโชติช่วงเป็นทวีคูณ โดยเฉพาะทรงเป็นแสงสว่างท่ามกลางความมืดมนในอนาคตของผู้ต้องขังหญิง ด้วย**โครงการ "กำลังใจ"** ที่ทรงมุ่งช่วยเหลือผู้ต้องขังหญิงให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

โครงการ "กำลังใจ" ในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ครั้งยังทรงเป็นนักศึกษากฎหมาย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เสด็จเยี่ยมผู้ต้องขังหญิง ณ ทัณฑสถานกลาง แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ด้วยความสนพระทัยในสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้ต้องขัง หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาเอกนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต และต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๔๙ ทรงเข้ารับราชการในสำนักอัยการสูงสุด จึงทรงสานต่อโครงการ "กำลังใจ" กล่าวได้ว่า โครงการ "กำลังใจ" เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ นั้น แม้จนเมื่อเสด็จไปทรงงานในตำแหน่ง อัยการจังหวัดผู้ช่วย ที่จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นจังหวัดห่างไกลในภาคอีสานตอนบน เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๑ ก็ยังคงเสด็จไปเยี่ยมทัณฑสถานต่างๆ หลายครั้ง ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ได้ทอดพระเนตรสภาพความเดือดร้อนของผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์หรือมีเด็กเล็กเลี้ยงอยู่ด้วย ทรงเกิดพระเมตตาต่อเด็กน้อยผู้บริสุทธิ์ที่ต้องได้รับผลกระทบจากปัญหา และ*มีพระประสงค์จะทรงสร้างความหวังและกำลังใจแก่ผู้ต้องขังหญิงเหล่านั้นให้สำนึกในคุณค่าของตนเอง ให้ความรู้ในการดูแลตนเองและบุตรตลอดจนการฝึกอาชีพต่างๆ อันเป็นทั้งการช่วยสร้างชีวิตที่มีคุณภาพให้แก่เด็กๆ และสร้างกำลังใจให้แก่ผู้เป็นแม่ให้สามารถกลับตัวเป็นคนดี และเริ่มต้นชีวิตใหม่เมื่อพ้นโทษ*

โครงการ "กำลังใจ" ในพระดำริของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา จึงได้ขยายความช่วยเหลือไปยัง*เด็กที่ติดท้องแม่ก่อนเข้าจำคุก รวมทั้งผู้ต้องขังหญิงสูงอายุ* และได้ประทานคำภาษาอังกฤษ

ของคำว่า **"กำลังใจ"** ว่า "Inspire" อันหมายถึงน้ำใจของมนุษยชาติที่พึงมีต่อกัน

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ได้ประทานสัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนถึงความมุ่งมั่นที่จะประทาน "กำลังใจ" แก่สตรีผู้ด้อยโอกาสว่า

"สตรีไทยที่ด้อยโอกาสมีหลายรูปแบบและหลายประเภท ถ้าให้แนวทางโดยรวมควรเริ่มจากตัวบุคคล โดยเริ่มจากจิตใจภายใน ให้รู้ตัวเองว่า ตนเองยังมีความหวังและรู้ว่าตนเองมีคุณค่า พร้อมกันนี้สังคมต้องให้ความหวัง ให้กำลังใจ และให้โอกาส"

พระดำริต่อจากโครงการ "กำลังใจ" คือทรงห่วงใยปัญหาอันเกิดจากช่องว่างของกฎระเบียบที่ล้าหลังในการดูแลผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขัง ที่เกิดขึ้นในทัณฑสถานของไทยและในประเทศต่างๆ ทั่วโลก จึงทรงผลักดันรูปแบบของโครงการ"กำลังใจ" ไปสู่การรับรู้และความเข้าใจขององค์กรนานาชาติ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงสนพระทัยในการปฏิบัติต่อผู้ขาดโอกาสในกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะผู้ต้องขังหญิง แม้ว่าข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำ ค.ศ. ๑๙๙๕ (พุทธศักราช ๒๕๓๘) จะครอบคลุมถึงการดูแลนักโทษทั้งหมดโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ แต่ข้อกำหนดดังกล่าวก็มิได้คำนึงถึงความต้องการจำเพาะของผู้ต้องขังหญิงเท่าที่ควร จึงมีพระดำริให้จัดทำ**โครงการคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิง หรือโครงการเอลฟี** (Enhancing Lives of Female Inmate-ELFI) ขึ้นในพุทธศักราช ๒๕๕๑

โครงการคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิง หรือโครงการเอลฟีในพระดำริของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา *มีเป้าหมายเพื่อลดช่องว่างในมาตรฐานการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติ ที่มิได้ระบุถึงความแตกต่างระหว่างเพศไว้ โดยการเพิ่มข้อกำหนดต่างๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังหญิง และให้นานาชาติตระหนักถึงผู้ต้องขังหญิงในระบบราชทัณฑ์ และร่วมมือกันพัฒนาวิธีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ด้านสิทธิมนุษยชน*ที่เน้นการให้ความสำคัญต่อความอ่อนไหวของเพศหญิง เนื่องจากปัจจุบันผู้ต้องขังหญิงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น แต่ไม่มีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอต่อการรองรับผู้ต้องขังหญิง รวมถึงเด็กติดผู้ต้องขัง

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชร-

กิติยาภา มีพระดำรัสในการประชุมนานาชาติเกี่ยวกับพระดำริโครงการเอลฟีว่า

"พวกเราต้องตระหนักว่า ความแตกต่างระหว่างเพศ คือ ประเด็นใหม่ที่จะต้องให้ความสำคัญ เนื่องจากหนทางไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของผู้ต้องขังหญิง คือบททดสอบความมุ่งมั่นของพวกเรา จึงต้องร่วมมือกันดำเนินงานเพื่อให้ผู้ต้องขังหญิงมีอนาคตที่สดใส"

หยาดน้ำพระหฤทัยของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา จึงมิใช่ประทานความชุ่มชื่นร่มเย็นแก่ผู้ต้องขังหญิงไทยเท่านั้น หากยังปกแผ่ไปถึงผู้ต้องขังหญิงในนานาประเทศด้วย ทั้งนี้ ได้มีพระดำริให้จัดทำร่างข้อเสนอของประเทศไทย เพื่อผลักดันเป็นข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำ รวมถึงมาตรการลงโทษและวิธีการ โดยไม่ใช้การคุมขังสำหรับผู้กระทำผิดหญิง เพื่อให้เกิดมาตรฐานเท่าเทียมกันในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังทั้ง ๒ เพศ โดยได้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงทั่วโลก และได้นำเอากฎหมายและข้อกำหนดระหว่างประเทศ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงหลายฉบับมาอ้างอิง และกลั่นกรองให้เนื้อหาของข้อกำหนดมีความสอดคล้อง และสามารถใช้ร่วมกันได้กับกฎหมายและข้อกำหนดที่มีอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนและสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

ในการประชุมคณะกรรมาธิการว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา สมัยที่ ๑๘ ณ สำนักงานสหประชาชาติ กรุงเวียนนา สาธารณรัฐออสเตรีย ระหว่างวันที่ ๑๕-๑๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๒ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนของประเทศไทยไปร่วมประชุม ได้ทรงเสนอโครงการเอลฟีต่อที่ประชุมกรรมาธิการ พร้อมด้วยนิทรรศการโครงการเอลฟี และขออนุมัติเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญสหประชาชาติในประเทศไทย ตามร่างข้อกำหนดที่นำเสนอเพื่อขอความเห็นชอบ จากนั้นจะได้นำข้อกำหนดดังกล่าวไปเสนอต่อที่ประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญา ครั้งที่ ๒ ที่เมืองซัลวาดอร์ประเทศบราซิล ก่อนนำเข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ สมัยที่ ๖๕ ณ นครนิวยอร์ก ในช่วงปลายปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

เพื่อประกาศใช้อย่างเป็นทางการต่อไป

จากโครงการ "กำลังใจ" และโครงการ "เอลฟี" นี้เอง ในการเสด็จไปร่วมการประชุมคณะกรรมาธิการว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและความยุติธรรมทางอาญาสมัยที่ ๑๘ ดังกล่าว นายอันโตนิโอ มาเรียคอสตา ผู้อำนวยการบริหารสำนักงานคณะกรรมการสหประชาชาติว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรม (UNODC) ก็ได้ถวาย "กำลังพระทัย" แด่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ด้วยการถวาย **เหรียญรางวัลเกียรติยศสูงสุด (Medal of Recognition) ของผู้ทำคุณประโยชน์ด้านกระบวนการยุติธรรม** แด่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๒ ในฐานะที่ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจในด้านกระบวนการยุติธรรมโดยเฉพาะด้านสิทธิของผู้ต้องขัง ที่ได้ทรงริเริ่มโครงการกำลังใจ เพื่อช่วยเหลือผู้ต้องขังหญิงให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งต่อมาได้ขยายผลเป็น โครงการเอลฟี ซึ่งทำให้เป็นที่ยอมรับในเวทีนานาชาติ อีกทั้งทรงรับเป็นทูตสันถวไมตรี ใน**โครงการต่อต้านความรุนแรงต่อผู้หญิง ของกองทุนพัฒนาสตรีแห่งสหประชาชาติ** (UNIFEM) ที่มีผลงานต่อเนื่องอย่างมากในการต่อต้านความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก

เหรียญรางวัลเกียรติยศสูงสุดของผู้ทำคุณประโยชน์ด้านกระบวนการยุติธรรมนี้ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภาทรงได้รับเป็นพระองค์ที่ ๓ ของโลก ก่อนหน้านี้มีบุคคลสำคัญระดับโลกเคยได้รับแล้ว ๒ ท่าน คือ เชค ตะมีน ฮาหมัด อัล-ซานี มกุฎราชกุมารแห่งกาตาร์ และนางซูซาน มูบารัค ภริยาของประธานาธิบดีฮอสนี มูบารัคแห่งอียิปต์

ฉะนั้น นอกจากโครงการกำลังใจ และโครงการเอลฟีในพระดำริ โครงการต่อต้านความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก จึงเป็นพระกรณียกิจอีกประการหนึ่งที่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงได้รับมอบหมายจากองค์การสหประชาชาติ ให้ทรงช่วยรณรงค์ให้ชาวไทยร่วมสนับสนุนการยุติความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก

จึงควรที่ประชาชนชาวไทยทั้งหลายจักร่วมสนองพระดำริ และถวาย "กำลังพระทัย"ตอบแทนพระกรุณาของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา พระผู้ "สว่างด้วยเกียรติ ด้วยคุณ ที่ประเสริฐดังเพชร" ของชาวไทยพระองค์นี้โดยพร้อมเพรียงกัน

๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๓

ตอนที่ ๒

จาก **"โครงการกำลังใจ"** สู่ **"โครงการคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิง หรือโครงการเอลฟี"** ในพระดำริของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ที่กล่าวถึงในตอนที่ ๑ กระทรวงยุติธรรมได้ตั้ง *"สำนักงานคณะกรรมการดำเนินงานโครงการกำลังใจในพระดำริ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา"* ขึ้นในพุทธศักราช ๒๕๕๐ เพื่อสนองงานในการประทานกำลังใจแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในกระบวนการยุติธรรมของไทย

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ตรัสถึงที่มาของ "โครงการกำลังใจ" ว่า

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งสอนลูกหลานเสมอว่า คนส่วนใหญ่มักรักษาสิทธิของตัวเอง แต่ไม่เคยปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง คนส่วนใหญ่ชอบทวงสิทธิแต่ไม่เคยช่วยเหลือผู้อื่น ดังนั้น ความกรุณาเริ่มต้นแล้วขึ้นอยู่ที่น้ำใจแต่ละบุคคล ที่จะช่วยกันหยิบยื่นให้กับคนที่ขาดโอกาสในสังคม"

และจากตำแหน่งหน้าที่ที่ทรงงานในสำนักอัยการสูงสุด *"คนที่ขาดโอกาสในสังคม"* ที่ทรงได้พบเห็นอยู่เป็นประจำคือผู้ต้องขังหญิง โดยเฉพาะผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์ ผู้ต้องขังหญิงแม่ลูกอ่อน และเด็กติดผู้ต้องขัง

ก็ในเมื่อผู้ต้องขังหญิงเหล่านั้นถูกคุมขังอยู่ในทัณฑสถานต่างๆ จะมีโอกาสได้รับพระเมตตาอย่างไรได้

งานชิ้นแรกของ **"โครงการกำลังใจ"** ในพระดำริของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ที่เริ่มขึ้นในพุทธศักราช ๒๕๔๙ คือโปรดให้คุณข้าหลวงซึ่งเป็นพยาบาลจัด**หลักสูตรการเตรียมตัวระหว่างตั้งครรภ์ก่อนคลอด และหลังคลอด** สำหรับผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์

และผู้ต้องขังหญิงแม่ลูกอ่อนให้มีความรู้ มีการปฏิบัติที่ถูกต้อง และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ภายใต้ข้อจำกัดและกฎระเบียบของทัณฑสถาน โปรดประทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนสามแสนบาท เป็นทุนดำเนินการเบื้องต้น จัดทำเป็นโครงการนำร่องที่ทัณฑสถานหญิงกลางกรุงเทพมหานคร โดยมีแผนงานการฝึกอบรมและให้ความรู้ ๓ แผนงาน คือ การฝึกอบรมผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ การฝึกอบรมผู้ต้องขังหญิงที่เป็นมารดาและผู้ดูแลเด็ก และการส่งเสริมพัฒนาการทารก

หลักสูตรที่ ๒ คือ **หลักสูตร "สร้างคนดีเริ่มที่ขวบปีแรก"** สำหรับผู้ต้องขังหญิงที่เป็นมารดา และอาสาสมัครพี่เลี้ยงเด็ก ด้วยทรงเห็นความสำคัญในการดูแลเด็กติดผู้ต้องขังที่มีอายุในช่วงขวบปีแรก ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญต่อพัฒนาการของทารก เพราะหลังจากเด็กมีอายุ ๑ ขวบ จะต้องแยกจากมารดา นำออกไปอยู่กับญาติ หรือส่งไปอยู่สถานสงเคราะห์เด็ก

หลักสูตรการช่วยเหลือผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ ผู้ต้องขังหญิงแม่ลูกอ่อน และเด็กติดผู้ต้องขัง ที่ต่อเนื่องกันทั้ง ๒ หลักสูตร จึงนับเป็นพระกรุณาอย่างหาที่เปรียบมิได้ต่อผู้ด้อยโอกาสในทัณฑสถานทั้งแม่และลูก

จากผลสำเร็จของ "โครงการกำลังใจ" ที่ทัณฑสถานหญิงกลาง กรุงเทพมหานคร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา จึงทรงมี "กำลังพระทัย" ที่จะขยายความช่วยเหลือไปยังทัณฑสถานหญิงทั่วประเทศ และทรงเพิ่มหลักสูตรการฝึกวิชาชีพแก่ผู้ต้องขังหญิง เช่น การทำพิซซ่า สปาเก็ตตี เบเกอรี่ การแกะสลักผลไม้ การวาดภาพเหมือน การวาดภาพสีน้ำ การเสริมสวย การตัดเย็บเสื้อผ้า เพื่อให้เป็นวิชาชีพติดตัวหลังพ้นโทษ และมีกิจกรรมการดูแลสุขภาพเช่น การตรวจสุขภาพ การออกกำลังกายฟิตเนส โยคะคลายเคลียด ฯลฯ

และที่สำคัญคือมีผู้ถวาย "กำลังพระทัย" ร่วมโดยเสด็จพระกุศลในกิจกรรมต่างๆ อาทิ

ศูนย์เลสิกและรักษาสายตารัตนินกิมเบล และคณะแพทย์ของโรงพยาบาลจักษุรัตนิน สนองพระดำริในโครงการ "มอบดวงตาสดใส เป็นกำลังใจแก่ชีวิต" โดยตรวจรักษาผู้ต้องขังหญิงและเด็กติดผู้ต้องขังที่มีปัญหาด้านสายตา การให้ความรู้ด้านสุขภาพตา จัดหาแว่นตาแก่ผู้มีปัญหาสายตาสั้น สายตายาว สายตาเอียง และ

ผ่าตัดรักษาผู้ป่วยที่เป็นโรคต้อกระจกและต้อเนื้อ

ห้างสรรพสินค้าเดอะมอลล์ ดิเอม-โพเรียม พารากอน ร่วมกับสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ และ อสมท. เป็นสื่อกลางเชิญชวนให้บริจาคชุดชั้นในที่มีสภาพดีเพื่อมอบให้แก่ผู้ต้องขังในทัณฑสถานหญิงและเรือนจำทั่วประเทศ ต่อมาได้ขยายไปถึงการมอบชุดชั้นในแก่ผู้ต้องขังชายด้วย

นอกจากนี้ ผู้ผลิตสินค้าสำหรับเด็กอ่อน ศิลปินนักร้อง ผู้จัดรายการบันเทิงทางวิทยุได้ร่วมกันจัดการแสดงให้ผู้ต้องขังชมขณะที่เสด็จไปเยี่ยมทัณฑสถานต่างๆ เพื่อประทานกำลังใจและทรงติดตามผลงานโครงการในพระดำริอีกด้วย

"โครงการกำลังใจ ในพระดำริของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา" ในปัจจุบันได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิง นอกจากการช่วยเหลือผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์ ผู้ต้องขังหญิงแม่ลูกอ่อนและเด็กติดผู้ต้องขังแล้ว ยังมีพระดำริสร้างเสริมกำลังใจให้แก่ผู้ต้องขังกลุ่มอื่นๆ ซึ่งกระทรวงยุติธรรมและกรมราชทัณฑ์ได้น้อมนำพระดำริมาปรับกิจกรรมให้มีความหลากหลายขึ้น และที่สำคัญคือ ได้ทรงสืบสานแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของผู้ต้องขังหญิงเพื่อเพิ่มมูลค่า หรือ **โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ "อินสไปร์ บาย พรินเซสภา"** (Inspire by Princess Pa) เพื่อเผยแพร่ผลิตภัณฑ์จากฝีมือผู้ต้องขังหญิงให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

ผลิตภัณฑ์ "อินสไปร์ บาย พรินเซสภา" เพื่อสร้างกำลังใจ สร้างชีวิตใหม่แก่ผู้ต้องขังหญิง ตามโครงการกำลังใจ ในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา เริ่มเปิดตัวเป็นครั้งแรกที่เรือนจำกลางระยอง จังหวัดระยอง เมื่อวันศุกร์ ที่ ๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา โปรดให้นำสินค้าเด่นๆ จากทัณฑสถานหญิงและเรือนจำต่างๆ ๙ แห่ง คือ ทัณฑสถานหญิงกลาง ทัณฑสถานหญิงธนบุรี ทัณฑสถานหญิงพิษณุโลก ทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ เรือนจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เรือนจำจังหวัดอุดรธานี เรือนจำกลางนครศรีธรรมราช เรือนจำกลางระยอง และทัณฑสถานหญิงชลบุรี มาจัดแสดง อาทิ

ไม้จิ้มค็อกเทล แม่เหล็กรูปกบเคโระและดอกไม้ พวงกุญแจลูกปัด กระเป๋าผ้าตุ๊กตาถัก หมอนผ้าสาน กล่องทิชชูผ้าสาน สวนถาด โมบายเปลือกหอย ดอกไม้ประดิษฐ์จากใบยางพารา ในการนี้ได้ประทานคำแนะนำให้พัฒนาผลิตภัณฑ์ลูกปัดหลากสีเป็นที่รัดผม ให้ทำที่ห้อยโทรศัพท์เป็นรูปหัวใจอันเป็นสัญลักษณ์ของโครงการกำลังใจเป็นต้น

นอกจากนี้โปรดให้ศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบเพื่อนพึ่ง (ภาฯ) ยามยาก สภากาชาดไทย จังหวัดอ่างทอง มาสาธิตการทำน้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า และสบู่น้ำส้มควันไม้เพื่อลดรายจ่ายให้ผู้ต้องขังชม และเพื่อนำไปประกอบอาชีพต่อไป

อีกกิจกรรมหนึ่งที่พัฒนาขึ้นจากพระดำริในการฝึกวิชาชีพด้านการปรุงอาหารแก่ผู้ต้องขังหญิง คือการแข่งขันประกอบอาหาร สปาเก็ตตีผัดไทย สูตรร้านผัดไทยอารีย์ ประกอบเสียงเพลงของผู้ต้องขังหญิง ๖ ทีม และทรงชิมอาหารต่างๆ จากการฝึกอาชีพของผู้ต้องขังหญิงเรือนจำกลางระยอง อาทิ ลาบหมูทอด สูตรร้านดิโอเรียนต์ ก๋วยเตี๋ยวผักหวานหมูชะมวง และกะหรี่ปั๊บ ทั้งนี้ทรงเน้นให้ฝึกอบรมการประกอบอาหารที่แปลกใหม่ สามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริงเมื่อพ้นโทษ

โครงการ “กำลังใจ” หยาดน้ำพระหฤทัยจากพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา คงจะได้พัฒนากิจกรรมอื่นๆ สู่ผู้ต้องขังหญิงต่อไปอีกหลายประการ แต่ที่แน่นอนคือ เมื่อผู้ต้องขังหญิงเหล่านั้นพ้นโทษ มีโอกาสได้กลับตัวเป็นคนดีของสังคม มีวิชาชีพติดตัว และมีลูกน้อยที่เฝ้ารอมารดา คงจักได้จดจำมิรู้ลืมว่า ตนมีชีวิตใหม่ในวันนี้เพราะพระกรุณาของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา

และที่สำคัญคือ หากโครงการคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิง หรือโครงการเอลฟีของพระองค์ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งพระทัย ผู้ต้องขังหญิงในนานาประเทศคงจักได้จดจำพระกรุณาและพระนามของ Princess Pa แห่งราชอาณาจักรไทยไว้มิรู้ลืมเช่นกัน

๑๒ กันยายน ๒๕๕๓

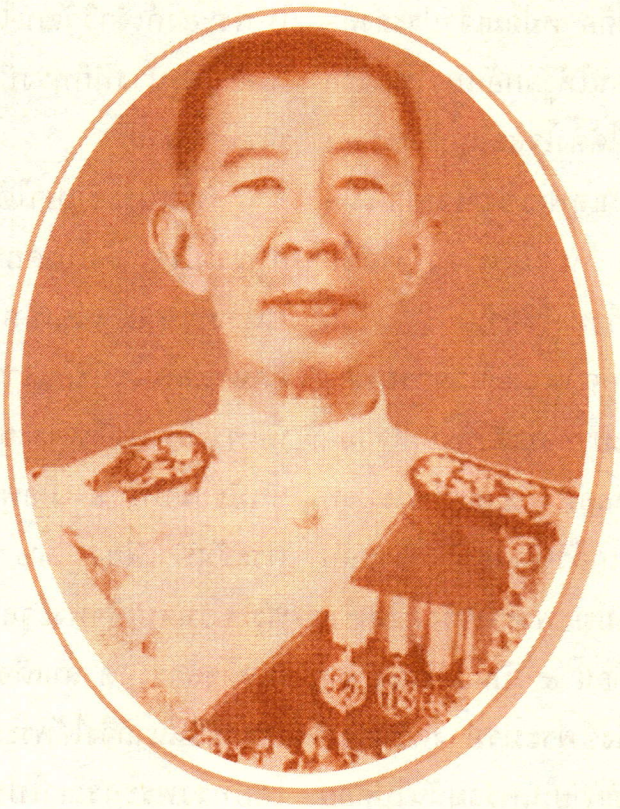

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยพระองค์แรก

นางสาวเพลินพิศ กำราญ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย มีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์ ประสูติเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๒ เป็นพระโอรสองค์ที่ ๙ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าไชยันตมงคล กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย และหม่อมส้วน มีเจ้าพี่เจ้าน้องร่วมพระบิดา อีก ๑๒ องค์

เมื่อพระชันษาได้ ๒ ปี หม่อมมารดาได้พาเข้าไปอยู่ที่ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน ซึ่งเป็นเสด็จป้า ในพระบรมมหาราชวัง พร้อมด้วยเจ้าพี่อีก ๓ องค์ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยสนพระทัยหนังสือและมีความจำดี ตั้งแต่พระ

ชันษา ๓ ปี เจ้าพี่คือ หม่อมเจ้าประสงค์-สม ไชยันต์ ได้สอนให้รู้จักอักษรไทยจากหนังสือพิมพ์โดยมิได้ตั้งใจสอนอย่างจริงจัง เพราะยังเด็กมาก แต่พระองค์เจ้าวิวัฒน-ไชยก็จำได้แม่นยำ หม่อมมารดาจึงได้ซื้อหนังสือแบบเรียนเร็วมาให้อ่าน ไม่ช้าก็อ่านหนังสือได้แตกฉานและสามารถท่องพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตลอด ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับ ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต ในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เป็นวันพระราช-ทานน้ำพระมหาสังข์พระบรมวงศานุวงศ์ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในพร้อมกันไปคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ที่ประทับของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยได้ตามเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผันไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและได้รับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ด้วย ในโอกาสนี้พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยได้ท่องพระปรมา-ภิไธยถวายเป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงมีพระราชดำรัสขอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชยจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบัน-บัวผัน และโปรดให้ขึ้นเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเวลาเสวยกลางวัน ขณะเสวยโปรดให้พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยประทับบนพระเพลาและบางทีก็ทรงป้อนของเสวยพระ-ราชทานด้วย

ครั้นพระชันษาได้ ๖ ปี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้าเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงและทรงเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนราชวิทยาลัย ขณะนั้นพระบิดาได้สิ้นพระชนม์แล้ว ทรงสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๖ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๔ พระชันษาเพียง ๑๒ ปี ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต สมเด็จพระศรีพัชรินทรา-บรมราชินีนาถจึงได้พระราชทานพระอุปถัมภ์โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระ-หม่อมให้เป็นนักเรียนส่วนพระองค์ออกไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ที่โรงเรียน Toquay Preparatory School เป็นเวลา ๒ ปี ที่ Cheltenham College อีก ๓ ปี แล้วเสด็จไปยังมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ทรงศึกษาในวิทยาลัยมอดดะเลน (Mag-dalene College) ทรงได้รับปริญญาเกียรตินิยมอันดับ ๒ ในวิชาประวัติศาสตร์ ต่อจากนั้นได้เสด็จไปทรงศึกษา ณ Ecole de Science Politiques กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส อีก ๑ ปี จึงเสด็จกลับประเทศไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๓

ขณะนั้นเป็นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยทรงเข้ารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตามรอยพระบิดาซึ่งได้เคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนี้ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยทรงรับตำแหน่งเลขานุการกระทรวงเป็นตำแหน่งแรก ในเวลานั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เป็นรองเสนาบดี พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยแม้จะมิได้ทรงศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์การคลังหรือการธนาคาร แต่ด้วยความวิริยะอุตสาหะ พระปรีชาสามารถ ความสนพระทัยในสิ่งแวดล้อมทั่วๆ ไป และการที่โปรดอ่านหนังสือตำรับตำราต่างๆ อย่างกว้างขวางตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ประกอบกับการที่ทรงมีโอกาสได้ทำงานใกล้ชิดเสนาบดีและที่ปรึกษาชาวต่างประเทศเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ทรงเจริญในหน้าที่ราชการเป็นลำดับ

พุทธศักราช ๒๔๖๕ ได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง พุทธศักราช ๒๔๖๙ ดำรงตำแหน่งผู้รั้งปลัดทูลฉลอง จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ขณะมีพระชันษา ๒๘ ปี ทรงเป็นปลัดทูลฉลองที่มีอายุน้อยที่สุดในสมัยนั้น ต่อมาทรงได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการองคมนตรีอีกตำแหน่งหนึ่ง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๒

พุทธศักราช ๒๔๗๓ ตำแหน่งอธิบดีกรมสรรพากรว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสรรพากร ได้ทรงวางรากฐานงานสรรพากรและระเบียบแบบแผนต่างๆ ซึ่งใช้เป็นหลักปฏิบัติราชการสืบมา ทางด้านการปกครองทรงบังคับบัญชาข้าราชการด้วยความสุจริตเที่ยงธรรม ทรงอบรมความรู้ตลอดจนจริยธรรมเพื่อให้เป็นข้าราชการที่สามารถรอบรู้

ต่อมาในปีเดียวกันนี้มีประกาศพระบรมราชโองการให้รวมกรมสุราไว้กับกรมสรรพากร และพุทธศักราช ๒๔๗๔ มีประกาศพระบรมราชโองการให้แยกกรมสุราไปตั้งเป็นกรม และเปลี่ยนนามกรมเป็นกรมสรรพสามิต ครั้นพุทธศักราช ๒๔๗๕ มีพระบรมราชโองการให้รวมกรมฝิ่นและกรมสรรพสามิตเข้าในกรมสรรพากรอีกครั้งหนึ่ง และให้อยู่ในบังคับบัญชาของพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ภายหลังจึงแยก

เป็นกรมสรรพสามิตขึ้นต่อกระทรวงการคลัง

พุทธศักราช ๒๔๗๘ ได้ทรงย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากร ทรงปรับปรุงงานด้านศุลกากรให้มีประสิทธิภาพและทันสมัย โดยแบ่งกองและแผนกต่างๆ เพื่อให้ตรงกับลักษณะงาน ทรงเปลี่ยนการเก็บภาษีศุลกากรใหม่ ทำให้รายได้ทางด้านศุลกากรของประเทศเพิ่มขึ้นจากเดิมถึงร้อยละ ๕๐

พุทธศักราช ๒๔๘๑ ทรงย้ายจากอธิบดีกรมศุลกากรไปเป็นที่ปรึกษากระทรวงการคลัง ซึ่งตำแหน่งนี้แต่เดิมเป็นตำแหน่งสำหรับชาวต่างประเทศ การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นที่ปรึกษากระทรวงการคลัง เพราะทรงตระหนักในพระปรีชาสามารถของพระองค์

เมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้นในวันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ ประเทศไทยจำต้องทำสัญญาร่วมเป็นพันธมิตรกับประเทศญี่ปุ่น ประเทศไทยต้องให้ความช่วยเหลือทุกด้านแก่ประเทศญี่ปุ่นในการทำสงคราม ทางด้านการเงินนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นเสนอให้รัฐบาลไทยรับหลักการในเรื่องเงินตรา ๓ ประการ คือ

๑. ให้กำหนดค่าเงินบาทเท่ากับเงินเยน คือในอัตราแลกเปลี่ยน ๑ บาทต่อ ๑ เยน

๒. การชำระเงินระหว่างประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย ให้ชำระด้วยเงินเยน

๓. ให้ตั้งธนาคารกลางขึ้นเป็นเจ้าหน้าที่เงินตรา โดยมีที่ปรึกษาและหัวหน้าหน่วยงานเป็นชนชาติญี่ปุ่น

ประเทศไทยจำต้องยอมรับข้อเสนอข้อ ๑ และข้อ ๒ ส่วนข้อ ๓ มิได้ยอมรับในทันทีเพราะจะเป็นการยอมให้ญี่ปุ่นเข้ามาควบคุมการเงินตราและเครดิตของไทยโดยตรง อันจะทำให้นโยบายการเงินของประเทศสูญอิสรภาพ รัฐบาลไทยจึงต้องจัดตั้งธนาคารกลางขึ้นโดยรีบด่วน พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยได้ทรงร่างพระราชบัญญัติธนาคารแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๘๕ ขึ้นด้วยพระองค์เองโดยตลอดเพื่อให้ทันการ หาพนักงานที่เป็นคนไทยเข้าบรรจุให้ครบตำแหน่ง เพื่อแสดงให้เห็นว่าคนไทยสามารถดำเนินงานธนาคารกลางได้ด้วยตนเอง **ธนาคารแห่งประเทศไทยได้เปิดดำเนินงานเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ มีพระองค์เจ้าวิวัฒนไชยทรงเป็นผู้ว่าการพระองค์แรก**

ธนาคารแห่งประเทศไทยครั้งนั้น ประสบปัญหาต่างๆ มากมาย แต่ด้วยความกล้าหาญและพระวิริยะอุตสาหะของพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ทำให้ธนาคารดำเนินการผ่านพ้นไปได้ด้วยดี จนกระทั่งพุทธศักราช ๒๔๘๙ นโยบายของรัฐบาลและของพระองค์เจ้าวิวัฒนไชยขัดแย้งกัน จึงได้ทรงลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ปีเดียวกันนั้น

พุทธศักราช ๒๔๙๐ ได้เกิดรัฐประหารขึ้น พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยทรงเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในรัฐบาลสมัยนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และทรงออกจากตำแหน่งเพราะรัฐบาลลาออกทั้งคณะ ต่อมาทรงกลับเข้าดำรงตำแหน่งอีกครั้งในรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๑ และได้ทรงลาออกอีกเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๒ เพราะสาเหตุที่ทรงมีความเห็นไม่ตรงกับรัฐบาล แต่ได้ทรงช่วยเหลือราชการของกระทรวงการคลังตลอดมา

ในพุทธศักราช ๒๔๙๔ สำนักงานบูรณะประเทศเกาหลี ของสหประชาชาติ ได้แต่งตั้งให้พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยเป็นที่ปรึกษาการคลังและเศรษฐกิจของรัฐบาลเกาหลีใต้ และในพุทธศักราช ๒๔๙๘ ทรงได้รับเชิญจากเลขาธิการสหประชาชาติให้เป็นกรรมการร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิให้คำปรึกษาแก่เลขาธิการสหประชาชาติว่าด้วยเรื่องรายงานเศรษฐกิจของโลก แสดงถึงพระปรีชาสามารถด้านเศรษฐกิจและการคลัง นำเกียรติยศมาสู่ประเทศไทยอย่างยิ่ง

ในราชการเนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยได้ทรงสนองพระเดชพระคุณด้วยความซื่อตรงและจงรักภักดีตลอดมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาเป็น **พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย** และได้ทรงแต่งตั้งเป็นองคมนตรี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕ อีกทั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหภาพพม่าในพุทธศักราช ๒๕๐๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้โดยเสด็จในฐานะองคมนตรี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทรงได้รับ มี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก มหาวชิรมงกุฎ

เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๕ ชั้น ๔
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๗ ชั้น ๓
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๙ ชั้น ๑

พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยทรงเสกสมรสกับหม่อมราชวงศ์ชวลิต สนิทวงศ์ มีโอรส คือ หม่อมราชวงศ์ไชยวัฒน์ ไชยันต์ และหม่อมราชวงศ์พัฒนไชย ไชยันต์ ครั้นหม่อมราชวงศ์ชวลิต ถึงแก่กรรมเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๒ ได้ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าพัฒน์คณนา กิติยากร มีธิดา คือหม่อมราชวงศ์กิติวัฒนา ปกมนตรี พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยประชวรด้วยโรคพระหทัย สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓ สิริพระชันษา ๖๑ ปี ๓ เดือน ๒๔ วัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่าพระองค์เจ้าวิวัฒนไชยสิ้นพระชนม์ในคืนวันเดียวกันขณะประทับ ณ พระราชวังเคอลูซ (Queluz Palace) กรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกส ด้วยความเศร้าสลดพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง หลังจากมีพระราชดำรัสสรรเสริญคุณความดีแล้ว ได้มีพระราชดำรัสว่า

“ท่าน (พระองค์เจ้าวิวัฒนไชย) ได้ช่วยเหลือฉันมากในการที่มาเยือนต่างประเทศคราวนี้ ท่านก็ได้ทรงทราบแล้วว่าการมาเยือนต่างประเทศคราวนี้เป็นผลสำเร็จและมีผลดีอย่างไรและคงพอพระทัย ฉันคิดว่าขณะสิ้นพระชนม์ท่านคงมีความสุข”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดการพระศพเป็นพิเศษ และได้พระราชทานพระโกศมณฑปเทียบเท่าชั้นพระองค์เจ้าต่างกรม สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานน้ำหลวงสรงพระศพและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในงานพระศพ และได้พระราชทานเพลิงพระศพ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๔ นับเป็นการสูญเสียพระราชวงศ์ผู้ทรงเป็นกำลังสำคัญของชาติพระองค์หนึ่ง

๕ กรกฎาคม ๒๕๕๓

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร

นางสาวเพลินพิศ กำราญ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร เป็นพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับหม่อมเจ้าประสงค์สม บริพัตร (ราชสกุลเดิม ไชยันต์) ประสูติ ณ ตำหนักวังบางขุนพรหม เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๙ เมื่อแรกประสูติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า หม่อมเจ้าสุทธวงษวิจิตร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร ทรงเรียกกันในหมู่พระญาติว่า “องค์กลาง” ทรงมีเจ้าพี่เจ้าน้องร่วมพระมารดา ๘ พระองค์

คือ

๑. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร กรมหมื่นนครสวรรค์-ศักดิพินิต

๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง

๓. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร

๔. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสิฐสบสมัย

๕. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไรรัตนศิริมาน

๖. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทรกานตมณี

๗. พระองค์หญิงน้อง สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังไม่มีพระนาม พระชันษา ๖ เดือน

๘. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรียชาติสุขุมพันธุ์

และทรงมีเจ้าน้องจากหม่อมสมพันธ์บริพัตร ณ อยุธยา อีก ๒ พระองค์ คือ

๑. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอินทุรัตนา

๒. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุขุมาภินันท์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร ทรงศึกษาวิชาการต่างๆ ที่วังบางขุนพรหม ซึ่งสมเด็จพระปิตุจฉา-เจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี สมเด็จพระอัยยิกาของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร ทรงตั้งโรงเรียนประเภทโรงเรียนราษฎร์ขึ้นในวังบางขุน-พรหม เพื่อให้พระนัดดาและพระญาติที่มีชันษาใกล้เคียงกันมาเรียน ทรงวางแผนและควบคุมการเรียนด้วยพระองค์เอง ทั้งภาคภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ทรงจัดหาครูคนไทยมาสอนครู คนแรกคือ ครูทิม อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนสตรีวิทยา ส่วนครูต่างชาติมีชาวเยอรมัน ชาวอังกฤษ และภรรยาของอาจารย์ที่สอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนสวนกุหลาบ และโรงเรียนมหาดเล็กหลวง วิชาที่เรียน มีเลข ประ-วัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และโคลงกลอน หนังสือเรียนทั้งหมดสั่งมาจากต่างประเทศและเรียนเป็นภาษาอังกฤษ ส่วนภาษาไทยมีครูสอนเพิ่มด้วย นอกจากความรู้ทางวิชาการแล้ว ยังเรียนเกี่ยวกับการเย็บปักถักร้อย การเรียนในวังบางขุนพรหมมีระ-เบียบมาก จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและเรียกกันว่า **บางขุนพรหม ยูนิเวอร์ซิตี้** พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงเห็น

ขำในคำนี้ จึงทรงเรียกตามจนติดพระโอษฐ์ ว่า พวกยูนิเวอร์ซิตี้ โรงเรียนในวังบางขุนพรหมเปิดสอนอยู่จนกลางปี ๒๔๗๕ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ โรงเรียนจึงเลิกไป

ภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าว พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร ได้ตามเสด็จพระบิดาคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระประยูรญาติไปประทับ ณ เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งขณะนั้นอยู่ในความปกครองของประเทศเนเธอร์แลนด์ ราชสกุลบริพัตรได้ประสบความทุกข์ยากหลายอย่าง จนกระทั่งเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทหารญี่ปุ่นได้บุกประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชีย ราชสกุลบริพัตรก็ได้รับความเดือดร้อนเพิ่มขึ้น จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ประชวรด้วยโรคพระหทัยและโรคไตพิการ ในขณะที่ประเทศอินโดนีเซียอยู่ในอำนาจญี่ปุ่น สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๗ สิริพระชันษา ๖๓ ปี

หลังจากสงครามโลกสงบลงแล้ว ราชสกุลบริพัตรได้ทยอยกลับประเทศไทย ส่วนพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร และหม่อมเจ้าประสงค์สม บริพัตร พระมารดา ได้เสด็จกลับมาเป็นชุดสุดท้าย เนื่องจากหม่อมเจ้าประสงค์สม บริพัตร ประชวรมีพระอาการอ่อนเพลีย ยังไม่เหมาะกับการเดินทางในครั้งก่อนๆ เมื่อเสด็จกลับถึงประเทศไทย ได้เสด็จไปประทับ ณ สำนักงานบริพัตร ถนนตะนาว เป็นเวลา ๕ ปี ก่อนที่จะจัดหาที่ประทับเป็นการถาวร

พระธิดาทั้งห้าพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับหม่อมเจ้าประสงค์สม บริพัตร ทรงแต่งกลอนเก่งทุกพระองค์ และรับสั่งได้หลายภาษา โดยเฉพาะพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตรนั้น ในระหว่างที่ตามเสด็จพระบิดาไปประทับที่ประเทศอินโดนีเซีย ทรงเรียนภาษาดัชท์และภาษาท้องถิ่นจนทรงพูดและเขียนได้ งานด้านการแต่งหนังสือ ทรงเคยแต่งเรื่องสั้นไปลงนิตยสารสตรีสารสมัยแรกตั้ง ทรงใช้นามปากกาว่า *นุ่มนวล* ซึ่งนำมาจากพระอาการตั้งแต่ทรงพระเยาว์ที่ไม่ทรงแข็งแรงประชวร

บ่อยๆ ไม่ค่อยได้ออกไปทรงวิ่งเล่น หรือตามเสด็จพระบิดาพระมารดาไปไหนๆ เช่นเจ้าพี่เจ้าน้อง มักจะประทับแต่ในห้องบรรทม พระมารดาต้องคอยปฐมพยาบาลดูแลอย่างใกล้ชิด การที่ไม่ค่อยได้ออกกำลังกายทำให้กล้ามเนื้อไม่แข็งแรง พระฉวีจะนุ่มๆ พระมารดาจึงทรงเรียกว่า*แม่นุ่ม* และทรงเคยส่งบทกลอนเข้าประกวดของบริษัทน้ำอัดลม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๒ ได้รับรางวัลเป็นน้ำอัดลม ๔ โหล เป็นคำกลอน ที่ใช้ถ้อยคำส่งเสริมให้ประพฤติตนเป็นคนดี ยึดมั่นในคุณธรรม รักชาติ และพระมหากษัตริย์ ดังนี้

อันคนดีที่ไทยใฝ่ประสงค์
เพื่อเสริมส่งชาติไทยให้ก้าวหน้า
นำประเทศสวัสดิ์วัฒนา
คือคนกล้า จิตต์ซื่อ ถือสัตย์ธรรม
ไม่รู้เกรงอิทธิพลคนชั่ว
ไม่รู้กลัวอุปสรรคมักบากบั่น
ไม่ถือพวกเป็นใหญ่ไม่โกงกัน
ไม่คิดฝันแต่จะเข้ากระเป๋าตน
ไม่คิดคดทรยศไม่ปดโป้
ไม่คุยโวเปล่าไป งานไร้ผล
รักชาติ รักกษัตริย์ รัฐมณฑล
มุ่งขวายขวนช่วยราษฎร์ ปราศทุกข์ภัย
ทั้งต้องมีวิชชาสามารถล้ำ
เที่ยงธรรม ปัญญาดี มีพริบไหว
มีมานะไม่ย่อท้อฤทัย
โอ้เศร้าใจ คนเช่นนี้ มีน้อยเอย

พุทธศักราช ๒๕๐๓ ทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง *ยอดลิง* กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมสำหรับนักเรียนชั้นประถม เรื่องนี้ทรงแปลและทรงแต่งเป็นนิทานคำกลอนที่มีเนื้อหาสนุกสนาน แสดงให้เห็นธรรมชาติของสัตว์ที่มีความฉลาดและซุกซน

พุทธศักราช ๒๕๐๕ ทรงแต่งเนื้อเพลงประกอบทำนองเพลงกราวกีฬา ให้เป็นเพลงประจำโรงเรียนอนุบาลจุไรรัตน ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไรรัตนศิริมาน ซึ่งมีเนื้อร้องว่า

เรานักเรียนจุไรรัตนหัดเขียนอ่าน
อนุบาลสอนเราให้เคล่าคล่อง
การพูดจาท่าทีมีทำนอง
ล้วนถูกต้องตามสมัยไทยนิยม
(สร้อย)
โรงเรียน โรงเรียน โรงเรียนจุไรรัตน ฮ้าไฮ้ ฮ้าไฮ้
โรงเรียน โรงเรียน โรงเรียนจุไรรัตน
เครื่องเรียนสารพัด ของเล่นก็อุดม
เรานักเรียนรื่นรมย์
ต่างทำตัวให้น่าชม ตะ ล้ะ ล้า

- - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - -

ฯลฯ

นอกจากผลงานด้านการประพันธ์แล้ว พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร ยังทรงชำนาญงานฝีมือ โดยเฉพาะแทัตติ้ง ทำดอกไม้แห้งประดิษฐ์ และทรงชำนาญในการทำดอกไม้แห้ง ทรงเคยรับพระราชเสาวนีย์จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ องค์สภานายิกา สภากาชาดไทย ให้ทรงจัดช่อดอกกล้วยไม้สำหรับร้านสมเด็จในงานกาชาดเพื่อหาทุนให้สภากาชาดเป็นประจำติดต่อกันหลายปี แล้วยังถวายเงินสมทบกองทุนการกุศลสมเด็จย่าแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประทานทรัพย์บำรุงสภากาชาดไทย และประทานทุนการศึกษาแก่นักเรียนแพทย์ด้วย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่างๆ คือ ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ปถมาภรณ์ช้างเผือก มหาวชิรมงกุฎ และเหรียญรัตนาภรณ์ ภ.ป.ร. ๓

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษวิจิตร เสด็จไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานพระราชพิธีเป็นประจำ ในฐานะพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายใน จนกระทั่งเมื่อมีพระชันษามากขึ้น จึงไม่ค่อยได้เสด็จงานพระราชพิธีต่างๆ ต่อมาเริ่มประชวรด้วยโรคทางเดินหายใจ เสด็จเข้ารับการรักษาพยาบาลหลายครั้ง สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๔๖ ด้วยโรคชรา สิริพระชันษา ๙๕ ปี ๑๑ เดือน ได้รับพระราชทานเพลิงพระศพ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

๒๖ ตุลาคม ๒๕๕๓

หมวด พระสงฆ์

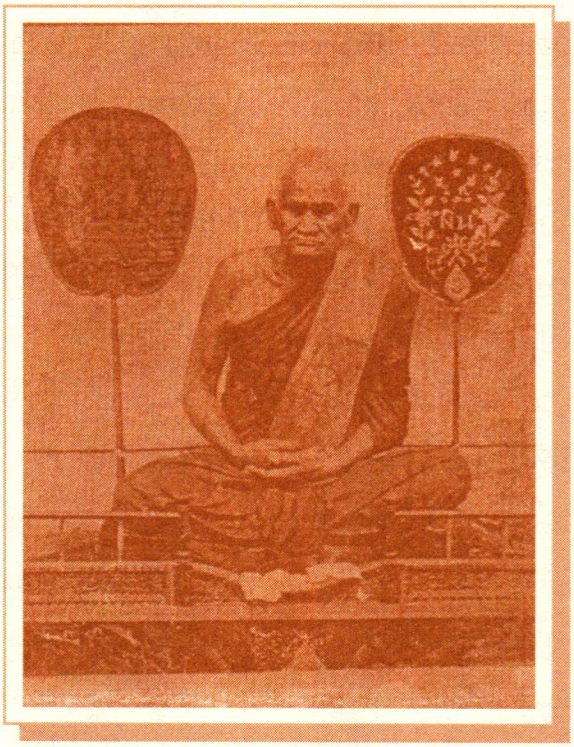

หลวงพ่อเงิน บ้านบางคลาน อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร พระภิกษุผู้แก่กล้าทางวิทยาคม

นางจารุดี ผลโลประการ

พระภิกษุผู้ทรงศีล มีสมาธิจิตอันแน่วแน่มั่นคงเชี่ยวชาญและแก่กล้าทางวิทยาคมจนกิตติศัพท์ขจรขจายไปทั่วทุกภาคของประเทศ วัตถุมงคลของท่านเป็นที่นิยมชมชอบของผู้คนตั้งแต่ยุคสมัยของท่านมาจนถึงปัจจุบัน ต่างปรารถนาที่จะได้ไว้ครอบครองเพื่อความเจริญรุ่งเรืองและแคล้วคลาดจากภัยพิบัติทั้งปวง พระภิกษุรูปดังกล่าวได้แก่ พระภิกษุเงิน หรือที่คนทั่วไปเรียกท่านว่า**หลวงพ่อเงินแห่งบ้านบางคลาน** ตำบลบางคลาน อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร

กำเนิด

หลวงพ่อเงิน ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๕๑ ตรงกับวันศุกร์ เดือนสิบ ปีมะโรง ที่บ้านบางคลาน ตำบลบางคลาน อำเภอบางคลาน (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอโพทะเล) จังหวัดพิจิตร บิดาของท่านชื่อ อู๋ เป็นชาวบ้านบางคลาน มารดาชื่อ ฟัก เป็นชาวบ้านแสนตอ จังหวัดกำแพงเพชร ท่านมีพี่น้องร่วมสายโลหิตทั้งสิ้น ๖ คน เป็นชาย ๔ คน หญิง ๒ คน ท่านเป็นคนที่ ๔

วัยเยาว์-บรรพชา-อุปสมบท

พุทธศักราช ๒๓๕๖ เมื่อหลวงพ่อเงินอายุได้ ๕ ขวบ ลุงของท่านชื่อนายช่วงได้พาท่านไปอยู่กรุงเทพฯ เมื่อเติบโตจนถึงวัยเล่าเรียน นายช่วงก็ได้นำท่านไปฝากไว้ที่วัดตองปุ (วัดชนะสงคราม) เพื่อศึกษาเล่าเรียน จนพุทธศักราช ๒๓๖๓ เมื่อหลวงพ่อเงินอายุได้ ๑๒ ปี ท่านก็ได้บรรพชาเป็นสามเณรและเมื่ออายุครบอุปสมบท ท่านก็ได้อุปสมบทที่วัดชนะสงคราม ได้ฉายาว่า **พุทธโชติ** หลวงพ่อเงินจำพรรษาอยู่ที่วัดชนะสงคราม ๓ พรรษา เพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

ขณะจำพรรษาอยู่ที่วัดชนะสงคราม ท่านได้ไปถวายตัวเป็นศิษย์ศึกษาทางวิปัสสนาธุระ ตลอดจนศิลปวิทยาคมทางเมตตามหานิยมและคงกระพันชาตรีจากสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม จนเป็นที่พอใจแล้วก็กลับไปจำพรรษาที่วัดคงคาราม (บางคลานใต้) บ้านบางคลาน บ้านเกิดของท่านเป็นเวลา ๑ พรรษา

สู่วัดวังตะโก

เจ้าอาวาสวัดคงคารามเป็นผู้ชอบเทศน์แหล่และซ้อมเทศน์แหล่อยู่เสมอ ทำให้เกิดเสียงดัง หลวงพ่อเงินชอบความสงบท่านจึงย้ายออกจากวัดคงคารามไปยังหมู่บ้านวังตะโก ซึ่งอยู่ลึกไปทางลำน้ำแควพิจิตร (เก่า) ท่านได้หักกิ่งโพธิ์ไปด้วย ๓ กิ่งปักลงบริเวณป่าตะโก และอธิษฐานว่าหากท่านได้มาสร้างวัด ณ ที่นี้ และเจริญรุ่งเรืองต่อไปในภายภาคหน้าแล้ว ขอให้โพธิ์ทั้ง ๓ กิ่งเจริญงอกงาม ซึ่งต่อมาทุกอย่างก็เป็นไปตามคำอธิษฐานของท่าน กุฏิ วิหาร พระอุโบสถ และเสนาสนะภายในวัดเสร็จสมบูรณ์ครบถ้วน และต้นโพธิ์ก็เจริญงอกงามดี ประชาชนได้ให้ความเคารพนับถือหลวงพ่อเงินเป็นอย่างมาก มาหาท่านเพื่อถวายตัวเป็นศิษย์บ้าง มาขอเครื่องรางของขลังบ้าง มาขอให้ท่าน

รักษาโรคภัยไข้เจ็บบ้าง หลวงพ่อได้ให้ความเมตตาต่อทุกคนโดยทั่วหน้ากัน เฉพาะพวกชาวเรือที่ขึ้น-ล่องไปมาได้พากันมาจอดเรือที่หน้าวัดวังตะโกเป็นประจำ เพื่อขอพรหลวงพ่อและอาบน้ำมนต์ของหลวงพ่อ กล่าวกันว่าน้ำมนต์ของหลวงพ่อซึ่งประชาชนเอามาอาบได้ไหลลงสู่ลำน้ำแควพิจิตร (เก่า) ไม่ขาดสาย

พระเครื่องรูปหล่อลอยองค์และเหรียญหลวงพ่อเงินวัดวังตะโก

เมื่อประชาชนมีความศรัทธาในหลวงพ่อมากขึ้นๆ หลวงพ่อจึงให้สร้างรูปหล่อลอยองค์ท่านเป็นครั้งแรก เนื้อทองเหลืองผิวขรุขระไม่เรียบร้อย ซึ่งภาษาชาวบ้านเรียกว่าพิมพ์ขี้ตา คณะกรรมการวัดให้เช่าบูชาองค์ละ ๑ บาท

ต่อมาได้มีการสร้างรูปหล่อลอยองค์หลวงพ่อเป็นครั้งที่ ๒ โดยช่างได้แก้ไขพิมพ์ให้สวยงามขึ้น เรียกว่าพิมพ์นิยมหรือพิมพ์เบ้าทุบ

รูปหล่อหลวงพ่อเงินพิมพ์ขี้ตาและพิมพ์นิยมได้มีการจำหน่ายจ่ายแจกแก่ผู้ที่เคารพเลื่อมใสหลวงพ่อ เป็นที่นิยมชมชอบสำหรับผู้ชาย แต่ผู้หญิงและเด็กไม่ค่อยมีโอกาสได้ใช้ คณะกรรมการวัดจึงได้สร้างพระขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๓ เป็นเหรียญหล่อไข่ปลาเรียกว่าจอบใหญ่ และเหรียญหล่อจอบเล็ก เพื่อให้ผู้หญิงและเด็กได้มีโอกาสเช่าบูชาติดตัวไปได้ ซึ่งปรากฏว่าเหรียญไข่ปลาและเหรียญจอบเล็กได้รับความนิยมสูงกว่าพระรูปลอยองค์ เพราะเหรียญทั้ง ๒ ชนิดนี้มีห่วงอยู่ในตัว เมื่อเช่าและรับจากหลวงพ่อมาแล้วก็คล้องคอได้เลย

รูปหล่อหลวงพ่อเงินที่วัดวังตะโกจะเป็นพิมพ์ใดก็ตาม เมื่อมีผู้เช่าจนหมดแล้วก็จะจัดสร้างใหม่ ในงานประจำปีที่มีการแข่งเรือ ปิดทองไหว้พระในเดือน ๑๑ สำหรับให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาหลวงพ่อจากทุกอำเภอในจังหวัดพิจิตรและจังหวัดใกล้เคียงที่มาเที่ยวงานวัดวังตะโก ได้เช่าไว้บูชาตามคำเรียกร้อง

นอกจากนั้นยังมีการสร้างรูปหล่อหลวงพ่อเงินเป็นกรณีพิเศษ คือ พ่อค้าประชาชนที่เคารพนับถือหลวงพ่อจะมาขออนุญาตหลวงพ่อหล่อรูปเหมือน โดยนำช่างไปดำเนินการหล่อที่วัดวังตะโก หรือหล่อไปจากกรุงเทพฯ ก็มี แล้วนำไปมอบหลวงพ่อเมตตาปลุกเสกให้ มีทั้งเนื้อทองคำ เงิน สำริด ทองเหลือง ทองแดง และตะกั่ว ซึ่งส่วนมากจะเป็นพวกชาวเรือที่นำข้าวขึ้น-ล่องไปขายที่กรุงเทพฯ และมาจอดเรือที่หน้าวัดเป็นประจำขออนุญาตหลวง

พ่อนำเบ้าและพิมพ์พระไปให้ช่างที่กรุงเทพฯ หล่อ แล้วจึงนำกลับมาให้หลวงพ่อปลุกเสกให้

ปัจจัยที่ได้รับจากวัตถุมงคลและเงินบริจาคทำให้หลวงพ่อได้นำมาพัฒนาวัดจนเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว วัดวังตะโก บ้านบางคลาน ตำบลบางคลาน อำเภอบางคลาน จังหวัดพิจิตร ต่อมาได้ชื่อว่า**วัดหิรัญญาราม** ตามชื่อหลวงพ่อเงิน (หิรัญ คือ เงิน) และอำเภอบางคลานได้เปลี่ยนเป็นชื่ออำเภอโพทะเลมาจนปัจจุบัน

บูรณปฏิสังขรณ์วัดท้ายน้ำ-จำพรรษา-หล่อรูป

นอกจากวัดวังตะโกซึ่งหลวงพ่อเงินได้มาสร้างและจำพรรษาอยู่แล้ว ยังมีวัดท้ายน้ำอีกวัดหนึ่ง ซึ่งท่านได้มาบูรณปฏิสังขรณ์ ก่อสร้างกุฏิ ศาลา พระวิหาร และพระอุโบสถจนเจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกับวัดวังตะโก หลวงพ่อเงินได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดท้ายน้ำเป็นระยะเวลาพอๆ กันกับที่วัดวังตะโก

ขณะที่หลวงพ่อมาจำพรรษาที่วัดท้ายน้ำ ประชาชนก็ยังมาหาท่านเช่นเดียวกับเมื่อท่านอยู่วัดวังตะโก และคณะกรรมการวัดก็ให้ช่างหล่อรูปของท่านขึ้นที่วัดท้ายน้ำเหมือนกับที่วัดวังตะโกทุกๆ พิมพ์ เพื่อจำหน่ายจ่ายแจกแก่ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาท่านและนำปัจจัยมาพัฒนาวัด

วัตถุมงคลหลวงพ่อเงินยังได้มีการจัดสร้างขึ้นโดยพระอาจารย์และกรรมการจากวัดต่างๆ ในจังหวัดพิจิตรอีก ๕ วัด คือ วัดหลวง วัดขวาง วัดห้วยเขน วัดบางมูลนาก และวัดคงคาราม รวมแล้วจึงมีวัดในจังหวัดพิจิตรที่สร้างวัตถุมงคลหลวงพ่อเงินไว้ถึง ๗ วัด

รูปหล่อจำลองประจำวัด

ขณะหลวงพ่อเงินยังมีชีวิตอยู่ ประชาชนได้ร่วมใจให้ช่างหล่อรูปจำลองของท่านไว้ ๒ องค์ ประจำอยู่ที่วัดวังตะโก หรือวัดหิรัญญาราม ๑ องค์ และที่วัดท้ายน้ำ ๑ องค์ ซึ่งยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

สถิตมั่นคงด้วยความรู้คู่ความดี

หลวงพ่อเงิน ท่านมีพลังจิตที่เข้มแข็งจึงเสริมสร้างอิทธิวิธีทางศิลปวิทยาคม เมตตามหานิยม แคล้วคลาดและคงกระพันชาตรี ที่ท่านได้เรียนรู้มาตั้งแต่บวชอยู่วัดชนะสงคราม จนแกร่งกล้ายิ่งขึ้นๆ ทั้งท่านยังมีความรู้ทางแพทย์แผนโบราณ ท่านจึงเป็นที่พึ่งของประชาชนทั่วหน้า ท่านสร้างวัตถุมงคลเพื่อความเจริญรุ่งเรือง แคล้วคลาดจากภัยพิบัติ มีเมตตามหานิยม และคงกระพันชาตรี รักษาคนเจ็บไข้ให้

หายจากโรคภัยไข้เจ็บที่มาเบียดเบียน โดยยาจากตำราแพทย์แผนโบราณของท่าน (ซึ่งกล่าวว่าขณะนี้สมุดข่อยตำรายาของท่านยังคงเก็บรักษาไว้ที่วัดวังตะโก) และจากน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่ท่านปลุกเสกและรดให้เพื่อเป็นกำลังใจ

ประชาชนมากมายได้มาปวารณาตัวเป็นศิษย์ของท่าน ทั้งด้วยความเคารพนับถือและเพื่อศึกษาทางวิปัสสนาธุระ ศิษย์สำคัญ ๒ องค์ที่มาขอศึกษาด้านวิปัสสนากับท่านองค์หนึ่ง คือ *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส* ซึ่งได้เสด็จมาประทับที่วัดวังตะโกหลายวัน อีกองค์หนึ่งคือ *พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์* ซึ่งสนพระทัยในเรื่องเวทมนตร์คาถาและมีความรู้ในเรื่องวิทยาคมอยู่พอตัวก่อนแล้ว ด้วยท่านเป็นศิษย์ของหลวงปู่ศุข วัดปากคลองมะขามเฒ่า จังหวัดชัยนาท เกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังอีกรูปหนึ่งซึ่งเป็นเพื่อนกับหลวงพ่อเงิน ได้แนะนำและบอกหนทางให้กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ไปหาหลวงพ่อเงิน ดังที่ท่านได้ทูลว่า *"ถ้าจะดูของดีๆ แปลกๆ นอกเหนือจากของฉันแล้วก็เห็นจะมีเกลอกันกับฉันอีกองค์หนึ่งเคยศึกษามาจากอาจารย์เดียวกัน คือท่านเงินอยู่บางคลานโพธิ์ทะเล เมืองพิจิตร หากจะไปหาก็จงบอกว่าฉันแนะทางมาเถิด"*

หลวงพ่อเงินได้ใช้ความรู้ทางวิปัสสนาธุระ และความรู้ทางแพทย์แผนโบราณปัดเป่าทุกข์โศกโรคภัยแก่ประชาชนทั่วหน้าโดยเมตตา ด้วยวิธีการทั้งทางตรงและทางอ้อมมาตลอดเวลายาวนาน ผู้คนในสมัยของท่านจึงเคารพบูชาท่านประหนึ่งเทพเจ้า กิตติศัพท์ความดี ความเก่งกล้าและความศักดิ์สิทธิ์ของท่านได้ขจรขจายไปทั่ว และยังดำรงอยู่อย่างไม่สูญสิ้นตราบจนปัจจุบัน

มรณภาพ

หลวงพ่อเงินมรณภาพด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๒ สิริอายุได้ ๑๑๑ ปี พรรษา ๙๐ การที่ท่านมีอายุยืนยาวกว่า ๑๐๐ ปี ก็น่าจะเนื่องมาจากท่านมีสุขภาพจิตดี จากกรรมดีในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสุขภาพกายดีจากยาแพทย์แผนโบราณอันทรงคุณค่าของท่านนั้นเอง

ตุลาคม ๒๕๕๓

พระญาณสิทธาจารย์ (หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร) ภิกษุผู้ถึง “ธรรมะ” ด้วย “มรณานุสติ”

นางจารุดี ผโลประการ

“ตั้งแต่ยังเด็กแล้ว เมื่อได้เห็นหรือได้ข่าวคนตายมันให้สะดุ้งใจ ทุกครั้งกลัวว่าเราจะตายเสียก่อนได้ออกบวช

“มรณกรรมฐานนี้เป็นยอดกรรมฐาน คนเราเมื่ออาศัยความประมาทมัวเมา ไม่ได้มองเห็นภัยอันตรายจะมาถึงตน คิดเอาเอง หมายเอาเองว่าเราคงไม่เป็นไร ง่ายๆ เราสบายดีอยู่ เรายังเด็กยังหนุ่มอยู่ ความตายคงไม่กล้ำกรายได้ง่ายๆ อันนี้เป็นความประมาท มัวเมา

ถ้ามองเห็นความตายทุกลมหายใจเข้าออก สบายไปเลย กูก็จะตาย สูก็จะตาย จะมากังวลวุ่นวายกันทำไม”

ข้อความข้างต้น เป็นคำบอกเล่าและคำสอนของพระญาณสิทธาจารย์หรือ **หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร แห่งวัดถ้ำผา-**

ปล่อง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแสดงถึงความสะดุ้งกลัวต่อความตายของท่านที่ทำให้เกิดมรณานุสติขึ้นในใจ และทำให้ท่านได้บรรพชาและอุปสมบทใช้ชีวิตอยู่ในเพศบรรพชิตเพื่อแสวงหาความพ้นทุกข์ ทั้งท่านยังได้ใช้อุบายธรรมคือมรณานุสตินี้อบรมลูกศิษย์ลูกหาอยู่เป็นประจำเพื่อให้ได้บรรลุถึงธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ด้วย

กำเนิดและชีวิตในวัยเยาว์

หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๒ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีระกา เวลาประมาณ ๒๑.๐๐ นาฬิกา ที่บ้านบัว ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร บิดาชื่อ นายสาน วงศ์เข็มมา มารดาชื่อ นางสิงห์คำ วงศ์เข็มมา ท่านมีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวมทั้งสิ้น ๑๐ คนท่านเป็นคนที่ ๕

หลวงปู่สิม มีประวัติการเกิดที่น่าสนใจ คือในคืนที่ท่านเกิด เวลาประมาณ ๑๙.๐๐ นาฬิกา โยมมารดาของท่านเคลิ้มหลับไป และได้ฝันเห็นพระสงฆ์รูปหนึ่งมีรัศมีกายสุกสว่างแลดูเย็นตาเย็นใจ ลอยลงมาจากท้องฟ้าสู่กระต๊อบกลางทุ่งนาของนาง ต่อมาเวลาประมาณ ๒๑.๐๐ นาฬิกา นางสิงห์คำก็ให้กำเนิดเด็กชายน้อยผิวขาวสะอาด จากนิมิตที่นางเล่าให้สามีฟัง นายสานผู้เป็นโยมบิดา จึงตั้งชื่อลูกชายคนนี้ว่า “สิม” ซึ่งภาษาอีสานหมายถึงโบสถ์ เป็นการบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาหลวงปู่สิมก็ได้บวชในพระพุทธศาสนาด้วยความตั้งใจของท่านที่เกิดความสะดุ้งกลัวต่อความตาย ได้ปฏิบัติสมณธรรมและใช้ชีวิตที่ขาวสะอาดหมดจดไปจนตลอดชั่วอายุขัย

การบรรพชาและอุปสมบท

เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี หลวงปู่สิม ได้ขอบิดามารดาบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดศรีรัตนาราม ซึ่งเป็นวัดมหานิกายที่บ้านบัวนั้นเอง

ต่อมากองทัพธรรมของพระอาจารย์มั่นภูริทตฺโต ได้เดินธุดงค์จากจังหวัดหนองคายมาเผยแผ่ธรรมะแก่ประชาชน เมื่อมาถึงวัดศรีสงคราม จังหวัดนครพนม สามเณรสิมได้มีโอกาสเดินทางไปฟังธรรม ทั้งจากพระอาจารย์ใหญ่คือ*หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม และพระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล* สามเณรสิมเฝ้าสังเกตวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์

พระญาณสิทธาจารย์ (พระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร) สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ทั้ง ๓ ท่านเกิดความเลื่อมใสอย่างมาก จึงตัดสินใจขอถวายตัวเป็นศิษย์พระอาจารย์มั่น และได้ขอญัตติใหม่เป็นธรรมยุติกนิกาย แต่ขณะนั้นยังไม่มีโบสถ์ของวัดฝ่ายธรรมยุต ในละแวกนั้น การประกอบพิธีกรรมจึงต้องกระทำที่โบสถ์น้ำ ซึ่งทำจากเรือ ๒ ลำ วางเป็นโป๊ะลอยคู่กัน เอาแผ่นไม้ปูตรึงเป็นพื้น ไม่มีหลังคาสมมติเป็นโบสถ์ พระอาจารย์มั่น เป็นประธาน พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ กระทำที่วัดป่าบ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม จากนั้นสามเณรสิมก็ติดตามพระอาจารย์มั่นไปจำพรรษาที่วัดบ้านข่า ตำบลบ้านข่า อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

เมื่ออายุครบบวช หลวงปู่สิมได้อุปสมบทที่วัดศรีจันทราวาส ตำบลพระลับ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒ ได้รับฉายาว่า *พุทฺธาจาโร* จากนั้นท่านได้เดินทางติดตามพระอาจารย์ของท่านคือพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ไปจำพรรษาที่วัดป่าบ้านเหล่างา (ปัจจุบันคือวัดป่าวิเวกธรรม) อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นวัดอยู่ในเขตป่าช้า (บริเวณโรงพยาบาลขอนแก่นในปัจจุบัน) ที่พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม และพระอาจารย์ปิ่น ปญฺญาพโล จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นสำนักอบรมกรรมฐานแก่ญาติโยมชาวขอนแก่น

การปฏิบัติสมณธรรม

หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่า *"โสสานิ กังคะ"* คือไปเยี่ยมป่าช้าเป็นธุดงควัตร ที่วัดป่าบ้านเหล่างานี้ ท่านได้ปฏิบัติธรรมใกล้ชิดกับพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม เป็นเวลา ๓-๔ ปี และได้มีโอกาสมักคุ้นกับพระกรรมฐานสำคัญ ๆ

หลายองค์ เช่น หลวงปู่เทสก์ เทสฺรสี หลวงปู่ขาว อนาลโย พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เป็นต้น

หลวงปู่สิมได้พิจารณาอสุภกรรมฐานจากซากศพตามที่ได้รับคำสอนจากพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ท่านเล่าประสบการณ์จากการพิจารณานี้ว่า *"นี่แหละร่างกายนั้นพระพุทธองค์จึงทรงสอนให้กำหนดเป็นอสุภกรรมฐาน อย่าไปเห็นว่ารูปไม่ว่ารูปหญิงรูปชาย ให้เข้าใจว่าเป็นอันเดียวกัน ไม่มีใครสวยใครงามกว่ากัน"*

"สมมติโลกว่าสวยว่างาม สมมติธรรมมันไม่สวยงาม อสุภ มรณ ทั้งนั้น ถึงมันจะยังไม่ตายตอนเด็กตอนหนุ่มก็เถอะไม่นานละ เดี๋ยวมันก็ทยอยตายไปทีละคนสองคน หมดไป สิ้นไป ไม่เหลือ"

การศึกษาพระธรรมวินัย

ในพุทธศักราช ๒๔๗๙ (พรรษาที่ ๘) สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ ได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ที่วัดจักราช สมเด็จฯ ได้เห็นจริยวัตรของหลวงปู่สิมขณะทำหน้าที่อุปัฏฐากรับใช้ เกิดความชื่นชอบจึงเอ่ยปากขอกับพระอาจารย์สิงห์ว่า *"พระองค์นี้มีลักษณะเป็นผู้มีบุญบารมีขอไปอยู่ด้วยจะขัดข้องหรือไม่"* พระอาจารย์สิงห์ไม่ขัดข้องเห็นว่าจะเป็นบุญวาสนาแก่หลวงปู่สิมที่จะได้มีโอกาสใกล้ชิดพระเถระผู้ใหญ่ และยังจะได้มีโอกาสศึกษาพระธรรมวินัยให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วย

หลวงปู่สิมจึงได้เดินทางมาที่วัดบรมนิวาสกับสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เพื่อจำพรรษาและศึกษาพระธรรมวินัย ท่านได้รับความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัยมากขึ้น พร้อมกันนั้นท่านก็ได้อบรมสั่งสอนการปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระธุดงค์กรรมฐานแก่พระเณรจำนวนมากที่มารับการฝึกฝนอบรมจากหลวงปู่ด้วย

ธุดงควัตรและการสร้างวัด

พุทธศักราช ๒๔๘๐ เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ได้ขออนุญาตสมเด็จพระมหาวีรวงศ์เดินทางธุดงค์กลับบ้านบัว จังหวัดสกลนคร เพื่อโปรดญาติโยมตามที่ได้อาราธนาไว้

หลวงปู่ประสงค์จะให้มีวัดป่าธรรมยุติกนิกายเป็นวัดแรกในบ้านบัว จึงได้ปรารภกับญาติโยม ซึ่งญาติโยมก็ได้สนองตอบความต้องการของหลวงปู่อย่างกระตือรือร้นและเต็มอกเต็มใจ โยมอาได้ถวายที่ดินให้หลวงปู่สร้างสำนักสงฆ์ขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๘๐ และได้พัฒนาเป็น **"วัดสันติสังฆา-**

ราม" ซึ่งในเวลาต่อมาได้เกิดวัดและสำนักสงฆ์สาขาวัดสันติสังฆารามอีก ๙ แห่ง

วัดสันติสังฆารามบ้านบัว จังหวัดสกลนครนี้ หลวงปู่ได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างพระอุโบสถตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๘ จนแล้วเสร็จ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงฝังลูกนิมิต เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๓ ในโอกาสเดียวกับงานอายุ ๗๑ ปี ของหลวงปู่

หลวงปู่สิมได้ธุดงค์ไปพักจำพรรษาที่วัดป่าและสำนักสงฆ์ในหลายจังหวัด เช่น ที่วัดป่าสระคงคา อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่สำนักสงฆ์หมู่บ้านแม่ดอย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ (ต่อมาพัฒนาเป็นวัดชื่อวัดป่าอาจารย์มั่น ซึ่ง ณ ที่นี้ หลวงปู่ได้พบพระอาจารย์มั่น ได้รับคำแนะนำเพิ่มเติมจนการปฏิบัติธรรมของหลวงปู่ก้าวหน้าขึ้นมาก) ที่วัดโรงธรรมสามัคคี อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นสำนักชั่วคราว ที่วัดโรงธรรมสามัคคีนี้ ท่านจำพรรษาอยู่นานถึง ๕ ปี คือตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๓ ถึงพุทธศักราช ๒๔๘๗ จากนั้นท่านได้ย้ายไปจำพรรษาที่ถ้ำผาผัวะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นชาวบ้านกำลังเป็นทุกข์เกี่ยวกับภัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และได้อพยพหลบภัยมาอยู่ที่ถ้ำผาผัวะเป็นจำนวนมาก หลวงปู่ได้ปลุกปลอบใจชาวบ้านด้วยพระสัทธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จนชาวบ้านมีจิตใจชุ่มชื่นขึ้นและมีความหวังในการดำรงชีวิตต่อไป

ในระหว่างออกพรรษาหลวงปู่ได้ธุดงค์ไปบำเพ็ญเพียร ณ สถานที่วิเวกอีกหลายแห่งในจังหวัดเชียงใหม่

เมื่อสงครามโลกสงบลง ชาวเชียงใหม่ซึ่งอพยพหลบภัยไปอยู่ที่ถ้ำผาผัวะ ก็เดินทางกลับคืนถิ่นฐานเดิมในตัวเมืองเชียงใหม่ ศิษย์อาวุโสชาวเชียงใหม่ผู้หนึ่งคือ เจ้าชื่น สิโรรส ได้นิมนต์หลวงปู่มาจำพรรษา ณ ที่พักในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันคือที่ตั้งศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ ที่นี้หลวงปู่ได้ปรารภเรื่องการสร้างวัดขึ้น สานุศิษย์ผู้มีศรัทธาในหลวงปู่จึงเกิดแรงบันดาลใจร่วมกันก่อสร้าง "**วัดสันติธรรม**" ขึ้นที่ตำบลช้างเผือก อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ภายหลังจากพุทธศักราช ๒๔๙๐ คือเมื่อสงครามโลกสงบโดยสิ้นเชิง หลวงปู่ได้อยู่จำพรรษา

ที่วัดนี้ในระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๘-๒๕๐๓ หลังจากเสร็จสิ้นงานศพโยมมารดาซึ่งเสียชีวิตเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๗

ในตอนต้นปี ๒๕๐๖ พระลูกศิษย์ของหลวงปู่ได้ไปพบถ้ำปากเปียงซึ่งอยู่ที่ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ หลวงปู่จึงย้ายไปบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำปากเปียงบ่อยครั้ง เพราะเป็นที่สงบร่มรื่น ต่อมาในฤดูหนาวของปีนั้นเอง ชาวบ้านถ้ำผู้หนึ่งได้นำทางหลวงปู่ปีนป่ายภูเขาไปตามซอกเล็กๆ เพื่อหาถ้ำที่กว้างและอยู่สูงขึ้นไปอีก ตามคำปรารภของหลวงปู่ที่ว่า **"กิเลสจะได้เข้าหายาก"** และได้พบ**ถ้ำผาปล่อง**ซึ่งท่านพอใจมาก และคิดว่าถ้ำนี้จะเป็นบ้านสุดท้ายในการบำเพ็ญภาวนาในชีวิตของท่าน

งานเพื่อพระพุทธศาสนา

ในพุทธศักราช ๒๕๐๔ พระวิสุทธิธรรมรังสี หรือพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร เจ้าอาวาสวัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นศิษย์สายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เช่นกัน ได้มรณภาพ คณะสงฆ์จึงลงมติขอให้หลวงปู่สิมรักษาการเจ้าอาวาสดูแลวัดอโศการามจนถึงพุทธศักราช ๒๕๐๘ และในพุทธศักราช ๒๕๐๙ หลวงปู่ก็ได้รับคำขอร้องให้รักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาสอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งท่านก็ได้รับช่วยงานเป็นเจ้าอาวาสให้วัดนี้ ๑ พรรษา

ธรรมเทศนาบางบทของหลวงปู่

- การภาวนาไม่ใช่เป็นของหนัก เหมือนแบกไม้หามเสา เป็นของเบาที่สุด นึกภาวนาบทใดข้อใด ก็ให้เข้าถึงจิตถึงใจ จนจิตผ่องใสสะอาดตั้งมั่นเที่ยงตรงคงที่อยู่ภายในจิตใจของตน ใจก็สบาย นั่งก็สบาย นอนก็สบาย ยืน ไปมาที่ไหนก็สบาย ทั้งนั้น ในตัวคนเรานี้ เมื่อจิตใจสบาย กายก็พลอยสบายไปด้วย อะไรๆ ทุกอย่างมันก็สบายไปมัน แล้วแต่จิตใจ

- ไม่ต้องไปรอท่าว่า เมื่อถึงวันตาย ข้าพเจ้าจะภาวนาพุทโธเอาให้ได้ อย่างนี้ไม่ได้ เราต้องทำไว้ก่อน เตรียมตัวเตรียมใจไว้ก่อน เดี๋ยวนี้เวลานี้เป็นต้นไป

- ความตายนี้ไม่มีใครหลบหลีกได้ ท่านให้นึกให้น้อมให้ได้ว่าทุกลมหายใจเข้าไป ก็เตือนใจของตนให้นึกว่า นี่ถ้าลมหายใจนี้เข้าไปแล้วออกมาไม่ได้ เกิดติดขัด คนเราก็ตายได้ แม้ลมหายใจออกไปแล้ว เกิดอะไรขัดขึ้นมาสูดลมหายใจเข้ามาไม่ได้ คนเราก็ตายได้

- ให้ทานข้าวของวัตถุภายนอกก็เป็นบุญ แต่ยังไม่ลึกซึ้ง ให้ทำบุญภายในใจ

ให้เป็นบุญอยู่เสมอ ภาวนาพุทโธนึกน้อม เอาคุณพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอยู่ภายในนี่แหละบุญภายใน

- สงบแต่ปาก ใจไม่สงบ ก็ไม่ได้ ใจสงบก็คือว่าเมื่อฟุ้งซ่านรั่วไหลไปที่อื่นก็ให้คอยระวัง นึกน้อมสอนใจของตัวเองด้วยว่า ความเกิดเป็นทุกข์ เกิดมาแล้วก็ทุกข์อย่างนี้แหละ จะไปเอาสุขที่ไหนในโลก ที่ไหนมันก็ทุกข์เท่าๆ กัน เอาสิ่งเหล่านี้มาเตือนใจตนเอง

- ทางพระสอนให้ละชั่วทำความดี แต่ก็ไม่ให้ติดอยู่กับความดี ให้บำเพ็ญจิตให้ยิ่งขึ้นจนถึงไม่คิดดีคิดชั่วจึงจะพ้นจากโลกนี้ไปได้ เพราะแม้คุณความดีจะส่งผลให้เป็นสุขไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็นเทพ อินทร์ พรหมก็ตาม แต่เมื่อกำลังของกุศลกรรมความดีนั้นๆ หมดลง ก็ย่อมต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ทางพระจึงมุ่งสอนให้ภาวนา ทำจิตให้รวมระวังตั้งมั่น ทำจิตให้มีปัญญารู้ความเป็นจริงด้วยตนเอง จนถอดถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นต่างๆ ออกเสีย จึงจะเป็นไปเพื่อความสิ้นภพสิ้นชาติหมดทุกข์หมดยากโดยแท้จริง

งานเพื่อสาธารณประโยชน์

หลวงปู่สิม มีความขยันหมั่นเพียรและตั้งใจมั่นมาแต่ยังเด็ก ขณะยังเป็นสามเณร ทางวัดมีการขุดสระ ท่านได้ช่วยขุดสระ ขุดจนผู้อื่นทิ้งงานไปจนหมด เพราะขุดลงไปลึกถึงกว่า ๑๐ วาแล้วก็ยังไม่มีน้ำ เมื่อพระอุปัชฌาย์ของท่านถามว่า "จะขุดไปถึงไหนกัน" ท่านก็ตอบว่า "ขุดไปจนสุดแผ่นดินนั่นแหละ"

งานสำคัญชิ้นหนึ่งในการพัฒนาชุมชนซึ่งก่อประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชาวบ้านและเกษตรกร คืองานสร้างฝายน้ำล้น ลำน้ำอูน ที่ท่าวังหิน จังหวัดสกลนคร (ซึ่งก็คือบริเวณสำนักสงฆ์เวพุวันสันติวรญาณในปัจจุบัน) โดยในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ภายหลังจากจำพรรษาที่วัดสันติสังฆาราม หลวงปู่ก็ได้รับอาราธนาจากชาวบ้าน ๔ ตำบลใน ๒ อำเภอ ให้เป็นประธานในการสร้างฝายน้ำล้นกั้นลำน้ำอูน งานสร้างฝายน้ำล้นสะท้อนให้เห็นคุณลักษณะของหลวงปู่ว่าเป็นผู้เด็ดเดี่ยว เข้มแข็ง อดทน พูดจริงทำจริง ถือสัจจะมั่นคง เอาใจใส่และรับผิดชอบในภารกิจ เมื่อที่ประชุมปรึกษาหารือกันเสร็จ หลวงปู่ก็ให้เริ่มงานในวันรุ่งขึ้นทีเดียว และทุกวันหลวงปู่ก็จะพาเริ่มงานตั้งแต่ ๐๔.๐๐ นาฬิกา ท่ามกลางอากาศที่หนาวเย็น พอ ๑๐.๐๐ นาฬิกา ท่านจึงพักฉันอาหาร หลังอาหารแล้วก็เริ่มทำงานต่อจนมืดค่ำ พอถึงเวลา ๑๙.๐๐ นาฬิกา หลวงปู่ก็จะพาสวดมนต์และฟังเทศน์ เสร็จแล้วก็เริ่มทิ้งหินลงในคอกไม้ที่สร้างไว้ตลอดแนวฝาย กว่าจะได้จำวัดก็ ๒๒.๐๐ นาฬิกา หรือบางวันงานติดพันจนถึง ๐๑.๐๐ หรือ ๐๒.๐๐ นาฬิกา เป็นดังนี้ตลอดเวลา ๔ เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม จนถึงเดือนพฤษภาคม ๒๕๒๑ จนฝายน้ำล้นสร้างสำเร็จ หลวงปู่จึงกลับไปจำพรรษาที่ถ้ำผาปล่อง

สมณศักดิ์

หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น**พระครูสันติวรญาณ** เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๒ และได้รับพระราชทานพัดยศเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระญาณสิทธาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕

มรณภาพ

หลวงปู่สิมอาพาธด้วยโรคไตมาตลอด นับตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๖ ในพุทธศักราช ๒๕๑๐ ท่านได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสทุกวัดซึ่งท่านดูแลอยู่ และได้ใช้เวลาส่วนใหญ่จำพรรษาอยู่ ณ ถ้ำผาปล่อง

คืนวันที่ ๑๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ พระเณรพร้อมด้วยอุบาสก อุบาสิกา ได้พร้อมใจกันเจริญพระพุทธมนต์ฉลองสมณศักดิ์ "พระญาณสิทธาจารย์" ถวายหลวงปู่ที่ถ้ำผาปล่อง หลังจากการเจริญพระพุทธมนต์ หลวงปู่ได้พาพระเณรและญาติโยมนั่งภาวนาต่อไปจนถึงประมาณ ๒๑.๓๐ นาฬิกา ท่านก็นั่งพักดูบริเวณภายในถ้ำอีกประมาณ ๒๐ นาที จนถึง ๒๒.๐๐ นาฬิกา ท่านจึงกลับเข้ากุฏิที่พักด้านหลังภายในถ้ำผาปล่อง และได้มรณภาพเวลาประมาณ ๐๓.๐๐ นาฬิกา ของวันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ สิริอายุของหลวงปู่ ได้ ๘๒ ปี ๙ เดือน ๑๙ วัน พรรษา ๖๓

หลวงปู่ได้ทำหน้าที่โดยสมบูรณ์ยิ่งทั้งด้านเทศนาธรรมและการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีงาม ซึ่งทุกคนจะยึดถือและปฏิบัติตามได้โดยสนิทใจ มีใจหนักแน่นมั่นคงไม่หวั่นไหวในโลกธรรม หลวงปู่จากไปอย่างผู้ที่พร้อมรับความตายทุกขณะ สมดังที่หลวงปู่ได้พร่ำสอนผู้อื่นอยู่เสมอ

ที่ถ้ำผาปล่อง มีรูปหล่อเหมือนของหลวงปู่ประดิษฐานอยู่ในท่าขัดสมาธิเพชร ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำองค์ของท่าน และมี "เจดีย์แห่งความกตัญญู" ซึ่งคณะศิษย์ได้สร้างถวายให้ใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและเป็นพิพิธภัณฑ์เครื่องอัฐบริขารของ "หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร"

๒๑ มิถุนายน ๒๕๕๓

หมวด
บุคคลทั่วไป

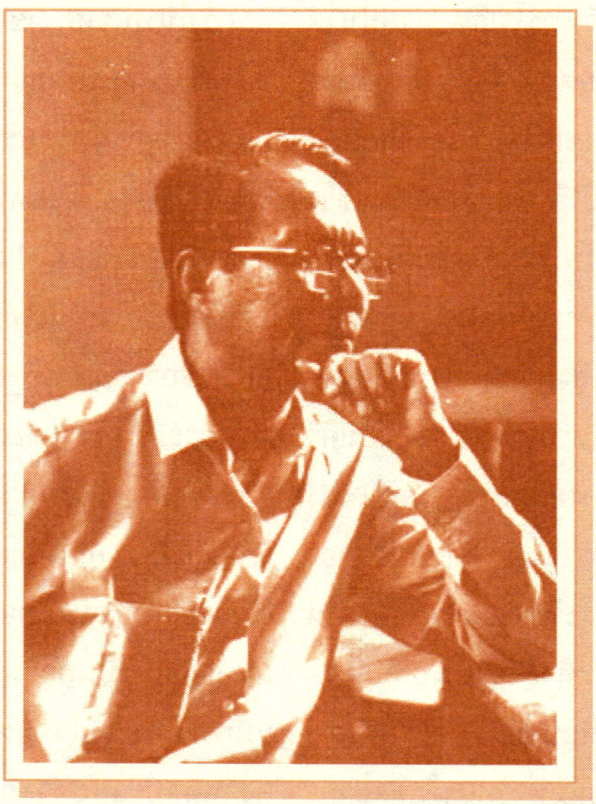

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ เป็นปรมาจารย์ผู้สร้างสรรค์ประติมากรรมที่มีความผสมผสานระหว่างสุนทรียภาพของศิลปะไทยเดิมและศิลปะรุ่นใหม่ได้อย่างงดงาม ผลงานของท่านเป็นที่รู้จักกล่าวขานถึงในวงการศิลปะ และยังคงอิทธิพลต่อศิลปะร่วมสมัยของไทยในปัจจุบัน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ เกิดเมื่อวันจันทร์ ที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ ณ บ้านเลขที่ ๑๕๒ แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร บิดาชื่อนายเขียว ยิ้มศิริ มารดาชื่อนางสงวน ยิ้มศิริ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ จบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่

๖ จากโรงเรียนอมรินทร์โฆสิต จากนั้นได้ศึกษาด้านศิลปะโดยตรง คือเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนประณีตศิลปกรรม ของกรมศิลปากร แผนกช่าง ๔ ปี และศึกษาวิชาช่างชั้นสูงอีก ๑ ปี ได้รับประกาศนียบัตรด้านประติมากรรมเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๕

ในวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ได้เข้ารับราชการในกรมศิลปากร มีตำแหน่งเริ่มแรกเป็นช่างจัตวา แผนกหัตถศิลป กองสถาปัตยกรรม ขณะรับราชการท่านก็เป็นอาจารย์สอนศิลปะที่โรงเรียนประณีตศิลปกรรมของกรมศิลปากร ซึ่งในปีต่อมาได้ปรับสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากรด้วย

พุทธศักราช ๒๔๙๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ได้รับทุนจากกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อด้านประติมากรรมและประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่โรงเรียนศิลปะเชลซี (Chelsea School of Art) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เป็นเวลา ๑ ปี จึงขอลาออกจากราชการ ขณะศึกษานั้นท่านอยู่ในการดูแลของนายเฮนรี มัวร์ (Henry Moore) ประติมากรผู้มีชื่อเสียงระดับโลก เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วท่านได้กลับประเทศไทยและกลับเข้ารับราชการอีกครั้งในพุทธศักราช ๒๔๙๓ ในตำแหน่งช่างตรีแผนกโบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ต่อมาได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาการกองโบราณคดี ในพุทธศักราช ๒๔๙๖ และในปีนี้เองท่านได้รับทุนของกระทรวงศึกษาธิการและทุนรัฐบาลอิตาลี ไปศึกษาด้านประติมากรรมและประวัติศาสตร์ศิลปะที่สถาบันศิลปะแห่งกรุงโรม ประเทศอิตาลี (Academy of Fine Arts of Rome) ซึ่งมีศาสตราจารย์เกอริซิ (Professor Guerisi) เป็นผู้อำนวยการสถาบัน เมื่อจบการศึกษาแล้วท่านได้มีโอกาสได้ศึกษาดูงานศิลปะสมัยต่างๆ ในประเทศอิตาลีและประเทศต่างๆ ในยุโรปภาคเหนือด้วย และในปี ๒๔๙๗ ท่านได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนประเทศไทยไปประชุมใหญ่ครั้งแรกขององค์การศิลปินระหว่างชาติที่เมืองเวนิส ประเทศอิตาลี

พุทธศักราช ๒๕๐๐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ได้ดำรงตำแหน่ง นายช่างโทในกองหัตถศิลป กรมศิลปากร และรับราชการสืบเนื่องมาจนถึงพุทธศักราช ๒๕๐๕ จึงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาประติมากรรม คณะจิตรกรรมและประติมากรรม มหาวิทยาลัย

ศิลปากร ในพุทธศักราช ๒๕๐๗ ท่านได้รับแต่งตั้งให้รักษาราชการในตำแหน่ง **คณบดี คณะจิตรกรรมและประติมา-กรรม** สืบต่อจากศาสตราจารย์ศิลป์ พีระ-ศรี ท่านจึงตัดสินใจโอนไปรับราชการในมหาวิทยาลัยศิลปากรเพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน และในพุทธศักราช ๒๕๐๙ ท่านได้รับการปรับเลื่อนตำแหน่งเป็นอาจารย์เอก นอกจากทำหน้าที่ผู้บริหารและผู้สอนในคณะจิตรกรรมฯ แล้ว ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ยังเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาการด้านศิลปะแก่นักศึกษาในคณะโบราณคดีและมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ตลอดจนเป็นวิทยากรรับเชิญไปบรรยายและอภิปรายในหัวข้อเรื่องเกี่ยวกับศิลปะตามสถาบันการศึกษาอื่นๆ อีกหลายแห่งด้วย

ในฐานะครูผู้สอนวิชาศิลปะ กล่าวกันว่าผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ สืบสานแนวการสอนมาจากศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี คือสร้างสัมพันธภาพระหว่างครูและศิษย์ประดุจบุคคลในครอบครัวเดียวกัน ไม่มีช่องว่างระหว่างกัน ยินดีรับฟังความคิดเห็นและให้คำปรึกษาในทุกเรื่อง ส่งเสริมสนับสนุนให้ลูกศิษย์ได้มีโอกาสไปศึกษาหาประสบการณ์ในต่างประเทศ ติดตามความก้าวหน้า สั่งสอนตักเตือนให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร มีความวิริยะอุตสาหะในการศึกษาและการสร้างสรรค์ผลงาน ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ เป็นผู้มีอัธยาศัยสุภาพอ่อนโยน มีความโอบอ้อมอารี และถ่อมตัว จึงเป็นที่เคารพรักของบรรดาศิษย์และมิตรสหาย

หม่อมราชวงศ์นารี ยิ้มศิริ

ศิลปินและบุคคลหลายท่านที่อยู่ในยุคเดียวกับผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ กล่าวว่า ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เป็นผู้สร้างและส่งเสริมอนาคตการสร้างสรรค์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ท่านทั้งสองมีความผูกพันกันทั้งในฐานะอาจารย์

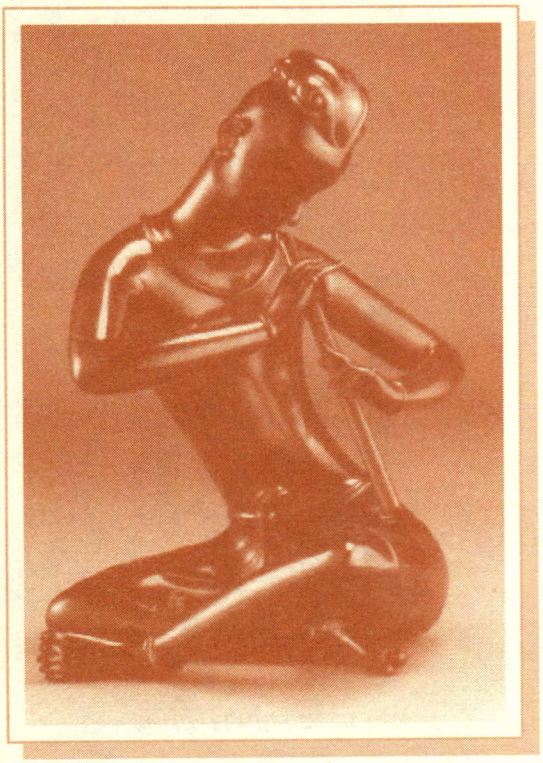

ขลุ่ยทิพย์

และศิษย์ การงาน ตลอดจนชีวิตครอบครัว ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ทำหน้าที่เสมือนเลขานุการของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ในด้านงานวิชาการ ส่วนศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ก็ถ่ายทอดอัจฉริยภาพและอุดมคติด้านศิลปะแก่ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ทั้งยังทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพในพิธีมงคลสมรสของผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ และหม่อมราชวงศ์นารี รัชนี เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๒ ด้วย ซึ่งต่อมาครอบครัวยิ้มศิรินี้ก็มีธิดา ๒ คน คนโตชื่อ ขนงนุช คนเล็กชื่อขนงนาฏ ทั้งสองคนล้วนจบการศึกษาด้านศิลปะจากมหาวิทยาลัยศิลปากรเช่นเดียวกับบิดา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ เป็นผู้รักการอ่านหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือปรัชญา วรรณกรรม และศิลปะ ท่านยังสนใจและทุ่มเทเวลาให้แก่**การศึกษาวิจัยศิลปะไทย**หลายสาขา อาทิ งานจิตรกรรมฝาผนังของสกุลช่างนนทบุรี ซึ่งดำเนินการร่วมกับศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี และนายเฟื้อ หริพิทักษ์ งานวิจัยเกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้านของไทย อันได้แก่ประติมากรรมของสมัยอู่ทอง สุโขทัย และรัตนโกสินทร์ การศึกษาค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยโดยเน้นเรื่องของศิลปะและพระพุทธรูปในยุคต่างๆ ร่วมกับนายมานิต วัลลิโภดม จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับศิลปะแบบประเพณีดั้งเดิมของไทยและความประทับใจในความงามอันเป็นอมตะ ปรัชญาที่แฝงอยู่การใช้เส้นที่อ่อนหวานและรูปทรงพระพุทธรูปรวมทั้งประติมากรรมพื้นบ้านสมัยสุโขทัยได้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ *สร้างงานประติมากรรมรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างศิลปะฝ่ายตะวันตกและศิลปะฝ่ายตะวันออก (ศิลปะ*

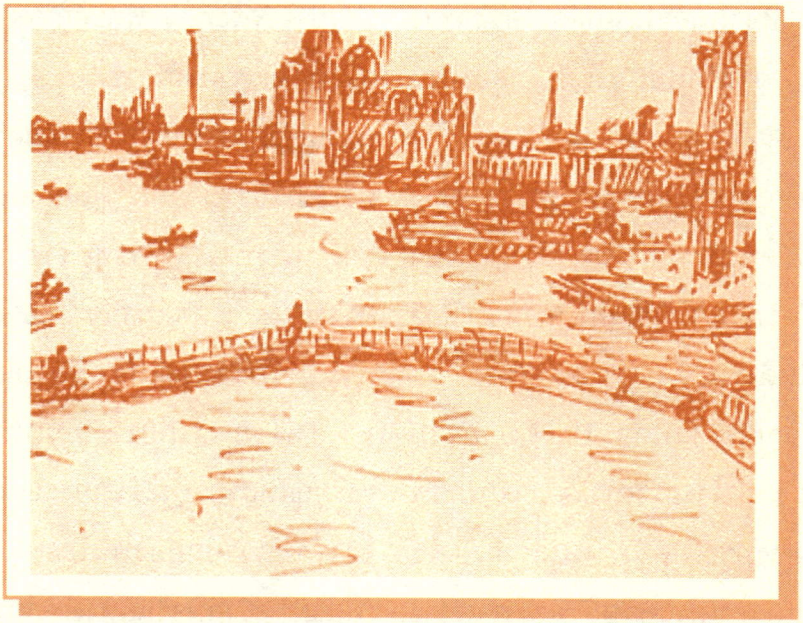

ภาพวาดลายเส้นของผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ

ไทย) ได้อย่างลงตัว เป็นที่ยอมรับในวงการศิลปะสากล เนื้อหาในงานประติมากรรมของท่านจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิต ธรรมชาติของมนุษย์ และกิจวัตร อันเป็นเรื่องใกล้ตัวเข้าใจง่าย เช่น ความรัก การเล่นดนตรี การฟ้อนรำ และการเล่นกีฬา เป็นต้น อย่างไรก็ตามได้มีการจัดกลุ่มผลงานของผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ เป็น ๒ กลุ่มตามลักษณะ คือ ประติมากรรมแนวเหมือนจริงและประติมากรรมแนวประเพณีประยุกต์หรือแนวประเพณีแบบใหม่

ประติมากรรมแนวเหมือนจริง มีทั้งเป็นแบบลอยตัวและแบบนูนต่ำ เช่น พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชครึ่งพระองค์ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชขณะทรงพระผนวช รูปปั้นของหม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ รูปปั้นของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี รูปปั้นของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส ภาพนูนต่ำของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ และภาพนูนต่ำของหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช (ชุมพล) เป็นต้น

ประติมากรรมแนวประเพณีแบบใหม่ มีลักษณะผสมของเส้นที่อ่อนไหว รูปทรงเรียบง่าย และผิวที่เรียบเนียนกลม

กลืน ปราศจากกล้ามเนื้อและโครงสร้างของกระดูก งานชิ้นเอกได้แก่ ขลุ่ยทิพย์ ดินแดนแห่งความยิ้มแย้ม แม่กับลูก เริงระบำ วันเด็ก พี่น้อง ครอบครัว โลมนางกระจก หวี ดนตรีไทย แม่พระธรณี ขี่ม้าส่งเมือง ตะกร้อ และนักโทษการเมืองนิรนาม เป็นต้น

นอกจากผลงานด้านประติมากรรมแล้วยังมี**ผลงานด้านวาดเส้น** เป็นภาพทิวทัศน์ในต่างประเทศ ภาพบุคคล ซึ่งใช้เทคนิคหมึกดำบนกระดาษ และภาพร่างเพื่อนำไปทำงานประติมากรรม ซึ่งใช้เทคนิคดินสอดำบนกระดาษ

ผลงานวิชาการอันได้มาจากการค้นคว้าวิจัย การค้นคว้าเรียบเรียง และการแปล เช่น ศิลปะพื้นบ้านสมัยอู่ทอง สุโขทัยและรัตนโกสินทร์ สาขาประติมากรรม จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างนนทบุรี ศิลปะพื้นบ้านไทยพุทธานุสรณ์ ประวัติศาสตร์และแบบศิลปะ ศิลปะและวิวัฒนาการของศิลปะสมัยใหม่ และศิลปะคืออะไร เป็นต้น

เกียรติคุณที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ ได้รับจากการสร้างสรรค์งานศิลปะมีดังนี้คือ เกียรตินิยมอันดับ ๑ เหรียญทอง ประเภทประติมากรรม จากการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๔๙๒ และครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๙๓ เกียรตินิยมอันดับ ๒ เหรียญเงิน ประเภทประติมากรรมจากการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๓ พุทธศักราช ๒๔๙๓ และครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๔๙๖ และจากการได้รับรางวัลเกียรตินิยมเหรียญทอง ๒ เหรียญ เกียรตินิยมเหรียญเงิน ๒ เหรียญในสาขาประติมากรรมดังกล่าว ท่านจึงได้รับการยกย่องให้เป็น **“ศิลปินชั้นเยี่ยม”** จากการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ เป็นท่านแรกของประเทศไทย พุทธศักราช ๒๕๐๓ ท่านได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เป็นผู้ถวายคำแนะนำด้านศิลปะแด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ระยะหนึ่ง พุทธศักราช ๒๕๑๓ ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ในสาขาประติมากรรมของคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ระหว่างที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ รับราชการอยู่ที่มหาวิทยาลัยศิลปากรนั้นท่าน ยังมี**งานพิเศษอื่น**นอกเหนือจากงานสอนและการบริหาร อาทิ เป็นเลขาธิการศิลปะสมาคมระหว่างชาติแห่ง

ประเทศไทยเป็นกรรมการดำเนินงานและกรรมการตัดสินการประกวดงานศิลปกรรมแห่งชาติ เป็นประธานกรรมการตัดสินการประกวดงานศิลปกรรมของสำนักงานกลางนักเรียนคริสเตียน เป็นประธานกรรมการตัดสินประกวดงานศิลปะประจำปีของนักเรียนช่างศิลป์ โรงเรียนช่างศิลป กรมศิลปากร เป็นกรรมการจัดทุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นอนุกรรมการแผนกการแสดงศิลปกรรมในการจัดแข่งขันเอเชียนเกมส์ ครั้งที่ ๕ เป็นกรรมการตัดสินการประกวดภาพเขียนเพื่อต่อต้านยาเสพติดให้โทษแห่งประเทศไทย เป็นกรรมการตัดสินการประกวดภาพดวงตราไปรษณีย์ต่อต้านวัณโรค เป็นกรรมการตัดสินประกวดภาพโฆษณาของสมาชิกอนุกาชาดในงานกาชาดประจำปี ๒๕๑๒ เป็นกรรมการตัดสินการประกวดภาพเขียนประจำปีของวัดพระเชตุพนฯ เป็นกรรมการที่ปรึกษาในการสร้างหอศิลป์พีระศรี เป็นกรรมการสร้างเหรียญพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และเป็นผู้แทนประเทศไทย เดินทางไปร่วมการประชุมของศิลปะสมาคมระหว่างชาติครั้งที่ ๖ ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ เริ่มมีปัญหาด้านสุขภาพในช่วงเวลาที่ต้องรับหน้าที่คณบดี แต่ท่านไม่สามารถลาออกเพื่อรักษาสุขภาพได้ ดังนั้นร่างกายจึงทรุดโทรมต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราชระยะหนึ่ง ต่อมาได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔ ด้วยอาการเส้นเลือดอุดตัน สิริอายุได้ ๔๙ ปี ท่านได้อุทิศร่างให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาของนักศึกษาแพทย์ ซึ่งเท่ากับการดำรงความเป็นครูไว้แม้ชีวิตจะล่วงลับไปแล้ว

การเข้าใจถึงแก่นแท้ของศิลปะของผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน ยิ้มศิริ นั้น น่าจะตรงกับข้อความส่วนหนึ่งในผลงานเรื่อง “ศิลปะคืออะไร” ของท่านที่กล่าวว่า “งานศิลปะที่บริสุทธิ์หรือวิศุทธศิลป์นั้น เป็นการแสดงออกของนามธรรมมิใช่รูปธรรมเสมอไป โดยที่รูป (Form) นั้นสลายได้ แต่ความรู้สึกอันเป็นนามธรรม (Abstract) นั้นเป็นสิ่งที่ฝังลึกลงไปในจิตใจอย่างลึกซึ้งดื่มด่ำมิอาจลืมเลือนได้ มันฝังอยู่ในใจของเราจนกว่าอวสานของชีวิต...”

๒๕ มกราคม ๒๕๕๓

นายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์ (แถวหน้า คนที่ ๓ จากซ้าย) กับกรรมการสโมสรสุนทรภู่

นายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์ ปราชญ์ผู้เป็นเพชรแห่งหัวหิน

นายประยงค์ อนันทวงศ์

ผู้ที่เคยสนใจและอยู่ในแวดวงของประวัติศาสตร์ ภาษา กวี วรรณคดี ดนตรี และโหราศาสตร์ ไม่มีใครที่ไม่รู้จักนามของ **นายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์** ผู้ปราดเปรื่องในเรื่องเหล่านี้เป็นอย่างดี ได้มีผลงานปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมที่ได้รับการยอมรับและยกย่องว่าท่านเป็นปราชญ์เป็นพหูสูต ทั้งๆ ที่ท่านเรียนหนังสือเพียงชั้นมัธยมปีที่ ๖ (เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ ๓) แต่ความที่ท่านหลงใหลในการอ่านหนังสือ ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอย่างไม่หยุดยั้ง จึงทำให้ท่านมีความรอบรู้ในทุกสาขาวิชาที่ท่านชอบอย่างแท้จริง

เรื่องนิสัยการชอบอ่านหนังสือนี้ ท่าน

ได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่เล็ก เพราะบิดาท่านเป็นนักสะสมหนังสือทุกชนิด ท่านและพี่น้องทุกคนที่อ่านหนังสือได้ ต้องมีหน้าที่อ่านหนังสือให้บิดาฟังเป็นประจำ เป็นเหตุให้ท่านกลายเป็นหนอนหนังสือไปโดยไม่รู้ตัว มีหนังสืออะไรก็เอามาอ่านหมด ไม่ว่าหนังสือเริงรมย์ หรือหนังสือสมุดข่อย จนกระทั่งอาจารย์เจือ สตะเวทิน เพื่อนสนิทของท่านให้คำยกย่องว่า *"นักอ่านสายสะ-พาย"* หมายถึงว่าผลดีจากการอ่านทำให้ท่านได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยา-ภรณ์ชั้นสายสะพายทีเดียว

เกียรติคุณอีกประการหนึ่งที่ท่านได้รับการยกย่องก็คือ *"เพชรแห่งหัวหิน"* ที่หมายถึงบุคคลดีเด่น เป็นศักดิ์เป็นศรีของคนหัวหินนั่นเอง เพราะตระกูลกระแสร์สินธุ์เป็นตระกูลเก่าแก่ตระกูลหนึ่งของหัวหิน

นายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์ เป็นบุตรนายวอน กระแสร์สินธุ์ กับนางสำเภา กระแสร์สินธุ์ (สกุลเดิม เทียมทัด) เกิดเมื่อปีวอก วันอังคาร ที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๕๑ ณ บ้านตำบลหัวหิน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน คือ

๑. ขุนพิพิทธิวิรัชชการ (วงษ์ กระแสร์สินธุ์)

๒. นายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์

๓. นายอรุณ กระแสร์สินธุ์

๔. นางสุเทพ ชลาศรัย

ในด้านการศึกษา ได้เรียนหนังสือครั้งแรกที่โรงเรียนหัวหิน แต่การเรียนสมัยนั้นเป็นการเรียนเพียงอ่านออกเขียนได้เท่านั้น ส่วนความรู้ในด้านต่างๆ อาศัยความรู้ที่พ่อสอนให้ เพราะพ่อเป็นผู้สามารถ มีความรอบรู้ในด้านหนังสือไทย กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ เป็นอย่างดี นอกจากนั้นก็หาความรู้เพิ่มเติมเอาจากสรรพตำราต่างๆ ที่พ่อได้สะสมไว้ รวมทั้งคำแนะนำจากท่านด้วย ทำให้ความรู้แตกฉานกว่าเด็กทั่วไป

แต่เดิมครอบครัวกระแสร์สินธุ์ มีฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างดี ผู้เป็นพ่อดำเนินกิจการค้าในตำแหน่ง "ยี่กงสีสุรา" และกิจการประมง นายฉันทิชย์เองก็เคยรับงานเป็นผู้จัดการแผนกสุราให้พ่อ แต่แล้วเหตุการณ์ที่ไม่แน่นอนก็เกิดขึ้น กิจการทั้งหมดที่ดำเนินการอยู่ประสบความสูญเสียไปจนหมดสิ้น

ในปีนั้นเองนายฉันทิชย์ก็ได้อุปสมบทที่วัดหัวหิน แต่อยู่ได้ไม่นานก็ลาสิกขาออกมาและถูกเกณฑ์เป็นตำรวจทันที

จากความผันแปรชีวิตในครอบครัว

ทำให้พี่น้องต้องแยกย้ายกันไปเผชิญชะตากรรมตามลำพัง

นายฉันทิชย์ซึ่งออกจากราชการตำรวจได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ก่อนเดินทางท่านได้ลั่นวาจากับเพื่อนฝูงและญาติพี่น้องว่า *"ถ้าไม่สามารถช่วยตัวเองให้ดีไปกว่าเดิมแล้ว จะไม่กลับมาดูหน้าชาวหัวหินอีกเป็นอันขาด"* ที่ท่านได้ตั้งปณิธานแน่วแน่ไว้เช่นนี้ ปรากฏว่าทำได้ตามนั้นจริงๆ กล่าวคือท่านได้มุมานะสร้างตนเองอยู่ในกรุงเทพฯ ๑๗ ปี จึงสามารถเดินทางกลับหัวหินเยี่ยมญาติพี่น้อง มิตรสหายได้อย่างเต็มภาคภูมิ หลังจากนั้นท่านจะกลับหัวหินปีละครั้งเป็นอย่างน้อย เพื่อเยี่ยมเยือนมิตรสหายญาติพี่น้อง และร่วมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนต้นตระกูล

ย้อนกลับไปตอนที่ท่านไปอยู่กรุงเทพฯ ท่านได้ต่อสู้กับชีวิตอย่างทรหด เริ่มอาชีพครั้งแรกด้วยการเขียนหนังสือประเภทนิยายส่งพิมพ์สำนักพิมพ์ศิริอักษรของนายเวช กระตุฤกษ์ ส่งหนังสือสยามกลฎร และศรีกรุง รวมทั้งเป็นนักหนังสือพิมพ์ประจำหนังสือพิมพ์ "สัจจัง" ของนายซิม วีระไวทยะ ขณะนั้นท่านใช้นามปากกาว่า "วร์ กระแสร์สินธุ์" พร้อมกันนั้นท่านก็ศึกษาวิชาโหราศาสตร์เพิ่มเติมจากพื้นความรู้ที่ได้รับจากพ่อของท่านด้วย โดยใช้นามปากกาว่า "จันทร์พิมพ์" พยากรณ์ชะตาชีวิตประจำหนังสือพิมพ์หลายฉบับ จนชื่อเสียงของโหร "จันทร์พิมพ์" เลื่องลือไปทั่ว

ภายหลังจากที่ท่านได้เริ่มเข้ารับราชการที่กรมการเชื้อเพลิงแล้ว จึงได้เปลี่ยนแนวการเขียนหนังสือ ไปศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณคดีอย่างจริงจังจนสามารถเผยแพร่ผลงานทางด้านดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

ในฐานะนักประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเชี่ยวชาญทางวรรณคดีเป็นพิเศษ ท่านใช้นามปากกาหลายนามปากกาในการเขียนเรื่องแต่ละประเภท ซึ่งพอจะแยกแยะออกได้ดังนี้

ประเภทนวนิยาย ใช้นามปากกาว่า "วร์ กระแสร์สินธุ์" เช่นเรื่อง เดือนตกกอระกำ เป็นไม่รัก และใช้นามปากกา "กระแสร์สินธุ์" เขียนนวนิยายเรื่อง ดาบนันทกาวุธ เป็นเรื่องสุดท้าย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕

ประเภทโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

และเพลงยาว ใช้นามปากกา "ฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์" "เจ้าหญิงจันทิมา" "ระเด่นมนตรี" "ไวสัมปายัน" กล่าวกันว่าท่านมีผลงานประเภทนี้มากที่สุด และยังมีวรรณกรรมเอกของชาติอีกหลายชิ้น

นอกจากนี้ ท่านยังได้ถอดความ ทำคำศัพทาธิบาย ให้ข้อวินิจฉัยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โบราณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี และภาษาไทย เช่น กำสรวลศรีปราชญ์ พระลอลิลิต เล่าเรื่องนิราศสุพรรณ กวีโวหารโบราณคดี พระคัมภีร์จินดามณีของพระโหราธิบดี โคลงหลวงศรีมโหสถเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ พระราชพิธีบุษยาภิเษก ทวาทศมาส โคลงดั้นสุนทรภู่ดูดาว และยวนพ่ายโคลงดั้น เป็นต้น

ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณคดี ใช้นามปากกา "ฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์" และ "อากาศคงคา"

ประเภทโหราศาสตร์ ใช้นามปากกา "จันทร์พิมพ์" พยากรณ์ประจำหนังสือปาริชาติ ตำรวจ และสามทหาร และยังเปิดห้องโหรจันทร์พิมพ์ รับพยากรณ์ชะตาชีวิตให้แก่บุคคลทั่วไปด้วย และยังได้ใช้นามปากกานี้เขียนคัมภีร์โหราศาสตร์ขึ้น ๒ เล่ม คือ "เผด็จรามเหียร" และ "จักรทีปาณี"

ประเภทพระเครื่อง ใช้นามปากกา "ฉันพิชัย" และ "ฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์" มีพูดออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงของกรมประชาสัมพันธ์เป็นตอน ๆ และพิมพ์ออกเป็นรูปเล่ม เช่น เรื่อง "ประวัติและเกียรติคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)" กับเรื่อง "พระเครื่อง" ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้ได้รับความนิยมมาก

งานเขียนหนังสือหรืองานประพันธ์ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นผลงานทั่วไป ท่านยังมีผลงานค้นคว้าและงานประพันธ์ที่ได้รับรางวัล ดังนี้

๑. ได้รับมอบหมายจากกระทรวงกลาโหม ให้เป็นผู้จัดทำประวัติกระทรวงกลาโหม พิมพ์เป็นหนังสือแจกในวันสถาปนากระทรวงกลาโหม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๗ ในการนี้กระทรวงกลาโหม ได้ให้รางวัลตอบแทนความวิริยะอุตสาหะ ของท่านเป็นเงิน ๒,๐๐๐ บาท

๒. ได้รับมอบหมายจากกองทัพบก ให้เป็นผู้คำนวณวันที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงชนะยุทธหัตถี ท่านได้เสนอผลการคำนวณว่าตรงกับ วันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๑๓๕[๑] ซึ่งเป็นที่เชื่อถือของทางราชการ นับจากนั้นกองทัพบกได้

---

[๑] ปัจจุบันคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยได้มีการคำนวณใหม่ว่าตรงกับวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๑๓๕ และกองทัพบกได้ประกาศให้วันที่ ๒๕ มกราคม เป็นวันกองทัพบกแทน

ประกาศกำหนดเอาวันที่ ๒๕ มกราคม เป็นวันกองทัพบก ดังประกาศเกียรติคุณชมเชยผลการค้นคว้าของกองทัพบก ลงวันที่ ๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๙๙

๓. ได้รับรางวัลชมเชยจากมูลนิธิจอห์น เอฟ เคนเนดี จากบทร้อยกรองเรื่อง "ชาติ วัฒนธรรมไทยแวดล้อมพระมหากษัตริย์" ที่ท่านส่งเข้าประกวดเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ จากผู้ส่งเข้าประกวด ๑๘ ราย มีของท่านได้รับรางวัลเพียงรายเดียวเท่านั้น โดยได้รับรางวัลเป็นเงิน ๓,๐๐๐ บาท แต่ท่านได้มอบเงินจำนวนดังกล่าวให้มูลนิธิจอห์น เอฟ เคนเนดี ไว้ดำเนินงานสาธารณประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิต่อไป

นอกจากงานศึกษาค้นคว้าและการประพันธ์ในด้านต่างๆ แล้ว นายฉันทิชย์ยังมีความรู้และความสามารถในทางดนตรีไทยอย่างยอดเยี่ยม โดยท่านได้ศึกษาวิชาดนตรีจากพระพี่เลี้ยงแก้ว จุลโยธิน อาจารย์ดุริยางคศาสตร์ ผู้ดูแลวังของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ที่หัวหิน

ท่านได้รับการถ่ายทอดความรู้จากพระพี่เลี้ยงแก้วเป็นอย่างดี จนสามารถเล่นเครื่องดนตรีได้เกือบทุกชนิด โดยเฉพาะซอด้วง ซออู้ ซอสามสาย ขลุ่ย และไวโอลินด้วย แล้วท่านยังสามารถบรรเลงได้ไพเราะเป็นที่สุด ถึงกับเพื่อนบ้านที่ป่วยเป็นไข้อาการหนักได้ยินเสียงขลุ่ยจากการเป่าของนายฉันทิชย์ ทำให้มีกำลังใจและหัวใจเบิกบานขึ้นอย่างประหลาด ดังที่เขาผู้นั้นได้บรรยายความรู้สึกไว้ดังนี้

"ระหว่างที่ข้าพเจ้านอนป่วยอยู่นั้น บางครั้งไข้สูงถึงขนาดหมดความรู้สึกไป ๒๔ ชั่วโมง และบางครั้งเมื่อไข้สร่างตรงกับเวลาบ่ายที่คุณฉันทิชย์ออกมาสีไวโอลินหรือเป่าขลุ่ยอยู่ที่ศาลาริมทะเล ลมฤดูร้อนจากทิศตะวันตกฉียงใต้พัดพาเอาเสียงเพลงจากต้นลมมาเข้าหูข้าพเจ้า เสียงเพลงอันไพเราะทำให้จิตใจของข้าพเจ้าผู้ที่เพิ่งสร่างไข้ชุ่มชื่นขึ้น เนื่องจากตัวเองก็ชอบฟังดนตรีอยู่แล้ว และแม้ว่าข้าพเจ้าจะรักจะชอบฟังเสียงหวานของไวโอลินมากกว่าเสียงเครื่องดนตรีชนิดอื่น แต่เสียงไวโอลินจากนิ้วของคุณฉันทิชย์ ก็ยังไม่ไพเราะเท่าเสียงขลุ่ยเพลงพญาโศกของคุณฉันทิชย์ ซึ่งเป็นเพลงขลุ่ยที่นุ่มนวล อ่อนโยนจับจิตจับใจของข้าพเจ้าผู้กำลังรอคอยความตายอยู่เป็นอย่างยิ่ง"

เขาผู้นั้นกล่าวต่ออีกว่า *"แทนที่ทำนองเพลงจะทำให้ข้าพเจ้าโศก ตรงกัน*

ข้ามกับทำให้ข้าพเจ้ามีความรู้สึกเบิกบาน ทำให้มีกำลังใจขึ้น คิดว่าโลกนี้ยังมีเสียงหวานที่น่าฟัง และก็ยังน่าจะมีชีวิตอยู่อีกต่อไป เพลงขลุ่ยของคุณฉันทิชย์ ก็เป็นยาขนานหนึ่งเปรียบเหมือนน้ำดอกไม้อันมีกลิ่นหอมที่ใช้เป็นน้ำกระสายผสมกับยาให้กิน เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้ข้าพเจ้ามีมานะที่จะทนและต่อสู้กับความตายที่กำลังจะมาคร่าชีวิตของข้าพเจ้าไปในขณะนั้น"

เนื่องจากนายฉันทิชย์มีความเชี่ยวชาญในการบรรเลงดนตรีได้หลายประเภท จนเป็นที่เลื่องลือทั่วไป และได้มีโอกาสแสดงความสามารถทางดนตรีให้ปรากฏหลายครั้งทั้งแสดงดนตรีถวายเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เนื่องในพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสังฆทาน ณ วัดอัมพาราม หัวหิน ได้รับพระราชทานเสมาเงิน จารึกพระปรมาภิไธย ป.ป.ร.

นอกจากนี้ยังได้แสดงดนตรีถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ พระองค์เจ้าจุฑารัตน์ราชกุมารี พระองค์เจ้าอัพภันตรีประชา พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าอดิสัยสุริยาภา และพระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา เนื่องในวาระต่างๆ กัน

การแสดงดนตรีของนายฉันทิชย์ไม่เพียงแต่งานหลวงเท่านั้น งานราษฎร์ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลสมรส งานขึ้นบ้านใหม่ หรืองานอุปสมบท ถ้าได้รับเชิญให้ไปแสดงท่านยินดีตอบสนองคำเชิญทุกครั้ง

นายฉันทิชย์ ได้รับราชการครั้งแรกเป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดหัวหิน ที่เคยเป็นนักเรียนมาก่อน แต่อยู่เพียงเดือนเดียวคือวันที่ ๑-๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๙ ก็ลาออก จากนั้นพุทธศักราช ๒๔๗๒-๒๔๗๓ ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการตำรวจ ลาออกจากตำรวจไปเป็นครูดุริยางคศาสตร์ของกรมศิลปากรระหว่างพุทธศักราช ๒๔๗๗-๒๔๗๙

ออกจากศิลปากรแล้วได้เข้ารับราชการกรมเชื้อเพลิง กระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ระหว่างปฏิบัติราชการที่กรมเชื้อเพลิงได้ถูกหน่วยงานอื่นๆ ยืมตัวไปช่วยราชการในด้านต่างๆ อยู่เป็นประจำ

ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้ากองกลางองค์การเชื้อเพลิง เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๔ และระหว่างที่ท่านดำรงตำแหน่งนี้อยู่ ท่านได้รับเกียรติอันสูงยิ่งในชีวิต นั่นคือ ท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี

จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ และอยู่ในตำแหน่งดังกล่าวจน จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ถึงแก่อสัญกรรม

นอกจากนั้นนายฉันทิชย์ยังได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี และเป็นบรรณาธิการหนังสือแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี อันเป็นงานที่ท่านรักและภูมิใจที่สุด

ในด้านชีวิตสมรส นายฉันทิชย์ได้สมรสกับนางสาวแย้ม ทองประณีต เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๑ ที่กรุงเทพฯ และได้เป็นภรรยาคู่ทุกข์คู่ยากที่ร่วมชีวิตกันตลอดมา

นายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังนี้

พุทธศักราช ๒๕๐๖ ทวีติยาภรณ์-มงกุฎไทย

พุทธศักราช ๒๕๐๗ ทวีติยาภรณ์-ช้างเผือก

พุทธศักราช ๒๕๑๖ ประถมาภรณ์-มงกุฎไทย

หลังจากเกษียณอายุราชการจากองค์การเชื้อเพลิงได้สองปี ท่านได้ล้มป่วยลง แพทย์ตรวจพบว่ามีอาการของมะเร็งในลำไส้ ทำให้ท่านต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ถึงสองครั้ง และครั้งหลังได้ออกไปรักษาตัวที่บ้านจนถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ เวลา ๒๓.๕๗ น. สิริอายุได้ ๖๕ ปี ๒ เดือน ๑๙ วัน

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) กับผลงานหนังสือสอนเด็ก *"หนังสือแสดงกิจจานุกิจ"*

นางจารุดี ผลประการ

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ) เป็นขุนนางผู้ใหญ่ในสกุล "บุนนาค" อีกผู้หนึ่ง ซึ่งนอกจากจะมีความสามารถในงานราชการแผ่นดิน แห่งสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ท่านยังเป็นนักคิดแนววิทยาศาสตร์ที่นำสมัย เป็นนักศึกษาค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทั้งได้เรียบเรียงเป็นหนังสือไว้ให้คนในสมัยของท่านตลอดถึงคนในยุคปัจจุบันได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างมากด้วย

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) เป็นบุตรของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) และหม่อมรอด เกิดเมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๖ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จ

พระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีเริ่มรับราชการตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท่านดำรงตำแหน่งสูงขึ้น คือเป็นผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่า มีบรรดาศักดิ์**เจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดี** งานสำคัญชิ้นแรกของท่าน คือ เป็นหนึ่งใน "คณะข้าหลวง" ของไทย ซึ่งมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเมื่อทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานร่วมเจรจาเพื่อแก้สัญญาทางการค้าและพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ โดยมีเซอร์จอห์น บาวริง ผู้สำเร็จราชการเกาะฮ่องกงเป็นผู้แทนพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเข้ามาเจรจา

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนชื่อเจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดี เป็น**เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี**ด้วยทรงเห็นว่าขณะดำรงตำแหน่งเจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดีท่านป่วยบ่อยครั้ง การเปลี่ยนชื่อจะได้เป็นการแก้เคล็ด

หลังจากนั้น เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีได้รับมอบหมายให้เป็นแม่กองดำเนินการขุดคลองมหาสวัสดิ์ คลองถนนตรง คลองเจดีย์บูชา และปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ วัดเฉลิมพระเกียรติพระสมุทรเจดีย์ วัดบางพระ และวัดเกาะสีชังจนแล้วเสร็จ รวมทั้งปฏิสังขรณ์วัดดอกไม้หรือวัดบุปผารามด้วย

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสามารถตลอดมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้รับตำแหน่งผู้กำกับราชการ คือเป็นผู้กำกับราชการกรมท่า ท่านเป็นเจ้าพระยาที่มีบรรดาศักดิ์สูงกว่าเจ้าพระยาคนอื่นๆ คือ มีศักดินาถึง ๒๐,๐๐๐ ไร่ ในขณะที่เจ้าพระยาทุกคนมีศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่ มีเกียรติยศเสมอสมเด็จเจ้าพระยา มีอำนาจแต่งตั้งจางวางทนาย ปลัดจางวาง และสมุห์บัญชีจางวางประจำตำแหน่งของตนเองได้

นอกจากจะมีความรู้ในการบริหารราชการแผ่นดินแล้ว เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดียังเป็นนักคิดและนักศึกษาค้นคว้า ท่านได้เรียบเรียงหนังสือไว้หลายเล่ม คือ

- พระปฐมเจดีย์

- ลำดับเสนาบดี
- จดหมายเหตุปฐมเจดีย์
- สกุลบุนนาค
- พงศาวดารจีนเรื่องซุยถัง
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีคุณค่ายิ่งในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์ต่างๆ รวมทั้งสังคมไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น
- หนังสือแสดงกิจจานุกิจ

ว่าด้วยเรื่อง "หนังสือแสดงกิจจานุกิจ"

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่แสดงถึงความเป็นนักคิดแนววิทยาศาสตร์ คือ การรู้จักหาเหตุผล ซึ่งท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีประสงค์จะใช้เป็นเครื่องมือสอนเด็กในยุคของท่านให้พ้นจากความเชื่องมงายทางด้านไสยศาสตร์หรือโชคลาง ให้รู้จักแสวงหาความรู้ที่ทันสมัย ทั้งในเรื่องทางโลกและทางศาสนา ดังที่ท่านได้เขียนบอกกล่าวไว้ในตอนต้นของหนังสือว่า

"ข้าพเจ้า เจ้าพระยาทิพากรวงษมหาโกษาธิบดี นานาไพรัชไมตรีบริรักษยุติธรรมพิทักธ ราชศักดานุการ ราชสมบัติสารพิพัฒน ประทุมรัตนมุรธาธร สมุทตรีนครเกษตราธิบาล สรรพดิฐการมหิศวรฤทธิ ธาดาพิพิธกุศลจริยาภิธยาไศรย อภัยพิริยปรากรมพาหุ ผู้แต่งหนังสือนี้ มีความกรุณาต่อเด็กๆ ทั้งหลาย ที่จะสืบต่อไปภายน่า จะได้ยินได้ฟังการต่างๆ หนาหูเข้า ก็ชักเอาปัญญาแลใจแปรปรวนไปด้วยความที่ไม่รู้อะไร ถึงจะไปเล่าเรียนหนังสืออยู่ที่วัดบ้าง ที่บ้านบ้างอาจาริยสั่งสอนให้เล่าเรียนหนังสือ พอรู้อ่านก็ให้อ่านหนังสือปถมกกา แล้วก็ให้อ่านหนังสือสวดต่างๆ แล้วก็ให้อ่านเรื่องต่างๆ ข้าพเจ้าจึงพิเคราะห์ดูหนังสือที่เด็กอ่านก็ไม่เปนประโยชน์แก่เด็กเลย แต่หนังสือปถมกกาเปนที่พ่อให้เด็กอ่านง่ายก็ดีอยู่ ถ้าเปนหนังสือไทยๆ ที่เด็กอ่าน ก็เปนแต่หนังสือประเล้าประโลมโดยมากกว่าหนังสือสุภาษิตเด็กนั้นก็ไม่ใคร่จะได้ปัญญาสิ่งใด ผู้ใหญ่จะสั่งสอนเด็กก็มีแต่คำที่ไม่เปนประโยชน์ เปนต้นว่า "จันทร์เจ้าเอ๋ย ขอเข้าขอแกง ขอแหวนทองแดงผูกมือน้องข้า" มีแต่ถ้อยคำสั่งสอนกันดังนี้มีหลายอย่าง ยกขึ้นว่าภอเปนสังเขป เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้ความฉลาดมาแต่เล็ก ข้าพเจ้าจึ่งคิดเรื่องราวเหตุผลต่างๆ แก้ในทางโลกย์บ้าง ทางสาศนาบ้าง ที่มีพยานก็ชักมากล่าวไว้ ที่ไม่มี

*พยานเปนของที่ไม่เหนจริงก็คัดค้านเสีย บ้างว่าไว้แต่ภอปัญญาเด็กรู้ ผู้ที่เรียนหนังสือรู้แล้ว จะได้อ่านหนังสือนี้แทนหนังสือสวดแลหนังสือเรื่องละคร เหนจะเป็นประโยชน์รู้การเล็กๆ น้อยๆ บ้าง ถ้าเขาถามสิ่งใด เด็กทั้งหลายจะได้แก้ไขตามสำนวนนี้ว่าเปนข้อถามข้อแก้ กล่าวแต่ภอจำได้ ให้ชื่อว่า**หนังสือแสดงกิจจานุกิตย์** ถ้าท่านผู้ใดดูหนังสือนี้เหนผิดพลั้งประการใดขอให้ช่วยแก้ไขให้ถูกต้องด้วย แต่ภอสมควรแก่ปัญญาเด็ก ถ้าเด็กผู้ใดอ่านหนังสือนี้แล้ว อยากจะรู้ความให้วิเสศโดยพิศดาร ก็ให้หาครูเรียนโหราสาตรธรรมสาตรต่างๆ ก็จะรู้ได้โดยเลอียด"*

- เนื้อหาสาระ

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี ได้เลือกสรรเรื่องราวที่ขณะนั้นคนทั่วไปยังไม่ค่อยทราบกันมาเขียน คือเรื่องทางภูมิศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เช่น วันเดือนปี ฤดูกาล ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว สุริยุปราคา จันทรุปราคา ฯลฯ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ โยงไปถึงเรื่องศาสนาเปรียบเทียบตั้งแต่การสร้างโลกตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และขยายแยกไปเป็นโลกของศาสนาอิสลาม และโลกของศาสนาคริสต์ ตลอดจนถึงพระพุทธศาสนา โดยมีเกร็ดเกี่ยวกับเรื่องศาสดาและเรื่องราวต่างๆ ของแต่ละศาสนาในโลก ท่านได้เขียนเปรียบเทียบความเชื่อและคำสอนในศาสนาต่างๆ ทั้งยังได้เขียนถึงข้อโต้แย้งและแสดงความคิดเห็นของท่านกับหมอสอนศาสนาหรือมิชชันนารีหลายคนที่มาสอนและเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในประเทศไทย การนำคำสอนทางพระพุทธศาสนามากล่าวอ้างทำให้พวกหมอสอนศาสนาเหล่านั้นได้เข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นแนววิทยาศาสตร์ทั้งตามหลักการและเหตุผลตลอดจนการสอนแบบอุปมาอุปไมยมากยิ่งขึ้น ซึ่งต่อมาเนื้อหาบางตอนจาก **"หนังสือแสดงกิจจานุกิจ"** ของท่านก็ได้มีฝรั่งชาวยุโรปนำไปแปลและจัดพิมพ์ในหนังสือภาษาต่างประเทศ ทำให้หนังสือแสดงกิจจานุกิจได้รับการยกย่องว่าเป็นหนังสือสำคัญที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

- รูปแบบการเขียน

"หนังสือแสดงกิจจานุกิจ" ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีมีลักษณะการเขียนแบบปุจฉาวิสัชนา คือ การถามและตอบในข้อสงสัยหรือในข้อที่

ต้องการจะให้ผู้อ่านทราบ

ดังตัวอย่างบางตอนจากหนังสือ

- *เรื่องชื่อวัน*

"ถามว่า วันชื่ออะไรบ้าง แก้ว่า วันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุฒ วันพฤหัสบดี วันสุกร วันเสาร์"

- *เรื่องน้ำจืดน้ำเค็มน้ำกร่อย*

"ถามว่า น้ำในสระในหนอง ทำไมเค็มบ้าง กร่อยบ้าง จืดบ้าง แก้ว่า เหตุนี้เปนเพราะแผ่นดินเค็ม มีธาตุเกลือเกิดในที่นั้น ที่สระน้ำจืดไม่มีธาตุเกลือ น้ำจึงจืดอยู่ ที่เค็มนั้นน้ำขังอยู่ที่เดียวไม่ผ่อนตัวไปได้น้ำจึงเค็ม ชาวป่าเอาน้ำมาหุงเขี้ยวเป็นเกลือกินได้ เรียกว่าเกลือหุง ก็ปรากฏมีเกลืออยู่แท้ๆ"

- *เรื่องสุริยุปราคา จันทรุปราคา*

"ถามว่า ดวงจันทร์เดินเข้ามาในระหว่างกลางพิภพแลอาทิตย์แล้วเดินออกไปนอกพิภพๆ เข้าอยู่กลางเป็นดังนี้ทุกๆ เดือน ทำไมจึงไม่เป็นสุริยคาธ จันทรคาธทุกเดือนเล่า แก้ว่า อากาศกว้างใหญ่นักยักเยื้องไปบ้างเล็กน้อยก็ไม่เป็น ต่อเมื่อไรเงาตรงกันเข้าจริงๆ จึ่งจะเป็นสุริยคาธจันทรคาธ"

ฯลฯ

- การจัดพิมพ์

โดยที่เนื้อหาสาระบางตอนของ "หนังสือแสดงกิจจานุกิจ" เป็นเรื่องศาสนาเปรียบเทียบ ซึ่งท่านผู้เขียนได้รวบรวมแก่นของพระพุทธศาสนามาแสดงไว้เพื่อสอนเด็กไทยและแก้ข้อกล่าวหาของพวกหมอสอนศาสนาหรือพวกมิชชันนารี ที่หักหาญโจมตีพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาล้าหลัง โรงพิมพ์ต่างๆ ซึ่งส่วนมากเป็นโรงพิมพ์ของพวกมิชชันนารีจะรังเกียจและเกรงว่าหนังสือของท่านจะขัดขวางวิธีการเผยแพร่ศาสนาและการหาคนไทยให้เข้ารีตหรือเปลี่ยนศาสนา จึงไม่ยอมพิมพ์หนังสือให้ แต่ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีก็ไม่ย่อท้อ ท่านได้ตั้งโรงพิมพ์ของท่านเอง แบบที่เรียกว่าโรงพิมพ์หิน (คือใช้แผ่นหินอ่อนสลักเป็นแม่พิมพ์) พิมพ์หนังสือของท่านได้จำนวน ๓๙๐ หน้า หนังสือของท่านเมื่อพิมพ์แล้วท่านก็มิได้มุ่งขายเอากำไร จะเรียกว่าขายเท่าทุนก็ได้ เพราะท่านประสงค์จะให้หนังสือถึงมือผู้อ่านให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างหนังสือแสดงกิจจานุกิจ

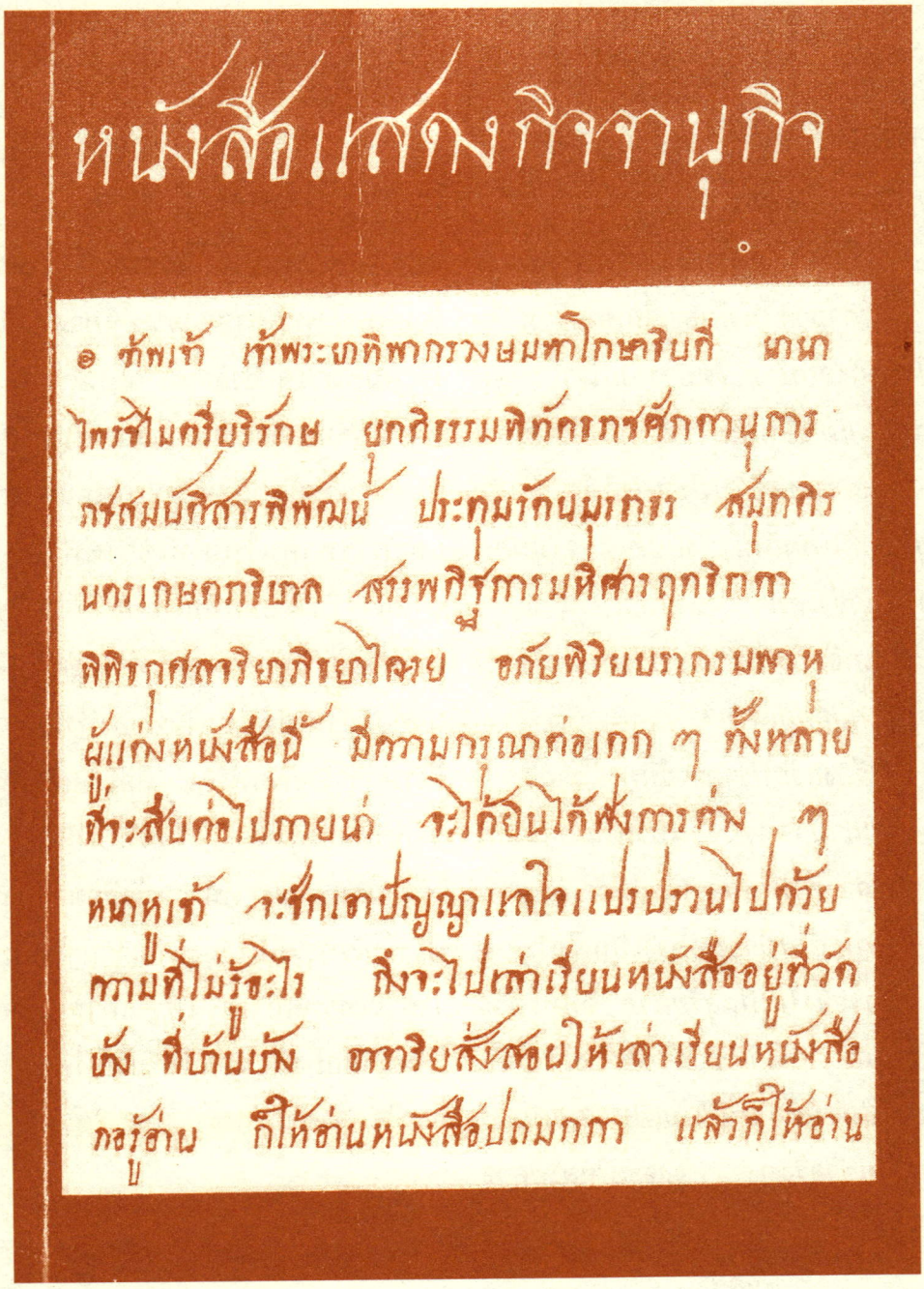

๒

ก็มีแต่หนังสือการประเล้าประโลมโดยมาก ก่าหนังสือ
สุภาสิก เด็กนั้นก็ไม่ใคร่จะได้ปัญญาสิ่งใด ผู้ใหญ่จะ
สั่งสอนเด็ก ก็มีแต่คำที่ไม่เปนประโยชน เปนต้นว่า
จันทร์เจ้าเอ๋ย ขอเข้าขอแกงขอแหวนทองแดงผูกมือ
น้องข้า มีแต่ถ้อยคำสั่งสอนกันดังนี้มีหลายอย่าง
ยกขึ้นว่ากอเปนสังเขป เพราะฉนั้นจึงไม่ได้ความ
ฉลาดมาแต่เล็ก ข้าพเจ้าจึงคิดเรื่องราวกล่าว
เหตุผลต่าง ๆ แก้ในทางโลกย์บ้าง ทางสาศนา
บ้าง ที่มีพยานก็ชักมากล่าวไว้ ที่ไม่มีพยานเปน
ของที่ไม่เหนจริง ก็คัดค้านเสียบ้าง ว่าไว้แต่ราย
ปัญญาเด็กรู้ ผู้ที่เรียนหนังสือรู้แล้ว จะได้อ่าน
หนังสือนี้แทนหนังสือสวด แลหนังสือเรื่องลคร
เหนจะเปนประโยชน์รู้การเล็ก ๆ น้อย ๆ บ้าง
ถ้าเขาถามสิ่งใด เด็กทั้งหลายจะได้แก้ไขตาม
สำนวนนี้ ว่าไว้เปนข้อถามข้อแก้ กล่าวแต่ราอจำได้

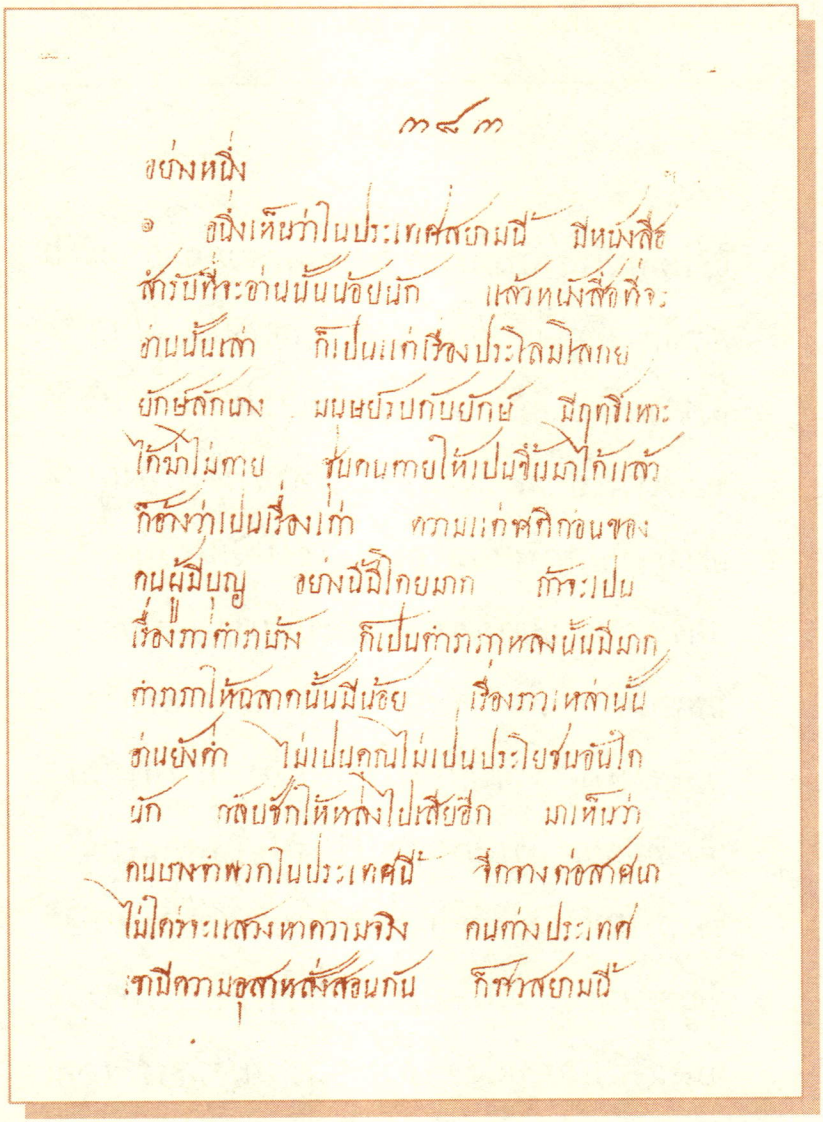

๓๔๓

ข่าวหนึ่ง

๑ อนึ่งเห็นว่าในประเทศสยามนี้ มีหนังสือสำหรับที่จะอ่านนั้นน้อยนัก เหลือหนังสือที่จะอ่านนั้นเท่า ก็เป็นแต่เรื่องปะโลมโลกย ยักษ์ลักนาง มนุษย์รบกับยักษ์ มีฤทธิ์เหาะได้มาไม่ตาย ชุบคนตายให้เป็นขึ้นมาได้เสร็จ ก็ดังว่าเป็นเรื่องเท็จ ความแก่ศึกษาของคนผู้มีบุญ อย่างนี้มีโทษมาก ถึงจะเป็นเรื่องภาษาไทย ก็เป็นคำภาษาหลงนั้นมีมาก คำภาษาให้ฉลาดนั้นมีน้อย เรื่องภาเหล่านั้นอ่านยังคำ ไม่เป็นคุณไม่เป็นประโยชน์อันใดนัก ถึงจะชักให้หลงไปเสียอีก มาเห็นว่าคนบางจำพวกในประเทศนี้ ศึกษาก่อสาศนาไม่ใคร่จะเห็นความจริง คนต่างประเทศเขามีความอุสาหะสั่งสอนกัน ก็ศาสยามนี้

ศาสตราจารย์สุกิจ นิมมานเหมินท์ อดีตรัฐมนตรีหลายกระทรวง อดีตรองนายกรัฐมนตรีและอดีตราชบัณฑิตของประเทศไทย ขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นคุณค่าของ “หนังสือแสดงกิจจานุกิจ” ท่านจึงได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อแจกในงานทอดกฐินสามัคคีที่วัดเกตการาม อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๔ ท่านได้เขียนวิเคราะห์ “หนังสือแสดงกิจจานุกิจ” พร้อมทั้งให้ข้อมูลเพิ่มเติมที่น่าสนใจเกี่ยวกับข้อเขียนใน

หนังสือไว้ในคำนำในการพิมพ์ด้วย ท่านได้ยกย่องแนวคิดของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีไว้เป็นอย่างมากและท่านได้แสดงความปรารถนาให้ผู้อ่านได้อ่านหนังสือโดยละเอียด เพื่อเพิ่มพูนประโยชน์นานาประการต่อไป

ดังที่ท่านได้เขียนไว้ในตอนสุดท้ายของคำนำในการจัดพิมพ์ตอนหนึ่งว่า

"...ฉะนั้นท่านผู้ใดที่ได้รับหนังสือนี้ไปแล้ว หากจะกรุณาพยายามอ่านตลอดตั้งแต่ต้นจนจบปลาย แล้วก็นำมาคิดพยายามเอาตัวอย่างท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดีแล้ว กระผมก็เชื่อว่ามีหลายท่านที่มีเวลาและมีความรู้ความชำนาญในทางวิทยาการต่างๆ คงจะได้พยายามเอาตัวอย่างของท่าน ช่วยเรียบเรียงหนังสือซึ่งนอกจากจะชวนอ่านแล้ว ยังเป็นการให้ความรู้อันเป็นประโยชน์ให้ผู้อ่านซึ่งเป็นเด็กเล็กเด็กน้อยไม่น้อยไปกว่าผู้อ่านซึ่งเป็นผู้ใหญ่ แต่ไม่มีโอกาส หรือไม่มีวัตถุที่จะนำมาศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง... จะสามารถยังผลให้บังเกิดหนังสือดีๆ ขึ้นในบรรณโลกของประเทศไทย..."

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) มีสุขภาพไม่แข็งแรงนัก ท่านได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการประจำในปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ เพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับตา จนถึงรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านกลับเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งกำกับราชการกรมท่า และได้พระราชทานศักดินาให้เป็นพิเศษ ๒๐,๐๐๐ ไร่ เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี มีศักดิ์สูงเสมอกับสมเด็จเจ้าพระยา

เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดีถึงแก่พิราลัยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๓ สิริอายุได้ ๕๗ ปี นอกจากท่านจะได้ฝากผลงานราชการอันเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่แผ่นดินไทยในยุคสมัยของท่านแล้ว ท่านยังได้ฝากผลงานด้านวรรณกรรมซึ่งมีคุณค่าให้แก่อนุชนเพื่อเป็นความรู้และเครื่องประเทืองปัญญาไว้ได้ตลอดไปอีกด้วย

เมษายน ๒๕๕๓

บรรพบุรุษของไทยแต่โบราณ ตอน “เทพสิงห์” วีรบุรุษเมืองยวมผู้ครองนครเชียงใหม่ เจ้าของนาม “ค่ายเทพสิงห์” จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

“บรรพบุรุษของไทยแต่โบราณ
ปกบ้านป้องเมืองคุ้มเหย้า
เสียเลือดเสียเนื้อมิใช่เบา
หน้าที่เรารักษาสืบไป...”

(เราสู้ จากเพลงพระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลปัจจุบัน)

แม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดชายแดนของประเทศไทยที่อยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือติดกับพรมแดนของสหภาพพม่า แต่ก่อนนี้การไปเยือนจังหวัดแม่ฮ่องสอนค่อนข้างลำบาก จนถึงกับทางจังหวัดต้องเชิญชวนโดยการมอบประกาศนียบัตรให้แก่นักท่องเที่ยวต่างเมืองที่ขับรถไปถึงแม่ฮ่องสอน แต่ปัจจุบันแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งไหลไปเยือนได้โดยสะดวกทั้งปี โดยเฉพาะในฤดูหนาว ทุ่งบัวตองบนดอยแม่อูคอ อำเภอขุนยวม เป็นจุดที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวมากที่สุด และถ้ามีโอกาสผ่านไปทาง **"ค่ายเทพสิงห์"** ที่ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง ชาวไทยส่วนใหญ่อาจไม่คุ้นเคยกับนามของวีรบุรุษท่านนี้ และสงสัยว่าเหตุใดกระทรวงกลาโหมจึงใช้นาม "เทพสิงห์" เป็นชื่อค่ายทหารหาญที่ทำหน้าที่ป้องกันประเทศทางชายแดนด้านนี้ คู่กับ "ค่ายโสณบัณฑิต" ที่อำเภอปาย ซึ่งชาวไทยคุ้นเคยมากกว่าว่าเป็นพระนามของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ผู้รับพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ให้ไปเป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลภาคพายัพ จัดการป้องกันหัวเมืองชายแดนด้านตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นจนมั่นคง

ทั้งนี้ก็เพราะวีรบุรุษที่กระทรวงกลาโหมได้เชิญพระนามและนามของท่านมาเป็นชื่อค่ายทหารทั้ง ๒ ค่าย ล้วนมีบทบาทสำคัญในการปกป้องราชอาณาจักรไทยด้านพายัพ เพียงแต่ท่านมีชีวิตอยู่ต่างสมัยกันกว่าร้อยปี

"เทพสิงห์" เป็นนักรบจากเมืองยวม ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของเชียงใหม่ ได้สร้างวีรกรรมในการรวบรวมไพร่พลจำนวนน้อยนิดขับไล่พม่าซึ่งยึดครองเชียงใหม่อยู่ได้เป็นผลสำเร็จ แม้จะเป็นช่วงเวลาไม่นานนัก

เมืองยวม หรือเมืองยวมใต้ ตั้งอยู่ในอำเภอแม่สะเรียงในปัจจุบัน ปรากฏชื่อในพงศาวดารโยนก ราวพุทธศักราช ๑๙๕๒ ในฐานะเมืองหน้าด่านสำคัญของเชียงใหม่ที่คอยป้องกันการรุกรานของพม่าสืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษแล้วจึงได้ยุติการรุกรานเชียงใหม่

ประวัติของ**เทพสิงห์** นักรบชาวเมืองยวมท่านนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าบิดามารดาชื่อใด ได้เล่าเรียนวิชาจากสำนักใด

หรือทำราชการมีตำแหน่งหน้าที่การงานใด แต่ในสมัยของท่านนั้น เมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นๆ ในอาณาจักรล้านนา มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอู่ข้าวอู่น้ำและแหล่งสินค้าจากป่าที่สำคัญทั้งของไทยและของพม่า พม่าได้พยายามเข้ายึดครองเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองล้านนาเสมอมาโดยเดินทัพผ่านเมืองยวม นอกจากการกดขี่ข่มเหงราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน ยังครอบงำโดยนำศิลปวัฒนธรรมพม่าเข้ามาเผยแพร่ในเมืองเชียงใหม่ เชียงแสน เชียงราย ลำปาง ลำพูน จนไม่เหลือเอกลักษณ์ของล้านนา

พงศาวดารโยนก บันทึกไว้ว่า *"ลุศักราช ๑๐๘๙ (พุทธศักราช ๒๒๗๐) ชาวเชียงใหม่คิดขบถต่อพม่า มี**เทพสิงห์** ชาวเมืองยวมคนหนึ่ง เป็นหัวหน้ายกเข้าปล้นเมืองเชียงใหม่ในเวลากลางคืน จับตัวโป่มังแรนราผู้ครองเมืองเชียงใหม่ได้ฆ่าเสีย บรรดาพม่ามอญซึ่งอยู่เมืองเชียงใหม่พากันแตกหนีไปเมืองเชียงแสน... เทพสิงห์ขึ้นนั่งเมืองเชียงใหม่อยู่ได้ประมาณเดือนเศษมีหนังสืออาชญาประกาศไปแก่แคว้นแขวงทุกแห่งทุกตำบล ให้จับพม่ารามัญบรรดามีในตำบลนั้นๆ ส่งไปล้างเสียให้สิ้นเชิง"*

ต่อมาพม่ารวบรวมพลได้ใหม่กลับมาสู้กับเทพสิงห์ ปะทะกันที่สะพานข้ามแม่น้ำพิงค์ตรงท่าแพ เทพสิงห์มีกำลังเพียง ๕๐ คน พยายามรักษาสะพานท่าแพไว้แต่สู้ไม่ได้ จึงหนีออกจากเมืองเชียงใหม่ทางประตูด้านทิศใต้ คือประตูหะยา ที่ปัจจุบันเรียกว่า ประตูหายยา

พงศาวดารโยนกกล่าวถึงเทพสิงห์ต่อไปอีกเพียงเล็กน้อยว่า *"ฝ่ายเทพสิงห์หนีไปเมืองน่าน จึงไปชักชวนเจ้าธรรมปัญโญผู้ครองเมืองน่านยกกำลังมาตีเมืองเชียงใหม่ เจ้าองคำผู้ครองเมืองเชียงใหม่ก็ยกกองทัพออกไปตั้งรับที่ตำบลป่าช้าง ได้สู้รบกันกับกองทัพเมืองน่านเป็นสามารถ เจ้าธรรมปัญโญเมืองน่านต้องอาวุธตายในที่รบ กองทัพเมืองน่านแตกกลับไป"*

หลังจากนั้น พงศาวดารโยนกมิได้กล่าวถึงเทพสิงห์อีก แต่ในตารางลำดับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ท้ายเรื่องพงศาวดารโยนกปรากฏชื่อเทพสิงห์เป็นเจ้าครองเมืองเชียงใหม่คู่กับเจ้าองคำ เป็นเวลา ๓๖ ปี ระหว่างพุทธศักราช ๒๒๗๐ ถึง ๒๓๐๖ แต่รายละเอียดในพงศาวดารโยนกกลับกล่าวว่า เจ้าองคำถึงแก่กรรมในพุทธศักราช ๒๓๐๒ แล้วเจ้าจันทร์ราชบุตรขึ้น

ครองเมืองแทน

ส่วนหนังสือชุด ***"วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา" เล่ม "จังหวัดแม่ฮ่องสอน"*** ที่จัดทำโดยนักวิชาการของจังหวัดแม่ฮ่องสอน คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ มีความต่างออกไปว่า

ในพุทธศักราช ๒๒๕๐ เทพสิงห์นักรบผู้กล้าหาญจากเมืองยวมใต้ รวบรวมผู้คนไม่กี่ร้อยคนเข้าตีเอาเมืองเชียงใหม่คืนจากพม่าได้สำเร็จ แล้วเข้ารักษาเมืองเชียงใหม่ไว้ร่วมกับขุนนางจากกรุงศรีอยุธยา แต่พญาวังหาตื่น ชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมพลจากพม่าและหัวเมืองใกล้เคียงเข้าตีเมืองเชียงใหม่คืนจากเทพสิงห์ ผลัดกันแพ้ชนะเช่นนี้ จนพม่าต้องยกทัพใหญ่เข้ามาปราบ เทพสิงห์จึงขอความช่วยเหลือจากเจ้าธรรมปัญโญเจ้านครน่าน ยกกำลังมาตีเชียงใหม่ แต่ความลับรั่วไปถึงพม่า จึงซุ่มทัพที่เวียงป่าทง นครลำพูน โจมตีทัพของเมืองน่านและของเทพสิงห์พ่ายย่อยยับเพราะมีกำลังน้อยกว่า จากนั้นประวัติศาสตร์ก็มิได้กล่าวถึงเทพสิงห์

อีก

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าข้อมูลทางประวัติศาสตร์จะขัดแย้งกัน และต่างก็มีรายละเอียดเกี่ยวกับวีรกรรมของท่านในช่วงเวลาอันสั้น แต่เทพสิงห์ก็เป็นวีรบุรุษที่ชาวอำเภอแม่สะเรียงและชาวแม่ฮ่องสอนเคารพสักการะตลอดมา

และเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๘ กระทรวงกลาโหมได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ขอพระราชทานนาม **"ค่ายเทพสิงห์"** เป็นที่ตั้งหน่วยทหารของ**กองพันทหารราบ ที่ ๔ กรมทหารราบที่ ๗ ที่บ้านห้วยหลวง ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน** เพื่อเทิดทูนเกียรติคุณนักรบผู้กล้าของจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้เป็นที่ปรากฏสืบไป

อนึ่ง การขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอัญเชิญพระปรมาภิไธย พระนามาภิไธย พระนาม และเชิญนามของวีรบุรุษผู้กล้าหาญ ตลอดจนนายทหารผู้ใหญ่บางคนที่มีบทบาทสำคัญในการสู้รบหรือสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าแก่กองทัพไทย มาตั้งเป็นชื่อค่ายทหารเพื่อเป็นอนุสรณ์ในวีรกรรมของท่านเหล่านั้น หลังจากได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว ก็จะมีประกาศกองทัพบกและประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาต่อไป ส่วนการขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตตั้งชื่อค่ายตำรวจตระเวนชายแดน ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ก็มีหลักเกณฑ์ทำนองเดียวกัน

ปัจจุบัน (ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓) มีค่ายทหารทั้งสิ้น จำนวน ๖๒ ค่ายใน ๓๓ จังหวัด ล้วนได้รับพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระปรมาภิไธย พระนามาภิไธย พระนาม และเชิญนามของวีรบุรุษและนายทหารผู้ใหญ่ของกองทัพบก หรือสถานที่สำคัญในท้องถิ่นมาเป็นชื่อค่าย อาทิ

พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ เช่น ค่ายเม็งรายมหาราช จังหวัดเชียงราย ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพิษณุโลก ค่ายสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จังหวัดฉะเชิงเทรา

พระนามาภิไธย เช่น ค่ายสมเด็จพระสุริโยทัย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ค่ายนวมินทราชินี จังหวัดชลบุรี ค่ายสมเด็จพระศรีนครินทรา จังหวัดลพบุรี

พระนาม เช่น ค่ายพ่อขุนบางกลาง-

หาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ค่ายกาวิละ จังหวัดเชียงใหม่ ค่ายเพชรบุรีราชสิรินธร จังหวัดเพชรบุรี ค่ายภาณุรังษี จังหวัดราชบุรี

นามวีรบุรุษ วีรสตรี เช่น ค่ายพระยอดเมืองขวาง จังหวัดนครพนม ค่ายขุนจอมธรรม จังหวัดพะเยา ค่ายเทพสตรีศรีสุนทร จังหวัดนครศรีธรรมราช

นามนายทหารผู้กล้า เช่น ค่ายอิงคยุทธบริหาร จังหวัดปัตตานี ค่ายวีรวัฒน์โยธิน จังหวัดสุรินทร์ ค่ายไพรีระย่อเดช จังหวัดปราจีนบุรี

นามบุคคลสำคัญของกองทัพบก เช่น ค่ายกฤษณ์สีวะรา จังหวัดสกลนคร ค่ายสฤษดิ์เสนา จังหวัดพิษณุโลก ค่ายจิระวิชิตสงคราม จังหวัดลพบุรี

นามบุคคลสำคัญของท้องถิ่น เช่น ค่ายศรีพนมมาศ จังหวัดอุตรดิตถ์ ค่ายวิภาวดีรังสิต จังหวัดสุราษฎร์ธานี

นามสิ่งสำคัญในท้องถิ่น เช่น ค่ายศรีโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ค่ายศรีสองรัก จังหวัดเลย ค่ายรามราชนิเวศน์ จังหวัดเพชรบุรี

และ **"ค่ายเทพสิงห์"** ที่ตั้งชื่อตามนามของนักรบผู้กล้าชาวเมืองยวม ที่แม้เวลาจะล่วงเลยมากว่า ๒๐๐ ปี ประวัติศาสตร์เองก็มิได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับตัวท่านมากนัก แต่วีรกรรมของท่านนั้นยังจดจารอยู่ในความทรงจำของชาวแม่ฮ่องสอน และกองทัพไทยมาจนทุกวันนี้

๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ (อาเลกแซนเดอร์ อมาตยกุล)

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ (อาเลกแซนเดอร์ อมาตยกุล) เคยดำรงตำแหน่งเจ้ากรมกองหมายในกระทรวงยุติธรรม ท่านได้เขียนไว้ในประวัติตนเองว่ารู้สึกภาคภูมิใจอย่างยิ่งที่ออกจากราชการอย่างขาวสะอาด ปราศจากมลทิน ตลอดเวลาที่รับราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗

อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๘ ที่บ้านหน้าโรงไฟฟ้าวัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) ถนนจักรเพชร กรุงเทพฯ เป็นบุตรคนที่ ๕ ของมหาเสวกโท พระยาเพชร-พิไชย (เจิม อมาตยกุล) และคุณหญิงถนอม (สกุลเดียวกัน)

พุทธศักราช ๒๔๓๕ เมื่ออายุ ๗ ขวบ ได้เรียนหนังสือไทยกับพระอาจารย์เมฆ วัดราชบูรณะ พออ่านออกเขียนได้แล้ว ในปี ๒๔๓๗ พระยาเพชรพิไชยผู้เป็นบิดาได้จ้างครูชื่อ นายภู่มาสอนที่บ้าน และในปีนี้เองได้เข้าสมัครสอบภาษาไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง สอบไล่ได้ประโยค ๑ พุทธศักราช ๒๔๔๐ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เปิดโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) (คือบริเวณวงเวียนเล็กฝั่งธนบุรี) อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษได้เข้าศึกษาอยู่ในโรงเรียนนั้นเป็นเวลา ๕ ปี และสอบไล่ได้ชั้น ๖ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕

เมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรของโรงเรียนราชวิทยาลัยแล้ว อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษได้สมัครเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี ท่านได้รับการบรรจุในตำแหน่งล่ามภาษาอังกฤษ ประจำตัวของมิสเตอร์ซีสเลสเซอร์ กรรมการศาลฎีกาชาวเบลเยียม

พุทธศักราช ๒๔๔๖ อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สังกัดมหาดเล็กเวรเดช

พุทธศักราช ๒๔๔๗ มิสเตอร์ซีลเลสเซอร์ลาออกจากตำแหน่ง กระทรวงยุติธรรมได้จ้างนายโตกิชิ มาเซา มาปฏิบัติงานแทน อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ ยังคงทำหน้าที่ล่ามต่อมาและในพุทธศักราช ๒๔๔๘ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสรรพนิตินิพัทธ์

พุทธศักราช ๒๔๔๙ อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ ได้รับมอบหมายให้เป็นครูสอนภาษาไทยแก่บรรดาที่ปรึกษากฎหมายชาวอังกฤษที่กระทรวงยุติธรรมจ้างเข้ามารับราชการ โดยกำหนดเวลาสอน ๖ เดือน เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นพออ่านและเขียนภาษาไทยได้ ในปีต่อมา อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นล่ามประจำตัวนายแพทย์ชาวอังกฤษ ผู้รักษานักโทษในกองมหันตโทษ ท่านต้องทำงานกับนายแพทย์ชาวอังกฤษซึ่งมักจะมีงานผ่าชันสูตรศพอยู่เป็นเวลา ๑ ปี จึงได้กลับมาประจำที่กระทรวงยุติธรรม

พุทธศักราช ๒๔๕๑ ได้รับแต่งตั้ง

ให้เป็นล่ามประจำที่ศาลโบลิศสภา (ที่ตลาดน้อย) อีก ๓ ปี ต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์โท ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๕๕ อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ ได้สมัครเข้าเป็นเสือป่าด้วย ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อยู่ในกองร้อยที่ ๑ (ราบหลวง) และกองม้าหลวงรักษาพระองค์ตามลำดับ

พุทธศักราช ๒๔๕๙ ได้รับคำสั่งให้ย้ายจากศาลโบลิศสภามาประจำอยู่ในกรมบัญชาการกระทรวงยุติธรรม และได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก

พุทธศักราช ๒๔๖๑ ได้ดำรงตำแหน่งเลขานุการเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระปฏิภาณพิเศษ ในปีต่อมาจึงได้เลื่อนยศเป็นอำมาตย์ตรี

พุทธศักราช ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์โท และเลื่อนเป็นอำมาตย์เอกในปี ๒๔๖๔ ต่อมาได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น**พระยาปฏิภาณพิเศษ** และเลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้ากรมกองกลาง ในกรมบัญชาการกระทรวงยุติธรรม ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๐ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมกองหมาย

สิ่งที่พระยาปฏิภาณพิเศษสนใจศึกษา

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช ๒๔๗๕ อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ พิจารณาเห็นว่าตนเองได้รับราชการมาถึง ๓ รัชกาล ด้วยความเรียบร้อยไม่เคยฉ้อราษฎร์บังหลวงมีมลทินแต่อย่างใดรวมเวลาถึง ๓๐ ปี ไม่เหมาะที่จะทำงานต่อในขณะนั้น จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นต้นไป ขณะนั้นมีอายุได้ ๔๗ ปี

นอกเหนือจากหน้าที่ราชการซึ่งท่าน

ได้ปฏิบัติอย่างไม่ขาดตกบกพร่องแล้ว อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ ยังเป็นที่รู้จักกว้างขวางในวงสังคมว่าเป็นผู้ชอบศึกษาและสะสมสิ่งที่นิยมเล่นกันขณะนั้น ได้แก่ เครื่องลายคราม เครื่องถ้วยปั้น พระพุทธรูป พระเครื่อง ไม้แก้ว ไม้ตะพด และว่าว

อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ ได้เขียนเล่าไว้ในชีวประวัติของท่านว่า การเล่นเครื่องลายครามทำให้ได้รู้จักคุ้นเคยกับเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายท่าน ได้รับพระเมตตาจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เชิญไปร่วมสังสรรค์ที่วังบ่อยครั้ง ส่วนการเล่นว่าวนั้นในการแข่งขันที่ท้องสนามหลวง มีว่าวจุฬาเข้าแข่งหลายสาย เช่น สายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเครื่องหมายติดที่ว่าวเป็นรูปลูกศร ๓ เล่ม สายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศร์ มีเครื่องหมายดาวทอง และสายของบริษัทการไฟฟ้าสยามมีเครื่องหมายธงไชว้ เป็นต้น

ตัวท่านเองเป็นหัวหน้าสายดาวทองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศร์ ว่าวของพระองค์ได้รับรางวัลทุกปี จึงมีพระเมตตาประทานของที่ระลึกแก่ท่าน

การเล่นพระก็มีผู้สนใจมาขอศึกษาและขอชมอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีงานอดิเรกอื่นๆ อีก เช่น การเล่นต้นไม้จำพวกตะโกดัด หมากเหลือง และหมากแดง เป็นต้น

อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ มีกิจการส่วนตัวหลายชนิด ได้แก่ การถือหุ้นส่วนในบริษัทการไฟฟ้าสยาม การตั้งภัตตาคารขายเกาเหลาชื่อ “เสี้ยมเกียเหลา” และเป็นผู้ริเริ่มตั้งโรงงานมวนบุหรี่ซิกาแร็ต มีสำนักงานอยู่เชิงสะพานมอญ ถนนเจริญกรุง และโรงงานใหญ่ที่สะพานเหลือง เป็นโรงงานแรกที่มวนบุหรี่กระดาษด้วยเครื่องจักร ต่อมารัฐบาลได้ขอซื้อไป

ด้านชีวิตครอบครัว อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ สมรสกับคุณหญิงลมุน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ มีบุตรและธิดา ๑๑ คน ต่อมาเมื่อคุณหญิงลมุนถึงแก่กรรมจึงได้สมรสกับนางจ้อย มีบุตรและธิดา ๑๐ คน

เมื่อพิจารณาจากประวัติของอำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าการที่ท่านเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาปฏิภาณพิเศษ” ตั้งแต่อายุเพียง ๓๗ ปีนั้น เป็นเพราะท่านได้ใช้วิชา

ความรู้สติปัญญาและไหวพริบในการปฏิบัติหน้าที่ราชการจนสำเร็จลุล่วงเป็นผลดีอย่างแท้จริงสมดังบรรดาศักดิ์ที่ได้รับพระราชทานมาว่า ***"พระยาปฏิภาณพิเศษ"***

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญที่ได้รับพระราชทาน มีดังนี้ เหรียญรัชมงคล และเหรียญรัชมังคลาภิเษก ในรัชกาลที่ ๕ เหรียญบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๖ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตริตาภรณ์มงกุฎไทย เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตริตาภรณ์ช้างเผือก ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เหรียญบรมราชาภิเษกเงิน รัชกาลที่ ๗ เหรียญจักรพรรดิมาลา และเหรียญฉลองพระนคร (เงิน)

หลังจากออกจากราชการแล้ว อำมาตย์เอก พระยาปฏิภาณพิเศษ มีงานอดิเรกที่ท่านสนใจมาตั้งแต่ก่อนหน้านั้น คือ การศึกษาและสะสมพระพุทธรูป เครื่องลายคราม และต้นไม้ต่างๆ และใช้ชีวิตอย่างสงบสุขอยู่กับครอบครัว ต่อมาในวันที่ ๒๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ มีอาการป่วยหนักมาก และถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๕ สิริอายุได้ ๗๗ ปี ๕ เดือน พระราชทานเพลิงศพ ณ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗

๕ เมษายน ๒๕๕๓

พ.ณ ประมวญมารค รัตนกวีแห่งตะวันออก

นางเบญจมาส แพทอง

พ. ณ ประมวญมารค เป็นนามปากกาของหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี แต่เดิมมีพระนามเต็มว่า หม่อมเจ้าจันทร์-จิรายุวัฒน์ รัชนี ซึ่งเป็นนามพระราชทานจากสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ต่อมาภายหลังทรงตัดคำว่า "วัฒน์" ออก เนื่องจากในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประมาณพุทธศักราช ๒๔๘๕ มีการเปลี่ยนแปลงการเขียนภาษาไทย หรือที่เรียกว่ายุคอักขรวิบัติจึงทำให้คำว่า วัฒน์ เขียนเป็น วัด ซึ่งความหมายจะผิดเพี้ยนไป

พระบิดาจึงตัดคำว่า วัฒน์ ซึ่งมาจากชื่อของหม่อมมารดา คือ "พัฒน์" ออกไปเสีย คนทั่วไปจึงรู้จักแต่พระนาม "จันทร์-จิรายุ" ส่วนพระนามเล่นนั้นพระญาติพระวงศ์ขานพระนามว่า "พลุ" ซึ่งเป็นที่มา

ของพระนามปากกาว่า พ. ส่วน ณ ประมวญมารค มาจากชื่อถนนประมวญ เป็นราชทินนามของพระประมวญคัคนางค์ ผู้ออกทุนตัดถนนสายนี้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และพระบิดาของท่าน คือ พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส กรมหมื่นพิทยาลงกรณ หรือที่รู้จักกันในนามปากกาว่า น.ม.ส. ได้ทรงจัดตั้งโรงพิมพ์ ณ บริเวณวังบนถนนประมวญ พิมพ์หนังสือพิมพ์รายวัน คือ ประมวญวัน หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ คือ ประมวญมารค ประมวญสาร และตั้งชื่อวงสักวาว่า วงประมวญมารค ทั้งยังประทานนาม "ณ ประมวญมารค" ต่อท้ายนามปากกาให้กับพระโอรสธิดาของท่าน ๓ พระองค์ ได้แก่ หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ว่า "พ. ณ ประมวญมารค" พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ว่า "ว. ณ ประมวญมารค" และหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ว่า "ภ. ณ ประมวญมารค"

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี หรือในวงนักวิชาการมักออกพระนามว่า **"ท่านจันทร์"** เป็นพระโอรสของ พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส กรมหมื่นพิทยาลงกรณ (พระโอรสของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และเจ้าคุณจอมมารดาเอม) กับหม่อมพัฒน์ รัชนี (ธิดาเจ้าพระยาภาสกรวงศ์-พร บุนนาค และท่านผู้หญิงเปลี่ยน) พระบิดาทรงเป็นต้นสกุล รัชนี ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีจอ ซึ่งท่านได้ทรงนิพนธ์โคลงไว้ ว่า

พฤหัสขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนแปด
จันทร์กระโดดกระเด็นแดด เที่ยงเปรี้ยง
จอแปดจะแปดแฝด แปดเดี่ยว ก็ดี
เข้าวษาเสียงเพี้ยง สวดพร้องคล้องหอนฯ

ท่านมีเชษฐภคินี ขนิษฐา และอนุชา รวม ๑๑ องค์ ร่วมพระบิดามารดาเดียวกัน ๖ องค์ คือ

๑. หม่อมเจ้าหญิงจันทร์เจริญ รัชนี (สิ้นชีพิตักษัย)

๒. หม่อมเจ้าหญิงศะศิเพลินพัฒนา รัชนี (สิ้นชีพิตักษัย)

๓. หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี (สิ้นชีพิตักษัย)

๔. หม่อมเจ้ารัชนีพัฒน์พิทยาลงกรณ

รัชนี (สิ้นชีพิตักษัย)

๕. หม่อมเจ้าหญิงศะศิธรพัฒนวดี รัชนี (สิ้นชีพิตักษัย)

๖. หม่อมเจ้าพัฒน์โมหีจุฑาพงศ์ รัชนี (สิ้นชีพิตักษัย)

๗. หม่อมเจ้าหญิงวิภาวดี รัชนี ต่อมาได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต เมื่อสิ้นพระชนม์

๘. หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี

สองพระองค์หลังมีหม่อมเจ้าหญิงพรพิมลพรรณ พระธิดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และหม่อมผัน เป็นพระมารดา

๙. หม่อมเจ้าจันทรจิรากาล รัชนี

๑๐. หม่อมเจ้า (สิ้นชีพิตักษัย)

๑๑. หม่อมเจ้าจันทร์จรัส รัชนี (สิ้นชีพิตักษัย)

สามพระองค์หลังนี้ ไม่ปรากฏพระนามหม่อมมารดา แต่มีบันทึกไว้ในหนังสือ *พระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าในพระราชวงศ์จักรี* ของพลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์ เกษมศรี และรัชนี ทรัพย์วิจิตร

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ทรงศึกษาเริ่มแรก ณ ประเทศอังกฤษ ที่ดัลลิช คอลเลจ (Dulwich College) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔ และสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี เศรษฐศาสตรบัณฑิต ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (University of Cambridge) รวมเวลาศึกษาที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลา ๑๑ ปีเศษ เมื่อทรงเดินทางกลับประเทศไทย ทรงศึกษาภาษาไทยกับพระบิดาเพิ่มเติมอีก และนับแต่นั้นมา ท่านจันทร์ฯทรงเชี่ยวชาญแตกฉานในภาษาและหนังสือเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากผลงานในสาขาต่างๆ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

เมื่อหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี กลับมาประเทศไทย ทรงเข้ารับราชการในกระทรวงการคลังระยะหนึ่ง ต่อมาประชวรเป็นวัณโรคเข้ารักษาพระองค์ในโรงพยาบาลเป็นเวลานานจึงตัดสินพระทัยลาออกจากราชการและประทับที่จังหวัดเชียงใหม่ ภายหลังประมาณพุทธศักราช ๒๕๑๕ ทรงรับเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาประวัติศาสตร์ให้แก่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ทรงเป็นผู้มีความสามารถยิ่งทางกวีนิพนธ์ ทรงมีสายเลือดแห่งกวีนับย้อนไปหลายชั่วคน ดังที่พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส กรมหมื่นพิทยาลงกรณ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือ สามกรุง ความว่า

เทียดทวดปู่พ่อเจ้า เป็นกวี
แต่ละองค์ทรงมี มติกล้า
วงศาวลีศรี ศุภอรรถ
ลำดับนับได้ห้า ชั่วแล้วแนวกวี

ซึ่งหมายความถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และพระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส กรมหมื่นพิทยาลงกรณ

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ทรงนิพนธ์บทกวีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีเยี่ยม จนได้รับยกย่องว่า "กวีสองภาษา" (bi-lingual poet) และทรงได้รับการถวายพระเกียรติเป็น "รัตนกวีแห่งตะวันออก" จากสมาคมกวีโลกถึง ๒ สมาคม คือ World Poetry Society Intercontinental และ World Congress of Poet นับเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับเกียรติเช่นนี้ นอกจากนี้ยังทรงได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศดังนี้

พุทธศักราช ๒๕๑๑ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จาก L' Universite Libre Asie (Free University of Asia) นครการาจี ประเทศปากีสถาน เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑

พุทธศักราช ๒๕๒๗ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขามนุษยศาสตร์ จาก World Academy of Artsland Culture ประเทศไต้หวัน ในการประชุมกวีโลกครั้งที่ ๗ ระหว่างวันที่ ๑๔ – ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ณ ประเทศโมร็อกโก โอกาสนี้ ทรงรับปริญญาจากสมเด็จพระราชาธิบดีฮัสเซนแห่งโมร็อกโก

พุทธศักราช ๒๕๒๘ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวรรณคดี จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประเทศไทย

ผลงานด้านกวีนิพนธ์

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ทรงมีผลงานด้านกวีนิพนธ์จำนวนมากทั้งที่เป็นบทกวีไทยและต่างประเทศ ทรงวิเคราะห์กวีนิพนธ์ของกวีสำคัญๆ อาทิ ศรีปราชญ์ พระศรีมโหสถ สุนทรภู่ นายมี หม่อมราโชทัย พระยาตรัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ม.ร.ว. สุมนชาติ สวัสดิกุล นายธนิต อยู่โพธิ์ ฯลฯ ทรงรวบรวมและเรียบเรียงผลงานของกวีชั้นครู อาทิ น.ม.ส. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว.

ประยูร อิศรศักดิ์) บุคคลเหล่านี้เป็นกวีกลุ่มแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช ๒๔๗๕ และกวียุคปัจจุบัน เช่น อังคาร กัลยาณพงศ์ เนาวรัตน์ พงษ์-ไพบูลย์ สุจิตต์ วงษ์เทศ ขรรค์ชัย บุนปาน นิพนธ์ ขำวิไล เขียน ยิ้มศิริ ไพบูลย์ สุวรรณกูฏ ทรงแต่ง ทรงแปล บทกวีทั้งไทยและต่างประเทศ เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ทรงแสดงทัศนะในประเด็นต่างๆ ในวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ปรากฏผลงานที่เป็นทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรองจำนวนมาก ตัวอย่าง เช่น หนังสือสิบกวี สิบสองกวี นิทานคำกลอนสุนทรภู่ การชำระวรรณคดี เช่น เรื่อง โคบุตร ลักษณวงศ์ สิงหไกรภพ จันทโครบ ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม เป็นต้น ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ ประชุมนิราศคำโคลง เช่น โคลงนิราศพระยาตรัง โคลงนิราศสมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรเสด็จไปทัพเวียงจันทน์ เป็นต้น กำสรวลศรีปราชญ์-นิราศนรินทร์ ตำนานศรีปราชญ์ สอบสวนเรื่องการแต่งพระลอ ของ ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิกุล วินิจฉัยเรื่องกำสรวลศรีปราชญ์ ของธนิต อยู่โพธิ์ นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลีกย่อย นักกลอนบ่อนเข้าแช่ โคลงตำรับประมวญมารค อธิบายวิธีและองค์ประกอบในการแต่งโคลง ตำนานหริภุญชัย ภาคพระนางจามเทวี บทสรรเสริญ ๒๐๐ ปี รัตนโกสินทร์ เป็นต้น

งานแปลบทกวี เช่น แปลซอนเนต (Sonnet) ของวิลเลียม เชกสเปียร์ (William Shakespeare) แปลกำสรวลศรีปราชญ์ แปลโลกนิติ และ The Love Songs of Sappho เป็นต้น ทรงแต่งโคลงภาษาต่างประเทศ อาทิ Poetry 2000 A.D. Facets of Thai Poetry และ The Art of Suwannabhumi เป็นต้น

ผลงานด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ทรงนิพนธ์บทความเกี่ยวกับโบราณคดี เช่น ศึกษาวิจัยที่ตั้งของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งเป็นพื้นฐานการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แหลมทอง โดยเฉพาะจังหวัดภาคใต้ของไทย บทความทางประวัติศาสตร์ อาทิ ใครปลอมศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ นำเที่ยวศิลาจารึกสุโขทัย สำรวจศิลาจารึกในแง่อวิชชา ตำนานต้นผีไทย เก๊าผีไทย ล้านนา ตำนานสุวรรณภูมิ สุโขทัย ฯลฯ

นอกจากหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี จะใช้นามปากกา พ. ณ ประมวลมารค แล้ว ยังทรงใช้นามปากกาอื่นๆ อีกตามลักษณะ

งานนิพนธ์ ได้แก่ ผลงานวิชาการ สารคดี บทความต่างๆ ทรงใช้ว่า พ. ณ ประมวลมารค ผลงานการแต่งเสภา เช่น สักวาไปรษณีย์ ชุดรามเกียรติ์ ชุดสุวรรณหงส์ และกลอนเสภา เรื่องศรีธนญชัย ทรงใช้ว่า วงท้องสนามหลวง ผลงานการแต่งสักวาชุดชาย-สามโบสถ์ ทรงใช้ว่า เจ้าคุณพลูโต คุณหญิงพลูโต ผลงานการแต่งโคลงสดๆ ทรงเรียกโคลงสดว่านิราศ แต่มิใช่นิราศแบบโบราณ เพียงแต่ทรงอาศัยวิธีและชื่อของนิราศมาใช้ นิราศชุดนี้ ได้แก่ นิราศตลาดท่าช้าง นิราศสามโต๊ะ ทรงใช้ว่า นายโต๊ะ ณ ท่าช้าง

ชีวิตครอบครัว

ทรงเสกสมรสกับหม่อมวิภา รัชนี ณ อยุธยา สกุลเดิม คือ ธนโกเศศ ทรงมีบุตรธิดา ๔ คน คือ

๑. หม่อมราชวงศ์ภัทรชัย รัชนี
๒. หม่อมราชวงศ์แซมแจ่มจรัส รัชนี
๓. หม่อมราชวงศ์ยอดเถา รัชนี
๔. หม่อมราชวงศ์หญิงเย็นตา รัชนี ปาร์มองติเอร์

ดังโคลงบทหนึ่งที่ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับพระประวัติของท่านเองไว้ว่า

ภัทรชัยชายใหญ่ผู้ หัวปี
แซมแจ่มจรัสรัชนี ย่อมน้อง
ยอดเถาชื่อชายตรี เต็มแต่ง เถานา
หญิงเดียวคนสุดท้อง ชื่อต้องเย็นตา

ปั้นปลายชีวิตของหม่อมเจ้าจันทร์-จิรายุ รัชนี ประชวรและสิ้นชีพิตักษัย ณ โรงพยาบาลมหาราช จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๓๔ สิริชันษา ๘๑ ปีเศษ และในพุทธ-ศักราช ๒๕๕๓ นี้เป็นวาระครบรอบวันประสูติ ๑๐๐ ปีจึงควรรำลึกถึงความเป็นปราชญ์และกวีระดับโลกที่หาผู้ใดเสมอเสมือนได้ยากจนกล่าวได้ว่า ทรงเป็นกวีชั้นที่หก ต่อจากพระราชบุพการี ซึ่งบุตรธิดาของหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี ได้กล่าวไว้ในบทกวีรำลึกถึงท่านว่า

สวรรค์ชั้นกวีชั้นแก้ว สมหวัง พ่อเฮย
เชื้อส่งดลสูกขลัง เด่นบ้าง
วงกวีเนื่องห้ายัง ต่อหก พ่อแฮ
ร้างรัชนีฤาร้าง เจ็ดชั้นกวีวงศ์

๑๙ เมษายน ๒๕๕๓

บรรพบุรุษของไทยแต่โบราณ ตอน พระภักดีเดชะ เจ้าเมืองประจันตคามสามชั่วคน

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

บรรพบุรุษของไทยแต่โบราณ
ปกบ้านป้องเมืองคุ้มเหย้า
เสียเลือดเสียเนื้อมิใช่เบา
หน้าที่เรารักษาสืบไป

(จากเพลงพระราชนิพนธ์ เราสู้)

เพลงพระราชนิพนธ์ "เราสู้" ที่อัญเชิญมาข้างต้น กล่าวได้ว่าไม่มีชาวไทยคนใดไม่รู้จัก แต่ถ้าจะให้บอกเล่าถึงวีรกรรมของบรรพบุรุษไทยคนใดคนหนึ่งบางคนอาจเล่าได้เพียงสองสามประโยค

บทความนี้จึงขอเล่าถึงวีรกรรมของบรรพบุรุษไทยแต่โบราณท่านหนึ่ง คือ **พระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) เจ้าเมืองประจันตคาม** ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า ผู้เป็นต้นสกุล **เดชสุภา**

พระภักดีเดชะ เป็นตำแหน่งเจ้าเมืองประจันตคาม (ปัจจุบันคือ อำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี) สืบเนื่องกันถึงสามชั่วอายุคน ระหว่างรัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ละท่านล้วนเป็นผู้อยู่ในเชื้อสายสกุล เดชสุภา เริ่มแต่ พระภักดีเดชะคนแรก ซึ่งมีนามว่า ท้าวอุเทน ผู้ก่อตั้งเมืองประจันตคาม เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๖

วีรกรรมของพระภักดีเดชะ หรือท้าวอุเทน เริ่มในพุทธศักราช ๒๓๖๙ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ ครั้งเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ นครเวียงจันทน์ยกทัพมาตีเมืองนครราชสีมา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดวีรบุรุษและวีรสตรีไทยหลายท่านโดยเฉพาะ คุณหญิงโม ภรรยาปลัดเมืองนครราชสีมา และวีรชนผู้กล้าหาญชาวนครราชสีมาที่รวมกำลังกันป้องกันเมืองและตีทัพเจ้าอนุวงศ์แตกพ่ายไป พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้าโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี ต้นสกุลสิงหเสนี) ครั้งเป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดี สมุหนายก เป็นแม่ทัพยกไปตีนครเวียงจันทน์เพื่อปราบกบฏให้ราบคาบได้แล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้อพยพไพร่พลจากนครเวียงจันทน์ เมืองมหาชัยกองแก้ว และเมืองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอื่นๆ มาสู่ราชอาณาจักรไทย พระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน ผู้เป็นบุตรท้างสร้อย เพี้ยเมืองแสน และบุตรเจ้าเมืองอื่นๆ ที่คุมกำลังไพร่พลหัวเมืองไปช่วยทัพกรุงเทพฯ ได้นำผู้คนที่อพยพมาไปตั้งบ้านเรือนขึ้นใหม่ โดยพระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทนคุมกำลังไพร่พลไปตั้งบ้านเรือนที่บริเวณดงยาง และรอบๆ วัดแจ้งในปัจจุบัน ได้รับพระราชทานนามเมืองว่า ประจันตคาม ส่วนพระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน ได้รับพระมหากรุณาแต่งตั้งเป็น **หลวงภักดีเดชะ เจ้าเมืองประจันตคามคนแรก ในพุทธศักราช ๒๓๗๖**

ในปีเดียวกันนั้นเกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนที่ขยายอำนาจเข้ารุกรานลาวและเขมรซึ่งในขณะนั้นเป็นประเทศราชของไทย หรือที่เรียกว่า **"การศึกอานามสยามยุทธ์"** ซึ่งใช้เวลาถึง ๑๕ ปี ไทยจัดทัพยกไปตีญวนเป็น ๓ ทาง คือทัพบกยกเข้าทางเขมรทัพหนึ่ง ทางลาวทัพหนึ่ง กับทัพเรือยกเข้าทางบันทายมาศอีกทัพหนึ่ง **เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)** ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาราช-สุภาวดี สมุหนายก เป็นแม่ทัพใหญ่ยกไปทางเขมร พระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทนจึงมีโอกาสได้ยกไพร่พลเมืองประจันตคามร่วมไปในทัพของเจ้าพระยาบดินทรเดชาอีกครั้งหนึ่ง การศึกครั้งนั้น กองทัพไทยรุกเข้าไปได้ถึงเมืองโจฎกในดินแดนญวน แต่ด้วยขาดเสบียงอาหารจำเป็นต้องถอยทัพกลับไปตั้งหลักในเขมร เจ้าพระยาบดินทรเดชา คาดการณ์ล่วงหน้าว่าทัพญวนจะต้องตามตีทัพไทย จึงได้วางกลศึกไว้หลังจากเดินทัพผ่าน เพื่อให้ทหารญวนต้องอุบายล้มตายเองโดยไม่ต้องใช้กำลังฆ่าฟันคือการขุดหลุมฝังขวากหอกดาบแหลนหลาวตลอดจนรังต่อแตน และวางสายชนวนดินปืนและปืนใหญ่ไว้ในค่ายลวง ไพร่พลญวนต้องล้มตายเกือบทั้งกองทัพ[๑] อันเป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์และยุทธการทหารไทย ซึ่งยังเป็นที่จดจำรำลึกกันมาจนทุกวันนี้

ชัยชนะของกองทัพไทยในครั้งนั้น พระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน ซึ่งมีส่วนร่วมในการสู้รบด้วย ได้รับบำเหน็จความชอบเลื่อนบรรดาศักดิ์จากหลวงภักดีเดชะเป็นพระภักดีเดชะ

ครั้นต่อมากองทัพญวนยกมาตีเมืองพนมเปญอีก บรรดาหัวเมืองตะวันออกรวมทั้งเมืองประจันตคามต้องเกณฑ์ไพร่พลเข้าร่วมในกองทัพไทยเช่นครั้งก่อน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่พระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน ต้องอาวุธข้าศึกถึงแก่ความตายในสนามรบในพุทธศักราช ๒๓๘๒ รวมเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองประจันตคามคนแรกได้ ๖ ปี

ขณะนั้นการสู้รบยังไม่สิ้นสุด เจ้าพระยาบดินทรเดชา แม่ทัพใหญ่เห็นว่าบุตรหลานของพระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน

---

[๑] ดูรายละเอียดใน ทรงสรรค์ นิลกำแหง, "เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) กับกลศึกกับระเบิดพื้นบ้าน" ใน สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒๒ (กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๕๒)

ซึ่งร่วมอยู่ในทัพเมืองประจันตคามด้วย ควรได้รับการปูนบำเหน็จเพื่อทดแทนคุณพระภักดีเดชะ หัวหน้าสกุลผู้สละชีพเพื่อชาติบ้านเมือง แต่ขณะนั้นท้าวโท บุตรชายของพระภักดีเดชะยังเยาว์วัยไม่เหมาะที่จะให้ว่าราชการเมืองและควบคุมไพร่พลต่อจากบิดา จึงให้ตั้งหลานชาย ๒ คน ซึ่งเป็นบุตรของพี่สาวพระภักดีเดชะและเป็นกำลังสำคัญควบคุมไพร่พลอยู่ คือ**หลวงศักดาสำแดงหรือท้าวอินทร์** ยกบัตรเมืองประจันตคามให้รั้งตำแหน่งเจ้าเมือง กับขุนอรัญไพรศรีหรือท้าวคำ น้องชายของท้าวอินทร์ ให้รั้งตำแหน่งปลัดเมือง ควบคุมไพร่พลเมืองประจันตคามสู้รบต่อไป

ครั้นเสร็จศึกสงคราม หลวงศักดาสำแดงหรือท้าวอินทร์ได้รับบำเหน็จความชอบเป็นพระภักดีเดชะ เจ้าเมืองประจันตคามคนที่ ๒ ขุนอรัญไพรศรีหรือท้าวคำ ผู้น้องชายได้เป็นหลวงสุรฤทธาปลัดเมืองประจันตคาม ส่วนบุตรหลานอื่นๆ ของพระภักดีเดชะเจ้าเมืองประจันตคามคนแรก ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรมการเมืองและข้าราชการตำแหน่งต่างๆ ตามความเหมาะสม

พระภักดีเดชะหรือท้าวอินทร์ เจ้าเมืองประจันตคามคนที่ ๒ เป็นเจ้าเมืองอยู่นานถึง ๔๔ ปี จนถึงแก่กรรมในพุทธศักราช ๒๔๒๖ ในรัชกาลที่ ๕

หลวงสุรฤทธาหรือท้าวคำ น้องชายของเจ้าเมืองปัจจันตคามคนที่ ๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระภักดีเดชะเจ้าเมืองประจันตคามคนที่ ๓ โดยที่ขณะนั้นท่านมีอายุมากแล้ว จึงว่าราชการสนองพระเดชพระคุณได้เพียง ๖ ปีก็ถึงแก่กรรมในพุทธศักราช ๒๔๓๒

กล่าวได้ว่าบรรพบุรุษของชาวประจันตคามผู้เป็นยอดนักรบในสงครามกับญวนครั้งนั้น และเป็นบรรพบุรุษของสกุลเดชสุภา ล้วนได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระภักดีเดชะ เจ้าเมืองประจันตคามทั้ง ๓ คน

อย่างไรก็ตาม เจ้าเมืองประจันตคามคนที่ ๔ ก็ยังคงเป็นเชื้อสายของพระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน คือ **หลวงศรีวิเศษหรือท้าวสุวรรณ ผู้มีศักดิ์เป็นหลานปู่ได้รับแต่งตั้งเป็นพระภักดีเดชะเจ้าเมืองประจันตคามคนที่ ๔ นับเป็นชั่วคนที่สาม** อยู่ในตำแหน่งได้ ๑๓ ปี จึงถึงแก่กรรมในพุทธศักราช ๒๔๔๕

พระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน มีบุตรชาย ๓ คน บุตรหญิง ๒ คน คือ ท้าวโท รับราชการเป็นหลวงศักดาสำแดง ยกบัตรเมืองประจันตคาม ท้าวบุศย์ รับราชการ

เป็นขุนราษฎร์บริบาล ตำแหน่งมหาดไทยเมืองประจันตคาม ท้าวผา นางผิว และนางผาย

นอกจากผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองประจันตคาม ๔ ท่านที่กล่าวมาข้างต้น บรรดาบุตรหลานเชื้อสายของพระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน เจ้าเมืองคนแรก ยังได้รับราชการในตำแหน่งต่างๆ ในเมืองประจันตคามปกครองไพร่พลบ้านเมืองต่างพระเนตรพระกรรณด้วยความสงบร่มเย็นมาโดยตลอด แต่ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริในการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองขนาดเล็กให้เป็นอำเภอ จึงมิได้โปรดให้แต่งตั้งผู้ใดเป็นเจ้าเมืองประจันตคามอีก กระนั้นก็ยังโปรดให้หลวงสุรฤทธาหรือท้าวพรหมา ตำแหน่งปลัดเมือง ผู้เป็นบุตรของพระภักดีเดชะ (ท้าวสุวรรณ) เจ้าเมืองคนที่ ๔ รั้งราชการอยู่ ๓ ปี ก่อนที่จะยุบเมืองประจันตคามลงเป็นอำเภอประจันตคาม ในพุทธศักราช ๒๔๔๘ รวมเวลาที่เป็นเมืองประจันตคามทั้งสิ้น ๗๒ ปี

ผู้สืบเชื้อสายของพระภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน เจ้าเมืองประจันตคามคนแรก ต่อมาจึงมีนามสกุลว่า เดชสุภา

ปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๓) ร่างของพระยาภักดีเดชะหรือท้าวอุเทน ยังมิได้ฌาปนกิจ หากฝังไว้ในมณฑป ณ ศาลพระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) ที่วัดแจ้งเมืองเก่า อำเภอประจันตคาม อันเป็นบริเวณแรกตั้งเมืองประจันตคาม เป็นสถานที่ซึ่งได้รับความเคารพสักการะจากชาวประจันตคามแต่อดีตมาจนทุกวันนี้

ประวัติของพระภักดีเดชะ เจ้าเมืองประจันตคามสามชั่วคน โดยเฉพาะท้าวอุเทนคงจะไม่สมบูรณ์หากมิได้กล่าวถึงอนุสาวรีย์ของท่าน ซึ่งเป็น**อนุสาวรีย์บุคคลสำคัญแห่งแรกของประเทศไทยที่ได้รับอนุมัติให้สร้างขึ้นได้ในระดับอำเภอ** ตลอดจนความรู้ในเรื่องการสร้างรูปอนุสาวรีย์บรรพบุรุษของไทยแต่โบราณที่เราชาวไทยในปัจจุบันมิได้เคยพบเห็นตัวหรือแม้แต่ภาพถ่ายของท่าน

ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ นายสมหมาย ฉัตรทอง นายอำเภอประจันตคามขณะนั้น ร่วมกับพระภิกษุข้าราชการพ่อค้าประชาชนชาวอำเภอประจันตคามเห็นว่า ควรมีการสร้างอนุสาวรีย์ของพระภักดีเดชะ หรือท้าวอุเทน ผู้ก่อตั้งเมืองประจันตคาม และเป็นวีรบุรุษผู้พลีชีพปกป้องบ้านเมืองจากอริราชศัตรู ทั้งบุตรหลานของท่านก็ได้รับราชการปกครองเมืองประจันตคาม

ให้เจริญรุ่งเรืองร่มเย็นเป็นสุขสืบมาจนสิ้นระบบการปกครองแบบเจ้าเมือง ท่านจึงเป็นปฐมบรรพบุรุษของชาวประจันตคาม ผู้มีคุณูปการอันใหญ่หลวงควรแก่การเคารพบูชาเป็นอย่างยิ่ง จึงเสนอผ่านจังหวัดปราจีนบุรี ถึงคณะกรรมการพิจารณาการดำเนินการสร้างอนุสาวรีย์และพระพุทธรูปสำคัญ ของกรมศิลปากร ขออนุญาตสร้างอนุสาวรีย์พระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) เพื่อเป็นที่รวมพลังน้ำใจ ศรัทธาและความนิยมนับถือของประชาชน ตลอดจนเป็นเครื่องหมายน้อมรำลึกถึงวีรกรรมคุณความดีของบรรพบุรุษ คือ พระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) สืบไป

คณะกรรมการพิจารณาการดำเนินการสร้างอนุสาวรีย์และพระพุทธรูปสำคัญของกรมศิลปากรได้พิจารณาตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้วเห็นชอบให้ดำเนินการสร้างได้ นับเป็นอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญแห่งแรกของประเทศไทยที่ได้รับอนุมัติให้สร้างได้ในระดับอำเภอ การก่อสร้างอนุสาวรีย์เริ่มด้วยการศึกษาหาข้อมูลเพื่อใช้ในการออกแบบอนุสาวรีย์ **นายสมควร อุ่มตระกูล** ประติมากร กลุ่มงานประติมากรรม สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ได้บันทึกไว้ว่า

"...ได้ศึกษาหาข้อมูลเพื่อใช้ในการออกแบบ โดยศึกษาจากประวัติที่ทางอำเภอส่งมาให้พร้อมด้วยภาพถ่ายทายาทของท่านเท่าที่คันได้นำมาเป็นข้อมูลในการออกแบบ เมื่ออ่านจากประวัติจึงทำให้ทราบว่า ท่านเป็นคนที่มีความกล้าหาญ ซื่อสัตย์ เด็ดเดี่ยว มุ่งมั่น ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคต่างๆ เป็นคนแข็งแรง รูปร่างไม่สูงนัก ส่วนของใบหน้าใช้ข้อมูลจากภาพถ่ายของทายาทที่ทาง

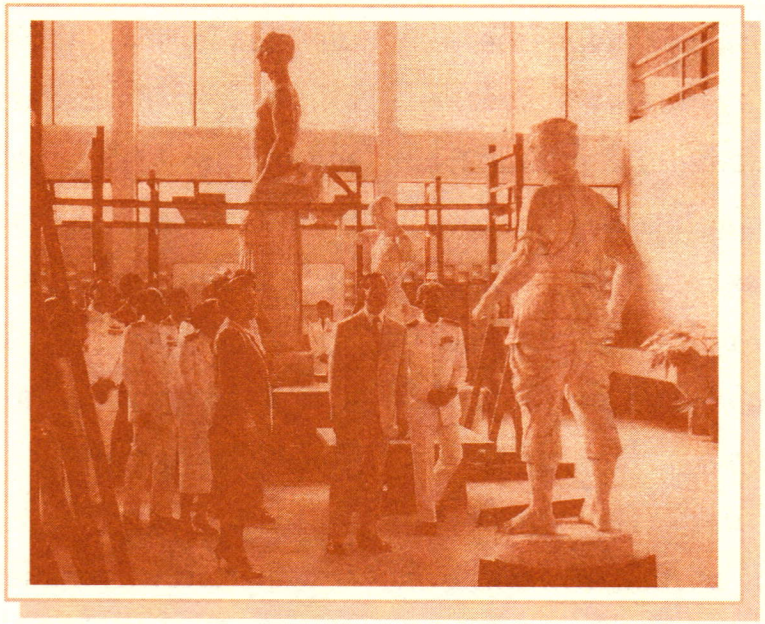

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จโรงหล่อกรมศิลปากร ณ ถนนพุทธมณฑล สาย ๕ ทอดพระเนตรหุ่นปั้น พระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) ด้วยความสนพระทัย (เอื้อเฟื้อภาพจาก นายช่างชิน ประสงค์)

อำเภอแนบมาเป็นแบบในการปั้น ส่วนในเรื่องของเครื่องแต่งกาย ทางกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ช่วยค้นคว้าในเรื่องของเครื่องแต่งกายขุนนางในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาให้ เมื่อได้ข้อมูลแล้วจึงนำมาเป็นแนวทางในการออกแบบ โดยสเก็ตช์ปั้นเป็นรูปต้นแบบขนาดเล็กด้วยดินน้ำมัน หล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ สูงประมาณ ๓๕ เซนติเมตร ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอประติมากรรมต้นแบบของกรมศิลปากร โดยออกแบบในท่าที่ท่านยืนด้วยความมั่นคง ชักดาบออกจากฝัก แขนที่เกร็งกำลังเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้กับข้าศึก ดวงตามองตรงไปข้างหน้าใบหน้าที่ดุแสดงถึงความเด็ดเดี่ยวและกล้าหาญ มีความคิด เมื่อรูปสเก็ตช์ต้นแบบขนาดเล็กได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิของกรมศิลปากรแล้วจึงทำการปั้นขยายเป็นรูปขนาด ๑ เท่าของคนจริง สูงประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ปั้นด้วยดินเหนียวที่โรงปั้นหล่อของกรมศิลปากร ถนนพุทธมณฑลสาย ๕ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ใช้เวลาปั้นประมาณ ๑ ปี อยู่ในความควบคุมของอาจารย์สุภร ศิระสงเคราะห์ ประติมากรเอกของกรมศิลปากรขณะนั้น เมื่อปั้นเสร็จได้เชิญ

คณะกรรมการและผู้อำนวยการกองตรวจรูปปั้น เมื่อผ่านการตรวจแล้วจึงส่งทำพิมพ์ทุบ หล่อต้นแบบด้วยปูนปลาสเตอร์ ทำพิมพ์ชิ้นหล่อเป็นรูปขี้ผึ้ง แต่งขี้ผึ้งแล้วจึงหล่อด้วยโลหะทองแดงผสมโดยโรงหล่อของเอกชน... อยู่ในความควบคุมของกรมศิลปากร หล่อและแต่งโลหะออกมาได้ดีมาก ได้อารมณ์ความรู้สึกตามที่ต้องการ

จากคำบอกเล่าของนายไพโรจน์ สุขศรีกาญจน์ ช่างหล่อของกรมศิลปากร ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถเสด็จเททองหล่อพระศรีสุริโยทัย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน จะนำไปประดิษฐาน ณ เจดีย์ศรีสุริโยทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น เมื่อทรงเททองแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการทำงานและรูปปั้นต่าง ๆ ของโรงปั้นหล่อกรมศิลปากร เมื่อท่านเสด็จมาถึงรูปพระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) ได้ทรงหยุดและทอดพระเนตรรูปพระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) ซึ่งเป็นปูนปลาสเตอร์ต้นแบบ นับว่าเป็นความภาคภูมิใจของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง"

และอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวอำเภอประจันตคามเป็นอย่างยิ่งด้วยเช่นกัน

อนุสาวรีย์พระภักดีเดชะ (ท้าวอุเทน) สร้างเสร็จเรียบร้อย ประดิษฐานอยู่ริมถนนสุวรรณศร ข้างสถานีตำรวจภูธร อำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี มีพิธีเปิดอนุสาวรีย์เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ชาวอำเภอประจันตคามได้มีพิธีสักการะและบวงสรวงอนุสาวรีย์ในวันดังกล่าวเป็นประเพณีประจำปีสืบมาจนปัจจุบัน

๑๐ มกราคม ๒๕๕๓

ขอขอบคุณ

นายสมหมาย ฉัตรทอง อดีตรองผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดอุบลราชธานี และอดีตนายอำเภอประจันตคามจังหวัดปราจีนบุรี ผู้ให้ข้อมูล

หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ทุกลมหายใจของท่าน คือ “งานหนังสือ”

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

บรรยากาศของงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ครั้งที่ ๓๘ และนานาชาติ ครั้งที่ ๘ ระหว่างวันที่ ๒๗ มีนาคม – ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๓ ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ คลาคล่ำไปด้วยฝูงชนทุกเพศทุกวัยที่มาเลือกซื้อหาหนังสือและเยี่ยมชมนิทรรศการ จนแทบไม่มีที่เดิน สถานที่จัดงานอันโอ่โถงกว้างขวาง มีเครื่องปรับอากาศเย็นฉ่ำ กลายเป็นคับแคบอึดอัดไปถนัดใจ คนที่มาเดินงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ส่วนหนึ่งจะเป็นผู้ที่ติดตามกันมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นการจัดงานครั้งแรกที่บริเวณโรงละครแห่งชาติ สังคีตศาลา และหอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในงานนี้บุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหนังสือ ได้แก่ ผู้

จัดพิมพ์ (สำนักพิมพ์) ผู้เขียน ผู้วาดภาพประกอบโรงพิมพ์ เยาวชน ครูอาจารย์ นักวิชาการศึกษา ได้มาพบปะในแง่วิชาการและสาระบันเทิงทำให้กิจการหนังสือแตกดอกออกผล จากเดิมมีร้านจำหน่ายหนังสือเพียง ๒๐ ร้าน จนปัจจุบันมีทั้งสำนักพิมพ์ทั้งราชการและเอกชน ทั้งในประเทศและนานาชาติ รวม ๙๑๗ ร้าน และผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการจัดงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาตินี้ คือ **หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย** นักพัฒนาหนังสือที่มีวิสัยทัศน์และจิตวิญญาณ ว่า *"การศึกษาของข้าพเจ้าเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ...การเรียนเก่งนั้นไม่ได้อยู่ที่หัวสมองอย่างเดียว เพราะหัวสมองเป็นของลับได้อย่างเดียวกับมีดถ้าได้เรียนเสมอๆ และได้อ่านตำราเสมอๆหัวสมองก็จะรับความรู้เพิ่มพูนทำให้เฉียบแหลมได้เอง ทั้งนี้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่คอยส่งเสริมให้ได้รับความรู้ด้วย"*

ชีวิตในวัยเยาว์ พ่อ เพื่อน และโรงเรียน

หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย เกิดเมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๑ ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นบุตรของพันเอกหลวงเอนกนัยวาที (หม่อมราชวงศ์นารถ ชุมสาย) และนางเจิม ชุมสาย ณ อยุธยา มีน้องสาว คือ หม่อมหลวงอนงค์ นิลอุบล

บิดาของหม่อมหลวงมานิจ เป็นบุคคลแรกที่ปูพื้นฐานให้รักการเรียน คือ เมื่ออายุราว ๔ - ๕ ขวบ ก็ได้ฝากหม่อมหลวงมานิจให้เรียนกับพระที่วัดปากเพรียว จังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ได้มาอาศัยอยู่กับยายที่โรงพยาบาลกลางในกรุงเทพมหานคร และศึกษาที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ได้ย้ายตามบิดาไปเรียนที่โรงเรียนวัดป่าข่อย จังหวัดเชียงใหม่ อาจกล่าวได้ว่า ในชั้นมัธยมนั่นเองที่หม่อมหลวงมานิจมีโอกาสเข้าเรียนที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑล (ปัจจุบันคือโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย) เป็นจุดเริ่มที่ทำให้ท่านมีนิสัยรักการอ่าน เพราะได้รู้จักกับเพื่อนที่ดี คือ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ อดีตรองนายกรัฐมนตรี และอดีตรัฐมนตรีหลายกระทรวง ซึ่งเป็นคนชอบอ่านหนังสือมาก โดยเฉพาะนิยายจีน เมื่อขึ้นชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ได้ย้ายมาเรียนที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากบิดารับราชการทหารมีการโยกย้าย หม่อมหลวงมานิจจึงต้องย้ายไปเรียนที่จังหวัดนครสวรรค์ ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, ๕ และในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ได้เข้าเรียนที่โรงเรียน

สวนกุหลาบ โดยบิดาฝากให้อยู่กับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ด้วยความมานะพากเพียร หม่อมหลวงมานิจได้ยอมเรียนซ้ำชั้นถึง ๓ ปี ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๖๖-๒๔๖๘ เพื่อมุ่งสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงให้ได้ พื้นฐานภาษาอังกฤษที่ดีของท่านมาจากโรงเรียนสวนกุหลาบนี้เอง เพราะตำราที่ใช้เป็นภาษาอังกฤษทั้งสิ้น ทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ท่านอ่านเพียงหนสองหนก็จำได้หมดสามารถท่องได้เป็นเล่ม ๆ ท่านเล่าในหนังสือ **๘๐ ปีของข้าพเจ้า** ว่า

"การเรียนนั้นต้องอาศัยความแน่วแน่ ความหนักแน่นมุ่งหน้าอย่างไม่ถดถอย เป็นใหญ่ เพราะฉะนั้นเวลาทุกขณะจึงมีค่าสำหรับการเรียน...ในตอนเรียนห้องมัธยมปีที่ ๘ เป็นปีแรก (พุทธศักราช ๒๔๖๖) ไม่ได้เอาจริงเอาจังจึงสอบไล่ปลายปีได้ที่ ๔๐ แต่พอเห็นเพื่อนเขาสอบได้ที่ ๑ ไปนอกกัน ก็มีจิตคิดมุมานะจะเรียนไปเมืองนอกกับเขาบ้าง ถึงกับกะเวลาทำเป็นสถิติไว้ว่า วันไหนทำงานได้กี่ชั่วโมง ถ้าวันไหนทำงานได้น้อย ก็ไม่พอใจต้องเร่งเพิ่มเวลาให้ได้มากขึ้น เลิกโรงเรียนก็รีบกลับบ้าน ขลุกอยู่แต่ในห้อง ท่องหนังสือ จะว่างก็ตอนรับประทานอาหารเย็น ลงมาดูแลโต๊ะ คอยเซิฟอาหารให้ท่านผู้ใหญ่แล้วเก็บอาหารที่เหลือรับประทาน เสร็จแล้วรีบขึ้นไปอ่านหนังสือ บางวันถึงกับต้องทำงานมีสถิติถึง ๒๐ ชั่วโมง คือมีเวลานอนเพียง ๓-๔ ชั่วโมง แล้วใช้นาฬิกาปลุกขึ้นมาทำงานจนตลอดรุ่ง"

เมื่อได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปประเทศอังกฤษ ในระหว่างรอสอบเข้ามหาวิทยาลัย หม่อมหลวงมานิจได้เข้าเรียนที่อิมพีเรียลเซอร์วิซคอลเลจ เมืองวินด์เซอร์ เมื่อปิดภาคเรียนก็เดินทางไปเรียนภาษาฝรั่งเศสและเยอรมัน และกำหนดเป้าหมายเป็นการบ้านในช่วงก่อนเข้ามหาวิทยาลัยว่าจะต้องอ่านหนังสือให้ได้ ๕๐๐ เล่ม แล้วจดไว้ว่าอ่านอะไรไปบ้าง หนังสือที่ท่านเลือกอ่านนั้นล้วนอ่านสนุกจนวางไม่ลง ทำให้ท่านรักการอ่านและติดหนังสือ

ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ จุดประกายรักการค้นคว้าและหนังสือ

ในพุทธศักราช ๒๔๗๑ ท่านสามารถสอบเข้า ทรินิตี้คอลเลจ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ สอบได้ปริญญาตรีอักษรศาสตร์เกียรตินิยมสาขาวิชาภาษาปัจจุบัน (ภาษาฝรั่งเศสและเยอรมัน) และปริญญาโททางอักษรศาสตร์และวรรณคดี ในพุทธศักราช

๒๔๗๔ และเรียนต่ออนุปริญญาทางการศึกษาอีก ๑ ปี (Diploma in Education)

ในช่วงที่ศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ หม่อมหลวงมานิจได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของประเทศไทย ที่อยู่ในห้องสมุดของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์เป็นจำนวนมาก และเมื่อรับราชการอยู่ที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) อีก ๑๕ ปี ก็ได้ค้นคว้าเรื่องเมืองไทยจากเอกสารที่เก็บไว้ที่สถานทูต กรุงลอนดอน กรุงปารีส และกรุงบอนน์ รวมทั้งห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน

พัฒนาการฝึกหัดครู และก่อตั้งโรงเรียนอนุบาล

เมื่อเดินทางกลับประเทศไทย พุทธศักราช ๒๔๗๖ หม่อมหลวงมานิจเข้ารับราชการครั้งแรกในตำแหน่งอาจารย์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รักษาการตำแหน่งหัวหน้าแผนกฝึกหัดครู พร้อมๆ กับเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมหอวัง ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๗๗-๒๔๗๘ ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นข้าหลวงตรวจการภาคตะวันออกเฉียงเหนือและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันคือ โรงเรียนอุดรพิทยานุกูล) ในระหว่างนี้หม่อมหลวงมานิจได้พบกับนางสาวเฉลิมขวัญ ธิดาพระปทุมเทวาภิบาล อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคาย และได้เข้าพิธีมงคลสมรสในพุทธศักราช ๒๔๘๐

พุทธศักราช ๒๔๗๙ หม่อมหลวงมานิจได้เข้ามาประจำกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ เตรียมการตั้งกรมการฝึกหัดครู โดยเป็นผู้จัดหาทั้งสถานที่ และเขียนหลักสูตรในระยะแรกนั้น พยายามใช้สถานที่ของโรงเรียนที่มีอยู่แล้ว โดยประโยคครูประถม (ป.ป.) หญิงให้เรียนที่โรงเรียนสตรีเพชรบุรี [๑] โรงเรียนฝึกหัดครูสวนสุนันทา [๒] ประโยคครูประถมชาย ให้เรียนที่โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา [๓]

ส่วนประโยคครูมัธยม (ป.ม.) นั้น แรกเปิดสอนอยู่บริเวณหลังกระทรวงศึกษาธิการ ถนนราชดำเนินนอก ซึ่งแต่ก่อนคือ วังจันทร์เกษม ต่อมาย้ายไปที่ลาดพร้าว ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

---

[๑] ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

[๒] ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

[๓] ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ครูที่สอนประโยคครูมัธยมรุ่นแรกคือนิสิตที่เรียนจบจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้แก่ ศาสตราจารย์ คุณบรรจบ พันธุเมธา อาจารย์ซ่อนกลิ่น พิเศษสกลกิจ อาจารย์มานี ธรรมคลองอาตม์ และศาสตราจารย์ คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส

ขณะได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้ากองการฝึกหัดครู หม่อมหลวงมานิจได้มีส่วนในการตั้งโรงเรียนอนุบาลละออุทิศ และพยายามขยายโรงเรียนอนุบาลให้ได้จังหวัดละ ๑ แห่งทั่วประเทศ

ประสานกับนานาชาติเพื่อพัฒนาการศึกษาของไทย

ในพุทธศักราช ๒๔๘๒ หม่อมหลวงมานิจได้รับแต่งตั้งให้ร่วมในคณะทูตสัมพันธไมตรีเยือนประเทศในกลุ่มบริติชคอมมอนเวลท์

ในพุทธศักราช ๒๔๙๑ เป็นผู้แทนประเทศไทยไปประชุมที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่เมืองเบรุต พร้อมกับหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล และนายอภัย จันทวิมล ซึ่งเป็นเพื่อนรุ่นน้องร่วมสถาบันที่ประเทศอังกฤษ ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้ากองการสัมพันธ์กับต่างประเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการคนแรกในพุทธศักราช ๒๔๙๓

เนื่องจากหม่อมหลวงมานิจเป็นผู้ที่มีความรู้ทางภาษาต่างประเทศดีมาก และยังมีความกระตือรือล้น ใฝ่รู้ รักการทำงานตลอดเวลา จึงได้รับแต่งตั้งไปทำงานที่ UNESCO ปารีส มีหน้าที่คัดเลือกผู้เชี่ยวชาญเพื่อช่วยเหลือประเทศที่กำลังพัฒนา ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๓ - ๒๔๙๗ จากนั้นกลับมาทำงานที่ฝ่ายวิชาการ กรมตำรวจ สมัยพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ เป็นอธิบดี เป็นเวลา ๕ ปี ได้เขียนตำราให้กรมตำรวจกว่า ๑๐๐ เล่ม ท่านมีส่วนในการตั้งโรงพิมพ์กรมตำรวจ และได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลตำรวจจัตวา

ในพุทธศักราช ๒๕๐๐ ยังไม่มีร้านขายหนังสือต่างประเทศในประเทศไทย สถานทูตเยอรมันปรารภถึงเรื่องนี้ หม่อมหลวงมานิจจึงเปิดร้านหนังสือ **"เฉลิมนิจ"** โดยนำชื่อของตนและภรรยามาตั้ง

ในพุทธศักราช ๒๕๐๑ - ๒๕๑๑ หม่อมหลวงมานิจได้กลับไปทำงานที่ UNESCO อีกจนเกษียณอายุ รวมเวลาทำงานในประเทศฝรั่งเศส ๑๕ ปี

หนังสือคือลมหายใจ

แม้จะเกษียณอายุแล้ว หม่อมหลวงมานิจยังไม่หยุดที่จะศึกษาและทำงานต่อไป ท่านเล่าในหนังสืออัตชีวประวัติ ว่า

"ไปค้นคว้าในกองเอกสารกรุงลอนดอนแต่เช้าจนค่ำทุกวันไม่ไปไหน เพลิดเพลินกับประวัติเก่าของเมืองไทยที่มีอยู่ในแฟ้มเก่าๆ ของเขา ซึ่งเขาเก็บไว้เป็นอย่างดีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ จึงเพลิดเพลินอยู่ในกรุงลอนดอนอีก ๓ ปี"

ต่อจากนั้นได้ไปทำงานเป็นที่ปรึกษากระทรวงศึกษาธิการที่กรุงเวียงจันทน์อีก ๓ ปี และปฏิบัติหน้าที่เป็นรองผู้อำนวยการยูเนสโกประจำภาคเอเชียและแปซิฟิกที่กรุงเทพฯ และเป็นผู้เขียนโครงการก่อตั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ช่วงเวลาทำงานหลังเกษียณอายุนี่เองเป็นจุดที่หม่อมหลวงมานิจมีโอกาสทำงานด้านพัฒนาหนังสืออย่างเต็มที่ โดยในพุทธศักราช ๒๕๑๕ UNESCO ประกาศให้เป็นปีหนังสือสากล ให้ประเทศสมาชิกร่วมฉลองปีหนังสือสากลนี้ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต หัวหน้ากองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรและนายกสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยในขณะนั้น เป็นผู้รับผิดชอบงานวิชาการ จัดประชุมสัมมนา และนิทรรศการ ส่วนหม่อมหลวงมานิจอุปนายกสมาคมห้องสมุดฯ เป็นผู้รับผิดชอบงานออกร้านหนังสือ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของ**งานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ**ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังจัดให้มีการประกวดหนังสือซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของงานอีกด้วย โดยหม่อมหลวงมานิจได้เชิญนายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นประธานกรรมการ ระยะแรกกองหอสมุดแห่งชาติเป็นเลขานุการดำเนินงาน และต่อมาศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ (ปัจจุบัน คือ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา) เป็นผู้ดำเนินงานต่อ หม่อมหลวงมานิจบันทึกไว้ว่า *"...ในปีแรกๆ ที่สมาคมยังตั้งไม่เสร็จ ข้าพเจ้าก็เป็นตัวตั้งตัวตีเที่ยวเชิญร้านหนังสือที่รู้จักเท่าที่จะติดตามมาได้ ประมาณ ๒๐ ร้าน มาร่วมกันออกร้าน ก็รู้สึกเป็นที่พอใจกันทุกคนในปีแรกนั้นรวมขายได้ทั้งสิ้น สามแสนบาทเศษ ก็พากันดีใจมาก"*

ต่อมาเมื่อมีการก่อตั้งสมาคมผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทยขึ้นแล้วในพุทธศักราช ๒๕๑๙ หม่อมหลวงมานิจนับเป็นผู้ผลักดันให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ของสมาคมขึ้นเป็นครั้งแรก เช่น การนำบทพระราชนิพนธ์ของพระบาท-

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาพิมพ์เผยแพร่ใหม่ การจัดงานสัปดาห์หนังสือส่วนภูมิภาคและเชิญนานาชาติร่วมออกร้านจัดนิทรรศการในงาน ท่านดำรงตำแหน่งเป็นนายกสมาคมจนถึงพุทธศักราช ๒๕๒๕

ผลงานหนังสือ พจนานุกรม ตำราทางการศึกษา/ภาษา/ประวัติศาสตร์/วรรณคดี

หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงจากการแต่งพจนานุกรม ตำราทางการศึกษา หนังสืออ้างอิงทางประวัติศาสตร์ ภาษาและวรรณคดี หลายร้อยเล่ม ซึ่งเกิดจากการค้นคว้ามาก อ่านมากตลอดชีวิต

ตัวอย่างผลงานของท่าน

พจนานุกรม

- พจนานุกรมอังกฤษ - ไทย ไทย - อังกฤษ
- พจนานุกรมเยอรมัน - ไทย

ตำราเรียนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

- หลักการศึกษา
- หลักการสอน

คณะกรรมการค้นคว้าและจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ของสำนักนายกรัฐมนตรี

- การไปรษณีย์สมัยแรก
- ร.ศ. ๑๑๒
- Thailand in Foreign Records
- แฮรี่ ปากเกอส์
- ประมวลจดหมายของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ราชทูตคนแรกของไทยประจำทวีปยุโรป (คัดลอกจากของเดิม พ.ศ. ๒๕๓๔)
- การปฏิวัติในประเทศไทย พ.ศ. ๒๒๓๑ (ค.ศ. ๑๖๘๘) ม.ล. มานิจ ชุมสาย บรรณาธิการ

ประวัติศาสตร์

- ไทยในสงครามโลกครั้งที่ ๑ (จากเอกสารในชั้นล่างของสถานทูต ในเอกสารของอังกฤษและเยอรมัน) จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๔
- สมเด็จพระนารายณ์กับโกษาปาน
- พระมงกุฎและชาวอังกฤษ
- ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษและอเมริกัน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
- Report of Research on old Thai History during my trip to Europe in 1974 – 1975
- The First Thai Resident Envoy in Europe (Prince Prisdang)
- France – Thai Conflict in 1893 and thereafter

- France – Thai Conflict in 1893, French view

- The Mission of Montigny, the first French envoy to King Monkut, from the files in the archives of the French Ministry of Foreign Affairs

- คนไทยที่พูดภาษาไทย

- รามเกียรติ์ในแง่ของโลก

- หนังสือเล่มแรกที่พิมพ์ขึ้นในประเทศไทย

ฯลฯ

เฉพาะ**พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ไทย-อังกฤษ** เป็นคู่มือสำหรับเด็กในการเรียนภาษาอังกฤษที่นักเรียนนิยมใช้มากที่สุด

หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ประถมาภรณ์ช้างเผือกและมหาวชิรมงกุฎ เครื่องราช-อิสริยาภรณ์ชั้น Commander of the British Empire (C.B.E.) จากประเทศอังกฤษ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ และเหรียญตราชั้น Great Order of Merit จากประเทศเยอรมนี เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๙ ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติ-มศักดิ์สาขาครุศาสตร์และอักษรศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต ประเภทวรรณศิลป์ สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ ในวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๙

หม่อมหลวงมานิจมีบุตรธิดา ๔ คน ล้วนเรียนเก่ง และมุ่งทำงานให้แก่สังคม เหมือนบิดา ได้แก่

ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา จบปริญญาเอกสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา จบปริญญาเอกสาขาวิศวกรรมศาสตร์จากมหาวิทยาลัยลอนดอน

ดร. ปาริชาติ ชุมสาย ณ อยุธยา จบปริญญาเอกสาขาอักษรศาสตร์จากมหาวิทยาลัยปารีส

และ สุชาดา สถิตพิทยายุทธ

ถึงแก่กรรม

หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย นับเป็นแบบอย่างของผู้ที่ศึกษาตลอดชีวิต และนำความรู้มาสร้างประโยชน์ให้แก่วงการศึกษา เป็นผู้บุกเบิกการฝึกหัดครู โรงเรียนอนุบาล และกิจกรรมการพัฒนาหนังสือในระดับประเทศและระหว่าง

ประเทศ รวมทั้งส่งเสริมนิสัยรักการอ่านให้แก่เยาวชนของชาติ แม้ท่านจะถึงแก่กรรมไปแล้วเมื่อวันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ สิริอายุ ๑๐๐ ปี คุณประโยชน์ที่ท่านได้สร้างไว้ให้แก่ชาติบ้านเมืองถือเป็นคุณูปการแก่สังคม สิ่งนั้นคือความพยายามสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ด้วยการอ่าน ซึ่งเราจะต้องร่วมแรงร่วมใจกันสืบสานแนวคิดของท่านต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี สถาปนิกพิเศษประจำสำนักพระราชวัง และศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (สถาปัตยกรรม)

นางสาวเพลินพิศ กำราญ

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๘ ที่บ้านสี่กั๊กพระยาศรี ถนนเจริญกรุง กรุงเทพมหานคร เป็นโอรสคนที่ ๒ ในจำนวน ๑๒ คน ของพันโท หม่อมเจ้าสมภพ เกษมศรี และหม่อมเยื้อน เกษมศรี ณ อยุธยา

เนื่องจากราชสกุลเกษมศรี เป็นราชสกุลที่มีพื้นฐานทางช่างมาหลายช่วงคน เสด็จปู่ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ (พระองค์เจ้าเกษมศรี-ศุภโยค ต้นราชสกุลเกษมศรี) พระราช-

โอรสองค์ที่ ๓๐ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาจันทร์ ทรงรับราชการเป็นเจ้ากรมช่างมุกในรัชกาลที่ ๕ ผลงานของท่านที่ปรากฏถึงปัจจุบัน คือบานพระทวารและพระบัญชรประดับมุกที่ปราสาทพระเทพบิดร แล้วย้ายไปประดับที่พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามในรัชกาลที่ ๖ เมื่อไฟไหม้ปราสาทพระเทพบิดรในปลายรัชกาลที่ ๕

ส่วนพระบิดาแม้จะรับราชการเป็นทหารมหาดเล็ก แต่ต่อมาย้ายมารับราชการเป็นทหารช่าง ที่กรมแผนที่ทหารบก ฝ่ายการถ่ายรูปทำบล๊อก พิมพ์แผนที่ ฯลฯ และมีงานอดิเรกคือ เขียนภาพสีน้ำมัน ประกอบเครื่องวิทยุ เป็นต้น

ดังนั้น หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี จึงสืบเชื้อสายความเป็นช่างมาโดยตรง ในวันเด็กหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรีสนใจเลี้ยงนกชนิดต่าง ๆ เริ่มด้วยนกสีชมพู ซึ่งมีราคาถูก ต่อมาเมื่อเก็บเงินค่าขนมได้มากขึ้นจึงซื้อนกที่มีราคาแพง เช่น นกคีรีบูน นกกางเขนดง เป็นต้น การเลี้ยงนกนั้นท่านไม่ได้สนใจเฉพาะเสียงอันไพเราะและลักษณะของนกเท่านั้นแต่สนใจในลักษณะของกรงนกซึ่งส่วนใหญ่มาจากเมืองจีน มีรูปทรงสวยงามและมีโครงสร้างหลายแบบ จึงเป็นผลให้มีความเข้าใจในเรื่องโครงสร้างที่ส่งผลต่อการเรียนวิชาสถาปัตยกรรม

นอกจากนั้นยังสนใจเก็บรูปเขียนที่แถมมากับซองบุหรี่ต่างประเทศ ซึ่งขณะนั้นเรียกว่า “รูปยากาแรต” รูปเขียนเหล่านั้นเป็นรูปตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ พระอภัยมณี อิเหนา เป็นต้น โดยคนไทยเป็นผู้เขียนแล้วส่งไปพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษ รูปเขียนเหล่านั้นเป็นแรงบันดาลใจให้สนใจเขียนรูปตัวละครในเรื่องดังกล่าว

การเลี้ยงปลาเงินปลาทองและปลากัดที่มีสีสวยงาม ก็เป็นงานอดิเรกอีกอย่างหนึ่งของหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี พร้อม ๆ กับการปลูกต้นบอนสีชนิดต่าง ๆ ซึ่งสีและลวดลายบนใบบอนบางชนิดก็ได้เป็นส่วนหนึ่งของลายธรรมชาติที่เป็นต้นแบบของลายไทยในเวลาต่อมา

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ได้เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวราราม ชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนวัดราชบพิธและโรงเรียนเทพศิรินทร์ หลังจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแล้วจึงตั้งใจเข้าเรียนคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่สอบ

เข้าไม่ได้ พอดีทางมหาวิทยาลัยเปิดแผนกสถาปัตยกรรมหลักสูตรอนุปริญญาขึ้นในคณะวิศวกรรมศาสตร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘ จึงสมัครเข้าเรียนด้วยความไม่รู้ว่าเป็นวิชาอะไร ทูลถามท่านพ่อ ท่านก็บอกว่า "เรียนเป็นช่างเขียน"

การเรียนในแผนกสถาปัตยกรรมหลักสูตร ๓ ปี นั้น มีการเรียนวิชาหลัก วิชารอง และวิชาประกอบ มีอาจารย์ศิววงศ์ กุญชร ณ อยุธยา ซึ่งเรียนจบวิชาการตกแต่งภายในจากประเทศฝรั่งเศส เป็นผู้สอนพื้นฐานในวิชาศิลปะทุกแขนง ทฤษฎีสี และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาในยุโรป ได้เรียนวิชาอื่น ๆ คือ ด้านการก่อสร้าง ได้เรียนวิชาเขียนแบบ Construction ตามแบบตะวันตก วิชาคำนวณอาคารกับหลวงปริญญาโยควิบูล วิชาสถาปัตยกรรมไทยกับพระพรหมพิจิตร (อู๋ ลาภานนท์) วิชาเขียนลายไทยกับครูบุญช่วย อุจรัตน์ วิชาออกแบบกับหม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ และอาจารย์นารถ โพธิประสาท ฯลฯ ซึ่งหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี มีความสนใจและตั้งใจเรียนวิชาเหล่านั้นได้ดี สามารถออกแบบบ้านหลังแรกได้ตั้งแต่เมื่อเรียนอยู่ปีที่ ๒ และเรียนจบตามหลักสูตรอนุปริญญา ภายในเวลา ๓ ปี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๑

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ได้เริ่มทำงานที่กรมโยธาเทศบาล (กรมโยธาธิการในปัจจุบัน) ขณะนั้นเป็นกรมใหญ่ เป็นที่รวมงานช่างโยธาทั่วประเทศ ตั้งแต่งานเทศบาล งานไฟฟ้า งานประปา และงานผังเมือง เป็นต้น งานที่ได้รับมอบหมายให้ทำส่วนใหญ่เป็นงานออกแบบอาคารของหน่วยงานราชการ เช่น สถานีตำรวจที่บางเขน ศาลากลางจังหวัด และศาลประจำจังหวัด มีครั้งหนึ่งได้รับมอบหมายให้เขียนตราของกรมโยธาเทศบาล โดยอาจารย์นารถ โพธิประสาทได้ร่างแบบเบื้องต้น เป็นรูปตรีมูรติ หรือตรีมเหสักข์ แล้วให้หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เขียนต่อจนสำเร็จแล้วส่งให้อธิบดีเลือก อธิบดีขณะนั้นคือพระพิศาลสุขุมวิทเห็นแบบแล้วได้ขอดูตัว เพราะไม่คาดว่าผู้เขียนจะมีอายุน้อย

ในช่วงเวลานั้น จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี มีนโยบายส่งเสริมการปลูกบ้านเรือนของราษฎรทั่วประเทศด้วยไม้แก่น และช่วยกันปลูกสร้างเอง ซึ่งเรียกว่า เอาแรง จึงมอบหมายให้กรมโยธาเทศบาลเป็นผู้รับผิดชอบ หม่อมราชวงศ์

มิตรารุณ เกษมศรี ได้รับมอบหมายให้ออกแบบเรือนไทยขึ้นเพื่อเป็นตัวอย่างให้ประชาชนนำไปใช้ แล้วพิมพ์เป็นเล่มเรียกว่า *"แบบเรือนไทย พ.ศ. ๒๔๘๒"* มีแบบบ้าน ๔ แบบ เป็นแบบของหม่อมราชวงศ์ มิตรารุณ เกษมศรี ๓ แบบ ของนายดุสิต โพธิ์ทอง ๑ แบบ

ผลงานอีกชิ้นหนึ่งคือ งานออกแบบศาลพระกาฬ จังหวัดลพบุรี ซึ่งท่านให้ออกแบบและเขียนแบบส่งไปให้ดำเนินการสร้างจนกระทั่งอาคารสร้างเสร็จเรียบร้อย ท่านก็มิได้เคยมีโอกาสไปดูงานที่ออกแบบแต่อย่างใด

นอกเหนือจากงานราชการแล้ว หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี มีงานออกแบบส่วนตัวเป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่เป็นการออกแบบบ้าน ซึ่งท่านกล่าวว่า "ชอบทำมากที่สุด" ชื่อเสียงในการออกแบบบ้านเป็นที่ยอมรับกันว่าออกแบบบ้านได้น่าอยู่ ลูกค้าบางคนยอมเสียเวลารอแบบเป็นปีๆ เพื่อได้แบบของท่าน

เมื่อรับราชการที่กรมโยธาเทศบาลได้ประมาณ ๑๒ ปี อาจารย์นารถ โพธิประสาท เห็นว่าหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี มีความสนใจในงานสถาปัตยกรรมไทย ควรจะได้ความรู้ในงานสถาปัตยกรรมไทยให้แตกฉาน จึงได้ทูลขอให้หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร ซึ่งทรงเป็นหัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ขอโอนหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ไปรับราชการที่กรมศิลปากร เพื่อให้ได้รับการฝึกฝนเรื่องงานสถาปัตยกรรมไทยกับพระพรหมพิจิตร ปรมาจารย์ด้านสถาปัตยกรรมไทย

การทำงานที่กรมศิลปากร ได้ทำงานร่วมกับหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร กับพระพรหมพิจิตร และทำงานคนเดียว งานแรกที่ทำคนเดียว คืองานออกแบบและเขียนแบบตกแต่ง**หอพระไตรปิฎกและพระพุทธรูปของไทยที่ศาลาไทย**ในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ของประเทศสหภาพพม่า ซึ่งสร้างเป็นอาคารใหญ่มีหลายห้อง และเชิญประเทศที่นับถือพุทธศาสนาให้ไปตกแต่งห้องหนึ่งในศาลานั้น หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ได้รับมอบหมายให้ไปตกแต่งห้องดังกล่าวและเดินทางไปควบคุมการก่อสร้างด้วยตนเอง ผลงานครั้งนั้นเป็นที่ชื่นชอบของชาวพม่าเป็นอย่างยิ่ง

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ มีงาน World Exposition ที่กรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม รัฐบาลไทยมอบหมายให้กรมศิลปากรจัดทำ**ศาลาไทย**ส่งไป

แสดงที่งานนี้ หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ได้รับมอบหมายให้ออกแบบและเขียนแบบ มีพระพรหมพิจิตรเป็นที่ปรึกษา หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ได้นำ **พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท** ซึ่งเป็นพระที่นั่งโถงที่งดงามองค์หนึ่งมาเป็นต้นแบบ ได้เขียนแบบ ขยายแบบ ขยายลาย ตั้งแต่ฐานจนถึงเครื่องยอด เมื่องานสำเร็จลง พระพรหมพิจิตรได้กล่าวชมเชยว่า *"เมื่อเขียนได้ถึงเครื่องยอดอย่างถูกต้องเช่นนี้แล้ว นับว่าสำเร็จวิชาสถาปัตยกรรมไทย"* ศาลาหลังนี้ออกแบบเป็นระบบถอดประกอบได้ ซึ่งเหมาะกับการขนส่งและนำไปติดตั้ง ศาลาไทยหลังนี้เป็นผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศ ได้รับคำชมจากชาวต่างประเทศว่า *"เปรียบเสมือนเพชร ที่ส่องประกายไปทั่วบริเวณงาน"* พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาทจำลองนี้เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของประเทศไทยมาจนปัจจุบัน

ระหว่างออกแบบศาลาไทย ได้มีโอกาสทำงานกับครูเลิศ พ่วงพระเดช จิตรกรที่มีฝีมือในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และได้สอนหม่อมราชวงศ์มิตรารุณในการกะสัดส่วนขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย กับสอนการเขียนหน้าของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ให้ถูกต้อง

งานสถาปัตยกรรมไทยที่ได้ออกแบบอีกอย่างหนึ่ง คือ เมรุหลวงหน้าพลับ-พลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เพื่อเป็นเมรุถาวรสำหรับพระราชทานเพลิงศพเจ้านายและข้าราชการระดับสูง โดยไม่ต้องสร้างเมรุชั่วคราวขึ้นทุกครั้งดังที่เคยปฏิบัติมาเมื่อสร้างเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรด-เกล้าโปรดกระหม่อมให้พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์) พระราชอุปัชฌาย์เป็นองค์แรก

นอกจากงานในหน้าที่ราชการกรมศิลปากรแล้ว หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษม-ศรี ได้มีโอกาสรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการในการซ่อมและต่อเติมพระที่นั่งองค์ต่างๆ ในพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบางปะอิน เช่น ต่อเติมพระที่นั่งบรมพิมาน สร้างอาคารที่พักผู้ตามเสด็จพระราชอาคันตุกะในบริเวณสวนศิวาลัย บูรณะพระที่นั่งเวหาสน์จำรูญ ฯลฯ

งานสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ หม่อม-ราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ร่วมกับหม่อม-

เจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร ได้ออกแบบและเขียนแบบก่อสร้างพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมทั้งตกแต่งภายในและออกแบบเครื่องเรือนในส่วนที่ประทับและส่วนรับรองแขก ตลอดจนออกแบบตกแต่งสวนรอบพระตำหนักร่วมกับหม่อมเจ้าจงกลนี วัฒนวงศ์

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ได้รับราชการในกรมศิลปากรเป็นเวลาประมาณ ๑๒ ปี จึงขอลาออกเพื่อประกอบอาชีพส่วนตัว ซึ่งส่วนมากเป็นการออกแบบถวายหม่อมเจ้าจงกลนี วัฒนวงศ์ ได้แก่ ตึกจงกลนีวัฒนวงศ์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตึกไทยลายทอง ที่ถนนสุรวงศ์ ศาลามรุพงศ์ ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ฯลฯ

พุทธศักราช ๒๕๐๔ ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ออกจากราชการกรมศิลปากร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้ารับราชการเป็นสถาปนิกพิเศษประจำสำนักพระราชวัง ได้ออกแบบพระตำหนักและอาคารอื่นๆ คือในบริเวณสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต ได้แก่ ศาลาดุสิดาลัย ที่ทำการกองราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ฯลฯ ที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ พระตำหนักปีกไม้ พระตำหนักสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีและหอพระ เป็นต้น ที่วังไกลกังวล หัวหิน ได้ต่อเติมพระตำหนักเปี่ยมสุข เรือนข้าราชบริพารชั้นผู้ใหญ่ ที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร เป็นผู้วางผังและออกแบบอาคารเกือบทุกหลัง ส่วนพระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ จังหวัดนราธิวาส เป็นผู้สำรวจหาสถานที่ก่อสร้าง แต่ไม่ได้ออกแบบพระตำหนักหรืออาคารในพระราชนิเวศน์นี้ ส่วนในพระบรมมหาราชวัง ได้ออกแบบที่ทำการสำนักพระราชวังและสำนักราชเลขาธิการ พร้อมทั้งควบคุมการบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาปราสาทและพระราชมนเทียร ทั้งยังได้ออกแบบตราประจำพระราชนิเวศน์ทั้ง ๓ แห่งนี้ โดยพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ เป็น กูบช้าง พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เป็น พระธาตุเชิงชุม พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ เป็นดอกพิกุลและโดมในศาสนาอิสลาม

นอกเหนือจากออกแบบอาคาร ได้ออกแบบอักษรพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระ-

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และอักษรพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี และออกแบบตรามหาวิทยาลัยตามที่ขอพระราชทานมา เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รวมไปถึงตรามูลนิธิสวนหลวง ร. ๙ เป็นต้น

เมื่อมีงานพระราชพิธีสถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เป็นผู้ออกแบบพัดรองที่ระลึกพระราชพิธีนี้ พร้อมทั้งเป็นผู้แกะตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ด้วย ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๓๐ และของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕ ได้ออกแบบพัดรองที่ระลึกทั้ง ๒ งาน

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ทำงานมาจนอายุ ๖๕ ปี จึงขอรับพระราชทานบำนาญ แต่ยังไปช่วยราชการในสำนักพระราชวัง โดยไม่ขอรับเงินเดือน จึงได้มีเวลาออกแบบอาคารให้แก่วัดต่าง ๆ ได้แก่ วัดญาณสังวราราม จังหวัดชลบุรี วัดตรีทศเทพ กรุงเทพมหานคร วัดที่ดอย แม่สลอง จังหวัดเชียงราย ฯลฯ

เกียรติคุณที่ได้รับ

พุทธศักราช ๒๕๑๓ ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๒๓ ปริญญาศิลปดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาวิชาการออกแบบภายใน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร

พุทธศักราช ๒๕๓๐ ได้รับประกาศเกียรติคุณเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (สถาปัตยกรรม) และปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร

พุทธศักราช ๒๕๓๗ ได้รับปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้รับยกย่องเป็นสถาปนิกดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์

พุทธศักราช ๒๕๓๘ ได้รับยกย่องเป็นปูชนียบุคคลทางด้านสถาปัตยกรรม จากคณะกรรมการวันอนุรักษ์มรดกไทย

เมื่อได้รับประกาศเกียรติคุณเป็นศิลปินแห่งชาติ นั้น มีคำประกาศเกียรติคุณ ว่า

“หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๘ ได้สร้างสรรค์งานด้านสถาปัตยกรรมที่ดีเด่น จนได้รับการยกย่องเป็นจำนวน

มากมาเป็นเวลาอันยาวนานถึง ๕๐ ปี เป็นสถาปนิกที่มีความเป็นเลิศในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีและสถาปัตยกรรมสากล ทั้งยังมีความชำนาญในการออกแบบผูกลายได้งดงามยิ่ง ในช่วงที่ท่านรับราชการอยู่ในกรมศิลปากร ได้ออกแบบวิหารพระพุทธสิหิงค์ จังหวัดชลบุรี พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาทจำลอง ซึ่งนำไปแสดง ณ กรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ นอกจากนั้นหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ยังได้ออกแบบเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งใช้เป็นเมรุในพระราชพิธีตลอดมาจนทุกวันนี้ ท่านยังได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทยให้กับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ทั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยศิลปากร ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มาปฏิบัติราชการในพระราชวังสังกัดสำนักพระราชวัง ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยตั้งแต่ออกแบบเขียนภาพและควบคุมการก่อสร้างพระตำหนักที่ภูพานราชนิเวศน์ จนถึงแม้ขณะนี้ ท่านก็ยังคงทำการออกแบบสร้างสรรค์งานด้านสถาปัตยกรรมโดยไม่หยุดยั้ง ได้ทำงานและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรมเสมอมา

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี จึงได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (สถาปัตยกรรม) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๐"

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน ได้แก่ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก มหาวชิรมงกุฎ ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ และเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลปัจจุบัน ภ.ป.ร. ชั้น ๓

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี ได้อุทิศเวลาให้แก่ราชการตลอดชีวิต จึงครองตนเป็นโสดตลอดมา

หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี มีร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคประจำตัว มีอาการเจ็บป่วยบางครั้งก็ด้วยความเสื่อมสภาพของร่างกาย ได้ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐ สิริอายุได้ ๘๒ ปี ๙ เดือน ๑๐ วัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด และพระราชทานเพลิงศพเมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๑ ณ วัดเทพศิรินทราวาส นับเป็นการสูญเสียบุคลากรผู้มีความรู้ความสามารถยอดเยี่ยมด้านสถาปัตยกรรม

น้อมสักการ จารพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ พงศะบุตร ครูผู้อุทิศตนเพื่อวิชาประวัติศาสตร์

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

เนื่องในวาระวันครูตรงกับวันที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ ด้วยความระลึกถึงพระคุณครูผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการอบรมบ่มนิสัยและพัฒนาเยาวชนที่จะเป็นพลเมืองและพลโลกที่มีคุณภาพ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสตุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ขอเสนอชีวิตและงาน ของ**ศาสตราจารย์กิตติคุณ วิลาสวงศ์ พงศะบุตร** เพื่อเป็นแบบอย่างของ

นักวิชาชีพครูที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์อย่างเต็มกำลัง และเน้นความสำคัญของผู้เรียนเสมอ โดยใช้หลักและวิธีการสอนสะท้อนให้เห็นว่าท่านมีความรู้อย่างถึงแก่น ทำให้ศิษย์ตระหนักในคุณค่าของวิชาประวัติศาสตร์ ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ พงศะบุตร เป็นครูที่ถึงพร้อมด้วยอิทธิบาท ๔ กล่าวคือ **ฉันทะ** ท่านมีความรักในอาชีพครู มีความสุขที่ได้เข้าห้องเรียนสอนนิสิต **วิริยะ** มีความพากเพียรลงแรงอย่างจริงจัง วางแผนการสอนและเตรียมเนื้อหาอย่างดี **จิตตะ** มีใจฝักใฝ่จดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น พยายามปลูกฝังให้ลูกศิษย์สนใจประวัติศาสตร์เพื่อใช้เป็นฐานในการทำงานและการดำเนินชีวิต **วิมังสา** สอนให้ลูกศิษย์เรียนประวัติศาสตร์ด้วยการพินิจพิเคราะห์ใช้ปัญญาใคร่ครวญหาเหตุผล เพื่อให้เห็นทั้งเหตุที่นำมาสู่เรื่องราวที่ปรากฏ และผลที่เกิดตามมา ทำให้ลูกศิษย์ได้พัฒนาทักษะในการใช้ความคิดใคร่ครวญจากหลายๆ แง่มุม

ประวัติและการศึกษา

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ พงศะบุตร เป็นธิดาคนโตในบรรดาพี่น้อง ๖ คนของพลตรี นายแพทย์พิมล นพรัตน์ อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า และนางเกศินี นพรัตน์ เกิดเมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ที่กรุงเทพมหานคร ท่านได้รับทุนการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ที่โรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย ต่อมาได้ศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๘ ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแล้วเข้าศึกษาระดับปริญญาตรีที่คณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๔ ขณะศึกษาในชั้นปีที่ ๓ ได้รับรางวัลเรียนดีวิชาภาษาอังกฤษจากบริติชเคาน์ซิล ในพุทธศักราช ๒๔๙๘ สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยมอันดับ ๒ ได้รับรางวัลรันซิแมน และรางวัลสุภาส จันทรโบส สำหรับผู้สอบได้คะแนนยอดเยี่ยมในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ หลังจากนั้นได้ศึกษาต่อขั้นอนุปริญญาครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเข้ารับราชการที่แผนกวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ หลังจากรับราชการได้ ๑ ปี ท่านสอบชิงทุนของคุรุสภา กระทรวงศึกษาธิการได้ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัย

วิสคอนซิน ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับปริญญามหาบัณฑิตในพุทธศักราช ๒๕๐๒ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๐๘ ได้รับทุนบริติช เคาน์ซิล ไปศึกษาต่อระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง วิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศึกษาที่มหาวิทยาลัยฮัล ประเทศอังกฤษ พุทธศักราช ๒๕๑๒ ได้รับทุนจากอีสต์ - เวสต์ เซ็นเตอร์ไปศึกษาวิชาข่าวสารการท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ ปีต่อมาได้เข้ารับการฝึกอบรมวิชาธุรกิจการท่องเที่ยวที่ประเทศญี่ปุ่น และในพุทธศักราช ๒๕๑๖ ได้รับทุนจากศูนย์ฝึกอบรมโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติไปศึกษาที่ประเทศอิตาลีได้รับประกาศนียบัตรขั้นสูง วิชาการบริหารการท่องเที่ยว ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ พงศะบุตร รับราชการที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมเวลา ๓๖ ปี ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ ในพุทธศักราช ๒๕๑๙ และศาสตราจารย์กิตติคุณ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๖ เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดที่ได้รับพระราชทาน คือ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก ในพุทธศักราช ๒๕๓๕

รักความเป็นครูและเขียนตำรา

งานด้านการสอน

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์สอนระดับบัณฑิตศึกษา นอกจากการสอนวิชาหลัก ได้แก่ สัมมนาประวัติศาสตร์ไทยแล้ว ท่านยังเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ๑๕ เรื่อง และเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์จำนวนมากรวม ๘๐ เรื่อง ท่านมีความรักในวิชาประวัติศาสตร์และรักที่จะถ่ายทอดความรู้ทางด้านนี้ให้แก่นิสิตอย่างเต็มที่ อาจารย์ได้ใช้ความรู้ในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลโดยเฉพาะนิสิตซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติ ทั้งยังให้ความสนใจที่จะช่วยแก้ไขปัญหาในเรื่องอื่นๆ ของศิษย์ด้วย โดยไม่จำกัดว่าศิษย์จะจบการศึกษาไปแล้วหรือกำลังศึกษาอยู่ก็ตาม หลังเกษียณอายุราชการในพุทธศักราช ๒๕๓๕ ท่านยังมาช่วยสอนหนังสือให้แก่ภาควิชาประวัติศาสตร์ และคณะอักษรศาสตร์ในฐานะอาจารย์พิเศษ และเป็นที่ปรึกษาของสำนักอธิการบดีมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

นอกเหนือจากงานสอนวิชาประวัติศาสตร์ที่มีลีลาการสอนประทับใจลูกศิษย์สามารถสอนวิชาประวัติศาสตร์ที่หลายคนบอกว่าน่าเบื่อ ให้มีความสนุก มีชีวิตชีวาชวนให้น่าติดตามแล้ว ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์มีความถนัดและรักงานเขียน

ตำราเรียน เพราะเห็นว่ามีประโยชน์มาก มักสนับสนุนให้ลูกศิษย์เขียนตำราเรียนอีกด้วย

งานหนังสือ

ศาสตราจารย์ไพทูรย์ พงศะบุตร เล่าถึงนิสัยรักการอ่าน การเขียน และการพูดของภรรยาว่า

"วิลาสวงศ์ เธอเป็นครูสอนประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง ที่บ้านมีตู้และลิ้นชักใส่หนังสือเต็มบ้านจนเหมือนกับเป็นห้องสมุดย่อยๆ เธอชอบจดชอบเขียนบันทึกสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตประจำวันของเธอ สมุดไดอารี่แต่ละเล่มของเธอจะเขียนเรื่องราวต่างๆ ไว้เต็มหน้า" และในชีวิตการทำงาน ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ มีผลงานทางวิชาการมากมาย อาทิ

๑. หนังสือและตำรา

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ ได้แต่งหนังสือและตำราทั้งในระดับอุดมศึกษา และมัธยมศึกษา รวมทั้งงานบรรณาธิการประมาณ ๑๕ เล่ม เช่น ประวัติศาสตร์ไทย อารยธรรม ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ประเทศของเรา เพื่อนบ้านของเรา โลกของเรา และชีวิตและผลงานของบุคคลตัวอย่าง

๒. บทความและสารานุกรม

พุทธศักราช ๒๕๐๕ - ๒๕๒๕ ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ ได้ค้นคว้าเขียนบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาลงพิมพ์ในวารสารแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ประมาณ ๑๕ เรื่อง รวมทั้งทำหน้าที่ในคณะบรรณาธิการวารสารดังกล่าวนานถึง ๑๕ ปี

๓. บทความวิจัย

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ เป็นผู้ค้นคว้าเรียบเรียงเรื่อง "การสืบราชสมบัติ" ลงพิมพ์ในชุดหนังสือ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๕, เล่ม ๒

๔. งานจัดทำหนังสือในโอกาสต่างๆ

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ ได้ใช้ความรู้วิชาประวัติศาสตร์ในการจัดทำหนังสือหลายเล่มด้วยกันคือ ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ จัดทำหนังสือสมุดภาพประวัติศาสตร์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระบรมราชจักรีวงศ์ และพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

พุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นคณะบรรณาธิการจัดทำสมุดภาพสถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวังเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ

ภารกิจต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการจัดทำหนังสือในโอกาสสำคัญเช่น เป็นกรรมการแต่งและเรียบเรียงประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครบรอบ ๕๐ ปี เป็นรองประธานคณะกรรมการอำนวยการและดำเนินการจัดทำหนังสือ ๖๐ ปี และ ๗๐ ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หนังสือรำลึกอดีตในโอกาสครบรอบ ๗๐ ปี ของการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หนังสือสมุดภาพรอยพระบาทยาตรายังจารึก และหนังสือกำเนิดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาคภาษาอังกฤษ ในโอกาสครบรอบ ๗๕ ปีแห่งการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานบริหาร

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ ทำงานทั้งด้านบริหารและวิชาการ งานบริหารที่สำคัญ เช่น ผู้อำนวยการโครงการสอนนักศึกษาชาวอเมริกัน จากวิทยาลัยเซนต์ โอลาฟ ในหลักสูตรพิเศษเรื่องไทยศึกษา ผู้อำนวยการโครงการไทยศึกษาฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประธานคณะกรรมการการวางแผนและพัฒนาคณะอักษรศาสตร์ ผู้อำนวยการโครงการอบรมเรื่องเมืองไทยแก่ชาวต่างประเทศ “Perspectives on Thailand” ผู้อำนวยการโครงการอบรมมัคคุเทศก์ และหัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานบริการวิชาการต่อสังคม

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ ได้มีส่วนบุกเบิกงานด้านบริการวิชาการต่อสังคมมาตั้งแต่เริ่มรับราชการ และทำงานด้านนี้สืบเนื่องต่อมาเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี โครงการที่สำคัญคือ

๑. *การอบรมมัคคุเทศก์* เป็นบริการวิชาการที่คณะอักษรศาสตร์จัดทำร่วมกับโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยเริ่มทำครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ เพื่อสนองความต้องการของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ ได้รับเชิญจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้าร่วมเป็นกรรมการและเป็นวิทยากรในการดำเนินงานขององค์การร่วมจัดทำหลักสูตรวิชามัคคุเทศก์และการท่องเที่ยวในสถาบันการศึกษาต่างๆ รวม

ทั้งเข้าร่วมการประชุมสัมมนาเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

๒. โครงการจัดสอนเรื่องไทยศึกษา พุทธศักราช ๒๕๑๑ ท่านได้รับเชิญเป็นวิทยากรไปสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่วิทยาลัยเซนต์ - โอลาฟ สหรัฐอเมริกา เป็นส่วนหนึ่งของโครงการที่จะสอนให้แก่นักศึกษาชาวอเมริกัน

๓. โครงการ "Perspectives on Thailand" เริ่มตั้งแต่ปลายปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทยทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคม และศิลปวัฒนธรรม ให้เป็นที่รู้จักแก่ชาวต่างประเทศ ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ ได้รับมอบหมายจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโครงการอบรมรุ่นที่ ๒ และรุ่นที่ ๓

๔. โครงการเผยแพร่ความรู้วิชาประวัติศาสตร์ทางโทรทัศน์และวิทยุ พุทธศักราช ๒๕๒๖ - ๒๕๒๘ ท่านได้รับเชิญเป็นวิทยากรจัดทำคำถามหมวดความรู้ประวัติศาสตร์ไทยและสากลในรายการโทรทัศน์ของศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ และร่วมจัดทำคำถามวิชาประวัติศาสตร์ในรายการ "การบินไทย ไขจักรวาล" ทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ช่อง ๕

๕. การร่วมงานกับองค์กรและหน่วยงานราชการอื่น ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ได้ใช้ความรู้ทางวิชาประวัติศาสตร์ช่วยเหลือดำเนินงานให้แก่หน่วยงานต่างๆ เช่น เป็นกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยของสำนักนายกรัฐมนตรี[๑] เป็นกรรมการวิจัยสาขาปรัชญาของสภาวิจัยแห่งชาติ เป็นกรรมการแผนกอักษรศาสตร์ของมูลนิธิ "อานันทมหิดล" เป็นอนุกรรมการพิจารณาเส้นฐานตรงและเขตทางทะเลของประเทศไทย กองกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ เป็นอนุกรรมการพิจารณาหลักสูตรสาขาประวัติศาสตร์ของทบวงมหาวิทยาลัย และเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาผลงานทางวิชาการสาขาประวัติศาสตร์ของกรมการฝึกหัดครู[๒] กระทรวงศึกษาธิการ และมหาวิทยาลัยต่างๆ

---

[๑] ปัจจุบัน กรรมการชุดนี้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

[๒] ปัจจุบันคือ สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ

งานชิ้นสุดท้าย คือ การจัดทำสารานุกรมไทยฉบับเฉลิมพระเกียรติในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดทำสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นคณะกรรมการในคณะบรรณาธิการทำสารานุกรมประวัติศาสตร์ไทยของราชบัณฑิตยสถาน โดยทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังสติปัญญา อย่างเต็มความสามารถ ทำหน้าที่ตรวจอ่านเรื่องต่างๆ และเรียบเรียงเองบางส่วน แม้ในเวลาเจ็บป่วยยังรับแก้ไขตรวจงานอยู่ที่บ้าน

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ พงศะบุตร เป็นศาสตราจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิและคุณธรรมผู้มีผลงานดีเด่น ตลอดระยะเวลาปฏิบัติราชการสร้างชื่อเสียงและทำคุณประโยชน์แก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและประเทศชาติเป็นอย่างมาก ท่านจึงได้รับแต่งตั้งจากสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นศาสตราจารย์กิตติคุณ คณะอักษรศาสตร์ ในพุทธศักราช ๒๕๓๖

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ พงศะบุตร ล้มป่วยด้วยโรคมะเร็งและถึงแก่อนิจกรรมที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเมื่อวันที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ สิริอายุ ๗๗ ปี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์หนังสือ**ประวัติศาสตร์ไทย**ของศาสตราจารย์กิตติคุณวิลาสวงศ์ พงศะบุตร พระอาจารย์ของพระองค์ขณะทรงเป็นนิสิตคณะอักษรศาสตร์ เพื่อพระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๒ ดังพระราชนิพนธ์ในคำนำหนังสือว่า

“อาจารย์วิลาสวงศ์ เขียนหนังสือหลายเล่ม นอกจากไปสอนหนังสือเผยแพร่ความรู้ที่ได้รับจากอาจารย์แล้ว ข้าพเจ้าถือว่าการพิมพ์หนังสือที่อาจารย์แต่งเป็นวิทยาทาน ก็เป็นการทำกุศลเช่นเดียวกัน ขอให้ผลบุญกุศลทั้งหลายเป็นพลวปัจจัยให้อาจารย์เป็นสุขทุกชาติภพ สถิตอยู่ในใจของเหล่าศิษย์ชั่วกาลนาน”

๑๐ มกราคม ๒๕๕๔

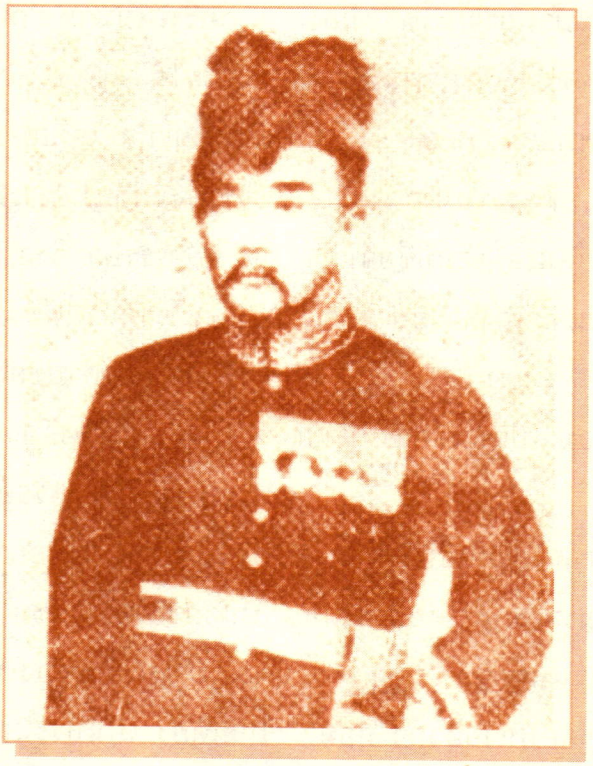

พระศรีพนมมาศ (ทองอิน)
แบบอย่างนายอำเภอนักพัฒนา กับสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ครั้งรัชกาลที่ ๕

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ชาวไทยในปัจจุบันไม่มีใครไม่รู้จักสินค้า**โอท็อป** หรือ**สินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์** แต่เมื่อร้อยปีก่อน นายอำเภอนักพัฒนาผู้หนึ่งของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้ริเริ่มสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ให้แก่ชาวอำเภอลับแล และยังคงเป็นสินค้าลือชื่อมาจนทุกวันนี้ นายอำเภอท่านนั้นคือ **พระศรีพนมมาศ (ทองอิน)** นายอำเภอลับแลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระศรีพนมมาศ (ทองอิน) เป็นบุตรของจีนตั้วตี่ แซ่ตัน ชาวอำเภอท่าพ่อ จังหวัดพิจิตร กับนางนิ่ม ชาวอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นหญิงไทย

ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หมู่บ้านยางกะได เมืองลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ พระศรีพนมมาศ (ทองอิน) เกิดเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบุตรชายคนโต เดิมมีชื่อจีนว่า **ฮึนหยก** มีน้องชายและน้องสาวอีก ๕ คน คือ

นายฮึนสู ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นนายบุญมี ตั้งตระกูล

นางมอญ สมรสกับนายชื่น ศรีดิฐ

นางจันทร์ สมรสกับนายซุ่ยฮวง ต่อมาใช้นามสกุล เจียจันทร์พงษ์

นางปาน สมรสกับนายฮั่วกัง ต่อมาใช้นามสกุล ปุญญโชติ

นายฮึนเส็ง ถึงแก่กรรมแต่ยังเล็ก

เมื่อพระศรีพนมมาศยังเป็นเด็ก บิดาเห็นลักษณะว่าถ้าจะเลี้ยงให้รอดและได้ดีในวันข้างหน้าต้องยกให้เป็นลูกพระสงฆ์ จึงถวายพระศรีพนมมาศให้เป็นบุตรบุญธรรมของหลวงพ่อน้อย สมภารวัดป่ายางนอก ซึ่งทรงวิทยาคุณด้านเวทมนตร์คาถาและแตกฉานในธรรมะ หลวงพ่อน้อยเห็นว่าพระศรีพนมมาศมีผิวกายขาว รูปร่างใหญ่กว่าเด็กในวัยเดียวกัน ท่าทีฉลาดภายหน้าจักได้เป็นเจ้าคนนายคน จึงเปลี่ยนชื่อให้ใหม่จาก ฮึนหยก เป็น **ทองอิน** พระศรีพนมมาศอาศัยอยู่วัดป่ายางนอกจนอายุได้ ๑๒ ปี ย้ายไปอยู่กับหลวงพ่อตัน วัดน้ำใส ได้ศึกษาเล่าเรียนจนอายุครบบวช จึงบวชเป็นพระภิกษุที่วัดน้ำใส บวชได้ ๒ พรรษา จึงลาสิกขาในพุทธศักราช ๒๔๒๖ จากนั้นได้ช่วยบิดาประกอบอาชีพค้าขาย โดยหาบของเร่ขายไปตามชุมชนต่าง ๆ ในเมืองลับแล บางครั้งไปไกลถึงเมืองหาดเสี้ยว หรืออำเภอสวรรคโลก ในปัจจุบัน การมีโอกาสได้รู้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ ตลอดจนภูมิประเทศของเมืองลับแลและเมืองใกล้เคียง เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อหน้าที่การงานของพระศรีพนมมาศในเวลาต่อมา

พุทธศักราช ๒๔๓๑ พระศรีพนมมาศได้ทำงานเป็นนายอากรสุรา ที่โรงต้มกลั่นสุราหาดเสี้ยว และได้ตั้งโรงต้มกลั่นสุราที่บ้านยางกะไดอีกโรงหนึ่ง กิจการของโรงต้มกลั่นสุราทั้ง ๒ โรง เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ ในพุทธศักราช ๒๔๔๑ พระศรีพนมมาศจึงกลับไปอยู่บ้านที่เมืองลับแล ได้ปลูกสร้างบ้านหลังใหม่มีขนาดใหญ่ที่สุดในละแวกเดียวกันอยู่ปากทางเข้าตลาดลับแลตรงแยกเข้าวัดน้ำใส บ้านหลังนี้ได้เป็นที่รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกหลายพระองค์และหลายคน ในจดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวถึง *"จีนทองอิน"* ไว้หลายตอน

พระศรีพนมมาศได้เริ่มงานพัฒนาท้องถิ่นและก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ เช่น ถนน เหมือง ฝาย โดยไม่ต้องพึ่งงบประมาณของทางราชการ ตั้งแต่ครั้งยังเป็น **"จีนทองอิน"** และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองลับแล เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๕ พระศรีพนมมาศได้เป็นแม่งานใหญ่จัดการรับเสด็จอย่างสมพระเกียรติ สร้างถนนจากเมืองอุตรดิตถ์มาเมืองลับแล ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานชื่อว่า *"ถนนอินใจมี"* สร้างพลับพลาที่ประทับ ชุ้มรับเสด็จ มีขบวนรับเสด็จประกอบด้วย ช้าง ๒๕ เชือก ปราสาทผึ้ง และขบวนฟ้อน เป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งจีนทองอิน เป็น **"ขุนพิศาลจีนะกิจ"**

ชาวอำเภอลับแลยังเล่าสืบต่อกันมาว่า ในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้น ชาวลับแลได้ปรุง "แกงแค" เป็นเครื่องเสวยเป็นที่พอพระราชหฤทัยถึงกับให้พนักงานมาขอจดเครื่องปรุงแกงแคและผักชนิดต่าง ๆ ที่ใส่ในแกง

ขุนพิศาลจีนะกิจได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างเต็มกำลังความสามารถ ต่อมาในวันที่ ๑๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๔๗ ได้เลื่อนเป็น **หลวงศรีพนมมาศ** และวันที่ ๑๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๐ ได้เลื่อนเป็น**พระศรีพนมมาศ** นายอำเภอลับแลตามลำดับ

พระศรีพนมมาศมีความสนใจในการศึกษาของราษฎร ด้วยในสมัยนั้นเด็กผู้หญิงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ แต่เด็กผู้ชายได้เรียนกับพระที่วัด ในพุทธศักราช ๒๔๔๔ ท่านจึงตั้งโรงเรียนราษฎร์ขึ้นเปิดสอนทั้งเด็กหญิงและเด็กชายรวมกัน เป็นโรงเรียนแห่งแรกของเมืองลับแล ดำเนินการไปได้เพียง ๕ ปีก็ต้องเลิก แต่หลังจากที่ได้เป็นนายอำเภอลับแล ท่านก็ได้สร้างโรงเรียนของหลวงขึ้น ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จ

ประพาสเมืองอุตรดิตถ์ในพุทธศักราช ๒๔๕๐ ว่า

"ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวที่เมืองลับแล ออกจากที่พักที่อุตรดิตถ์ ขี่ม้าไปทางบ้านท่าอิฐ เดินตามถนนอินใจมีไปเมืองลับแล พระศรีพนมมาศได้จัดแต่งที่พักไว้ที่ตำบลม่อนชิงช้า ที่ริมที่พักนี้ พระศรีพนมมาศกับข้าราชการและราษฎรได้เรี่ยไรกันสร้างโรงเรียนขึ้นโรงหนึ่ง ซึ่งขอให้ข้าพเจ้าเปิด ข้าพเจ้าก็ได้เปิดให้ในบ่ายวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์นั้นและให้นามว่า ***โรงเรียนพนมมาศพิทยากร"***

โรงเรียนพนมมาศพิทยากร ปัจจุบันคือ *โรงเรียนเทศบาลศรีพนมมาศ*

รุ่งขึ้นเช้าวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๐ [๑] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาฤกษ์ "ฝายสมเด็จ" ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของพระศรีพนมมาศ เป็นฝายที่สร้างกั้นคลองแม่พร่องทรงหาบก้อนดินใส่บุ้งกี๋ข้างละ ๑ ก้อน ไปเทลง ณ บริเวณที่เตรียมไว้เป็นพระองค์แรก ฝายแห่งนี้จึงได้ชื่อตามพระบรมราชอิสริยยศในขณะนั้นว่า *"ฝายสมเด็จ"*

พระศรีพนมมาศมีฝีมือทางสร้างฝายและเขื่อนทดน้ำมาก จนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้น ตรัสชมว่า "ในลับแลมีคนหนึ่งเป็นนายช่างวิศวกรทางชลประทานดีเลิศ"

พระศรีพนมมาศ นายอำเภอนักพัฒนาของกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้น ได้จัดให้มีการวางผังเมืองลับแล ตัดถนนสายสำคัญ ๆ อีกหลายสาย เช่น ถนนศรีพนม ถนนบรมอาสน์ ถนนราษฎร์บำรุง ถนนยางกะได-ป่ายาง-คอกช้าง ถนนท้องลับแล-ต้นม่วง สร้างเหมืองฝายประมาณ ๓๐ แห่ง เพื่อให้มีน้ำบริโภคไม่ขาดแคลน ทั้งใช้ในการเกษตรกรรมและป้องกันน้ำท่วม โดยเกณฑ์ราษฎรไปช่วยกัน "พัฒนาท้องถิ่น"ส่วนตัวท่านทำหน้าที่ควบคุมการก่อสร้างด้วยตนเอง และทุกเช้าท่านจะ "เป่าสังข์" ปลุกราษฎร จนได้รับสมญาจากราษฎรว่า ***"พระศรีสังข์ทอง"***

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกย่องคุณความดีของพระศรีพนมมาศ ไว้ในพระราชนิพนธ์ *"เที่ยวเมืองพระร่วง"* ว่า

---

[๑] ขณะนั้นยังเป็นปลายปี เริ่มต้นพุทธศักราชใหม่ในวันที่ ๑ เมษายน

"เหมืองฝายในเขตเมืองลับแลนี้ พระศรีพนมมาศได้จัดการทำขึ้นไว้มากแล้ว เป็นประโยชน์ในการเพาะปลูกมากเพราะมีน้ำใช้ได้ตลอดปี ที่ลับแลบริบูรณ์ทั้งไร่นาและสวนผลไม้ต่าง ๆ หากินได้เสมอ นับว่าพระศรีพนมมาศเป็นนายอำเภอดีอย่างยิ่งคนหนึ่ง"

ในเขตอำเภอลับแลมีเทือกเขาใหญ่น้อยเป็นจำนวนมาก ทั้งทางตอนเหนือที่ติดต่อกับจังหวัดแพร่ และทางตะวันตกที่ติดต่อกับจังหวัดสุโขทัย โดยเฉพาะเทือกเขาฤาษี พื้นดินจึงอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรป่าไม้และของป่า เช่น ต้นตองกง สำหรับทำไม้กวาด ไม้ไผ่ สำหรับทำเครื่องจักสาน และสวนผลไม้โดยเฉพาะทุเรียนลางสาด แม้จะมีที่ราบน้อยใช้เป็นที่อยู่อาศัยทำนา ทำสวน จนเต็มไปหมด แต่พระศรีพนมมาศก็ได้เล็งเห็นวิธีสร้างสวนผลไม้บนภูเขา เนื่องจากสภาพภูมิอากาศเหมาะสม ทั้งได้เกณฑ์ราษฎรไปช่วยกันสร้างฝายหลวงและฝายน้ำล้นไว้หลายแห่ง มีลำห้วย ลำคลอง น้ำตกไหลตลอดปี จึงแนะนำเชิงบังคับให้ราษฎรขยายพื้นที่ปลูกลางสาดและทุเรียนไปบนภูเขา ถ้าราษฎรคนใด ครัวใดไม่ยอมทำ จะถูกลงโทษให้ *"บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม"* โดยใช้แรงงานขุดดิน ถางหญ้า ขุดตอไม้ ปลูกต้นไม้ หรืองานอื่น ๆ ตามสถานที่ราชการ วัด โรงเรียน และสถานที่สาธารณประโยชน์ ราษฎรกลัวถูกลงโทษ จึงได้ปฏิบัติตามคำสั่ง

เนื่องจากพื้นที่ยังเป็นป่ารกทึบ วิธีสร้างสวนผลไม้บนภูเขาของพระศรีพนมมาศคือใช้**คันสูน**หรือเครื่องมือสำหรับยิงกระสุนยิงเมล็ดลางสาด เมล็ดทุเรียน เข้าไปในป่าบริเวณที่ต้องการปลูกแล้วปล่อยให้งอกงามขึ้นเองตามธรรมชาติ ด้วยความสมบูรณ์ของพื้นดิน ไม่นานปีลางสาดและทุเรียนก็ติดดอกออกผลท่ามกลางป่าไม้นานาพรรณ ผลที่สุกงอมก็ร่วงลงแล้วงอกใหม่ แพร่หลายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ราษฎรก็เห็นประโยชน์เข้าไปแผ้วถางตัดต้นไม้ที่รกรุงรังออก เพื่อให้ต้นลางสาดและทุเรียนได้รับอาหารและแสงแดดมากขึ้น หลังจากนั้นราษฎรก็เริ่มหักล้างถางป่าทำสวนลางสาดและทุเรียนโดยไม่ต้องบังคับ แต่สวนผลไม้สมัยก่อนปลูกในลักษณะกระจัดกระจายไม่เป็นระเบียบเพราะเครื่องมือปลูกคือ "คันสูน" ดังกล่าว จนในพุทธศักราช ๒๕๐๕ กรมส่งเสริมการเกษตร จึงได้เข้าไปแนะนำการปรับปรุงสภาพสวนที่ทรุดโทรม การตัดแต่งกิ่ง

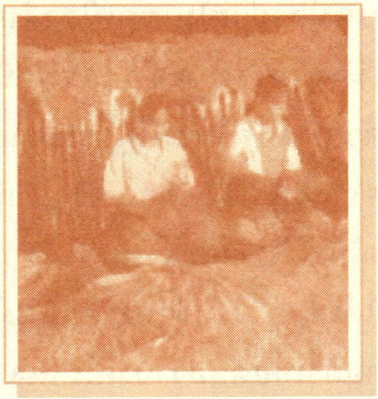

คำจารึก อนุสาวรีย์พระศรีพนมมาศ
พระศรีพนมมาศ (ทองอิน)
เป็นนักปกครองด้วยธรรม
พัฒนาเมืองลับแลให้อุดมสมบูรณ์
สร้างถนน โรงเรียน ฝายหมื่องฝายน้ำและฝายน้ำล้น
วางรากฐานและส่งเสริมการประกอบอาชีพของชาวเมือง
รวมอายุ ๖๐ปี
ข้าราชการและประชาชนจังหวัดอุตรดิตถ์ร่ำลึกคุณความดีของท่าน
จึงพร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ เพื่อ
ประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏสืบไป
เป็นประธานในพิธีเปิดอนุสาวรีย์
ทุทธศักราช ๒๕๓๑

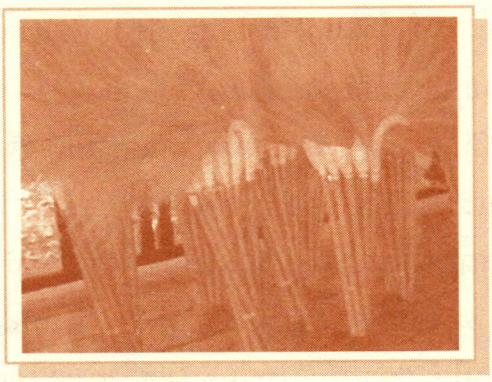

ตลอดจนการวางผังปลูกพืชผลให้เป็นระเบียบง่ายต่อการดูแลรักษา

นอกจากนี้พระศรีพนมมาศ นายอำเภอนักพัฒนา ยังได้แนะนำให้ราษฎรปลูกพืชผัก โดยจ้างชาวจีนที่ชำนาญมาปลูกพืชผักเป็นตัวอย่างแก่ราษฎร แนะนำให้ปลูกมะพร้าว หมาก ละหุ่ง ทุกครัวเรือน แนะนำวิธีทำลูกชิดหรือลูกตาวเชื่อมตลอดจนส่งเสริมการเลี้ยง เป็ด ไก่ และสุกร การทำหัตถกรรมเช่น เครื่องจักสาน หม้อดิน ไม้กวาดตองกง ฉะนั้น นอกจากผลไม้ที่กลายเป็นสินค้ามีชื่อของอำเภอลับแล สินค้าจำพวก **"หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์"** ที่พระศรีพนมมาศได้ริเริ่มให้ชาวอำเภอลับแลผลิตขายมาแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เช่น **ไม้กวาดตองกง** จึงเป็นสินค้ามีชื่อของอำเภอลับแลมาจนปัจจุบัน

ต้นตองกงในเขตอำเภอลับแลนั้นมีขึ้นอยู่มากโดยธรรมชาติ แต่ไม่มีผู้คิดนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงหัตถกรรม จนเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองลับแลดังกล่าวมาข้างต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนำไม้กวาดจากเมืองจีนมาให้พระศรีพนมมาศ เมื่อพิจารณาดูลวดลายวิธีการถักแล้ว พระศรีพนมมาศคิดว่าต้องทำได้เพราะที่อำเภอลับแลมีต้นตองกงมาก จึงนำราษฎรหมู่บ้านละ ๒ คน มาฝึกการถักไม้กวาดตองกงที่บริเวณบ้านศรีพนมมาศ เริ่มจากหมู่บ้านตำบลฝายหลวงและตำบลแม่พลู เมื่อถักไม้กวาดเป็นแล้ว ก็ให้กลับไปเป็น *"ครูต้นแบบ"* สอนลูกหลานในหมู่บ้านจนเกิดความชำนาญและมีคุณภาพดีขึ้น

พระศรีพนมมาศเป็นผู้รับซื้อไม้กวาดตองกงเหล่านี้ และนำไปฝากพรรคพวกเพื่อนฝูงต่างเมือง ตลอดจนนำขึ้นถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีหนังสือชมเชยว่า *"ไม้ยุงกวาดนั้นดีทีเดียว ถ้าคิดอ่านให้ราษฎรทำขายจะเป็นสินค้าได้อย่างหนึ่ง ดีกว่าไม้ยุงกวาดเมืองจีน"* จากนั้นจึงได้นำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชกระแสว่า **ถ้าพระศรีพนมมาศทำไม้กวาดตองกงออกจำหน่ายเป็นสินค้าได้แล้ว จะทรงยินดีและเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ**

ด้วยการที่พระศรีพนมมาศเป็นชาวจีน จึงเห็นว่าการจะให้ไม้กวาดแก่ใครนั้นอาจจะดูไม่เหมาะสม ด้วยบางคนอาจเห็นเป็นของต่ำ เพื่อเป็นการแก้เคล็ดและให้เกิดสิริมงคล จึงนำผ้าแดงตัดเป็นรูปสี่

เหลี่ยมเล็ก ๆ สอดไว้ที่ปลายไม้กวาด ผู้ได้รับไม้กวาดไปก็จะมีโชคลาภเป็นสิริมงคล ไม้กวาดตองกงจึงมีผ้าสีแดงติดที่ส่วนปลายจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของไม้กวาดเมืองลับแลมาจนทุกวันนี้

พระศรีพนมมาศ แบบอย่างนายอำเภอนักพัฒนาของกระทรวงมหาดไทย เจ้าของสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แต่ครั้งรัชกาลที่ ๕ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๔ สิริอายุ ๖๐ ปี ท่านไม่มีบุตรธิดา แต่มีบุตรบุญธรรมซึ่งต่อมาได้ตั้งนามสกุลโดยนำชื่อของท่านมาเป็นส่วนหนึ่งแห่งนามสกุลด้วย คือ สกุลอินทโกศัย สกุลอินทชัยศรี

ด้วยคุณความดีของท่าน ประชาชนชาวอำเภอลับแลและในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์จึงพร้อมใจกันหาทุนสร้างอนุสาวรีย์พระศรีพนมมาศ ขึ้น ณ บริเวณทางแยกเข้าตลาดลับแล ห่างจากตัวเมืองอุตรดิตถ์ไปตามทางหลวงหมายเลข ๑๐๔๑ เป็นระยะทางประมาณ ๘ กิโลเมตร เป็นรูปหล่อพระศรีพนมมาศ ขนาดเท่าครึ่งของคนจริงสวมเครื่องแบบข้าราชการ ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สวมหมวก มือซ้ายกุมกระบี่ อนุสาวรีย์สร้างแล้วเสร็จในพุทธศักราช ๒๕๒๓ เป็นที่เคารพสักการะของชาวอำเภอลับแลและชาวอุตรดิตถ์อย่างยิ่ง

๑๗ มีนาคม ๒๕๕๓

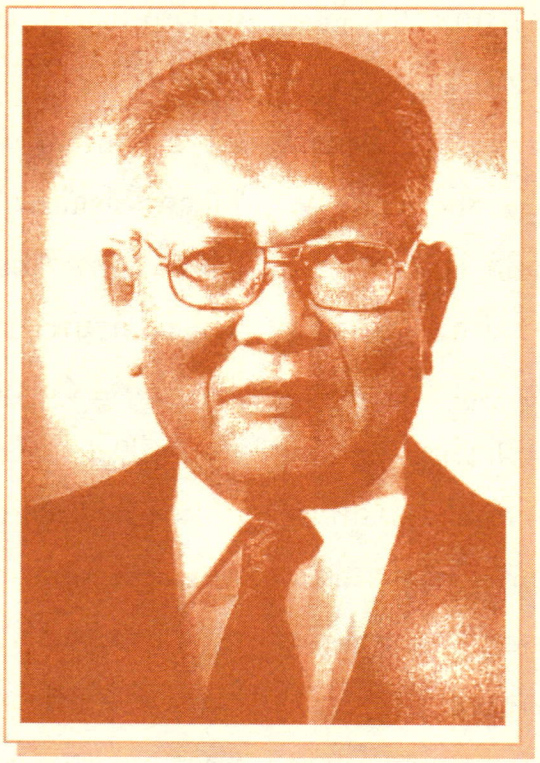

นายสง่า มยุระ "ราชาพู่กัน" ของไทย

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช **นายสง่า มยุระ** เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับยกย่องว่าเป็นช่างเขียนผู้มีความเชี่ยวชาญเป็นเลิศด้านจิตรกรรมไทย ท่านผู้นี้มิเพียงฝากผลงานอันวิจิตรงดงามไว้แก่แผ่นดินเท่านั้น แต่ยังเป็นชาวไทยคนแรกที่ประดิษฐ์พู่กันซึ่งมีคุณภาพสูงขึ้น ให้บรรดาช่างเขียนในประเทศได้ใช้อย่างแพร่หลาย จนกระทั่งได้รับสมญาว่า **"ราชาพู่กัน"**

นายสง่า มยุระ เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๒ ที่บ้าน

ตำบลวังยางใหญ่ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรคนโตของนายเส็ง และนางแทน มยุระ มีน้องชาย ๑ คน และน้องสาว ๑ คน แต่ทั้ง ๒ ได้ถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังเล็ก

นายสง่า มยุระ ศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนวัดสัปรสเทศ (เลิกกิจการแล้ว) ซึ่งอยู่ใกล้บ้าน แล้วไปฝึกเรียนวาดเขียนและคำนวณด้วยลูกคิดกับอาจารย์อู๋ที่วัดมะนาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัสุพรรณบุรี ต่อมา พระปลัดหรุ่น เจ้าอาวาสวัดเสาธงทอง ได้พามาฝากไว้กับอาจารย์ม้วน ที่วัดสุวรรณาราม ริมคลองบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี (ขณะนั้น) ท่านได้เรียนวิชาวาดเขียนกับ*ครูสะอิ้ง* ที่อยู่ข้างวัด และได้มีโอกาสตามครูไปเขียนลายรดน้ำที่หน้าต่างพระวิหารวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แต่ยังไม่มีรายได้จากงานเขียน ทำให้ต้องกระเบียดกระเสียรใช้เงินเท่าที่จำเป็น แต่ละวันจะใช้เฉพาะค่าเรือข้ามฝากไปกลับ ๒ สตางค์เท่านั้น เพราะท่านมีเงินติดตัวมาจากสุพรรณบุรี เพียง ๕๐ บาท

ต่อมานายสง่า มยุระ ได้สมัครเข้าทำงานกับนายผิน ซึ่งตั้งร้านรับจ้างเขียนลายพานแว่นฟ้าและตู้พระมาลัย หลังวัดมหาธาตุ เมื่อผลงานเป็นที่พอใจแก่นายจ้างจึงได้รับเงินเดือน เดือนละ ๒๕ บาท ครั้งหนึ่งมีเหตุให้นายสง่า มยุระ ได้แสดงฝีมือและนำไปสู่การเขียนจิตรกรรมฝาผนัง คือทางวังของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ต้องจัดทำ*โถยาคู* จำนวนมาก โดยใช้ผลฟักทองมากลึงเป็นโถมีฝาปิดและเขียนลาย ซึ่งต้องเขียนให้เสร็จภายในวันเดียวมิฉะนั้นผลฟักทองจะเหี่ยว หลวงเจนจิตยงค์ผู้รับเขียนเกรงว่าจะทำไม่ทันจึงขอให้นายสง่า มยุระช่วย ได้ช่วยกันเขียนตลอดคืนจนสำเร็จ หลวงเจนจิตยงค์พอใจฝีมือของนายสง่า มยุระมาก จึงชวนให้ไปช่วยเขียนภาพที่*วัดสุวรรณคีรีในคลองบางกอกน้อย โดยเขียนภาพลายรดน้ำที่ประตูหน้าต่างและเขียนภาพสีภายใน* ดำเนินการเป็นเวลา ๕ เดือน จึงแล้วเสร็จ ได้รับเงินค่าจ้าง ๔๐๐ บาท

หลังจากเขียนภาพที่วัดสุวรรณคีรีแล้ว นายสง่า มยุระ ได้รับเหมาเขียนพานแว่นฟ้าและตู้พระมาลัยไปส่งให้แก่นายอู๊ด ช่างหล่อ และร้านแถวเสาชิงช้าเป็นงานประจำ ครั้นอายุครบอุปสมบท ก็ได้อุปสมบทและจำพรรษาที่วัดสุวรรณาราม

และมีโอกาสได้ไป*เขียนซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียง ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม* เมื่อครั้งฉลองพระนครครบรอบ ๑๕๐ ปี ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นายสง่า มยุระ อยู่ในสมณเพศเพียง ๒ พรรษา ก็ลาสิกขาและได้เปิดร้านขายเครื่องดื่มที่หลังโรงพยาบาลศิริราช โดยมอบให้บิดาเป็นผู้ดูแล ส่วนตัวท่านได้เข้าทำงานที่ร้านคณะช่าง ได้เงินเดือนเดือนละ ๓๐ บาท อีก ๒ ปีต่อมาก็ลาออกไปทำงานที่โรงพิมพ์บุญครอง ได้รับเงินเดือนเดือนละ ๕๐ บาท

นายสง่า มยุระ สมรสกับนางสาวอุไรศรี สุวรรณกำจาย เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๙ มีธิดา ๒ คน และบุตรชาย ๓ คน เมื่อมีครอบครัวท่านจึงเริ่มคิดทำกิจการอื่นนอกจากการเป็นช่างเขียน เพื่อสร้างความมั่นคงแก่ครอบครัวและฐานะ ในการนี้ ท่านได้นำความรู้ความชำนาญจากการเขียนภาพมาใช้ประโยชน์ โดยคิด*ประดิษฐ์พู่กันคุณภาพดีและทันสมัยสำหรับช่างเขียนขึ้น* เริ่มจากผลิตจำนวนน้อยขายในกลุ่มเพื่อนฝูงที่เป็นช่างเขียนด้วยกัน ผลปรากฏว่าเป็นที่นิยมและบอกต่อกันอย่างแพร่หลาย ท่านจึงตั้งโรงงานผลิตพู่กันขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทย พู่กันที่ผลิตขึ้นเป็นที่รู้จักกันนาม **"พู่กันสง่า มยุระ"** มีหลายขนาด ทำจากขนหูวัว

ในช่วงก่อตั้งโรงงานพู่กันไทย สง่า มยุระ นั้น ตรงกับสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้คนไทยใช้ของไทย ดังนั้นเมื่อนายสง่า มยุระ ได้นำพู่กันที่ผลิตจากโรงงานชุดหนึ่งมอบแก่นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๖ จึงได้รับเงินรางวัลจำนวน ๔๐๐ บาท พร้อมหนังสือซึ่งมีลายเซ็นของนายกรัฐมนตรีในฐานะที่เป็น**คนไทยคนแรกที่คิดริเริ่มประดิษฐ์พู่กันขึ้น** พร้อมกันนี้ได้มีคำสั่งให้หน่วยราชการต่าง ๆ สนับสนุนพู่กันสง่า มยุระ นับเป็นกำลังใจให้ท่านได้พัฒนางานให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

นอกจากได้รับรางวัลในฐานะผู้ประดิษฐ์และผลิตสินค้าไทยแล้ว นายสง่า มยุระ ยังได้รับยกย่องให้เป็น**คนขยันประจำอำเภอบางกอกน้อย** ได้รับรางวัลขันน้ำพานรองเงินเป็นเกียรติยศ และในพุทธศักราช ๒๔๙๔ ท่านได้รับเชิญจากกระทรวงอุตสาหกรรมให้ไปออกร้าน และสาธิตวิธีทำพู่กันในงานกาชาด ณ สนาม

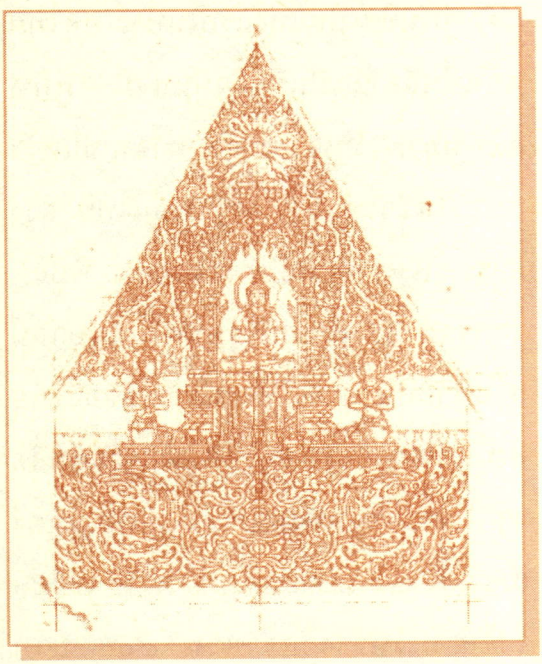

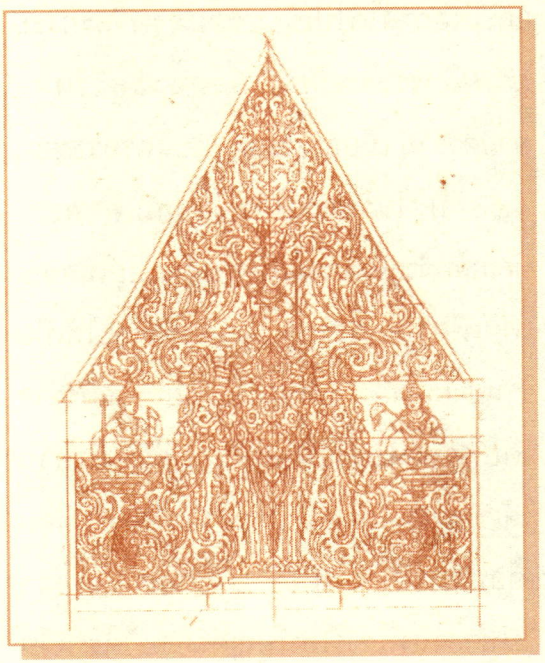

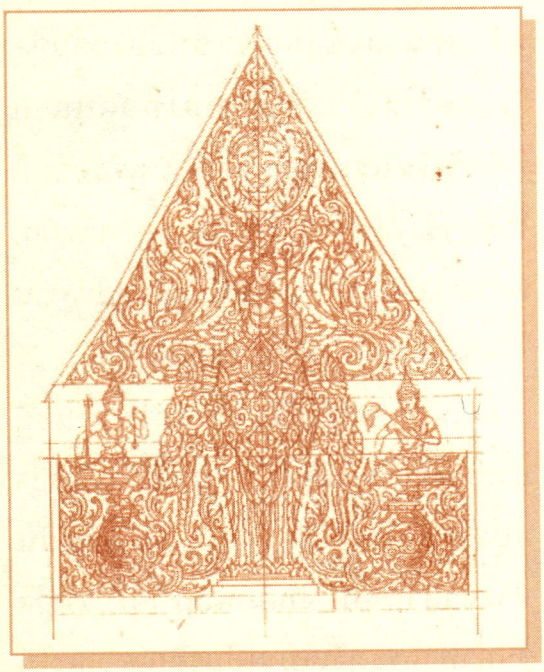

กีฬาแห่งชาติ ซึ่งเป็นโอกาสอันดียิ่ง ทำให้ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อทั้ง ๒ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรร้านและการสาธิตการผลิตพู่กัน *นายสง่า มยุระ ได้กราบบังคมทูลรายงานความเป็นมาของการคิดประดิษฐ์พู่กัน ตลอดจนได้ทูลเกล้าฯ ถวายพู่กันชุดหนึ่งแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย*

ในพุทธศักราช ๒๕๑๕ เมื่อมี*การซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม* นายสง่า มยุระ เป็นช่างเขียนผู้หนึ่งที่ได้รับเลือก เนื่องจากเป็นช่างฝีมือรุ่นอาวุโสที่เคยเขียนซ่อมภาพมาแล้วตั้งแต่รัชกาลที่ ๗

นายจักรพันธุ์ โปษยกฤต ซึ่งได้รับเลือกให้เขียนซ่อมภาพห้องติดกัน ได้กล่าวถึงการทำงานของนายสง่า มยุระ สรุปได้ว่า *ท่านจะร่างภาพลงบนผนังด้วยดินสอดำหรือชอล์ก แล้วระบายสีให้เสร็จเป็นส่วน ๆ ไป จากส่วนบนของผนังลงมาส่วนกลางและล่างตามลำดับ โดยระบายท้องฟ้าจนเสร็จแล้ว จึงระบายสีปราสาทราชวังเว้นตัวละครไว้เป็นสีขาวของผนัง ภาพตัวละครนี้จะร่างรายละเอียดลงบนกระดาษก่อน แล้วลอกลงบนผนังภายหลัง เมื่อเขียนฉากหลังเรียบร้อยแล้วจึงลงสีตัวละคร ระบายสีตัวและเครื่องนุ่งห่มก่อน แล้วใช้รงระบายส่วนที่เป็นชฎาและเครื่องประดับ จากนั้นจึงทายางมะเดื่อทับรงเพื่อปิดทองและตัดเส้น วิธีการตัดเส้นภาพและเขียนหน้าจะใช้ไม้ยาวทำสะพานรองมือทุกครั้ง เพื่อป้องกันมิให้มือไปถูกเส้นที่ตัดไว้จนเลอะเลือน นายสง่า มยุระ ทำงานด้วยความประณีตตั้งใจ เมื่อเสร็จงานก็จะล้างพู่กันอย่างพิถีพิถันจนสะอาดทุกครั้ง และได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ช่างเขียนรุ่นหลัง เช่น วิธีเขียนต้นไม้ จากเปลือกกระดังงา ทุบปลาย และรากลำเจียก เป็นต้น* นายสง่า มยุระ ได้นำเงินค่าเขียนภาพทั้งหมดขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศลตามพระราชอัธยาศัย เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๔

การได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งดังกล่าว ทำให้นายสง่า มยุระ มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเขียนภาพขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายให้ได้ ท่านจึงเริ่มลงมือเขียนภาพ *เรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามพระลักษมณ์ทำศึกกับทศกัณฐ์* ใช้เวลาประมาณ ๒ ปีเศษ จึงสำเร็จ และได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พร้อมกับ*ภาพตอนไมยราพณ์สะกดทัพ* เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗

ผู้ที่ได้เห็นงานออกแบบเขียนลวดลายของนายสง่า มยุระ จะสังเกตเห็นว่าลวดลายของท่านค่อนข้างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสมกับเป็นงานของนายช่างและนักประดิษฐ์ คือมีลักษณะเป็นภาพเชิงซ้อนในลวดลายกระหนก ทั้งลวดลายและภาพบุคคลดูมีน้ำหนักและชีวิตชีวาเสมือนจะเคลื่อนไหวได้ ผลงานออกแบบลวดลายของท่านได้แก่ วัดราชบูรณะ กรุงเทพมหานคร วัดสัตหีบ จังหวัดเพชรบุรี และวัดกอไผ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

หลังจากได้มอบภารกิจการบริหารกิจการพู่กันแก่บุตรชายคนโตแล้ว นายสง่า มยุระ ได้ใช้เวลาว่างส่วนใหญ่เพื่อการกุศลและสาธารณประโยชน์

ด้านศาสนาและการกุศล นายสง่า มยุระ เป็นผู้มีใจบุญและประกอบการกุศลเป็นนิจ อาทิ การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า หรือถ้ามีบุคคล องค์กร หรือวัดใดมาขอให้ช่วยงานกุศล ท่านก็ช่วยอนุเคราะห์บริจาคทรัพย์ร่วมด้วย เช่น การสร้างศาลาที่พักอาศัย การสร้างบ่อน้ำ เป็นต้น และหากมีวัดใดมาขอความอนุเคราะห์ให้ช่วยออกแบบเขียนลายกระหนกเพื่อตกแต่งโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ฯลฯ ท่านก็ยินดีดำเนินการให้เสมอ นอกจากนี้ยังกล่าวกันว่าท่านมักจะออกมาโปรยทานด้วยเหรียญบาทที่หน้าบ้านทุกวัน

ด้านสาธารณประโยชน์ นายสง่า มยุระ ได้บริจาคเงินและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นช่วยเหลือผู้ประสบภัย ผู้ยากจน

และผู้พิการในชนบท และเดินทางไปเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ มอบทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน และเสื้อผ้าแก่เด็กที่ขาดแคลน เข้าร่วมกิจกรรมของสมาคมสุพรรณพระนครอย่างสม่ำเสมอ โดยได้ดำรงตำแหน่งอุปนายกของสมาคม สนับสนุนให้สมาคมบำเพ็ญกุศลช่วยเหลือสังคม และประเทศชาติ เป็นสมาชิกและกรรมการที่ปรึกษาของลูกเสือชาวบ้านค่ายวัดอัมพวา รุ่น ๑๑ เขตบางกอกน้อย บริจาคเงินสนับสนุนโครงการอาสาพัฒนาป้องกันตนเองให้แก่กองบัญชาการทหารสูงสุด และรับเชิญเป็นกรรมการควบคุมนับบัตรและลงคะแนนเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เขตบางกอกน้อย (ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง)

นายสง่า มยุระ ยังมีงานอดิเรกอีกอย่างหนึ่งที่นำไปร่วมในงานกุศลได้ นั่นคือการแสดงวิทยากลหรือมายากล ท่านได้ศึกษาหาความรู้และฝึกฝนจนสามารถแสดงได้เหมือนนักมายากลอาชีพ และได้ไปแสดงช่วยในการ

กุศลต่าง ๆ เช่น ในการจัดละครของสมาคมสุพรรณพระนครที่โรงละครแห่งชาติ การแสดงทางโทรทัศน์เพื่อหารายได้สมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย เป็นต้น เมื่อแสดงกลท่านจะชี้แจงให้ผู้ชมเข้าใจว่า วิทยากลเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่ไม่ใช่ไสยศาสตร์หรือเวทมนตร์คาถา จึงไม่ควรให้ถูกหลอกหรือหลงงมงายในสิ่งที่มีผู้อ้างว่าเป็นไสยศาสตร์

ด้านการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับจิตรกรรมไทย นายสง่า มยุระ ได้แนะนำให้ความรู้แก่ช่างรุ่นหลังด้วยความเต็มใจ และมีแนวคิดที่จะจัดทำหนังสือรวบรวมประวัติความเป็นมาและความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับจิตรกรรมไทยเผยแพร่ เนื่องจากความรู้ด้านนี้กำลังจะขาดหายไป เพราะช่างเขียนผู้เชี่ยวชาญนับวันจะลดน้อยลง เยาวชนรุ่นหลังจะได้มีตำราไว้ศึกษาหาความรู้ต่อไป แต่ท่านยังไม่ทันได้ดำเนินการเนื่องจากถึงแก่กรรมอย่างกะทันหัน

นายสง่า มยุระ เป็นผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรงในสายตาของผู้ที่รู้จักใกล้ชิดทั่วไป เพราะท่านระวังดูแลสุขภาพอยู่เสมอ และให้แพทย์ตรวจร่างกายเป็นครั้งคราว ท่านไม่นิยมดื่มน้ำอัดลม หรือรับประทานอาหารต่าง ๆ ที่มีรสจัด และมักจะเดินออกกำลังกายเป็นประจำ แม้มีกิจธุระในสถานที่ไม่ห่างไกลจากบ้านมากนัก หรือไปที่วัดมหาธาตุฯ เพื่อนำอาหารไปเลี้ยงนกพิราบ หรือเมื่อไปเขียนซ่อมภาพจิตรกรรมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท่านก็จะเดินไปเอง ประกอบกับเป็นผู้มีอารมณ์สนุกสนานครื้นเครงอยู่เสมอ จึงไม่มีเค้าลางใดเป็นที่สังเกต แต่แล้วก็ปรากฏว่าท่านได้ถึงแก่กรรมโดยสงบด้วยอาการหัวใจวายเฉียบพลันหลังจากเข้านอนตามปกติ เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๑ ขณะอายุได้ ๖๙ ปี ยังความเศร้าสลดแก่ครอบครัวและญาติมิตรทั้งหลายอย่างยิ่ง ต่อมาได้จัดงานพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดโสมนัสวิหาร เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑

นายสง่า มยุระ เป็นแบบอย่างของผู้มีคุณธรรม มีความวิริยะอุตสาหะจนสามารถสร้างชื่อเสียงและฐานะจนเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม

๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๒

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ราชบัณฑิตและศิลปินแห่งชาติ

นางเบญจมาส แพทอง

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ได้ชื่อว่าเป็นทั้งสถาปนิก ศิลปิน นักวิชาการ และผู้บริหารเป็นที่ยอมรับในสังคมอย่างกว้างขวาง มีความรู้ความสามารถส่อแววมาตั้งแต่ยังเยาว์ เมื่อเจริญวัยขึ้นความสามารถก็ยิ่งชัดเจนมากขึ้นและไม่ว่าจะทำหน้าที่ในสถานะใด ก็ปฏิบัติหน้าที่นั้นได้อย่างดียิ่ง จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าท่านจะได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน สถาบันและองค์กรต่างๆ จำนวนมาก ตำแหน่งอันทรงเกียรติทั้งหลายที่ท่านได้รับ ล้วนเป็นประจักษ์พยานในความสามารถอย่างดียิ่ง

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ มีนามเดิมว่า สมหมาย เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม

พุทธศักราช ๒๔๕๙ ที่บ้านปากตรอก วัดระฆังโฆสิตาราม ตำบลบ้านขมิ้น อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรของนาวาโท หลวงบรรเจิดเรขกรรม (ชม ภิรมย์) ซึ่งรับราชการเป็นนายช่างนาวกรรม กรมยุทธโยธาทหารเรือ และนางใหญ่ ภิรมย์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาและต่างมารดา รวม ๗ คน

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ เรียนหนังสือเบื้องต้นกับคุณตาที่บ้านศาลาดินสอ หลังตลาดบ้านขมิ้น ชั้นประถมที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง เรียนได้เพียงชั้นประถมปีที่ ๓ ก็ต้องออกจากโรงเรียน เพราะบิดาถูกดุลออกจากราชการ ด้วยเหตุประเทศไทยประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในยุคนั้น ท่านจึงเที่ยวเล่นซุกซนตามประสาเด็กที่ไม่ได้เรียนหนังสือ แต่จากการที่มีสายเลือดของช่าง ทั้งบิดาและคุณปู่เป็นช่างรับราชการอยู่ในกรมอู่ทหารเรือ ประกอบกับบิดาได้พาท่านติดตามไปในหน้าที่ราชการเสมอ และฝึกหัดเขียนแบบ ทำให้ท่านได้ฝึกปรือฝีมือมาโดยลำดับ ท่านว่างเว้นการเล่าเรียนถึง ๖ ปี ต่อมาบิดาได้ฝากให้เป็นช่างเขียนแบบของกรมอู่ทหารเรือ เมื่อมีรายได้จึงศึกษาต่อที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ ภาคค่ำ จนจบชั้นมัธยม ๘ คือ ม.๖ ปัจจุบัน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๙ ขณะเดียวกันก็ยังรับราชการอยู่ที่กรมอู่ทหารเรือ ได้เรียนวิชาศิลปะ เช่น การเขียนลายไทย การปั้นการแกะสลัก จากนาวาตรี หลวงวัฒนประดิษฐ์ และได้รับทุนของกองทัพเรือ ศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปรากฏผลการเรียนดีเยี่ยม ขณะเดียวกันยังอุทิศตนร่วมกิจกรรมต่างๆ ในมหาวิทยาลัย ได้รับคัดเลือกเป็นนายกชุมนุมศิลปกรรม นายกชุมนุมละคร เป็นต้น สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๔ นับเป็นรุ่นแรกของคณะ เพราะก่อนนี้เปิดสอนเพียงระดับอนุปริญญาเท่านั้น

ท่านได้รับการบรรจุเป็นนายทหารสัญญาบัตร ตำแหน่งสถาปนิก กองสารวัตรช่างเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๕ นับเป็นสถาปนิกคนแรกของกองทัพเรือที่จบจากมหาวิทยาลัย งานในหน้าที่ราชการก้าวหน้ามาเป็นลำดับ ในพุทธศักราช ๒๕๐๐ จอมพลเรือ หลวงยุทธศาสตร์โกศล ผู้บัญชาการทหารเรือส่งท่านไปดูงานโยธาในยุโรปและอเมริกา กำหนดเวลา ๑๘ เดือน

แต่ไปได้เพียง ๖ เดือน ท่านถูกเรียกตัวกลับ เนื่องจากมีเหตุการณ์ปฏิวัติในไทย ทั้งยังถูกส่งไปเป็นนายทหารประจำกองพันวิศวกรรมโยธา ฐานทัพเรือสัตหีบ แต่ปฏิบัติหน้าที่ได้เพียงปีเศษ ท่านขอโอนไปประจำกรมส่งกำลังบำรุงทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด กระทรวงกลาโหม ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้านายทหารติดต่อ หน่วยสนับสนุนการก่อสร้างอเมริกาต่อกองทัพไทย หรือ O.I.C.C. (Officer in Charge of Construction) ของกองทัพเรือสหรัฐอเมริกา มีหน้าที่ต้อนรับและอำนวยความสะดวกแก่ทหารสหรัฐที่เดินทางมาให้ความช่วยเหลือประเทศไทย การทำงานครั้งนี้มีผลให้ท่านรู้จักบุคคลต่างๆ อย่างกว้างขวาง ต่อมาท่านลาออกจากราชการขณะมียศเป็น นาวาเอก ชีวิตราชการทหารจึงยุติลง รวมระยะเวลาที่รับราชการทหาร ๒๔ ปี

พุทธศักราช ๒๕๐๗ ได้รับการชักชวนจาก นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรและผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยศิลปากรในขณะนั้นให้มาดำรงตำแหน่งคณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นจุดเริ่มต้นของงานวิชาการ ค้นคว้า วิจัยและเรียบเรียงตำรา บทความทางด้านสถาปัตยกรรมและอื่นๆ มากมาย อาทิ อาชีวะสัมพันธ์ในการประกอบอาชีพสถาปัตยกรรม กุฏาคาร บ้านไทยภาคกลางลายขนมปังขิงในงานสถาปัตยกรรม พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สถาปัตยกรรมกลาโหม สถาปัตยกรรมนำการเมืองไทยใน ร.๒ ช่อฟ้า นาคเบือน ตุง เวียง วัง วัดเวิ้ง ศิลปกรรมปริทัศน์ พระราชพิธีพยุหยาตราชลมารค ภูมิรัฐศาสตร์ สมัย ร.๓ ปกิณกคดี หมายเลข ๑๓ ว่าด้วยเรื่องต่างๆ เช่น ความหลังฝั่งธน ประตูหน้าต่างประดับมุกไทยของโลก ศิลปะสถาปัตยกรรมดลใจกวี พระแม่ธรณีบีบมวยผม ความรักและบทอัศจรรย์ในวรรณคดีไทย เจ๊กหาย สวัสดีกบฏ ปฏิวัติ ปฏิรูป รัฐประหาร ยึดอำนาจและจี้ ๒๖ ครั้ง "อเมซิ่ง" ในประเทศไทย สามก๊ก ฉบับเสนาธิการ ตอน ยุทธนาวีที่ปากน้ำเมืองกังแฮ เป็นต้น

พุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมศิลปากร ได้ทุ่มเทและอุทิศตนสร้างความก้าวหน้าให้แก่กรมศิลปากรหลายประการ ได้แก่

การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป์ เป็นที่รวบรวมงานศิลปะด้าน

จิตรกรรมประเภทต่างๆ คือ จิตรกรรมแบบประเพณี จิตรกรรมสมัยต่างๆ และจิตรกรรมร่วมสมัย

การปรับปรุงส่วนราชการในกรมศิลปากร จัดแยกงานพิพิธภัณฑสถานออกจากงานโบราณคดี ด้วยเห็นว่างานพิพิธภัณฑ์เป็นงานคนละประเภทกับงานโบราณสถาน การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจะทำให้กิจการพิพิธภัณฑ์ได้ขยายงานออกไปอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถพัฒนาระบบบริหารตามหลักสากลของกิจการพิพิธภัณฑสถานทั่วไป

การขยายพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในส่วนภูมิภาค เพื่อเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น ก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

ริเริ่มโครงการโบราณคดีใต้น้ำ เนื่องด้วยมีผู้พบศิลปโบราณวัตถุจำนวนมากจากการอับปางของเรือสินค้าโบราณในบริเวณอ่าวไทย ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันมิให้มีการลักลอบงมศิลปโบราณวัตถุอันมีค่า ทำลายหลักฐานทางโบราณคดีและทำให้สูญเสียทรัพย์สมบัติของชาติ จึงขอความช่วยเหลือจากกองทัพเรือ กองกำกับการตำรวจน้ำ ในการอำนวยความสะดวกจัดเรือ อุปกรณ์ต่างๆ ตลอดจนนักประดาน้ำสำรวจใต้น้ำ และขอความร่วมมือจากสถาบันโบราณคดีประเทศเดนมาร์ก ทำให้ได้ข้อมูลในการวิจัยเพื่อคลี่คลายปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจการค้าของไทยสมัยสุโขทัยและอยุธยา

ริเริ่มการประกวดอ่านทำนองเสนาะและริเริ่มจัดการแสดงมหาดุริยางค์ไทย โดยใช้วงมโหรีมีผู้บรรเลงเป็นจำนวนถึง ๒๐๐ คน ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนรักและชื่นชมศิลปวัฒนธรรมของชาติในด้านภาษา วรรณคดี และดนตรี

การอนุรักษ์ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม จึงจัดหางบประมาณเพื่อบูรณะให้ทรงคุณค่าของการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติจนแล้วเสร็จ เปิดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ในเวลาต่อมา

การอนุรักษ์เรือพระราชพิธีในขบวนพยุหยาตราทางชลมารค จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเรือพระราช-

พิธี เพื่อเก็บรักษา พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ชื่นชมกับมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอย่างใกล้ชิด

ริเริ่มอัดเทปการบรรเลงเพลงไทย โดยบรมครูดนตรีไทยเพชรน้ำเอกแห่งวงการดนตรีไทย คือ หลวงไพเราะเสียงซอ ครูเทียบ คงลายทอง จึงเป็นการอนุรักษ์ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้สดับตรับฟังผลงานอันทรงคุณค่าก่อนที่จะสูญสิ้นไปพร้อมอายุขัย รวมทั้งเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณแห่งผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านดนตรีไทย อีกด้วย

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ตัดสินใจลาออกก่อนเกษียณอายุราชการใน พ.ศ. ๒๕๑๙ หลังจากลาออกจากราชการได้ระยะหนึ่งแล้ว พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ได้รับเชิญจากนายถาวร พรประภา ให้เป็นที่ปรึกษาบริษัทสยามกลการอยู่ประมาณ ๒ ปีเศษ ต่อจากนั้นได้มาเป็นที่ปรึกษาให้กับ นายเล็ก วิริยพันธุ์ เจ้าของบริษัทเมืองโบราณอีกเป็นเวลา ๑ ปีจึงได้ลาออก แล้วอุทิศเวลาทำงานให้แก่ราชบัณฑิตยสถานอย่างเต็มที่ คือ การเป็นประธานจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมการ บัญญัติศัพท์ศิลปะ อังกฤษเป็นไทย รวมทั้งเป็นประธานคณะบรรณาธิการจัดทำหนังสือสารานุกรมดนตรีไทย

ส่วนงานในด้านสถาปัตยกรรมนั้น พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ เป็นสถาปนิกผู้มีความรอบรู้ มีประสบการณ์และความชำนาญงานยิ่ง ท่านมีหลักเกณฑ์ในการทำงานว่าต้องศึกษางานนั้นๆ อย่างถ่องแท้ และต้องคำนึงถึงความต้องการของผู้เป็นเจ้าของอาคาร ซึ่งรสนิยมทั้งของเจ้าของและสถาปนิกจะต้องไปด้วยกันได้ สถาปนิกไม่ใช่ผู้เขียนแบบ หรือผู้ทำตามคำสั่ง แต่สถาปนิกเป็นผู้ที่ร่วมให้คำปรึกษาหารือ ดังนั้น การออกแบบก็ต้องให้ตรงกับประโยชน์ใช้สอย เช่น บ้านก็ต้องให้เป็นบ้านรูปแบบต้องให้มีคุณค่าทางศิลปะ และแสดงออกถึงหน้าที่ใช้สอยของอาคารนั้น ๆ ประการสุดท้าย คือ งบการก่อสร้างต้องไม่ฟุ่มเฟือย เป็นที่ประจักษ์ว่าผลงานด้านสถาปัตยกรรมของพลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ มีคุณค่าทั้งทางด้านศิลปะและวิทยาการแห่งการก่อสร้าง มีความมั่นคงแข็งแรง สง่างาม ให้ความสะดวกสบายแก่ผู้พักอาศัย ผลงานของท่านได้รับรางวัลในการประกวดหลายครั้ง ได้แก่โรงแรมเอราวัณได้รับรางวัลที่ ๑ ในการประกวดแบบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ บ้านทรงไทยของสภา

วัฒนธรรมหญิง ได้รับรางวัลที่ ๒ ในการประกวดแบบบ้านทรงไทย และยังได้รับความไว้วางใจจากบุคคลในหลายวงการและหลายหน่วยงานในการออกแบบก่อสร้าง อาทิ ออกแบบพระตำหนักสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี ตึกบัญชาการกองทัพเรือ อนุสาวรีย์ทหารวีรชน ค่ายเฟรนด์ชิฟของกองทัพบก ณ จังหวัดนครราชสีมา โรงเรียนเตรียมทหาร ถนนพระรามที่ ๔ อาคารธนาคารกรุงไทย กระทรวงการคลัง ถนนพระรามที่ ๑ คลังสินค้าของ นายสุริยน ไรวา ธนบุรี อาคารพิธานพานิช ถนนสุรวงศ์ บ้านนายประมุข สุวรรณศิลป์ บ้านนายพิศาล รัตตกุล บ้านนายวิชัย มาลีนนท์ เป็นต้น

จากการที่พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ เป็นผู้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมและวิชาการอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและชนในชาติตลอดมา ท่านจึงได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากหน่วยงาน สถาบันและองค์กรต่างๆ เป็นเกียรติประวัติแก่วงศ์ตระกูล คือ

ได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙

ได้รับแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ และสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖

ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓

ได้รับพระราชทานรางวัลสำหรับบุคคลผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการส่งเสริมงานศิลปะสถาปัตยกรรม พ.ศ. ๒๕๓๐ ในงานสถาปนิก ๓๐ โดย พลเรือตรี สมภพภิรมย์ เป็น ๑ ใน ๕ ของสถาปนิกอาวุโสที่ได้รับรางวัลนี้

ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (สถาปัตยกรรม) ประจำปี พ.ศ. ๒๕๒๙

ได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นพลเรือตรี เป็นกรณีพิเศษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕

ได้รับการยกย่องเป็นสถาปนิกดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗

ได้รับยกย่องเป็นปูชนียบุคคลด้านสถาปัตยกรรมไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘

นอกจากนี้ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ยังมีความสามารถด้านการประพันธ์สร้างสรรค์ผลงานซึ่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ตลอดจนงานแปลหนังสือบางเรื่อง ผลงานล้วนมีคุณค่าและคุณประโยชน์

ต่ออนุชนรุ่นหลังในการค้นคว้าต่อไป

ชีวิตครอบครัว

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ สมรสกับนางจุนเจือ ภิรมย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ มีบุตรชาย ๓ คน คือ นายกษิต ภิรมย์ นาวาเอก จิตติ ภิรมย์ นายเอ๊ด ภิรมย์ และธิดา ๑ คน คือ นาวาเอกพิเศษหญิง จุติมา ภิรมย์ ซึ่งเกิดแต่นางประเทือง

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๐ สิริอายุได้ ๙๑ ปีเศษ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑

การจากไปของพลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ จึงเป็นความสูญเสียอัจฉริยะบุคคลในวงการสถาปนิก นักวิชาการ และศิลปินอย่างน่าเสียดายยิ่ง

๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๓

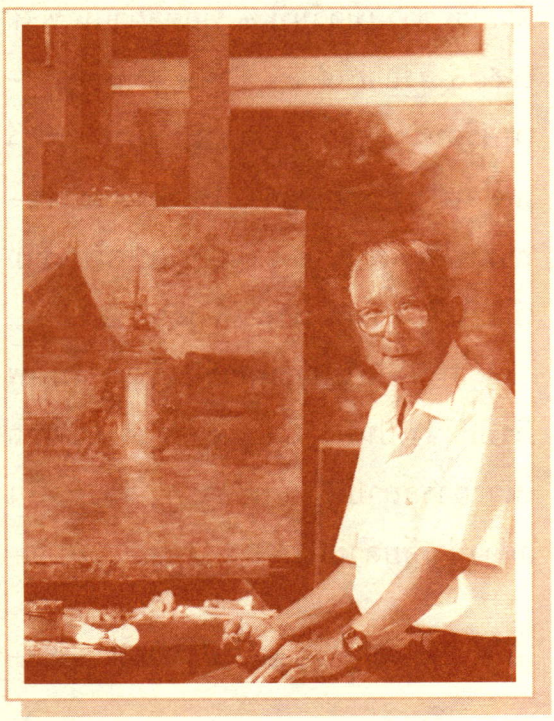

“ศิลปะยืนยาว ชีวิตสั้น”
นายสวัสดิ์ ตันติสุข
ศิลปินชั้นเยี่ยม ศิลปินแห่งชาติ ราชบัณฑิต สาขาวิจิตรศิลป์ (จิตรกรรม)

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ตอนที่ ๑

ในวงการศิลปินไทยอาจมีหลายคนที่มีนามว่า “สวัสดิ์” แต่เมื่อกล่าวถึง “อาจารย์สวัสดิ์” จะไม่มีผู้ใดเข้าใจว่าหมายถึงใครอื่นนอกจาก **“อาจารย์สวัสดิ์ ตันติสุข”** ศิลปินชั้นเยี่ยม ศิลปินแห่งชาติ และราชบัณฑิต สาขาวิจิตรศิลป์ (จิตรกรรม) ซึ่งตำแหน่งหลังนี้ นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้ง แม้นายสวัสดิ์ ตันติสุข จะกล่าวอย่างถ่อมตนอยู่เสมอว่า ตนเป็นเพียง **“ช่างเขียน”** แต่ในบรรดาศิลปินและผู้สนใจภาพศิลปะจะทราบกันดีว่า “ช่างเขียน” คนนี้ คือ **“ปรมาจารย์ในการเขียนภาพสีน้ำ”** มาตั้งแต่ท่านเริ่มจับพู่กันเรียนเขียนภาพ และเป็นมาตลอดจนท่านสิ้นอายุขัย

นายสวัสดิ์ ตันติสุข เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ที่บ้านตำบลบางแค อำเภอภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ซึ่งขณะนั้นอำเภอภาษีเจริญยัง

อยู่ในจังหวัดธนบุรี ท่านเป็นบุตรนายคิ่ว และนางแม้น ตันติสุข มีพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ต่อมารวม ๓ คน คือ นายณัฐไชย ตันติสุข นายสวัสดิ์ ตันติสุข และนายวันชัย ตันติสุข ตำบลบางแคในสมัยนั้นเป็นสวนผักและสวนผลไม้ อันเป็นธรรมชาติที่แวดล้อมตัวท่านมาตั้งแต่ยังเด็ก และแม้จนบ้านที่ท่านอยู่มายาวนาน คือบ้านเลขที่ ๑๓๘ ซอยแสงเพชร ถนนเพชรเกษม แขวงบางแคเหนือ เขตภาษีเจริญ และที่บ้านที่ท่านอยู่จนถึงแก่กรรม คือบ้านเลขที่ ๕๒ ถนนพุทธมณฑลสาย ๒ ซอย ๑๐ แขวงบางแคเหนือ เขตบางแค กรุงเทพมหานคร ก็ยังร่มรื่นด้วยต้นไม้และสระน้ำ ธรรมชาติจึงไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของท่าน หากยังปรากฏในภาพเขียน บทความ บทปาฐกถาแทบทุกชิ้น

นายสวัสดิ์ ตันติสุข เริ่มเข้าโรงเรียนเมื่ออายุ ๕ ขวบ เรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงมัธยม ๓ ที่โรงเรียนวัดรางบัว ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๗๓ ถึง ๒๔๗๙ และชั้นมัธยม ๔ ถึงมัธยม ๖ ที่โรงเรียนวัดนวลนรดิศ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๘๐ ถึง ๒๔๘๒ ท่านได้เขียนไว้ใน “**รำพึงรำพัน-ศิลปะในชีวิตของผม**” ว่า

“วิชาวาดเขียน การฝีมือ และพลศึกษา ได้เพียงแค่สอบผ่านเท่านั้น เพราะใจร้อน ใจเร็ว และร่างกายไม่ค่อยแข็งแรงนัก รายได้ของครอบครัวเพื่อการครองชีพและการศึกษาของลูก ๆ ได้จากการที่แม่พายเรือนำของในสวนไปขายให้แก่ชาวนาตำบลหนองแขม โดยตกเป็นข้าวไว้ก่อน เมื่อถึงฤดูกาลแล้วจึงจ่ายให้เป็นข้าวเปลือก... จะเรียนต่อระดับอุดมศึกษาก่อนเพื่อเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ได้รับทราบถึงค่าใช้จ่ายสูงเกินกว่าจะรับได้ จึงหมดโอกาส จะเข้าศึกษาวิชาทหาร (นักเรียนนายร้อยทหารเรือ) อย่างเพื่อน ๆ ก็ไม่ได้ เพราะขาดคุณสมบัติ ต้องมีปู่เป็นสัญชาติไทยโดยกำเนิด...”

อุปสรรคเหล่านี้เท่ากับช่วยให้นักเรียนธรรมดาผู้จะได้เป็นศิลปินใหญ่ ปรมาจารย์ทางการเขียนภาพสีน้ำ ได้พบเส้นทางของตนเอง แม้เมื่อเรียนชั้นมัธยม ท่านจะกล่าวว่าวิชาวาดเขียนของท่านนั้นได้เพียงแค่สอบผ่านก็ตาม

ขณะนั้น *“โรงเรียนเพาะช่าง”* ถนนตรีเพชร ซึ่งเป็นที่ตั้งเดียวกับในปัจจุบัน ยังเป็นสถานศึกษาทางศิลปะและการช่างต่างๆ ที่ตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกและแห่งเดียว

ในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๕๖ มีหลักสูตรการศึกษาวิชาศิลปะและการช่างต่าง ๆ ในระดับช่างอาชีพ และมีหลักสูตรฝึกหัดครูเพื่อผลิตผู้มีความรู้ความสามารถทางศิลปะและมีวุฒิครูไปสอนวิชาวาดเขียนและการฝีมือในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา นายสวัสดิ์ ตันติสุข จึงตามพี่ชายไปศึกษาวิชาศิลปะที่โรงเรียนเพาะช่าง ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๘๓ ถึง ๒๔๘๕

เพียงเริ่มเรียนชั้นปีที่ ๑ ที่โรงเรียนเพาะช่าง นายสวัสดิ์ ตันติสุข ก็เริ่มรู้จัก "เล่นกับสีน้ำ" และเมื่อขึ้นชั้นปีที่ ๒ ฝีมือในการเขียนภาพสีน้ำก็เป็นที่เลื่องลือ และเป็นผู้ชนะการประกวดงานจิตรกรรมสีน้ำของโรงเรียน ได้รับรางวัลที่ ๒ และรางวัลที่ ๓ นายสวัสดิ์ ตันติสุข บันทึกชีวิตของท่านในโรงเรียนเพาะช่างไว้ว่า

"เมื่อเริ่มเรียนปีที่ ๑ วันเสาร์เรียนครึ่งวัน ตอนบ่ายผมจะไปเขียนรูปกับพี่ และเพื่อนๆ ของพี่ที่อยู่ปี ๒ หลายคน เกือบจะทุกสัปดาห์ที่วัดโพธิ์ เป็นการเรียนล่ำหน้าซึ่งควรจะเขียนรูปหุ่นนิ่งในห้องเรียนให้พอใช้ได้เสียก่อนตามหลักสูตร จึงเป็นการยากที่ผมจะทำได้ อาจเป็นเพราะสีสันวัดโพธิ์แพรวพราวสวยงามก็เป็นได้ ผมจึงได้จับพู่กันระบาย ป้าย แตะแต้มจุด เล่นสีบนกระดาษวาดเขียน ทั้งที่ร่างรูปไว้ยังไม่ถูกต้อง การเล่นสีระบายสีน้ำนี้เป็นทางออกของผมเท่าที่จะทำได้ในขณะนั้น เป็นการเริ่มต้นที่ดี ที่เล่นกับงานศิลปะ โดยไม่ลอกเลียนแบบของจริงตามตาเห็นนัก เมื่อขึ้นเรียนชั้นปีที่ ๒ มีการเรียนภาพทิวทัศน์ครูแนบ บังคมเป็นผู้สอน ท่านได้ให้กำลังใจส่งเสริมให้ผมได้เล่นสีต่อ โดยให้คะแนน ๖ ใน ๑๐ นำไปโชว์หน้าชั้น และบอกว่า 'สีของเขาแปลกกว่าคนอื่น' และท่านให้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องสี น้ำหนักของแสงเงาให้เกิดปริมาตร และระยะใกล้ไกล รวมทั้งสีของบรรยากาศตามเวลา ฤดูกาล เพื่อคุณค่าความงามของงานที่ทำขึ้นด้วย ผมเรียนวิชานี้ได้ผลดี ได้คะแนน ๙/๑๐ ในปลายปีนั้น

ในโรงเรียนมีห้องแสดงงานศิลปะเป็นงานของครู อาจารย์ ศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบันที่มีคุณค่าติดตั้งไว้ เราเรียกกันว่า 'ห้องโชว์' เป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาเป็นอย่างดีแก่นักเรียนอีกอย่างหนึ่งด้วย..."

และนายสวัสดิ์ ตันติสุข นักเรียนชั้นปีที่ ๒ ของโรงเรียนเพาะช่างนี้เองที่เป็นผู้

ชนะการประกวดภาพสีน้ำ ท่านเล่าว่า

"อาจารย์ใหญ่ (อาจารย์จรูญ อุรัยนันท์) ท่านได้จัดให้มีการประกวดงานจิตรกรรมสีน้ำ ๒ ครั้ง ในเทอม ๒ เป็นภาพหุ่นนิ่งของคาวและของหวาน โดยตั้งรางวัลไว้ครั้งละ ๓ รางวัล รางวัลที่หนึ่ง ๑๒ บาท รางวัลที่สอง ๖ บาท รางวัลที่สาม ๓ บาท ผมได้ขอป้าซื้อกระดาษวาดเขียน ๑๐๐ ปอนด์ เม็ดผิวขรุขระ เนื้อแน่น ๑ แผ่นใหญ่ ราคา ๑ บาท ตัดไว้ ๔ แผ่นเล็ก ทดลองปฏิบัติ ๑ แผ่น ๒ ครั้ง ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ก่อนเข้าร่วมในงานนี้ อาจารย์ใหญ่ท่านตั้งครูอาจารย์ศิลปะจัดหุ่น และแต่งตั้งเป็นกรรมการให้คะแนน ๑๐ คน คนละ ๑๐๐ คะแนน (คะแนนเต็ม ๑๐๐๐) ใครได้คะแนนมากที่ ๑-๓ ก็เป็นผู้ได้รับรางวัล ผมได้รับรางวัลที่ ๓ ประเภทหุ่นของคาว และรางวัลที่ ๒ ประเภทหุ่นของหวาน รูปทั้งสองติดตั้งไว้ในห้องโชว์ของโรงเรียน เสียดายที่ พ.ศ. ๒๔๘๗ อยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ บอมบ์ลง เสียหายหมด"

เมื่อขึ้นชั้นปีที่ ๓ นายสวัสดิ์ ตันติสุข ก็ได้ข่าว ซึ่งท่านกล่าวว่า "เป็นข่าวดีในชีวิต" เมื่อจะมีการตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๘๖ และมีคณะจิตรกรรมและประติมากรรมเป็นคณะแรก โดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เป็นคณบดี ผู้ที่สอบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูประถมการช่าง (ป.ป.ช.) ได้ที่ ๑ ถึงที่ ๓๕ จะได้เข้าศึกษาต่อในคณะจิตรกรรมและประติมากรรมเป็นรุ่นแรก ในพุทธศักราช ๒๔๘๖

นายสวัสดิ์ ตันติสุข จบการศึกษาหลักสูตร ป.ป.ช. ในพุทธศักราช ๒๔๘๕ ได้ที่ ๕ ในจำนวนนักเรียนหญิงชาย ๗๑ คน จึงได้เข้าเป็นนักศึกษาคณะจิตรกรรมและประติมากรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร รุ่นแรกในพุทธศักราช ๒๔๘๖ ท่านเล่าถึงการศึกษาศิลปะในมหาวิทยาลัยว่า

"... ได้รับความรู้ เข้าใจในคุณค่าของงานศิลปะเพิ่มขึ้น จากวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์และผลงานศิลปะชิ้นสำคัญของศิลปินไทยและต่างประเทศ นำมาซึ่งความรู้ ประสบการณ์ และการศึกษาสร้างสรรค์งานศิลปะอย่างต่อเนื่อง ได้ค้นคว้าทดลองปฏิบัติงานทั้งสีน้ำ สีชอล์ก สีฝุ่น และสีน้ำมัน เช่น ใช้กระดาษห่อของสีน้ำตาลเขียนภาพวาดเส้นเป็นภาพคน เขียนระบายสีน้ำบนกระดาษซับหมึกสีขาว สร้างงานจิตรกรรมสีน้ำมันโดยทำการรองพื้นไว้ก่อน การขึ้นรูป ทำโครงสร้าง มวลหมู่ ปริมาตร และส่วนละเอียด ได้นำอุปกรณ์สีน้ำ

ไปนั่งเขียนบนสะพานพระพุทธยอดฟ้าในฤดูหนาว มีหมอกลง เห็นเรือแล่นในแม่น้ำเจ้าพระยา และวิวทิวทัศน์ทั้ง ๒ ฝั่ง นอกบทเรียน นำไปให้อาจารย์ศิลป์ (ขอกล่าวถึงท่านในนามนี้ด้วยความเคารพและเคยชิน) แนะนำให้การติชม ซึ่งท่านพอใจและให้การสนับสนุนส่งเสริมด้วยดี ผมสอบได้ชั้นปีที่ ๓ ได้รับอนุปริญญาศิลปบัณฑิต เป็น ๑ ใน ๘ คน รุ่นแรกในปี พ.ศ. ๒๔๘๘"

นายสวัสดิ์ ตันติสุข ไม่ได้เรียนต่อจนได้รับปริญญาตามที่ตั้งใจ ด้วยหลังจากสอบผ่านชั้นปีที่ ๔ ในพุทธศักราช ๒๔๘๙ (หลักสูตร ๕ ปี) ท่านป่วยด้วยโรคเยื่อหุ้มปอดอักเสบ ต้องพักรักษาตัวเป็นเวลานาน ประกอบกับในช่วงสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ต้องเดินทางกลับประเทศอิตาลี ซึ่งเป็นคู่สงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร ท่านได้เมตตาฝากให้นายสวัสดิ์ ตันติสุข เข้ารับราชการในกรมศิลปากร การเรียนไปด้วย ทำงานไปด้วย ทำให้นายสวัสดิ์ ตันติสุข ไม่ได้ศึกษาจนจบปริญญาตามที่ตั้งใจ

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (คอร์ราโด เฟโรจี) ศิลปินชาวอิตาเลียนผู้วางรากฐานศิลปะและการศึกษาศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทยท่านหนึ่ง เป็นผู้ที่นายสวัสดิ์ ตันติสุข ให้ความเคารพนับถืออย่างยิ่ง และกล่าวถึงด้วยความกตัญญูรู้คุณเสมอว่า *"ท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้มีส่วนอันสำคัญยิ่งในการสร้างผม"*

นายสวัสดิ์ ตันติสุข เริ่มรับราชการในตำแหน่งช่างตรี แผนกหัตถศิลป กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ในพุทธศักราช ๒๔๙๑ ขณะเดียวกันก็เป็นผู้สอน**วิชาจิตรกรรมและทฤษฎีสี** ในคณะจิตรกรรมและประติมากรรม ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๑ ถึง ๒๔๙๘ ในช่วงนี้เองที่ท่านได้ส่งผลงานเข้าแสดงในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติหลายครั้ง ได้รับรางวัลเหรียญทอง และเหรียญเงิน จนได้เป็น**ศิลปินยอดเยี่ยม** ดังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

พุทธศักราช ๒๔๙๗ นายสวัสดิ์ ตันติสุข ย้ายไปเป็นหัวหน้าแผนกกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร และเป็นผู้ทำการแทนเลขาธิการมหาวิทยาลัยศิลปากร ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๘ ถึง ๒๔๙๙

ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๙ ถึง ๒๕๐๓ นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้รับทุนสภาวัฒนธรรมอิตาลีแห่งภาคตะวันออกกลางและตะวันออกไกลไปศึกษาที่สถาบันวิจิตรศิลป์กรุงโรม (Accademia di Belle Arti

di Roma) ประเทศอิตาลี ได้รับดีโพลม่าทางจิตรกรรม

หลังจากเดินทางกลับประเทศไทยในพุทธศักราช ๒๕๐๓ นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนช่างศิลป กรมศิลปากร และท่านได้สร้างสรรค์สถานศึกษาแห่งนี้ให้เป็นแหล่งผลิตนักศึกษาศิลปะที่มีชื่อเสียงของประเทศ จนได้ยกฐานะขึ้นเป็นวิทยาลัยช่างศิลป ท่านเกษียณอายุราชการในพุทธศักราช ๒๕๒๘ ในตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยช่างศิลป

ผลงานจิตรกรรมที่เป็นชีวิตจิตใจและสร้างชื่อเสียงเกียรติคุณของท่านให้คงอยู่ชั่วกาลนานนั้น จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป เพราะ ***"ศิลปะยืนยาว แต่ชีวิตสั้น"***

ตอนที่ ๒

นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้กล่าวไว้ในปาฐกถา ศิลป์ พีระศรี ประจำปี ๒๕๓๘ เรื่อง **"บันทึก-สร้างสรรค์"** ของท่านว่า

"การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในการสร้างสรรค์งานศิลปะของแต่ละคน ในช่วงระยะเวลาซึ่งมีได้ต่าง ๆ กัน ตามความรู้ความสามารถและประสบการณ์ ทั้งนี้ก็เพื่อจะสร้างสรรค์งานศิลปะของตนให้สูงขึ้นเท่าที่จะทำได้ ผมขอกล่าวถึงตัวผมอย่างสั้น ๆ ดังนี้

ช่วงแรกที่ได้ศึกษาวิชาศิลปะ หลักสูตรประโยคครูประถมการช่าง โรงเรียนเพาะช่าง (๒๔๘๓-๒๔๘๕) มีความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติพอที่จะไปทำการสอนวิชาวาดเขียน การฝีมือ ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาได้

ต่อมาได้รับการศึกษาต่อในคณะจิตรกรรมและประติมากรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร หลักสูตรอนุปริญญาศิลปบัณฑิต (๒๔๘๖-๒๔๘๘) ได้รับความรู้ เข้าใจในคุณค่าของศิลปะเพิ่มเติมจากท่านอาจารย์ศิลป์ พีระศรี และคณาจารย์ มีพื้นฐานความรู้ทางศิลปะมั่นคงพอที่จะไปศึกษาต่อ และปฏิบัติงานศิลปะให้มีคุณค่าขึ้น เข้าร่วมในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นต้นมา และวิเคราะห์ตนเองแน่นอนแล้วว่า ควรจะทำงานจิตรกรรมดีกว่างานประติมากรรม

ระหว่างที่ไปศึกษาต่อ ณ สถาบันวิจิตรศิลป์ กรุงโรม (๒๔๙๙-๒๕๐๓) ได้รับความรู้และประสบการณ์มากขึ้น เริ่มศึกษา

ปฏิบัติงานศิลปะนามธรรม ได้เห็นชีวิตและการสร้างสรรค์งานศิลปะของศิลปินสำคัญ ๆ หลายท่าน

กลับมารับราชการต่อ (๒๕๐๔-๒๕๒๘) ได้สร้างสรรค์งานศิลปะเมื่อมีโอกาสและเวลาอำนวย ทำงานศิลปะแบบกึ่งนามธรรมและนามธรรมต่อเนื่องมา

*หลังเกษียณอายุราชการ พ.ศ. ๒๕๒๘ แล้วได้กลับเข้าหาธรรมชาติอีกครั้งหนึ่ง ด้วย**การบันทึก-สร้างสรรค์** เป็นส่วนใหญ่"*

นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้อธิบายความหมายของคำว่า **"บันทึก-สร้างสรรค์"** ว่าหมายถึงการบันทึกเพื่อสร้างสรรค์ศิลปะเป็นสำคัญ บางครั้งอาจเป็นการบันทึกและสร้างสรรค์รวมไปด้วยกัน หรืออาจเป็นการบันทึกในความคิดสร้างสรรค์แรกเริ่ม เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์อย่างสมบูรณ์ในที่สุด วิธีการบันทึกนั้นอาจบันทึกด้วยความทรงจำเป็นความคิดในสมอง บันทึกเป็นข้อมูลสำคัญด้วยเส้นหรือรูปอย่างง่าย ๆ บันทึกเป็นตัวอักษร บันทึกเป็นรูปและตัวอักษรรวมกัน บันทึกในการเดินทางท่องเที่ยว พักผ่อน บันทึกอย่างฉับพลันทันที บันทึกด้วยความเคารพเลื่อมใสศรัทธาในความสำคัญของสถานที่ บุคคลหรือเหตุการณ์ แล้วนำมาสร้างสรรค์งานศิลปะอันเป็นวิจิตรศิลป์

ผลงานจิตรกรรมของนายสวัสดิ์ ตันติสุข

ผลงานจิตรกรรมที่ทำให้ชื่อเสียงของท่านเป็นอมตะ อาจสรุปด้วยระยะเวลาได้เป็น ๓ ช่วง คือ ช่วงก่อนจะไปศึกษาต่อที่

ประเทศอิตาลี ช่วงที่กำลังศึกษาในประเทศอิตาลี และช่วงความสุขในการสร้างสรรค์งานศิลปะ

ช่วงก่อนที่จะไปศึกษาต่อที่ประเทศอิตาลี

นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้เริ่มส่งงานศิลปะเข้าร่วมในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๑ ในพุทธศักราช ๒๔๙๒ ภาพสีน้ำ "ทุ่งทอง" ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๓ เหรียญทองแดง ประเภทจิตรกรรม

การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๔๙๓ ภาพสีน้ำ "ทิวทัศน์ลุมพินี" ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๒ เหรียญเงิน ประเภทจิตรกรรม

การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๓ พุทธศักราช ๒๔๙๔ ภาพสีน้ำ "เจ้าพระยา" ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๒ เหรียญเงิน ประเภทจิตรกรรม

การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๔๙๖ ภาพสีน้ำ "ทิวทัศน์ชายทะเลหนองแก" ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๒ เหรียญเงิน ประเภทจิตรกรรม

การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๕ พุทธศักราช ๒๔๙๗ ภาพสีน้ำมัน "วัดพระแก้ว" ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๑ เหรียญทอง ประเภทจิตรกรรม

การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ครั้งที่ ๖ พุทธศักราช ๒๔๙๘ ภาพสีน้ำ "อ่านหนังสือ" หรือ "ชีวิตในบ้าน" หรือ "ในบ้าน" ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๑ เหรียญทอง ประเภทจิตรกรรม และภาพสีน้ำ "ฤดูฝน" ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๒ เหรียญเงิน ประเภทจิตรกรรม

ภาพ "อ่านหนังสือ" หรือ "ชีวิตในบ้าน" หรือ "ในบ้าน" ที่ท่านได้รับรางวัลเหรียญทองครั้งหลังสุดนี้ เป็นภาพสีน้ำขนาด ๕๗ x ๔๐ เซนติเมตร รูปสตรีกำลังตั้งครรภ์ก้มหน้าอ่านหนังสือ เป็นภาพที่มีความหมายต่อครอบครัวของท่านมาก รองศาสตราจารย์ปริญญา ตันติสุข คณบดีคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ บุตรชายคนเดียวของท่าน เล่าให้ผู้เรียบเรียงฟังว่า "เป็นภาพคุณแม่ของผมเองขณะนั้นผมกำลังอยู่ในท้องของท่าน" และภาพนี้เองที่ทำให้ท่านได้รับประกาศเกียรติคุณเป็น **"ศิลปินชั้นเยี่ยม"** เนื่องจากเป็นผู้ได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๑ เหรียญทอง ในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติต่อเนื่องกันถึง ๒ ปี และได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๒ เหรียญเงินถึง ๔ ครั้ง ผู้ได้รับรางวัลเกียรติยศเช่นนี้ ห้ามส่งผลงานเข้าประกวดในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ

อีก แต่ได้รับอนุญาตให้ส่งผลงานร่วมแสดงให้สาธารณชนชมได้

นอกจากนี้ นายสวัสดิ์ ตันติสุข ยังได้ส่งผลงานเข้าร่วมการแสดงศิลปกรรมนานาชาติหลายครั้ง เช่น การแสดงศิลปะร่วมสมัยของไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในพุทธศักราช ๒๔๙๕ การแสดงและการประกวดงานศิลปะ ณ สภาวัฒนธรรมอิตาลีแห่งภาคตะวันออกกลางและตะวันออกไกล กรุงโรม และมหาวิทยาลัยแห่งกรุงโรม

ช่วงที่กำลังศึกษาในประเทศอิตาลี

นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้เข้าร่วมในการแสดงและการประกวดภาพศิลปกรรมหลายครั้ง ตลอดจนการแสดงผลงานศิลปะส่วนตัว เช่น

รางวัลที่ ๑ เหรียญทอง ในการประกวดภาพจิตรกรรมทิวทัศน์ทางทะเล ที่มารีนาแห่งเมืองราเวนนา (Marina di Ravenna) พุทธศักราช ๒๕๐๒

รางวัลที่ ๑ ของอดีตนายกรัฐมนตรีเซกนี (A.Segni) แห่งอิตาลี ในการแสดงภาพจิตรกรรม ณ มหาวิทยาลัยแห่งกรุงโรม พุทธศักราช ๒๕๐๓

รางวัลที่ ๑ เหรียญทอง ในการแสดงศิลปกรรมแห่งเซนต์อีเมอเรนเซียนา (St. Emerenziana) กรุงโรม

รางวัลที่ ๒ เหรียญเงิน ในการประกวดภาพเขียน ณ สวนสัตว์แห่งกรุงโรม

การแสดงผลงานศิลปะส่วนตัวที่เมืองมิลาน ๒ ครั้ง

ระหว่างที่ศึกษาต่อที่สถาบันวิจิตรศิลป์กรุงโรม นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้รับความรู้และประสบการณ์มากขึ้น เริ่มศึกษาปฏิบัติงานศิลปะนามธรรม ได้เห็นชีวิตและการสร้างสรรค์งานศิลปะของศิลปินสำคัญ ๆ หลายคน ซึ่งมีผลต่องานศิลปกรรมของท่านในเวลาต่อมา โดยเฉพาะการบุกเบิกงานจิตรกรรมโดยสร้างสรรค์ผลงานจากแบบที่เป็นรูปธรรมเข้าสู่แบบนามธรรมและกึ่งนามธรรม ซึ่งมีผลต่อพัฒนาการด้านจิตรกรรมของศิลปินไทยเป็นอย่างมาก

ช่วงความสุขในการสร้างสรรค์งานศิลปะ

นับเป็นช่วงเวลาอันยาวนานร่วม ๕๐ ปี จากพุทธศักราช ๒๕๐๓ ถึง ๒๕๕๒ ที่นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้สร้างสรรค์งานศิลปะอย่างมีความสุข ทั้งยังแบ่งเวลาไปเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการประกวดภาพศิลปกรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ การเป็นผู้บรรยายในวิชาศิลปะในสถานศึกษา เป็นวิทยากรโครงการปฏิบัติงานศิลปะต่าง ๆ

ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตลอดจนเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนช่างศิลป-วิทยาลัยช่างศิลป ต่อเนื่องกันถึง ๒๕ ปี

ท่านทำงานเหล่านั้นได้อย่างไรหรือ?

นายสวัสดิ์ ตันติสุข จะมีอุปกรณ์เครื่องเขียนสีน้ำติดตัวอยู่เสมอ และท่านทำงานได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นที่ท่าช้างซึ่งแออัดจอแจใกล้มหาวิทยาลัยศิลปากร ท่าเรือศรีราชา ท่าเรือสีชัง ที่ท่านไปพักผ่อนและเขียนรูปอย่างสม่ำเสมอนับสิบปี จนชาวสีชัง-ศรีราชารู้จักคุ้นเคยกับท่านเป็นอย่างดี

มีบทบรรยายบทหนึ่ง เรื่อง *"ความสุข-ท่องเที่ยว-พักผ่อน-เขียนรูป"* ซึ่งท่านเตรียมจะบรรยายในการประชุมราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม แห่งราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มิทันได้บรรยายด้วยท่านล้มป่วยและถึงแก่กรรมเสียก่อน สาระในบทบรรยายนั้นคือคำตอบต่อคำถามข้างต้นว่า ท่านรักการท่องเที่ยว พักผ่อน เขียนรูป และทำเป็นประจำต่อเนื่องมา ทั้งที่อยู่ในระหว่างการศึกษา หน้าที่ราชการ และหลังเกษียณอายุราชการแล้ว เป็นความสุขที่แสวงหาได้จากการดำเนินชีวิต ได้พบเห็นสิ่งที่น่าสนใจ แปลกใหม่ ไม่จำเจ เป็นประสบการณ์ ได้พักผ่อน คลายทุกข์ เป็นคุณประโยชน์ต่อทั้งร่างกายและจิตใจและยังได้งานศิลปะที่ใจรักด้วย

"จิตรกรรมสีน้ำมีเสน่ห์เป็นพิเศษ การปฏิบัติต้องตัดสินใจแน่นอน ฉับพลันในการแสดงออก เหมาะสมกับอุปนิสัยของผม และผมก็ได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานานพอสมควร มีความสุขเมื่อได้เล่นสีต่าง ๆ ลงบนกระดาษ โดยเฉพาะการเขียนภาพวิว ทิวทัศน์ วัด ทะเลในฤดูฝน ท้องฟ้าไม่เรียบเหมือนในฤดูร้อน มีเมฆปกคลุมอยู่โดยทั่วไป ก่อนฝนจะตก ท้องฟ้าจะมืดมีสีหนักเข้ม แต่ไม่นานนักสีเริ่มจางลง แล้วจึงจะมีเม็ดฝนตกลงมาเป็นสาย ๆ เนื่องจากลมพัด หลายครั้งผมลงมือระบายสีตั้งแต่มืดฝน ละอองฝนตกลงมาน้อย ๆ ในรูป ผมต้องประคองแฟ้มกระดาษที่เขียนไม่ให้ละอองฝนตกลงมามากนัก เติมสีลงไปในส่วนที่ละอองฝนตกลงมากไป หลายครั้งตัวผมเปียกด้วยละอองฝน แต่ได้ผลจากงานจิตรกรรมสีน้ำนั้นอย่างไม่คาดคิด เมื่องานเสร็จสิ้นลง ***ละอองฝนทำให้เกิดเป็นดอก ดวง เป็นจุดน้อย ๆ ในภาพดูนุ่ม ชุ่มฉ่ำ เมื่อนำไปเข้ากรอบและติดตั้งแสดงแล้ว ความรู้สึกในภาพนั้นดูเหมือนยังเปียกอยู่ ผมดีใจที่เทวดาพระพิรุณ ได้ช่วยผมเขียนด้วย ยากที่เทค-***

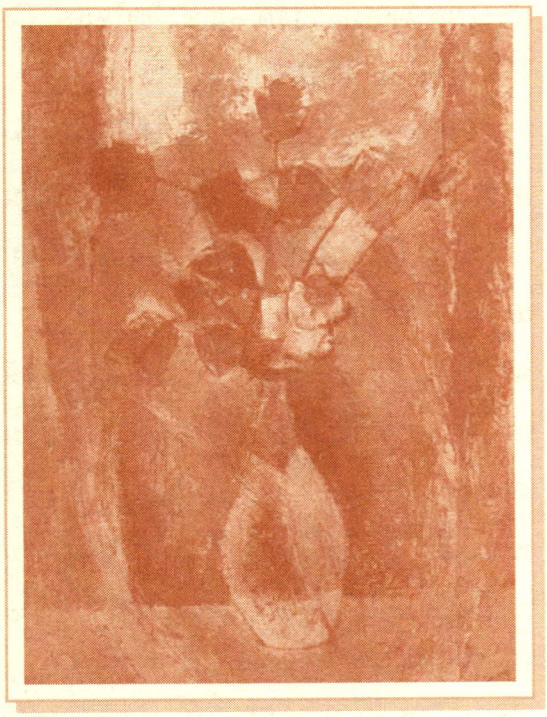

"ดอกไม้"
สีน้ำมัน ๖๐ x ๔๙ ซม. ๒๕๐๒

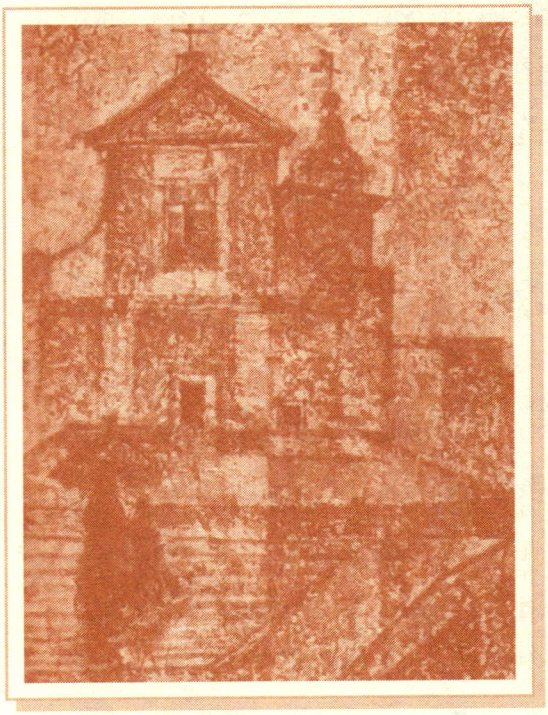

"วันฝนตกบรัคซาโน" หรือ "บรัคซาโน"
สีน้ำมัน ๖๐ x ๗๒ ซม. ๒๕๐๓
(หนังสือบางเล่มว่า ๒๕๐๒)

นิคการปฏิบัติงานจิตรกรรมด้วยสีอื่น ๆ จะกระทำได้"

ศิลปินชั้นเยี่ยม ศิลปินแห่งชาติ และราชบัณฑิต ด้านจิตรกรรม

นายสวัสดิ์ ตันติสุข ได้รับการประกาศเกียรติคุณให้เป็น **ศิลปินชั้นเยี่ยม** ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๘ เมื่อท่านมีอายุเพียง ๓๐ ปี หลังจากได้รับรางวัลเกียรตินิยมอันดับ ๑ เหรียญทอง ในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ๒ ปีซ้อน และรางวัลที่ ๒ เหรียญเงิน รางวัลที่ ๓ เหรียญทองแดง อีกหลายรางวัลก่อนหน้านั้น

ในพุทธศักราช ๒๕๓๔ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น **ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม)** มีความบางตอนในประกาศเกียรติคุณว่า

"เป็นศิลปินอาวุโสคนสำคัญผู้บุกเบิกศิลปะสมัยใหม่ของประเทศ มีผลงานจิตรกรรมดีเด่นเป็นที่ยอมรับของวงการศิลปะทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

อย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนานเกือบ ๕๐ ปี การบุกเบิกงานจิตรกรรมที่สำคัญคือ ได้สร้างสรรค์ผลงานจากแบบที่เป็นรูปธรรมเข้าสู่แบบนามธรรม ซึ่งมีผลต่อพัฒนาการด้านจิตรกรรมของศิลปินรุ่นหลังอย่างมาก ทำให้ศิลปินไทยประสบความสำเร็จในวงการศิลปะนานาชาติ และยังได้อุทิศตนให้กับการสอนและการเผยแพร่ศิลปะโบราณและสมัยใหม่ให้แก่นักศึกษาในสถาบันการศึกษาและประชาชนทั่วไป ได้ร่วมแสดงผลงานในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ศิลปะนานาชาติ และการแสดงศิลปะอื่น ๆ มากมาย จนถึงปัจจุบัน ผลงานศิลปะและวิชาการทางศิลปะเป็นประโยชน์ต่อสังคมในทางสร้างสรรค์เป็นอย่างมาก ได้รับรางวัลและเกียรติคุณจากการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติและนานาชาติ เป็นศิลปินชั้นเยี่ยมของการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ดำรงชีวิตสร้างสรรค์ศิลปะ และประกอบกิจการงานด้วยคุณธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลัง

นายสวัสดิ์ ตันติสุข จึงได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม)"

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๓๕ นายสวัสดิ์ ตันติสุข ก็ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็น **ราชบัณฑิต สาขาวิชาวิจิตรศิลป์ (จิตรกรรม)** แห่งราชบัณฑิตยสถาน

นายสวัสดิ์ ตันติสุข สมรสกับ นางสาวปราณี ศรีวิภาต มีบุตรชายคนเดียวคือ รองศาสตราจารย์ปริญญา ตันติสุข คณบดีคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๓)

นายสวัสดิ์ ตันติสุข ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ สิริอายุ ๘๔ ปี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระกรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร

และอีกครั้งหนึ่งที่ "ศิลปะยืนยาว ชีวิตสั้น"

๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓

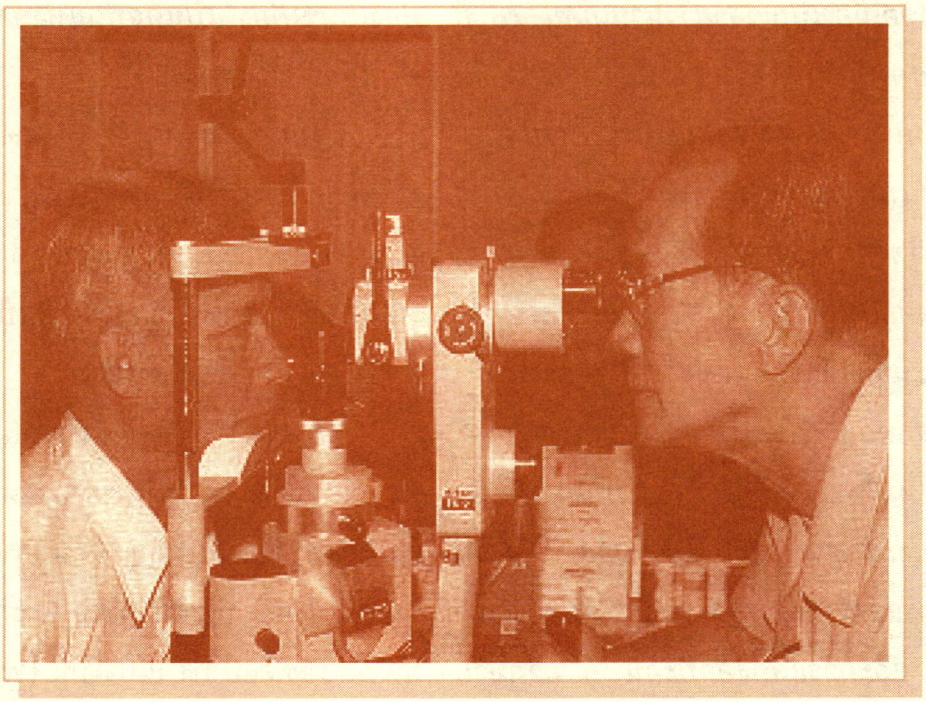

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ กับตำรายาจารึกวัดราชโอรส

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ *เป็นจักษุแพทย์ผู้มีชื่อเสียงในวงการแพทย์ของไทยและในระดับสากล จนได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แต่งตั้งให้เป็นราชบัณฑิต สาขาแพทยศาสตร์ แต่งานอดิเรกที่สร้างชื่อเสียงให้ท่านในอีกวงวิชาการหนึ่ง คือ วงวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในเรื่องปืนและปืนโบราณ ทั้งท่านยังเป็นผู้ดำเนินการคัดลอกตำรายาจารึกวัดราชโอรส ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในวิชาการแพทย์แผนไทย แล้วนำออกพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกอีกด้วย*

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๕ ที่บ้านตำบลบางผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นบุตรคนที่ ๒ ของนายชุน และนางเน้ย วังศพ่าห์ มีพี่ชาย ๑ คน คือ พันเอก ชนันท์ วังศพ่าห์ ท่านได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากโรงเรียนวัดทรงธรรมที่อยู่ในละแวกบ้าน จบชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนอำนวยศิลป์ และชั้นเตรียมอุดมของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จบปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ในพุทธศักราช ๒๔๙๐ เริ่มรับราชการในแผนกจักษุวิทยา และโสต นาสิก ลาริงซ์ ของโรงพยาบาลศิริราช ในปีเดียวกันนั้น ต่อมาได้รับทุนฟุลไบร์ทไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกา และได้รับทุนศึกษาอบรมเพิ่มเติมจากองค์การอนามัยโลกและทุนแผนโคลัมโบ ท่านเป็น**ผู้เชี่ยวชาญด้านจักษุวิทยา**และได้รับยกย่องจากองค์การอนามัยโลกให้เป็น**ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องเกี่ยวกับการป้องกันตาบอด**

นอกจากการปฏิบัติงานที่โรงพยาบาลศิริราช และเป็นอาจารย์สอนนักศึกษาแพทย์ จนได้ดำรงตำแหน่ง **ศาสตราจารย์ ระดับ ๑๐** ภาควิชาจักษุวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๓ ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ ยังเป็นที่ปรึกษาจักษุวิทยาของโรงพยาบาลพระประแดง โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า และโรงพยาบาลสงฆ์ เป็นกรรมการสอบวิชาจักษุวิทยาแก่แพทย์ระดับหลังปริญญาของวิทยาลัยศัลยแพทย์นานาชาติแห่งประเทศไทย เป็นประธานกรรมการมูลนิธิเพื่อการถนอมสายตาและป้องกันตาบอดแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ **เป็นราชบัณฑิต สาขาแพทยศาสตร์** แห่งราชบัณฑิตยสถาน และเป็นประธานคณะกรรมการบัญญัติศัพท์แพทยศาสตร์แห่งราชบัณฑิตยสถานด้วย

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ เป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์เป็นอย่างยิ่ง ท่านได้เริ่มใช้ความรู้ความเชี่ยว

ชาญด้านจักษุวิทยา สนองพระเดชพระคุณในกองแพทย์หลวง สวนจิตรลดา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐ ทั้งได้ตามเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ ในฐานะแพทย์ทางจักษุวิทยา จนในพุทธศักราช ๒๕๒๕ เมื่อใกล้จะเกษียณอายุ จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้โอนย้ายมารับราชการในตำแหน่งผู้ชำนาญการแพทย์สังกัดสำนักพระราชวัง

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ เป็นผู้มีใจรักในการค้นคว้าวิจัยและการเขียนหนังสือ นอกจากงานวิชาการด้านจักษุวิทยาแล้ว ท่านยังสนใจการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี จนได้รับยกย่องว่าเป็น**ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องปืนและปืนโบราณ** ได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษากรมสรรพาวุธ กองทัพบก ในเรื่องปืนประวัติศาสตร์ และที่จะได้ยกมากล่าวถึงโดยเฉพาะในบทความนี้ คือ**ความสนใจด้านการแพทย์แผนโบราณ** ท่านได้เป็นผู้ดำเนินการคัดลอกตำรายาที่จารึกไว้ที่ผนังพระวิหารและศาลารายหน้าพระอุโบสถวัดราชโอรส เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ในสภาพชำรุดหักพัง แล้วนำออกพิมพ์เผยแพร่ในชื่อ **ตำรายาจารึกวัดราชโอรส**

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ เล่าว่าเมื่อเด็ก ๆ ท่านเป็นคนขี้โรค เจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย ๆ เคยป่วยเป็นโรคไข้จับสั่นถึง ๖ เดือน มารดาต้องไปเจียดยาแผนโบราณมาต้มให้กิน ท่านจึงเกิดความสนใจในการเป็นแพทย์แต่นั้นมา และมักจะขอลอกตำรายาจากหมอหรือพระที่มาที่บ้าน ทั้งที่ขณะนั้นมีอายุเพียง ๑๐ ขวบ ท่านตั้งใจว่าโตขึ้นจะเป็นหมอ แล้วท่านก็ได้เรียนจนจบปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิต จากคณะแพทยศาสตรศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ในขณะนั้น ได้ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ กลับมารับราชการจนมีชื่อเสียงว่าเป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางจักษุวิทยาดังกล่าว แต่ท่านก็ไม่ละความสนใจในการแพทย์แผนโบราณ ข้อนี้เป็นเหตุให้ท่านได้สร้างคุณูปการแก่วงการตำราเภสัชกรรมไทย คือการรวบรวมคัดลอก

จารึกตำรายาที่วัดราชโอรส เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร มาพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก **"ตำรายาจารึกวัดราชโอรส"** *นับเป็นตำราการแพทย์ และเภสัชกรรมไทยที่เก่าแก่ที่สุดฉบับหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์*

มูลเหตุที่ต้องคัดลอกตำรายาจารึกวัดราชโอรส เริ่มมาจากความสนใจของศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ ในเรื่องตำรายาโบราณของการแพทย์แผนไทย ขณะนั้นประมาณพุทธศักราช ๒๕๒๐ วิชาการแพทย์และเภสัชกรรมแผนโบราณของไทยกำลังได้รับความสนใจ นำมาเป็นการแพทย์ทางเลือก ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ เห็นว่าตำราการแพทย์และเภสัชกรรมแผนโบราณ ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรและกระดูกสัตว์ในการบำบัดโรค และมีศิลปะการนวดเพื่อคลายกล้ามเนื้อ แก้ปวดเมื่อยอย่างได้ผล ตำราการแพทย์และเภสัชกรรมแผนโบราณเฉพาะที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร และเป็นที่รู้จักกันมานาน คือ **ตำรายาจากจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม** ซึ่งได้มีผู้คัดลอกนำมาพิมพ์เผยแพร่แล้ว แต่ตำรายาจากจารึกวัดราชโอรส ซึ่งร่วมสมัยกันสอบค้นแล้วยังไม่พบว่ามีการพิมพ์ไว้ที่ใด

ความสำคัญของตำรายา ๒ แห่งนี้ เริ่มจากเมื่อ**พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๕ แล้วโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต รวบรวมชำระตำราต่าง ๆ ให้เป็นแบบแผนของบ้านเมือง ด้วยฉบับเดิมนั้นกระจัดกระจายหายสูญไปมาก เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ตำราหลวงที่โปรดให้ชำระและจดจารขึ้นใหม่ มีทั้งด้านการปกครอง กฎหมาย ศาสนา วรรณคดี ขนบประเพณีและวัฒนธรรม ที่สำคัญคือ***ตำรายาที่จะใช้ในการรักษาสุขภาพอนามัยและการเจ็บป่วยของราษฎร*** นอกจากรวบรวมชำระขึ้นใหม่แล้วยัง*โปรดให้จารึกเป็นวิทยาทานในที่สาธารณะเพื่อให้ราษฎรได้ใช้ประโยชน์โดยทั่วถึง* คือที่ศาลาราย **วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม** ซึ่งเป็นวัดใหญ่กลางพระนครที่ทรงสถาปนาขึ้นพร้อมกับการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้นต่อมาอีกไม่นาน **พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-**

เจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า ขณะทรงดำรงพระอิสริยศักดิ์ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดจอมทองฝั่งธนบุรี แล้วถวายเป็นวัดหลวง ได้รับพระราชทานนามว่า **วัดราชโอรส** ในการนี้ได้ทรงดำเนินตามรอยพระยุคลบาทสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ด้วยการให้จารึกตำรายาลงบนแผ่นหินอ่อน ติดไว้ที่ *ผนังพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ และศาลารายหน้าพระอุโบสถวัดราชโอรส เพื่อเป็นวิทยาทานแก่ราษฎรฝั่งธนบุรี ดุจเดียวกับตำรายาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่เป็นวิทยาทานสำหรับราษฎรฝั่งพระนคร* และเมื่อเสด็จเสวยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นการใหญ่ ขยายการสร้างสรรค์สรรพตำราจารึกเป็นวิทยาทานแก่ราษฎรถึง ๘ หมวดวิชา มีประวัติศาสตร์ การปกครอง ศาสนา วรรณคดี ประเพณี สุภาษิต ที่สำคัญคือหมวดการแพทย์ และอนามัย มีจารึกตำราแพทย์แผนไทย และตำราฤาษีดัดตน ซึ่งมีรูปปั้นประกอบคำจารึก เพื่อให้ราษฎรของพระองค์ได้ใช้ประโยชน์ในการรักษาสุขภาพอนามัย

ย้อนกลับมากล่าวถึงตำรายาแพทย์แผนไทยที่วัดราชโอรส ศาสตราจารย์นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ ได้เริ่มดำเนินการคัดลอกประมาณพุทธศักราช ๒๕๒๐ วัดราชโอรสขณะนั้นมีสภาพทรุดโทรมทั้งการคมนาคมที่จะเข้าไปยังวัดก็ไม่สะดวก ต้องลงจากรถที่วัดนางนองแล้วเดินต่อไปยังวัดราชโอรส แต่ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ และคณะก็มิได้ย่อท้อ จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า แผ่นหินอ่อนที่จารึกตำรายาไทยนั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ ๓๐ เซนติเมตร ปะติดไว้รอบผนังภายนอกพระวิหารพระพุทธไสยาสน์และที่ศาลารายหน้าพระอุโบสถ ในลักษณะนำมุมแหลมขึ้น บางแผ่นก็ชำรุด บางแผ่นหลุด

จากผนังลงมาปนกับอิฐปูนที่พื้น บางแผ่นก็มีผู้นำไปเก็บไว้บนกุฏิพระ รวมทั้งหมดที่ยังปรากฏอยู่ ๕๕ แผ่น จากการสอบถามผู้รู้เห็นได้ความว่า เมื่อแรกสร้างวัดมีแผ่นศิลาจารึกตำรายามากกว่านี้

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะ ประธานโครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางวิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงของกระทรวงศึกษาธิการ ผู้สนับสนุนการดำเนินงานของศาสตราจารย์นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ และคณะได้บันทึกไว้ในหนังสือ *"ตำรายาจารึกวัดราชโอรส และพระโอสถพระนารายณ์"* ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๒๓ ว่า

"ในการคัดลอกก็ได้พยายามหลายวิธี เริ่มแต่การถ่ายรูปก่อน รูปที่ถ่ายมาแล้วไม่สามารถจะอ่านตัวหนังสือออกได้ เพราะบางแผ่นเลือนมาก ต่อมาใช้วิธีกลิ้งลูกกลิ้งบนกระดาษ แต่ก็ไม่สำเร็จ วิธีสุดท้ายก็คือระดมลูกหลานและลูกศิษย์ไปช่วยคัดลอกด้วยวิธีเขียน ที่ตกอยู่กับพื้นก็กวาดขี้อิฐปูนหยิบขึ้นมาคัดลอกทีละแผ่น ที่ติดอยู่กับผนังก็ต้องใช้ไฟฉายส่อง เพราะศาลามืดมาก เมื่อคัดเสร็จแล้วก็นำไปพิมพ์ เมื่อพิมพ์แล้วก็นำไปสอบทานอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ตรงกัน ต้องไปคัดลอกถึง ๓๐ กว่าครั้ง ใช้เวลาเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ ในการคัดลอกได้พยายามให้คงภาษาและตัวอักษรเดิมไว้เพื่อประโยชน์ในทางภาษา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีด้วย มีบางตัวที่คงรูปเดิมไว้ไม่ได้เพราะตัวพิมพ์ปัจจุบันไม่ได้ทำแบบไว้"

จะเห็นได้ว่าการคัดลอกตำรายาจากจารึกวัดราชโอรสเป็นไปด้วยความยากลำบาก แต่ด้วยความอุตสาหะวิริยะอันแรงกล้า และด้วยความร่วมใจของลูกหลานและศิษย์ทั้งที่มิได้มีค่าตอบแทนให้แต่อย่างใด ความสำเร็จของศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ ในการเผยแพร่มรดกของชาติอันมีค่าในทางวิชาการหลายด้านชิ้นนี้จึงควรแก่การสรรเสริญยิ่ง

ตำรายาจากจารึกวัดราชโอรสมีทั้งยารักษาโรคเด็ก โรคตา สูตินรีเวช โรคทางศัลยกรรมและกายภาพบำบัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรคทางอายุรกรรม ***กายภาพบำบัดหรือวิชาการนวดที่มี***

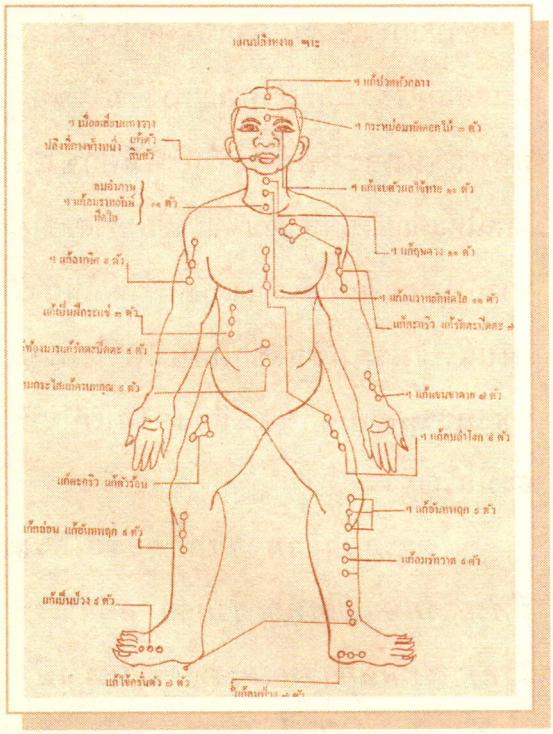
แผนโลหิตหงาย ๑๒
๑ แก้ปวดหัวกลาง
๑ เม็ดกระท่อมพิษคอหัก ๑ ตัว
๑ กระพ่อมพิษคอหัก ๑ ตัว
๑ แก้เจ็บตัวแต่ไข้ทาย ๑๑ ตัว
๑ แก้ลมวาตพิษโลหิต ๑๑ ตัว
แก้กระดูกแก้ขัดสะโพกตะ ๕
๑ แก้แขนขาลาก ๗ ตัว
๑ แก้ลมลำไยล ๘ ตัว
๑ แก้อันทฆาต ๑ ตัว
แก้ลงหัวขาด ๑ ตัว
แก้ไข้ครั่นตัว ๗ ตัว

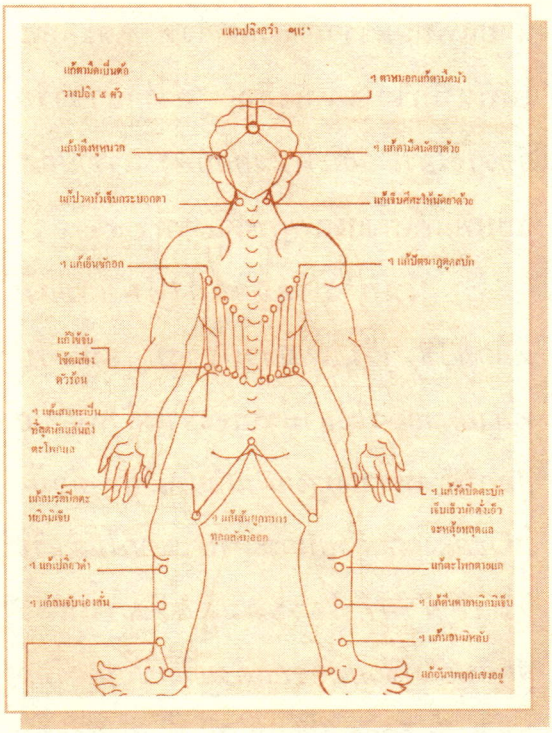
แผนปลิงคว่ำ ๑๒
๑ ตาหมอกแก้ตามัดตัว
๑ แก้ตามืดตลัยรตัวย
๑ แก้ปีตมาตุคุตสบัก
๑ แก้ปัดสะบักเจ็บเอ็นกดังตั่งเอว จะหลุ้มหตุแล
แก้ตะโพกตาแล
๑ แก้ตีนตายหยากมิเจ็บ
๑ แก้มหมิหลับ
แก้อันทฆาตเข่งอตู่

แผนผังจารึกไว้ด้วย *แสดงลักษณะการนวดแบบโบราณที่ไม่ได้นวดกล้ามเนื้อแบบปัจจุบัน แต่เป็นการกดตามเส้นที่เรียกว่า "จับเส้น" รวมทั้งการกดตามหลอดโลหิตใหญ่ ๆ เช่นที่ต้นขา ซึ่งหมอนวดโบราณว่าเป็นวิธีเปิดประตูลม* ***แผนผังการวางปลิงเพื่อให้ดูดเลือดออกจากตำแหน่งต่าง ๆ ของร่างกาย*** *เพื่อรักษาโรคหรืออาการบางอย่าง เช่น วางปลิง ๗ ตัว ดูดเลือดที่ท้องแขนตอนเหนือข้อมือ "แก้แขนขาตาย" อันเป็นวิธีรักษาที่แพทย์แผนโบราณสมัยนี้เกือบจะลืมกันหมดแล้ว แต่ในสมัยก่อนใช้กันแพร่หลายทั้งในประเทศตะวันออกและตะวันตก แสดงว่าแพทย์แผนโบราณของไทยมีความก้าวหน้ามิใช่น้อย*

ชีวิตครอบครัวของศาสตราจารย์นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ ได้สมรสกับนางสาวสายชนวน นิพิทสุขการ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๔ มีบุตรธิดา ๓ คน คือ แพทย์หญิงสายรุ้ง นางสาวพูนทรัพย์ และนายศิรินทร์ วังศพ่าห์ และมีบุตรอันเกิดจากนางรัจนา พวงพยอม ๒ คน คือ นายศิริรัจน์ และนายรุ่งรัจน์ วังศพ่าห์ ศาสตราจารย์ นายแพทย์สำราญ วังศพ่าห์ ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๔๖ สิริอายุ ๘๑ ปี ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการสวดพระอภิธรรมศพ ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร ทั้งได้รับพระกรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันจันทร์ ที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖

๕ กรกฎาคม ๒๕๕๒

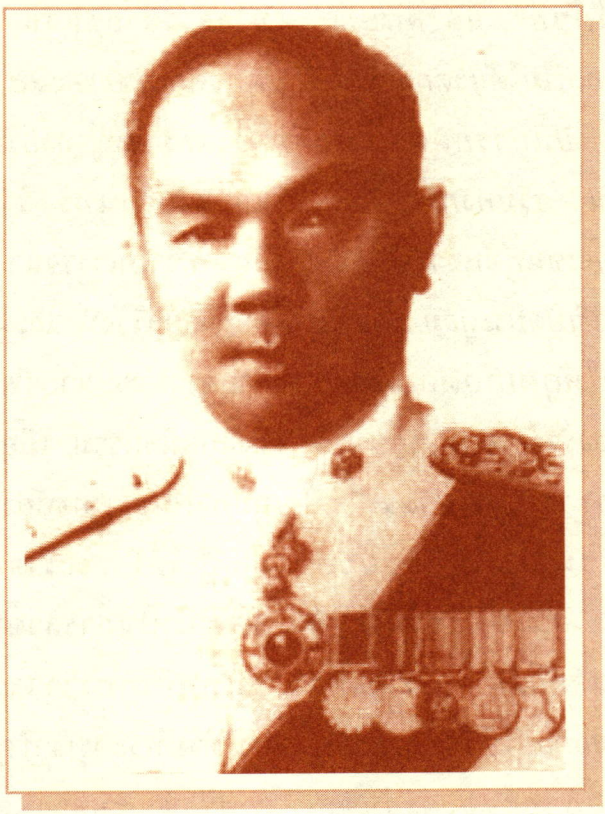

หลวงสุขุมนัยประดิษฐ (ประดิษฐ สุขุม)

นางอรุณี แดงพันธ์

หลวงสุขุมนัยประดิษฐ เกิดเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๔๗ ที่จังหวัดสงขลา เป็นบุตรคนที่ ๗ ของมหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) และท่านผู้หญิงตลับ (สกุลเดิม ณ ป้อมเพ็ชร) เดิมชื่อ ประดิษฐ ซึ่งเป็นชื่อที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้ประทานให้ โดยตั้งให้สอดคล้องกับพระนามของพระองค์ คือ "ดิศวรกุมาร"

เริ่มต้นการศึกษาที่ *โรงเรียนมหาดเล็กหลวง* (วชิราวุธวิทยาลัย) จนถึง

ชั้นมัธยมปีที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ขณะอายุ ๑๓ ปี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานทุนหลวงให้เดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศสหรัฐอเมริกา พร้อมกับพี่ชายชื่อ ประพาส สุขุม (พระพิศาลสุขุมวิท) ออกเดินทางโดยเรือชื่อ กัวลา ในเรือลำเดียวกันนี้มีคนไทยร่วมเดินทางไปศึกษาด้วยหลายคน และที่สำคัญที่สุด คือ *นางสาวสังวาลย์ ตะละภัฏ* ซึ่งต่อมา คือ *สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี*

หลวงสุขุมนัยประดิษฐได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนกันเนอรี (Gunnery School) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของมลรัฐคอนเนคติกัต ระหว่างที่ศึกษาอยู่นั้นได้รับการคัดเลือกให้เป็นนักกีฬาอเมริกันฟุตบอลในทีมของโรงเรียนได้รับชัยชนะในการแข่งขันอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีความเก่งกล้าสามารถในการกีฬาหลายประเภท จึงเป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องชื่นชมจากนักเรียนในโรงเรียน รวมทั้งหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ประกอบกับเป็นผู้มีนิสัยโอบอ้อมอารีและมีมนุษยสัมพันธ์ดี จึงได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ของโรงเรียน เช่น เป็นหัวหน้าชั้น หัวหน้าใหญ่ของโรงเรียน นายกองค์การกีฬา ผู้จัดการหนังสือพิมพ์ของโรงเรียน เป็นต้น เมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนกันเนอรีแล้ว ได้เข้าศึกษาต่อด้านบริหารธุรกิจ ที่มหาวิทยาลัยบอสตัน ณ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ หลวงสุขุมนัยประดิษฐยังคงมีชื่อเสียงโดดเด่นทั้งในด้านการเรียน การกีฬาและกิจกรรมอื่น ๆ ได้ดำรงตำแหน่งเกียรติยศของมหาวิทยาลัยหลายตำแหน่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับการคัดเลือกให้เป็นบรรณาธิการหนังสือ Syllabus ซึ่งเป็นหนังสือประจำปีของมหาวิทยาลัยบอสตันได้รับการยกย่องชมเชยว่าทำหน้าที่ได้ดีมาก

ในระหว่างศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยบอสตัน หลวงสุขุมนัยประดิษฐได้รับมอบหมายจากเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันให้เป็นผู้จัดการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ขณะนั้นยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา) และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ซึ่งเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาและได้ไปเยือน

เมืองบอสตันโดยได้นำเสด็จทอดพระเนตรสถานที่ต่าง ๆ จัดหาแพทย์ผู้เชี่ยวชาญถวายการรักษาพระเนตร และจัดนักเรียนเข้าเฝ้าฯ จนเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกับรับสั่งว่าหลวงสุขุมนัยประดิษฐนั้นเป็น “Very Useful Man” ต่อมา ท่านได้รับมอบหมายจากเอกอัครราชทูตไทยอีกครั้ง ให้ถวายการรับใช้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ ที่เสด็จกรุงวอชิงตันและบอสตัน เป็นที่พอพระทัยอย่างยิ่ง รับสั่งขอให้หลวงสุขุมนัยประดิษฐทำหน้าที่เลขานุการส่วนพระองค์เมื่อกลับเมืองไทย ครั้นเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสด็จกลับจากบอสตันได้ไม่นานนัก ได้โทรเลขเรียกตัวหลวงสุขุมนัยประดิษฐกลับประเทศไทย

หลวงสุขุมนัยประดิษฐเดินทางกลับมารับราชการในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ขณะอายุได้ ๒๑ ปี ดำรงตำแหน่งเลขานุการสภาการฝิ่นและเลขานุการส่วนพระองค์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๙ ทำหน้าที่เลขานุการกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนโดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นนายกกรรมการฯ ในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกองกลางทำหน้าที่รักษาระเบียบข้าราชการพลเรือนและทำหน้าที่จัดสอบเพื่อเลือกสรรผู้สมัครเข้ารับราชการพลเรือน ตลอดจนจัดการศึกษาของนักเรียนหลวงฝ่ายพลเรือนที่ส่งไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ

ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ เมื่อหลวงสุขุมนัยประดิษฐ อายุ ๒๓ ปี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น**หลวงสุขุมนัยประดิษฐ** หลังจากนั้นอีกหนึ่งปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนเรียกชื่อย่อในขณะนั้นว่า “ก.ร.พ.” มีหลวงสุขุมนัยประดิษฐเป็นเลขานุการ ก.ร.พ. ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๗ เปลี่ยนชื่อจาก ก.ร.พ. เป็นคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนใช้ชื่อย่อว่า ก.พ. ส่วนตำแหน่งผู้บริหารเปลี่ยนจากเลขานุการ ก.ร.พ. เป็น เลขาธิการ ก.พ.

หลวงสุขุมนัยประดิษฐ จึงเป็นผู้บุกเบิกการบริหารบุคคลภาครัฐของประเทศไทย ตั้งแต่ทำหน้าที่เลขานุการพิจารณา

ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับแรก จนกระทั่งดำรงตำแหน่ง ***เลขาธิการ ก.พ.*** *เป็นคนแรก ด้วยความรู้ความสามารถประกอบกับบุคลิกภาพและอุปนิสัยส่วนตัว ทำให้สามารถดำรงตำแหน่งนี้จนกระทั่งเกษียณอายุราชการเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๗*

หลวงสุขุมนัยประดิษฐ ได้รับการยอมรับจากข้าราชการ ก.พ. ในยุคนั้นว่า เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี เป็น *"จอมปราชญ์แห่งวาทศิลป์"* มีความสามารถชั้นเยี่ยมในการโน้มน้าวจูงใจ ประนีประนอม กอปรกับความโอบอ้อมอารีที่เป็นนิสัยเดิมของท่านด้วย ทำให้บรรยากาศการทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น ข้าราชการทำงานด้วยความสุข

ด้วยความเป็นผู้มีศิลปะในการเจรจาชั้นเยี่ยม การทำงานของหลวงสุขุมนัย-ประดิษฐ จึงเป็นที่ชื่นชมว่าสามารถทำให้บรรยากาศของการประชุมที่ชักจะรวนเรและรุนแรงจบลงด้วยความราบรื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำหน้าที่เลขาธิการ ก.พ. นั้น หลวงสุขุมนัยประดิษฐต้องทำการเจรจาไกล่เกลี่ยระหว่างกรรมการที่มาประชุมและผู้แทนกระทรวง ทบวง กรม ที่มีคำขอต่าง ๆ มายังสำนักงาน ก.พ.

หลวงสุขุมนัยประดิษฐสามารถจดรายงานการประชุมได้อย่างละเอียดที่สุดเท่าที่เคยมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายงานการประชุมคณะกรรมการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน ท่านได้บันทึกการประชุมทุกครั้งไว้อย่างละเอียดทุกถ้อยความ ทำให้สามารถศึกษาความหมายและที่มาของคำต่าง ๆ ในพระราชบัญญัตินั้น รวมทั้งเหตุผลในการจัดระบบข้าราชการอย่างกระจ่างแจ้ง รายงานการประชุมพิจารณาร่างพระราช-บัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับนี้จึงเป็นผลงานของหลวงสุขุมนัยประดิษฐที่เป็นอนุสรณ์อันอมตะให้นักศึกษาวิชาบริหารงานบุคคลรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ตลอดไป

ชีวิตราชการของท่านเกิดความผันผวนครั้งสำคัญ คือ เมื่อครั้งใกล้เลิกสงครามมหาเอเชียบูรพา พ.ศ. ๒๔๘๘ เกิดกระแสกดดันทางการเมืองจากรัฐบาลในยุคนั้น มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนบุคคลใกล้ชิดของอดีตนายกรัฐมนตรีคนก่อนหน้า

และหนึ่งในจำนวนนั้นคือ พระพิศาลสุขุมวิท พี่ชายของหลวงสุขุมนัยประดิษฐ ซึ่งดำรงตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีและอธิบดีกรมโยธาธิการ ถูกสั่งให้ออกจากราชการด้วยเหตุผลที่มีการยุบเลิกตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ซึ่งการจะให้ออกจากราชการนั้น ตามระเบียบข้าราชการพลเรือนจำเป็นจะต้องรายงานให้ ก.พ. ทราบ เมื่อ ก.พ. รับทราบรายงานดังกล่าวได้แจ้งกลับไปยังนายกรัฐมนตรีว่า ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีไม่ใช่ตำแหน่งทางกฎหมาย จึงให้ออกฐานยุบเลิกตำแหน่งไม่ได้ นายกรัฐมนตรีจึงอ้างเหตุผลใหม่ว่า *"ให้ออกจากราชการด้วยเหตุรับราชการมานาน"* ก.พ. จึงได้ท้วงติงกลับไปใหม่ว่า *"ไม่ชอบด้วยเหตุผล"* ซึ่งทำให้หัวหน้ารัฐบาลในสมัยนั้นไม่พอใจมากถึงกับออกคำสั่งย้ายหลวงสุขุมนัย-ประดิษฐ ไปประจำสำนักนายกรัฐมนตรี

ช่วงเวลานั้นเองหลวงสุขุมนัย-ประดิษฐ ได้รับมอบหมายจากนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ให้เดินทางไปปฏิบัติราชการลับที่ประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อทำความเข้าใจกับรัฐบาลอเมริกันและสื่อมวลชนในสหรัฐอเมริกาว่าไทยไม่ได้เป็นศัตรูกับสหรัฐอเมริกา ที่ต้องร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่นเนื่องจากถูกบังคับให้จำยอม แต่ก็ยังมีขบวนการเสรีไทยที่เข้าข้างอเมริกาและต่อต้านญี่ปุ่นอยู่ในเมืองไทย การเจรจาครั้งนั้นลุล่วงไปด้วยดี

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลงในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ หลวงสุขุมนัยประดิษฐ ก็กลับไปดำรงตำแหน่งเลขาธิการ ก.พ. ตามเดิม ขณะเดียวกันศาสตราจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม อธิบดีกรมโฆษณาการ ย้ายไปรับราชการกระทรวงการต่างประเทศ หลวงสุขุมนัยประดิษฐจึงได้รับการแต่งตั้งให้มา**รักษาการแทนอธิบดีกรมโฆษณาการ**อีกตำแหน่งหนึ่ง

นายประสงค์ หงสนันท์ อดีตรองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ เขียนคำไว้อาลัยในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพหลวงสุขุมนัยประดิษฐ มีใจความตอนหนึ่งว่า

"รัฐบาลสมัยนั้นได้แต่งตั้งหลวงสุขุมฯ ให้มารักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมโฆษณาการ ทั้งนี้ เป็นไปตามความเหมาะสมและสถานการณ์ของประเทศไทย

หลังสงครามโลกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการประชาสัมพันธ์ระหว่างประเทศและในประเทศ การที่รัฐบาลส่งคุณหลวงสุขุมฯ มาดำรงตำแหน่งนี้ ก็เพราะเหตุที่ระหว่างสงคราม หลวงสุขุมฯ ได้เดินทางออกไปปฏิบัติหน้าที่ ณ สหรัฐอเมริกาในฐานะเสรีไทย ในระหว่างนั้นท่านผู้นี้ได้ทำทุกอย่างเพื่ออิสรภาพของประเทศไทยหลังสงคราม จะโดยทำให้ชาวอเมริกันรู้จักประเทศไทยและชาวไทยดีขึ้นก็ตาม หรือให้ชาวอเมริกันได้เข้าใจว่าไทยยังเป็นมิตรที่ดีของสหรัฐอเมริกาอยู่ตลอดเวลาก็ตาม สิ่งเหล่านี้ข้าพเจ้าทราบว่า คุณหลวงสุขุมฯ ได้กระทำไปจนเต็มความสามารถของท่าน เพราะฉะนั้นเมื่อมหาสงครามยุติลง สหรัฐจึงได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำสัญญาสมบูรณ์แบบระหว่างไทยกับมหาประเทศผู้ชนะสงครามบางประเทศจนเป็นผลดีแก่ประเทศไทย

เมื่อคุณหลวงสุขุมฯ ได้มารักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมโฆษณาการแล้วนั้น แม้ท่านจะยังมีภาระในตำแหน่งเลขาธิการ ก.พ. อยู่ก็ตาม แต่ก็ได้พยายามปฏิบัติหน้าที่ในฐานะอธิบดีอย่างที่สุด เช่น การปรับปรุงงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ระหว่างชาวต่างประเทศและระหว่างประชาชนภายในประเทศให้เข้มแข็งและกว้างขวางยิ่งขึ้น จึงเป็นการน่าเสียดายที่ท่านมีเวลาปฏิบัติหน้าที่อยู่กรมโฆษณาการไม่นานนัก คือเพียงไม่ถึง ๑ ปี ก็กลับไปประจำตำแหน่งเดิมแต่ตำแหน่งเดียวต่อไปคือ เลขาธิการ ก.พ.”

นอกจากผลงานในหน้าที่ราชการแล้ว หลวงสุขุมนัยประดิษฐ ยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาวงการกีฬาสากลของประเทศไทย โดยเป็นผู้ริเริ่มให้มีการจัด**การแข่งขันกีฬาแหลมทอง** หรือ SEAP GAMES (South East Asian Peninsula Games) ขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขัน เมื่อวันที่ ๑๒-๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ และมีการจัดการแข่งขันต่อเนื่องจนกระทั่งเป็นกีฬาซีเกมส์ในปัจจุบัน ต่อมาเป็นผู้ดำเนินการให้ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพ**จัดการแข่งขันเอเชียนเกมส์** ครั้งที่ ๕ ที่กรุงเทพ-มหานคร เมื่อวันที่ ๙-๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นผู้ก่อตั้งองค์การส่งเสริมกีฬาแห่งประเทศไทย (อ.ส.ก.ท.) และได้รับ

แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง**ผู้อำนวยการคนแรกของ อ.ส.ก.ท.** ซึ่งปัจจุบันคือการกีฬาแห่งประเทศไทย (กกท.)

หลวงสุขุมนัยประดิษฐ ยังมีส่วนในการสร้างสรรค์วงการ**ดนตรีสากล**ของเมืองไทย ท่านเป็นประธานชมรมดนตรีแห่งประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นสมาคม เป็นผู้ก่อตั้งวงดนตรีกรมโฆษณาการ และเป็นผู้ร่วมก่อตั้งวงดนตรีสุนทราภรณ์ นอกจากนี้ ท่านยังมีผลงานการประพันธ์ทำนองเพลงโดยร่วมกับครูแก้ว อัจฉริยะกุล ซึ่งเป็นผู้ประพันธ์คำร้องนำมาบรรเลงโดยวงดนตรีกรมโฆษณาการ มีจำนวน ๗ เพลง ได้แก่ คนึงครวญ สิ้นรักสิ้นสุข ไม่อยากจากเธอ เกาะสวาท เมื่อไหร่จะให้พบ รักไม่ลืม และชายไร้เชิง ทำนองเพลงที่ท่านประพันธ์จะออกในแนวสากลซึ่งมีความสนุกสนานไพเราะ เป็นที่ประทับใจของผู้ฟังเพลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

หลวงสุขุมนัยประดิษฐ สมรสครั้งแรก กับนางล้วน (รัตนา) สุขุม และ ต่อมากับนางเพิ่มศิริ มีบุตรธิดารวม ๕ คน ดังนี้ สุมน (หญิง) ประจง (หญิง) ประเดิม (ชาย) ประพาพ (หญิง) และ สำเนา (หญิง)

หลวงสุขุมนัยประดิษฐ ถึงแก่อนิจ-กรรม เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ สิริอายุได้ ๖๓ ปี ท่านได้ทิ้งมรดกอันมีค่าแก่อนุชนรุ่นหลัง ทั้งในวงการราชการ วงการกีฬา และวงการดนตรีสากล รวมทั้งศาสตร์และศิลป์ในการครองตนและครองคนที่ควรค่าแก่การศึกษาและยึดเป็นแบบอย่างสืบไป

มหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค)

(พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๗๙)

นางสายไหม จบกลศึก

มหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร(เกิด บุนนาค) ข้าราชการไทยสำคัญผู้หนึ่งที่รับราชการอยู่ในรัชกาลที่ ๕ อันเป็นรัชสมัยที่กรุงสยามต้องเผชิญกับเหตุการณ์วิกฤตที่ล่อแหลมต่อการสูญเสียเอกราชอธิปไตยแก่ลัทธิล่าอาณานิคมจากประเทศตะวันตก ท่านผู้นี้มีส่วนสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับนานาประเทศและรักษาผลประโยชน์ของชาติ ตลอดทั้งมีแนวคิดในการพัฒนาความเจริญให้บังเกิดประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองอย่างไพศาล สนองพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลต่างๆ ถึง ๓ รัชกาลคือ พระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ด้วยความตั้งใจแน่วแน่จงรักภักดี นอกจากนั้น ยังมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ที่ปรึกษาอาวุโสของรัฐบาล เมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๕ ด้วย

ท่านประดุจเมล็ดพันธุ์ที่มาจากตระกูลที่มีชื่อเสียงของแผ่นดิน ได้สร้างเกียรติภูมิดีงามไว้ให้ปรากฏ จึงควรที่อนุชนรุ่นหลังพึงรับรู้และศึกษาผลงานของท่านในฐานะบุคคลสำคัญของชาติ ตลอดทั้งยึดถือเป็นแบบอย่างเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้บังเกิดแก่สังคมไทยสืบไป

มหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร นามเดิมว่า เกิด ท่านอยู่ในตระกูลขุนนางที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คือ สกุล "บุนนาค" เป็นบุตรพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ราชทูตไทยผู้ทำหน้าที่นำเครื่องราชบรรณาการเพื่อเจริญทางพระราชไมตรีไปยังราชสำนักกรุงฝรั่งเศสในรัชกาลที่ ๔ และว่าที่สมุหกลาโหมฝ่ายเหนือ หม่อมศิลาเป็นมารดา เกิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๐๕ ณ บ้านบิดาฝั่งธนบุรี เมื่อเยาว์วัยเริ่มศึกษาภาษาไทยที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นลุง เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศในเอเชีย ณ สิงคโปร์และอินเดียครั้งพุทธศักราช ๒๔๑๔ นั้น พระยาสุริยานุวัตร อายุได้ ๙ ขวบ ได้ร่วมเดินทางเพื่อไปศึกษาที่กัลกัตตาอยู่นานถึง ๕ ปี จึงกลับประเทศไทย และเริ่มรับราชการ ตามลำดับกาลดังนี้

พุทธศักราช ๒๔๑๙ เข้ารับราชการครั้งแรกในตำแหน่งมหาดเล็กวิเศษ กรมมหาดเล็ก

พุทธศักราช ๒๔๒๓ ย้ายไปรับราชการกระทรวงมหาดไทย ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงตะวันตก มีหน้าที่เก็บและจ่ายเงินหลวงและเป็นล่ามทำหนังสือราชการเกี่ยวกับภาษาต่างประเทศ

พุทธศักราช ๒๔๒๖ อุปสมบท จำพรรษาอยู่ ณ วัดพิชยญาติการาม ๑

พรรษา

พุทธศักราช ๒๔๒๗ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ที่**หลวงสุริยานุวัตร** ในปีรุ่งขึ้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงมณฑลพายัพ และกำกับตำแหน่งกรมคลังเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง

พระยาสุริยานุวัตรเป็นข้าราชการผู้หนึ่งในยุคนั้นที่เรียนรู้ภาษาต่างประเทศ เพราะคนในตระกูลบุนนาคส่วนใหญ่ต่างเรียนภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะท่านได้ไปศึกษาในต่างประเทศดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ซึ่งขณะนั้นบ้านเมืองมีความจำเป็นต้องการผู้มีความรู้มาปฏิบัติหน้าที่ราชการด้านต่างประเทศ พุทธศักราช ๒๔๓๐ จึงย้ายไปรับราชการกระทรวงต่างประเทศ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยทูตประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ ประเทศอังกฤษ ระหว่างที่รับราชการอยู่ที่ประเทศอังกฤษนี้ ท่านได้เรียบเรียงหนังสือเรื่อง **"ขนบธรรมเนียมราชการต่างประเทศ"** ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นตำรากฎหมายและการปฏิบัติระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องการทูตฉบับภาษาไทยเป็นครั้งแรก

พุทธศักราช ๒๔๓๒ พระยาสุริยานุวัตรถูกเรียกกลับเข้ามากรุงเทพฯ และในปลายปีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ไปดำรงตำแหน่งตรีทูตและอุปทูตประจำกรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี พุทธศักราช ๒๔๓๔ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนเป็น**พระสุริยานุวัตร**

พุทธศักราช ๒๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นอุปทูตประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปีรุ่งขึ้นได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนเป็น**พระยาสุริยานุวัตร** และแต่งตั้งเป็นอัครราชทูตในยุโรปประจำ ๔ ประเทศ คือ ประเทศฝรั่งเศส อิตาลี สเปน และรัสเซีย ระหว่างที่ประจำอยู่ที่กรุงปารีสนั้น รัฐบาลไทยได้มอบให้เป็นผู้จัดการออกพันธบัตรกู้เงินในประเทศอังกฤษ และเป็นข้าหลวงไปประชุมเรื่อง Peace Conference ในกรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ ท่านเป็นผู้ใกล้ชิดและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดูแลพระราชโอรสที่ทรงศึกษาอยู่ในยุโรป โดยเฉพาะเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร

ทรงพระประชวรไส้ติ่งอักเสบ ต้องถวายการผ่าตัด ท่านเห็นว่าหากรอรับพระบรมราชานุญาตจะไม่ทันการ จึงอนุญาตให้แพทย์ถวายการผ่าตัด โดยขอถวายชีวิตเป็นราชพลี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๔๐ ท่านก็เดินทางมารับเสด็จที่เมืองเวนิส มีกิจการหลายอย่างที่ท่านดำริทำ เช่น โค้ดโทรเลขสำหรับใช้ในการทูตของไทย คือ *"สุริยาโค้ด"* และ *"สยามมาดูโต"* ซึ่งใช้ในราชการตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๗ ต่อเนื่องถึงประเทศไทยยกเลิกการใช้โทรเลข เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑

ท่านมีบทบาทสำคัญในการเจรจาเพื่อทำอนุสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๔๖ ให้สำเร็จลงได้ โดยระบุให้ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากจังหวัดจันทบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ทรงยกย่อง **"เป็นเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยาก"** ได้พระราชทาน "หีบทอง" อันเป็นของพระราชทานส่วนพระองค์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๗ พร้อมด้วยพระราชหัตถเลขา ดังนี้

"สวนดุสิต

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓

ถึง พระยาสุริยานุวัตร

ด้วยความพอใจเกิดขึ้น โดยเฉพาะในน้ำใจเราต่อความเอื้อเฟื้อในราชการบ้านเมือง ซึ่งเจ้าได้แสดงให้เห็นเป็นที่มั่นใจว่า เจ้าเป็นเพื่อนทุกข์เพื่อนยากคนหนึ่งซึ่งได้ความร้อนใจมาด้วยกันนานแล้วจนถึงเวลานี้เจ้ายังมิได้ท้อถอยในการที่จะให้เห็นความพอใจเฉพาะตัว จึงให้เขาทำหีบทองใบหนึ่งแล้วมาหลายเดือนแต่ยังหาได้ส่งไม่ บัดนี้เห็นว่าจะรอช้าไป ก็ไม่เป็นแน่ว่าจะมีช่องที่ควรให้เมื่อใด จึงถือเอาความพอใจส่งมาให้เป็นของส่วนตัว หาใช่เป็นเครื่องยศ ฤๅเป็นบำเหน็จบำนาญไม่ ขอให้รับไว้อย่างเพื่อนคนหนึ่ง ให้เป็นพยานแห่งความพอใจในความคิด ฤๅว่าสั้น ๆ ว่าถูกคอกัน และได้ร่วมทุกข์ยากในราชการด้วยกัน

(พระปรมาภิไธย) จุฬาลงกรณ์

พระยาสุริยานุวัตรกลับประเทศไทย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๘ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ รับผิดชอบในการสร้างทางรถไฟปรับปรุงการไปรษณีย์โทรเลขให้มีตามสถานีรถไฟ และเป็นผู้หนึ่งในกลุ่มเสนาบดีที่ริเริ่มการสร้างพระบรมรูปทรงม้า ท่านดำรงตำแหน่งไม่ถึง ๑ ปี โปรดให้ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๔๙ นับเป็นเรื่องสำคัญที่ไม่เคยมีสามัญชนได้รับพระมหากรุณามาก่อน ท่านได้สร้างผลงานสำคัญไว้มากได้แก่ การปฏิรูปการจัดเก็บภาษีอากร โอนกิจการฝิ่นมาเป็นของรัฐบาล พัฒนาระบบเงินตรา โดยเปลี่ยนระบบเงินจาก "ระบบมาตราเงิน" เป็น "ระบบมาตราทองคำ" ทำสตางค์ขึ้นใช้แทนอัฐ ท่านเป็นสามัญชนคนแรกที่ได้ลงนามในธนบัตร ชนิดราคา ๕ บาท ๑๐ บาท และ ๑๐๐ บาท ตามพระราชบัญญัติธนบัตร ร.ศ. ๑๒๑ ที่กำหนดให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจัดทำตั๋วสำคัญใช้แทนเงิน เรียกว่า "ธนบัตร" นอกจากนั้นได้เสนอความเห็นเพื่อแก้ไขปัญหาการคลัง และเศรษฐกิจของประเทศหลายประการ เช่นเสนอให้รัฐบาลกู้เงินภายในประเทศเพื่อสอนให้คนไทยรู้จักการออมทรัพย์ เชื่อในเครดิตรัฐบาล การเลิกภาษีภายใน และแก้ไขสัญญาต่างประเทศเพื่อขึ้นภาษีขาเข้า เป็นต้น

ท่านได้กราบถวายบังคมลาหยุดพักราชการ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๐ และใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเรียบเรียงหนังสือเรื่อง *"ทรัพย์ศาสตร์"* ซึ่งถือว่าเป็นตำราวิชาเศรษฐศาสตร์เล่มแรกของชาติ มีการพิมพ์ครั้งแรกพุทธศักราช ๒๔๕๔ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์รุนแรงจนต้องระงับการเผยแพร่ สาระของหนังสือกล่าวถึงระบบเงินตราในต่างประเทศ การค้าขายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศในยุโรป อเมริกา แคนาดา เพื่อชี้ให้เห็นว่าประเทศที่มั่งคั่งนั้นใช้วิธีการอย่างไร มีการเอารัดเอาเปรียบกันอย่างไร ซึ่งในคำนำได้สะท้อนถึงจิตวิญญาณของท่านว่ามีความปรารถนาที่จะกระตุ้นให้ชาวไทยตื่นตัวในเรื่องของเศรษฐกิจ ว่า *"เมื่อได้อยู่ในนานาประเทศช้านานไป สังเกตเห็นความเจริญของเขาบางอย่างที่ดีกว่าเรามากเท่าใด ก็อยากจะให้เราทำได้อย่างเขาบ้าง...จะช่วยด้วยกำลังร่างกายหรือด้วยความคิดก็แม้แต่จะเป็นประโยชน์แก่ชาติแต่สักเล็กน้อยเพียงใด ถ้ามีโอกาสช่วยได้บ้างแล้ว ก็ไม่ควร*

จะรั้งรออยู่...” แนวคิดต่างๆ ในหนังสือทรัพย์ศาสตร์ ยังคงมีความก้าวหน้าสืบต่อมาถึงปัจจุบัน เช่น โครงการธนาคารชาติ การสงเคราะห์ผู้ยากจนพร้อมการยกระดับความเป็นอยู่ การกระจายผลผลิตทางการเกษตร การพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นต้น

ท่านได้รับพระมหากรุณาพระราชทานบ้านเป็นเครื่องตอบแทนความความตั้งใจในการปฏิบัติราชการ ที่ถนนหลานหลวง ด้านหน้าติดถนนกรุงเกษม ปัจจุบันคือ **“พิพิธภัณฑ์สุริยานุวัตร เพื่อการพัฒนาประเทศ”** ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ชีวิตครอบครัวของท่าน สมรสกับคุณหญิงลิ้นจี่ บุนนาค มีบุตรธิดา ๗ คน บุตรที่รับราชการที่ปรากฏ คือ หลวงสุริยพงศ์สุทธิแพทย์ แพทย์หลวงประจำกรมรถไฟหลวง และ ดร. ประจวบ บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข

พระยาสุริยานุวัตรถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองตีบ ขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ที่ปรึกษาอาวุโสของรัฐบาลเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ สิริอายุ ๗๔ ปี

๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

รองอำมาตย์เอก หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (ทองดี เรศานนท์)

- ปูชนียบุคคลแห่งวงการเกษตรและสถาบันเกษตร

- บิดาแห่งการเลี้ยงไก่ของประเทศไทย กับคำขวัญ "กินไข่วันละฟองไม่ต้องไปหาหมอ"

นางจารุดี ผโลประการ

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (ทองดี เรศานนท์) เป็นหนึ่งใน *"สามทหารเสือแห่งการเกษตร"* ผู้มีความรู้ความสามารถและคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อวงการ

เกษตร โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผลงานอันทรงคุณประโยชน์อเนกอนันต์ยังเป็นที่ยกย่องเชิดชูของบรรดานิสิตนักศึกษาทางการเกษตร ตลอดถึงเกษตรกรและประชาชนจำนวนมากมาจนถึงปัจจุบัน

ประวัติ

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (ทองดี เรศานนท์) เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๙ ที่ตำบลโพธิ์กลาง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เป็นบุตรคนโตของนายทัย และนางเรศ เรศานนท์ มีน้องอีก ๒ คน แต่เสียชีวิตตั้งแต่เยาว์วัย ท่านจึงเป็นเสมือนบุตรคนเดียวของบิดามารดา

การศึกษา

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจเริ่มต้นการศึกษาที่โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลนครราชสีมา เรียนอยู่ได้ ๒ ปี บิดาก็ถึงแก่กรรม มารดาจึงอพยพครอบครัวไปประกอบอาชีพค้าขายและทำสวนที่จังหวัดบุรีรัมย์ หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนประจำจังหวัดบุรีรัมย์ ๒ ปี เมื่อมณฑลนครราชสีมาได้คัดเลือกนักเรียนส่งเข้าเป็นนักเรียนหลวง ท่านสอบได้ที่ ๑ จึงได้รับการคัดเลือกส่งมาเป็นนักเรียนหลวงที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา จังหวัดธนบุรีแล้วสอบเข้าเรียนต่อในแผนกครุศึกษา กรมมหาวิทยาลัย สำเร็จการศึกษา ป.ม. (ประโยคครูมัธยม) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๙

การรับราชการ

เมื่อจบการศึกษาระดับ ป.ม. แล้ว หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้รับราชการครูในกระทรวงธรรมการ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๐ โดยเป็นครูสอนที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมหอวัง (อยู่บริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติปัจจุบัน)

พุทธศักราช ๒๔๖๑ โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมหอวังได้ย้ายไปตั้งที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้ติดตามไปสอนต่อที่นั่นด้วย

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจเป็นผู้มีความวิริยะอุตสาหะต่องานในหน้าที่และใฝ่ใจในการศึกษาหาความรู้อย่างไม่หยุดนิ่ง ในพุทธศักราช ๒๔๖๓ กระทรวงธรรมการจึงได้ส่งท่านไปศึกษาวิชาเกษตรที่มหา-

วิทยาลัยลอสบานโยส ประเทศฟิลิปปินส์ สำเร็จปริญญาตรีเกียรตินิยมทางเกษตร ในพุทธศักราช ๒๔๖๗ โดยท่านสอบได้เป็นที่ ๑ ของนักศึกษาทั้งหมดในปีนั้น

เมื่อกลับมารับราชการในพุทธศักราช ๒๔๖๗ หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก และโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมนครปฐม ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปตั้งที่ ตำบลบางสะพานใหญ่ อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จึงได้ไปเป็นอาจารย์สอนต่อที่นั่น

พุทธศักราช ๒๔๗๑ หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้ย้ายไปเป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมที่ตำบลทับกวาง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี และในปีนี้เอง ท่านก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น**หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ**

ราชทินนาม "สุวรรณวาจกกสิกิจ" มาจากคำว่า "สุวรรณ" แปลว่า ทอง ซึ่งตรงกับชื่อเดิมของท่าน "วาจก" แปลว่า ผู้บอกกล่าว "กสิ" แปลว่า การเพาะปลูก และ "กิจ" แปลว่า งาน ความหมายโดยรวมก็คือ "พูด (สอน) เรื่องการเกษตรให้เป็นเงินเป็นทอง" ซึ่งตรงกับการประพฤติปฏิบัติของท่านเป็นอย่างยิ่ง

พุทธศักราช ๒๔๗๒ อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ตำบลทับกวาง คือ พระยาเทพศาสตร์สถิต (โห้ กาฬดิษฐ์) ถึงแก่อนิจกรรม หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ใหญ่สืบแทนต่อมา

พุทธศักราช ๒๔๗๕ ท่านได้ย้ายจากโรงเรียนที่ทับกวางไปเป็นหัวหน้าสถานีทดลองกสิกรรม ตำบลควนเนียง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา และได้ย้ายสถานีทดลองจากตำบลควนเนียงไปอยู่ที่ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในเวลาต่อมา ณ ที่แห่งใหม่นี้ก็ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมภาคใต้ขึ้น หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจต้องทำงานหนัก คือเป็นทั้งหัวหน้าสถานีทดลองกสิกรรม และอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมภาคใต้

พุทธศักราช ๒๔๗๗ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ นโยบาย

การศึกษาของชาติทางด้านกสิกรรมที่ท่านได้ตั้งต้นไว้จึงเปลี่ยนแปลง เป็นเหตุให้โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมทั้ง ๓ ภาคเลิกล้มไป บรรดาอาจารย์ที่ได้ร่วมงานกันมา โดยเฉพาะ *"สามทหารเสือแห่งการเกษตร"* อันมี*หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ* เป็นหัวแรงสำคัญ *พระช่วงเกษตรศิลปการ และหลวงอิงคศรีกสิการ* ได้ร่วมกันเสนอกระทรวงธรรมการให้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรม ห้วยแม่โจ้ อำเภอแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ และที่อื่นด้วย รวม ๔ แห่งแทน นับเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การก่อตั้งวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่แม่โจ้ บางเขน และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในที่สุด

พุทธศักราช ๒๔๗๗ กระทรวงเกษตราธิการได้ขอโอนหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ จากกระทรวงธรรมการและแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมเกษตร (ต่อมาเปลี่ยนเป็นกรมเกษตรและการประมง)

พุทธศักราช ๒๔๘๑ กระทรวงเกษตราธิการได้รับโอนโรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรม ๔ แห่ง และครูอาจารย์ในโรงเรียนมาอยู่ในสังกัด ยกโรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรมที่คอหงส์ โนนวัด และบางกอกน้อยไปรวมจัดการศึกษาที่แม่โจ้แห่งเดียว แล้วยกฐานะขึ้นเป็น**วิทยาลัยเกษตรศาสตร์** ในปีนี้ กระทรวงเกษตราธิการก็ได้ตั้งสถานีเกษตรกลางขึ้นที่ทุ่งบางเขน จังหวัดพระนคร

พุทธศักราช ๒๔๘๒ ซึ่งมีการย้ายวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จากแม่โจ้มาอยู่บางเขน และเปลี่ยนโรงเรียนที่แม่โจ้เป็น**โรงเรียนเตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์** เพื่อมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน และให้โรงเรียนป่าไม้ที่จังหวัดแพร่ เปลี่ยนชื่อเป็น**โรงเรียนวนศาสตร์** มารวมเป็นสาขาหนึ่งของวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขนด้วย หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษประจำกรมเกษตรและการประมง ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อีกตำแหน่งหนึ่ง จึงนับเป็นการเริ่มต้นในการวางแผนพัฒนาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ของท่าน

พุทธศักราช ๒๔๘๔ หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้รับการแต่งตั้งให้เป็น

ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายการปศุสัตว์และสัตว์พาหนะ กรมปศุสัตว์และสัตว์พาหนะ

พุทธศักราช ๒๔๘๖ รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ปรับปรุงและรวมกิจการของวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่บางเขนกับโรงเรียนวนศาสตร์ จังหวัดแพร่ มาเป็น **"มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์"** เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๖ โดยมีพลเรือโท สินธุ์ กมลนาวิน (ยศในขณะนั้น) ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตราธิการดำรงตำแหน่งอธิการบดีคนแรกของมหาวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๔๘๙ สภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์พิจารณาเห็นว่าตำแหน่งอธิการบดีควรเป็นตำแหน่งข้าราชการประจำ จึงได้แต่งตั้งให้หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (ซึ่งนับเป็นอธิการบดีคนที่ ๓) ตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นมา จนถึงวันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๑ ก็กราบถวายบังคมลาออกจากราชการเพื่อรับพระราชทานบำนาญ รวมเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นเวลา ๑๒ ปี

ผลงานขณะดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในช่วงเวลา ๑๒ ปี ของการดำรงตำแหน่งอธิการบดี หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้สร้างสรรค์และพัฒนามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ให้เจริญก้าวหน้าหลายด้าน โดยท่านเน้น ๓ ด้านแรกที่ถือว่าเป็นหน้าที่หลักของมหาวิทยาลัยคือ **การให้การศึกษา การค้นคว้าทดลอง และการส่งเสริมและเผยแพร่** ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งสิ้น

- การให้การศึกษา

ได้มีการพัฒนาทั้งในด้านอาคารที่พัก เพิ่มคณะในมหาวิทยาลัย การขอผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษาหรือผู้สอน การให้ทุนอาจารย์ศึกษาต่อต่างประเทศ เป็นต้น

ในพุทธศักราช ๒๔๙๑ หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้พยายามของบประมาณเพิ่มเติมเพื่อสนับสนุนการพัฒนามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และได้รับเพิ่มในพุทธศักราช ๒๔๙๓ ในปีเดียวกันนี้

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ก็ได้รับสัมปทานการทำไม้สักแม่อิง จังหวัดเชียงราย และแม่แฮด จังหวัดแพร่ ได้มอบให้องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) เป็นผู้รับทำ โดยกำไรสุทธิเป็นของ อ.อ.ป. ร้อยละ ๓๐ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ร้อยละ ๗๐ ในพุทธศักราช ๒๔๙๖ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงได้เงินมาสร้างหอพักนิสิตจำนวน ๒ หลัง ราคาหลังละ ๑ ล้านบาท ต่อมา คณะรัฐมนตรีก็ได้มีมติให้ อ.อ.ป. จ่ายเงินรายได้อุดหนุนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีละ ๓ ล้านบาท

พุทธศักราช ๒๔๗๙ ได้มีการปรับปรุงกิจการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยมีการรับโอนคณะสัตวแพทยศาสตร์จากมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ รวมทั้งโรงเรียนการชลประทาน (ต่อมาเปลี่ยนเป็นคณะวิศวกรรมชลประทาน) เข้ามาอยู่ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทำให้มหาวิทยาลัยมีคณะเพิ่มจากเมื่อแรกตั้งในพุทธศักราช ๒๔๘๖ เป็น ๖ คณะ

ช่วงที่หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจเป็นอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้มีการติดต่อกับต่างประเทศมากทำให้มหาวิทยาลัยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการหลายรูปแบบ เช่น การส่งผู้เชี่ยวชาญมาประจำเพื่อให้คำปรึกษาหรือสอน มีการให้ทุนแก่อาจารย์ไปศึกษาต่อหรือดูงานต่างประเทศ จัดหาวัสดุอุปกรณ์หรือเครื่องมือเครื่องใช้ประกอบการเรียนการสอน จากองค์การและสถาบันต่าง ๆ เช่น องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) มูลนิธิการศึกษาฟุลไบรท์ (Fullbright) สหพันธ์กสิกรอเมริกา (American Farm Bureau) องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (USOM) มหาวิทยาลัยโอเรกอน (Oregon State University) ตามสัญญา KU-OSU (Kasetsart University-Oregon State University) สถาบันเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแห่งมหานครนิวยอร์ก (Council on Economics and Agricultural Affairs, Inc. New York City) มูลนิธิรอกกีเฟลเลอร์ (Rockefeller) เป็นต้น

- การค้นคว้าทดลอง

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้ชื่อว่าเป็นผู้บุกเบิกและพัฒนาระบบการเลี้ยง

สัตว์ของประเทศเป็นอย่างมาก ท่านริเริ่มค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับสัตว์เศรษฐกิจต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงไก่ จนได้ชื่อว่าเป็น **"บิดาแห่งการเลี้ยงไก่ของประเทศไทย"** และเจ้าของคำขวัญ **"กินไข่วันละฟองไม่ต้องไปหาหมอ"**

ท่านได้นำวิธีการเลี้ยงสัตว์แบบใหม่มาทดลองที่มหาวิทยาลัย เช่น การทดลองเลี้ยงไก่แบบขังกรง หรือที่เรียกกันว่า *"โรงแรมไก่"* ทดลองเลี้ยงไก่เนื้อ ไก่ไข่พันธุ์ต่าง ๆ และฟักไข่ด้วยเครื่องมือทันสมัย ทดลองเลี้ยงเป็ดพันธุ์ต่าง ๆ คือ เป็ดพันธุ์เนื้อ และเป็ดลูกผสม

ท่านริเริ่มให้แผนกวิชาสัตวบาลทดลองเลี้ยงหมูพันธุ์ต่าง ๆ โคนมกระบือนมและแพะนมพันธุ์ต่างประเทศ ทดลองตั้งแต่วิธีการเลี้ยง การผสมเทียม การรีดนม และกรรมวิธีผลิตนมสดซึ่งรีดแล้วออกจำหน่ายในทันที ที่เรียกว่า *"นมสดเกษตร"* ซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลายตั้งแต่สมัยนั้นมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งผลิตภัณฑ์จากนมต่าง ๆ นอกจากนั้นท่านยังให้มีการทดลองเลี้ยงแกะและกระต่ายเพื่อเป็นการศึกษาของนิสิต

แต่เดิมเกษตรกลางบางเขนเป็นท้องนา มีบ่อและแหล่งน้ำหลายแห่งในบริเวณมหาวิทยาลัย หลวงสุวรรณวาจก-กสิกิจได้สั่งลูกปลาจีนมาจากไต้หวัน ทั้งปลาลิ้ฮื้อ เฉาฮื้อ ซงฮื้อ และเล่งฮื้อ มาทดลองเลี้ยงในบ่อ โดยให้อาหารประเภทต่าง ๆ รวมทั้งมูลไก่ ต่อมาได้ผสมพันธุ์ผลิตลูกปลาขึ้นเอง นอกจากนี้เมื่อมีการสร้างคอกไก่หรือโรงแรมไก่ ต้องขุดดินด้านข้างตลอดแนวยาวของคอกขึ้นมาถมพื้นที่ให้สูงกันน้ำท่วม ได้บ่อน้ำข้างคอกไก่เป็นที่ทดลองเลี้ยงปลาจีน ปลาสวาย ปลาเทโพ ปลาดุก และปลาช่อน ทดลองเรื่องอาหารซึ่งรวมทั้งมูลไก่ และวิธีเลี้ยง เมื่อได้ผลก็ส่งเสริมให้ประชาชนเลี้ยงเป็นอาชีพต่อไป

ทางด้านพืช ท่านได้นำพืชผักผลไม้ที่เคยศึกษาค้นคว้าทดลองตั้งแต่สมัยเป็นอาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมในที่ต่าง ๆ มาพัฒนา และสั่งพันธุ์พืชใหม่ ๆ มาทดลองปลูกในมหาวิทยาลัย เป็นที่แพร่หลายจนปัจจุบัน ทั้งมะเขือเทศ กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก กะหล่ำดอกอิตาเลียน (บรอคโคลี) ข้าวโพดหวาน

ข้าวโพดฝักอ่อน องุ่น แตงไทย และพืชอาหารสัตว์ (เช่น ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ข้าวฟ่าง กระถิน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์) พืชผักผลไม้ที่ปลูกทดลองและส่งเสริมเผยแพร่ ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้กลายเป็นพืชสำคัญที่เกษตรกรนิยมปลูกหลายชนิด

ยังมีพืชสำคัญอีกชนิดหนึ่งคือ ยางพารา หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจเป็นผู้ที่ทั้งบุกเบิกและพัฒนามาตั้งแต่เป็นหัวหน้าสถานีทดลองกสิกรรม และอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมภาคใต้ จนเป็นพืชสำคัญของประเทศมาถึงปัจจุบัน ท่านได้ริเริ่มให้มีการสอนวิชาการยางพาราในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

– การส่งเสริมและเผยแพร่

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ มีความรู้ความสามารถหลายด้าน ทั้งการบริหาร การสอน การค้นคว้าทดลอง และการส่งเสริมและเผยแพร่ สิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างมาก คือ เมื่อท่านได้ศึกษาทดลองสิ่งใดได้ผลแล้ว ท่านจะถ่ายทอดวิชาความรู้นั้น ๆ ไปสู่ประชาชนอย่างไม่ปิดบังทั้งยังส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ โดยอาศัยสื่อทั้งหลายที่มีอยู่ในเวลานั้น อย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของประชาชน ทำให้เกิดอาชีพใหม่ๆ สร้างรายได้ให้แก่ประเทศชาติอย่างมหาศาลมาจนถึงปัจจุบัน

นับตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๙ เป็นต้นมา หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้แต่งตำราและเขียนบทความเผยแพร่ทางสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น ในหนังสือ “วิทยาจารย์” ของกระทรวงธรรมการ ในหนังสือ “กสิกร” ของกรมเกษตร และในหนังสือ “สาส์นไก่” ของแผนกไก่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หนังสือตำราก็มี ตำราเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงสัตว์ ทำสวนครัว การคำนวณหน้าไม้ และพื้นที่ เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังได้เขียนบทความออกอากาศทางวิทยุเป็นประจำ

ในการให้บริการแก่ประชาชน ท่านได้กระทำหลายรูปแบบ เช่น ให้ผู้สนใจขอเอกสารเผยแพร่ได้โดยตรงที่แผนกไก่ และแผนกวิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตรของมหาวิทยาลัย ตอบปัญหาทางหนังสือ ทางจดหมาย หรือทางวิทยุ เฉพาะการเผยแพร่ทางวิทยุนั้น ท่านได้

ตั้งโรงเรียนไก่ทางสถานีวิทยุ โดยนำความรู้เรื่องไก่ไปออกอากาศกระจายเสียงเผยแพร่สัปดาห์ละครั้งทางสถานีวิทยุกรมโฆษณาการ สถานีวิทยุ ๑ ปณ. สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต ทั้งยังได้จัดรายการเรื่องการเลี้ยงสุกรและการเลี้ยงปลาด้วย

การเผยแพร่อย่างอื่น ๆ ก็คือ การจัดทำ "ห้องสมุดไก่" ไว้ให้ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าหาความรู้ จัดตั้งสมาคมส่งเสริมการเลี้ยงไก่แล้วส่งเสริมการเลี้ยงไก่อย่างแพร่หลาย การแข่งขันไก่ไข่ดกเพื่อกระตุ้นให้นักเลี้ยงไก่ได้ใช้ความรู้สมัยใหม่มาเลี้ยงไก่ของตน เป็นต้น

เกียรติคุณต่าง ๆ ที่ได้รับ

- เครื่องราชอิสริยาภรณ์

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดคือ มหาวชิรมงกุฎ (ม.ว.ม.) ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ป.ช.) และทุติยจุลจอมเกล้า (ท.จ.)

- ปริญญากิตติมศักดิ์

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจได้รับปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (Honorary Degree of Doctor of Science) จากมหาวิทยาลัยโอเรกอน (Oregon State University) เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ และปริญญากสิกรรมและสัตวบาลดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๔

- อนุสรณ์เชิดชูเกียรติ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้สร้างหรือก่อตั้งสิ่งต่าง ๆ ในชื่อ **"หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ"** เพื่อเป็นอนุสรณ์เชิดชูเกียรติแห่งคุณงามความดีของท่าน ซึ่งจะเป็นที่จดจำรำลึกถึงอย่างไม่ลืมเลือน เช่น

- อนุสาวรีย์หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ซึ่งทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๑

- อนุสาวรีย์สามบูรพาจารย์ หรือ "สามทหารเสือแห่งการเกษตร" ซึ่งทำพิธีเปิด เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๘

- ตึกสุวรรณวาจกกสิกิจ ซึ่งเป็นที่ทำการไปรษณีย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และธนาคารทหารไทย สาขาย่อยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- อาคารสุวรรณวาจกกสิกิจ ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คือ สถาบันสุวรรณวาจกกสิกิจเพื่อการค้นคว้าและพัฒนาปศุสัตว์และผลิตภัณฑ์สัตว์ สถาบันอินทรีจันทรสถิตย์เพื่อการพัฒนาพืช และสถาบันค้นคว้าและพัฒนาระบบเกษตรในเขตวิกฤต

- ถนนหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ

- สวน ๑๐๐ ปี หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ

- สถาบันสุวรรณวาจกกสิกิจเพื่อการค้นคว้าและพัฒนาปศุสัตว์และผลิตภัณฑ์สัตว์

- ฟาร์มไก่หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ต้นแบบการเลี้ยงไก่ที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่

- สถานีฝึกนิสิตสุวรรณวาจกกสิกิจ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

ครอบครัว

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้สมรสกับนางเสงี่ยม เรศานนท์ (สกุลเดิม ศรีเพ็ญ) มีบุตร ๕ คน และมีบุตรอันเกิดจากนางเลื่อน (สกุลเดิม วัฒนสุข) อีก ๒ คน

อนิจกรรม

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๖ ขณะอายุได้ ๖๗ ปี ได้มีพิธีพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๗

๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร นายช่างใหญ่แห่งกิจการรถไฟไทย

นางอรุณี แดงพันธ์

เป็นระยะเวลากว่าหนึ่งศตวรรษที่**กิจการรถไฟ**ได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศไทยด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และพระวิริยะอุตสาหะของพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ที่ทรงบุกเบิกหนทางแห่งการคมนาคมประเภทนี้ให้เจริญรุดหน้า หนึ่งในนั้นคือ **หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร** นายช่างใหญ่แห่งกรมรถไฟ ผู้ทรงมีส่วนสำคัญในการพัฒนาและสร้างความก้าวหน้าให้แก่กิจการรถไฟไทย

หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ประสูติเมื่อวันพุธ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๖

ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๔๑ ณ วังถนนพระอาทิตย์ จังหวัดพระนคร เป็นพระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ และหม่อมเจิม กฤดากร ในเบื้องต้นทรงศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย (ปัจจุบันคือ โรงเรียน ภปร. ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์) ซึ่งในขณะนั้นตั้งอยู่ที่โรงเลี้ยงเด็ก ถนนบำรุงเมือง จังหวัดพระนคร

พุทธศักราช ๒๔๕๓ เมื่อหม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร มีชันษาได้ ๑๒ ปี พระชนกทรงส่งให้ไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษโดยใช้ทุนส่วนพระองค์เป็นเวลา ๑ ปี แล้วจึงทรงโอนให้ไปเป็นนักเรียนของรัฐบาล ขณะที่หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ประทับอยู่ในประเทศอังกฤษนั้น ทรงได้รับการศึกษาและอบรมเป็นอย่างดี กล่าวคือ ได้ทรงเข้าเรียนในโรงเรียนชั้นเด็ก และเมื่อทรงเรียนจบตามหลักสูตรของโรงเรียนชั้นเด็ก แล้วทรงเข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมในโรงเรียนชาเตอร์เฮาส์ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงโรงเรียนหนึ่งในประเทศอังกฤษ ระหว่างที่ประทับอยู่ ณ โรงเรียนแห่งนี้เป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๑ ฉะนั้น จึงทรงมีโอกาสได้รับการฝึกหัดวิชาทหารประเภทยุวชนนายทหาร ซึ่งทางการได้จัดให้มีขึ้นตามโรงเรียนที่มีชื่อเสียงบางแห่ง หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงศึกษาจนจบหลักสูตรของโรงเรียนนี้และได้รับประกาศนียบัตร ซึ่งได้รับการยกเว้นในการสอบคัดเลือกเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๔๖๐ หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการช่าง ณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในระหว่างทรงศึกษาอยู่ ณ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ ทรงตั้งพระปณิธานแน่วแน่ว่าจะต้องทรงศึกษาให้สำเร็จ และได้รับปริญญาเกียรตินิยมดังเช่นพระเชษฐาทั้งหลายที่ทรงเคยผ่านการศึกษา ณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์มาแล้ว ด้วยพระมานะและพระอุตสาหะประกอบกับทรงใฝ่พระทัยในวิชาช่างนั้นเองจึงทรงสอบไล่ได้สำเร็จและรับปริญญาเกียรตินิยมดังที่ตั้งพระทัยไว้ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๓

โดยที่หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงสนพระทัยในวิชาช่างรถไฟอยู่แต่เดิม ครั้นเมื่อทรงสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์แล้ว พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ผู้เป็นพระเชษฐาซึ่งในขณะนั้นทรงเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และทรงมีหน้าที่ควบคุมการศึกษาของหม่อมเจ้า

เสริมสวาสดิ์ กฤดากร อยู่ด้วย พระองค์ได้ทรงสนับสนุนให้หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร เข้าฝึกหัดการช่างรถไฟอยู่กับบริษัทลอนดอนแอนด์นอธเวสเทิน ในประเทศอังกฤษ ระหว่างที่ทรงฝึกงานอยู่ นายช่างใหญ่ของบริษัทรถไฟนั้นเห็นว่าพระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะมาฝึกงานให้มีความชำนาญจริงๆ เป็นที่ถูกอัธยาศัย จึงได้จัดให้ทรงฝึกงานในแผนกต่างๆ อยู่เป็นเวลา ๒ ปี

การศึกษาของหม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ณ ประเทศอังกฤษ นั้น นับว่าสมบูรณ์ เพราะได้ทรงศึกษาอยู่ตามโรงเรียนต่างๆ ตั้งแต่ชั้นเด็กจนถึงชั้นมหาวิทยาลัย ฉะนั้นจึงทรงรอบรู้ในภาษาอังกฤษ รวมทั้งขนบธรรมเนียมต่างๆ และนิสัยใจคอของชนชาติอังกฤษเป็นอย่างดี นอกจากจะทรงมีความรอบรู้ในภาษาอังกฤษแล้ว ยังทรงศึกษาภาษาฝรั่งเศสอีกตามสมควร เพราะถึงแม้ว่าทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ แต่อยู่ในความควบคุมของสถานทูตไทยประจำกรุงปารีสประเทศฝรั่งเศส ฉะนั้นเมื่อถึงคราวที่โรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยปิดภาคเรียน ผู้ปกครองนักเรียนก็ได้ให้ไปทรงพักผ่อนและศึกษาภาษาฝรั่งเศสอยู่เสมอ

เมื่อทรงรับการอบรมในภาคปฏิบัติการของการช่างรถไฟแล้ว ได้เสด็จกลับประเทศไทยและทรงเข้ารับราชการในกรมรถไฟ (ปัจจุบันคือการรถไฟแห่งประเทศไทย) เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ ในตำแหน่งนายช่างผู้ช่วย

เมื่อหม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงเข้ารับราชการในกรมรถไฟ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกรมรถไฟ โปรดให้หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ประทับทรงงานอยู่ในกองแบบแผน เพื่อทรงศึกษาวิธีปฏิบัติการ และช่วยออกแบบแผนเกี่ยวกับการก่อสร้างกิจการรถไฟทั่วไปก่อนเป็นเวลา ๗ เดือนเศษ และเมื่อต้นพุทธศักราช ๒๔๖๖ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน โปรดให้ตามเสด็จออกไปทอดพระเนตรกิจการรถไฟในประเทศอินโดจีน ครั้นเมื่อหม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร เสด็จกลับมายังประเทศไทยแล้ว ทรงได้รับคำสั่งให้ไปประจำอยู่ที่กองก่อสร้างสายตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมหาอำมาตย์ตรี พระยารำไพพงศบริพัตร (จิตร บุนนาค) เป็นนายช่างเอก ก่อสร้างกำกับอยู่ ทรงได้รับมอบหน้าที่ให้สำรวจทาง

เพื่อสร้างรถไฟจากสถานีชุมทางถนนจิระ จังหวัดนครราชสีมา ไปยังจังหวัดหนองคาย

การสำรวจดังกล่าวนี้ หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงเป็นหัวหน้าควบคุมอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งงานได้เสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ พร้อมที่จะดำเนินการก่อสร้างต่อไปได้ เป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธินเป็นอย่างยิ่ง จึงได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ขอพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา เป็นพระเกียรติยศเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ เมื่อการสำรวจทางเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ทรงได้รับมอบให้เป็นนายช่างก่อสร้างทางรถไฟสายนั้นต่อไป คือ จากสถานีชุมทางถนนจิระถึงจังหวัดขอนแก่น ซึ่งแล้วเสร็จบริบูรณ์ เปิดรับส่งผู้โดยสารและสินค้าได้เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉะนั้น จึงนับได้ว่าทางรถไฟจากสถานีชุมทางถนนจิระถึงสถานีขอนแก่นนั้น หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ได้ทรงเป็นผู้ควบคุมการสร้างตลอดมาตั้งแต่ต้น ส่วนการก่อสร้างจาก

สถานีขอนแก่นไปถึงอุดรธานีนั้น ถึงแม้ว่าจะมิได้ทรงอำนวยการก่อสร้างด้วยพระองค์เอง แต่การก่อสร้างนั้นดำเนินไปตามแนวที่ได้ทรงสำรวจไว้

พุทธศักราช ๒๔๗๑ ทรงได้รับคำสั่งให้ย้ายจากกองก่อสร้างเป็นการชั่วคราว เพื่อเสด็จไปทรงศึกษากิจการรถไฟเพิ่มเติมในประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป เป็นเวลา ๘ เดือน เมื่อเสด็จกลับจากทวีปยุโรปแล้วก็ได้เสด็จไปทรงรับหน้าที่ควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟสายขอนแก่นตามเดิม

กิจการรถไฟของประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป ที่ได้เสด็จออกไปทอดพระเนตรนั้นทรงรวบรวมเป็นรายงานไว้อย่างละเอียด ซึ่งมหาอำมาตย์โท พระยาสารศาสตร์ศิริลักษณ์ (สรรเสริฐ สุขยางค์) ผู้บัญชาการกรมรถไฟในขณะนั้น เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ราชการ จึงได้จัดพิมพ์แจกจ่ายแก่บรรดาข้าราชการในกรมรถไฟซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการช่าง

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๗๕ กรมรถไฟมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างใหม่ หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายช่างเอกของกรมรถไฟมีหน้าที่บังคับบัญชากองการช่าง ซึ่งมีหน่วยงานในสังกัด ได้แก่ กองบำรุงทางและสถานที่ กองโรงงานมักกะสัน กองแบบแผน กองสื่อสารและอาณัติสัญญาณ และกองพัสดุ นอกจากนี้ยังทรงได้รับเลือกตั้งให้เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในสภากรรมการรถไฟอีกด้วย ซึ่งทั้งสองตำแหน่งในหน้าที่นี้ ได้ทรงปฏิบัติกิจการด้วยความเรียบร้อย

พุทธศักราช ๒๔๗๗ รถไฟสหรัฐมลายูมีหนังสือเชิญให้กรมรถไฟส่งผู้แทนไปร่วมประชุมที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ ในสหรัฐมลายู (ปัจจุบันคือ ประเทศมาเลเซีย) เพื่อปรึกษาหารือถึงการที่จะแก้ไขข้อความในสัญญาเกี่ยวกับการเดินรถไฟ ดังที่ได้เคยมีมาแต่ก่อนแล้ว โดยการประชุมจะจัดขึ้นในประเทศไทยและสหรัฐมลายูสลับกันไป สำหรับการประชุมครั้งนี้ สภากรรมการรถไฟตกลงให้มีผู้แทนของกรมรถไฟออกไปร่วมประชุม ซึ่งได้แก่มหาอำมาตย์ตรี พระยาไชยยศสมบัติ (เสริม กฤษณามระ) เป็นหัวหน้าคณะ และหม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร เป็นผู้แทนร่วมอยู่ในคณะนี้ด้วย

พุทธศักราช ๒๔๘๑ มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกรมรถไฟอีกครั้ง หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมรถไฟ มีหน้าที่สั่งราชการแทนอธิบดีตามอำนาจ

หน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย กับรับปรึกษาราชการทั่วไปของกรมรถไฟ ทรงดำรงตำแหน่งนายช่างใหญ่ของกรมรถไฟ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๒

หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ทรงเสกสมรสกับหม่อมหลวงแส สกุลเดิม สนิทวงศ์ ธิดาของมหาอำมาตย์เอก พลเอก เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สะท้านสนิทวงศ์) และท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ (ตาด สิงหเสนี) ทรงมีโอรส ๔ คน และธิดา ๑ คน หนึ่งในโอรสของพระองค์ คือหม่อมราชวงศ์ยงสวาสดิ์ กฤดากร อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ตั้งแต่ หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากรทรงเข้ารับราชการมา พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ที่ทางราชการมอบหมายให้ด้วยความตั้งพระทัยที่จะให้กิจการของกรมรถไฟเจริญก้าวหน้า มิได้ทรงเห็นแก่ความเหนื่อยยากตรากตรำ ถึงคราวที่ควรพักผ่อน ก็หาได้ทรงลาพักผ่อนไม่ เพราะทรงเป็นห่วงราชการอยู่เสมอ จึงทำให้พระสุขภาพถดถอยลงเป็นลำดับ จนเมื่อต้นพุทธศักราช ๒๔๘๓ ได้ประชวรด้วยพระโรคความดันโลหิตสูงและพระโรคพระหทัยพิการ นายแพทย์ได้ถวายคำแนะนำให้รักษาพระองค์เป็นเวลา ๕ เดือน พระอาการจึงค่อยทุเลาลงพอที่จะเสด็จไปทรงรับราชการตามเดิมได้

ครั้นเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓ พระโรคพระหทัยพิการกำเริบขึ้นโดยฉับพลัน หม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร ได้สิ้นชีพิตักษัย ณ วังถนนนเรศร์ เมื่อเวลา ๐๘.๓๐ น. สิริชันษาได้ ๔๒ ปี ๗ เดือน

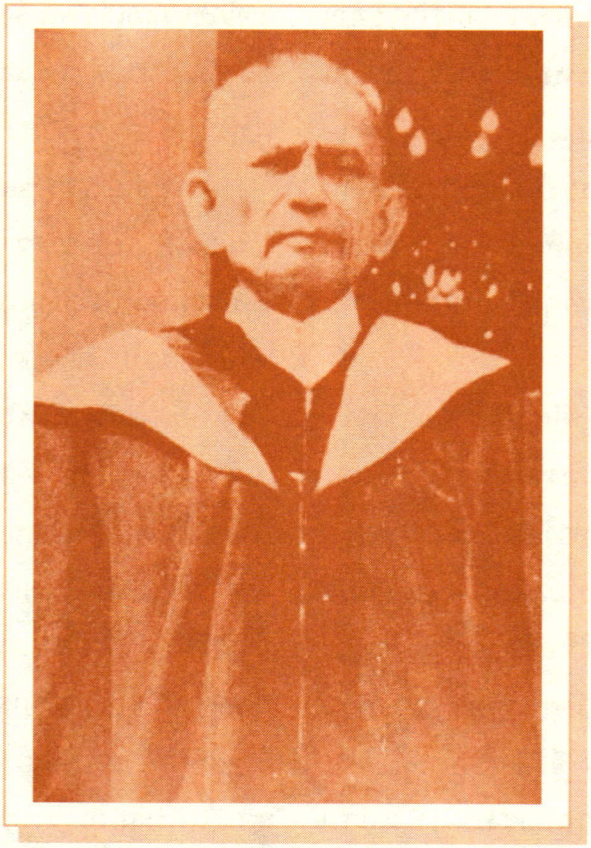

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาโบราณและปรัชญาทางศาสนา

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร เป็นผู้ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นหนึ่งในบรรดานักวิชาการด้านภาษาโบราณและปรัชญาทางศาสนา ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คนของประเทศไทย ท่านได้อุทิศตนสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าและประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมของชาติจำนวนมาก

ดังนั้น ท่านจึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์พิเศษคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งยังได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติยศสูงสุดที่คนไทยน้อยคนนักจะได้รับ

ศาสตราจารย์(พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร เป็นบุตรของนายเจิม และนางเพิ่ม มนวิทูร เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ ที่บ้านหมู่ที่ ๑๒ ตำบลบางโปรง อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ บิดามารดาถึงแก่กรรมตั้งแต่ท่านยังเยาว์วัย จึงต้องอยู่ในอุปการะของนางเหลี่ยม ตาลบำรุง ผู้เป็นยาย จนกระทั่งอายุ ๘ ปี นายสาคร สุวรรณเวช น้าเขยจึงนำไปฝากไว้กับพระครูวิสุทธิวงศ์ เจ้าอาวาสวัดกลางนา อำเภอเขื่อนขันธ์ จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อเรียนหนังสือ ท่านเรียนชั้นมูลอยู่ ๒ ปี ก็ป่วยต้องลาออกจากโรงเรียน กลับมาอยู่บ้านระยะหนึ่ง ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๕๓ ได้เข้าเรียนต่อที่วัดบางฝ้าย อำเภอพระประแดง ปีต่อมาได้ย้ายไปเรียนที่วัดบางหัวเสือ ถึงพุทธศักราช ๒๔๕๗ จึงจบชั้นประถมปีที่ ๕ จากนั้น นายฮอก ลิมปิโกวิท ตาเขย ได้นำไปฝากให้อยู่ในสำนักของสมเด็จพระสังฆราช แพ ติสฺสเทโว ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพรหมมุนี เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม

พุทธศักราช ๒๔๕๙ ศาสตราจารย์(พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ได้บรรพชาเป็นสามเณร และศึกษาพระปริยัติธรรม ณ วัดสุทัศนเทพวราราม ด้วยความอุตสาหะและมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทำให้สอบนักธรรมตรีและโทได้ ในพุทธศักราช ๒๔๖๐ และพุทธศักราช ๒๔๖๑ ตามลำดับ อีก ๓ ปี ต่อมาท่านได้กลับไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดบางฝ้าย แล้วกลับมาจำพรรษาและศึกษาต่อที่วัดสุทัศนเทพวราราม สามารถสอบได้เปรียญ ๖ ประโยค เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐

นอกจากศึกษาภาษาบาลี ณ วัดสุทัศนเทพวราราม แล้ว ศาสตราจารย์(พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ได้ศึกษา**ภาษาสันสกฤต**กับผู้ทรงคุณวุฒิ ๒ ท่าน คือ **ท่านบัณฑิต รฆุนาถศรมา** พ่อค้านักปราชญ์ชาวอินเดียที่ประกอบการค้าแถบถนนพาหุรัด และ**พราหมณ์ปัญจนทีศวร สุพราหมัณย ศาสตรี** หรือที่รู้จักกันในนาม **ท่าน ป.ส. ศาสตรี** ผู้เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤตของราชบัณฑิตยสภา ต่อมาท่านได้ลาสิกขา เมื่อพุทธ-

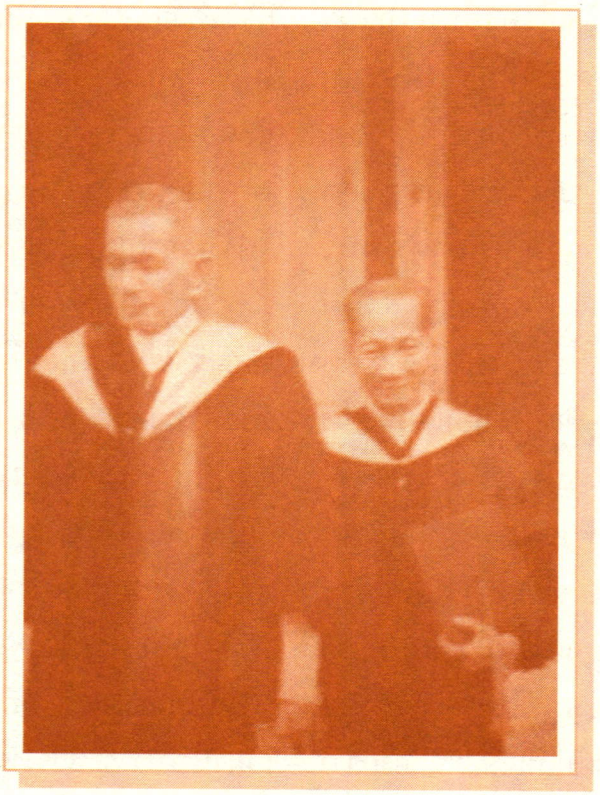

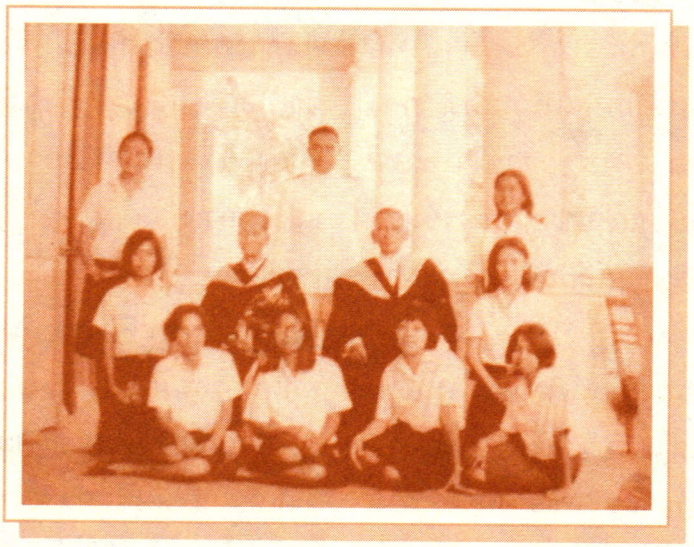

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร.ต.ท. แสง มนวิทูร และศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ
ถ่ายเมื่อวันรับพระราชทานปริญญา

ศักราช ๒๔๗๒ แต่ยังคงศึกษาภาษาสันสกฤตต่อไป และได้ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์เพิ่มจากนักปราชญ์อื่นอีก คือ เรียนภาษาสันสกฤตและปรัชญาตะวันออก กับ**ท่านสวามี สัตยานันทบุรี** และเรียนคัมภีร์ไตรเพทกับ**ท่านสวามี สัตยานารยณพ** ผู้เชี่ยวชาญด้านไตรเพท

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร เริ่มเข้ารับราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๓ ทำหน้าที่เป็นเสมียนอยู่ที่ศาลาว่าการนครบาล ระหว่างรับราชการที่นี่ ท่านสมัครเข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมาย แต่สอบไม่ได้ ต่อมา ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ ได้ย้ายสังกัดไปเป็นเสมียนกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย ย้ายไปอยู่กองควบคุมเทศบาล กรมมหาดไทย และย้ายไปเป็นเสมียนแผนกสถิติ กองควบคุมเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๙ ท่านได้สอบเลื่อนชั้นเป็นข้าราชการชั้นตรี โดยเลือกสอบภาษาสันสกฤตแทนภาษาอังกฤษ

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ได้ไปรับราชการในจังหวัดทางภาคเหนืออยู่ระยะหนึ่ง ทำให้ท่านได้มีโอกาสสำรวจศึกษาและค้นคว้าเกี่ยวกับสถานที่สำคัญตลอดจนตำนานพื้นเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการทำงานและการสอนหนังสือของท่านในภายหน้า โดยเริ่มจากได้รับแต่งตั้งเป็นปลัดอำเภอ ที่อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ในพุทธศักราช ๒๔๘๐ ปีต่อมาได้โอนไปรับราชการตำรวจ ได้รับยศร้อยตำรวจตรี ประจำกองตำรวจภูธร จังหวัดเชียงราย แล้วย้ายไปเป็นหัวหน้าสถานีตำรวจกิ่งอำเภอเชียงแสนในปีเดียวกัน พุทธศักราช ๒๔๘๔ ได้เลื่อนยศเป็นร้อยตำรวจโท และย้ายไปเป็นหัวหน้าสถานีตำรวจภูธรอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๘๘ ได้โอนกลับไปเป็นปลัดอำเภอตรีที่อำเภอเวียงป่าเป้า ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๘๙-๒๔๙๓ ได้ย้ายไปเป็นปลัดอำเภอตรีที่กิ่งอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อำเภอพาน กิ่งอำเภอแม่สาย อำเภอแม่จัน และกิ่งอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดเชียงราย ตามลำดับ

ในพุทธศักราช ๒๔๙๓ มีเหตุที่ทำให้ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ต้องเปลี่ยนสายงานมาเป็นงานด้านมรดกศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากท่านมีโอกาสทำหน้าที่ต้อนรับและเป็นมัคคุเทศก์ให้แก่พันเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนินทุ) อธิบดีกรม

ศิลปากร ซึ่งเดินทางไปตรวจราชการทางภาคเหนือ อธิบดีกรมศิลปากรประทับใจในความรอบรู้และความสามารถของท่านมาก จึงทาบทามชวนให้มารับราชการในกรมศิลปากรเพื่อที่ท่านจะได้ใช้ความรู้ด้านภาษาโบราณ ศาสนา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยตรง ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร จึงได้ย้ายมารับราชการในกรมศิลปากรในพุทธศักราช ๒๔๙๔ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าแผนกสำรวจ กองโบราณคดี พุทธศักราช ๒๔๙๕ ได้เลื่อนเป็นข้าราชการชั้นโท แล้วย้ายไปเป็นหัวหน้าแผนกหอวชิรญาณในกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ พุทธศักราช ๒๕๐๓ อายุครบเกษียณราชการ แต่ทางราชการได้จ้างต่อจนถึงพุทธศักราช ๒๕๐๘ ในปีต่อมาท่านได้เข้าเป็นอาจารย์ประจำประเภทลูกจ้างของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และยึดอาชีพการสอนจนกระทั่งถึงแก่กรรมเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๖

เนื่องจาก **ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร เป็นผู้มีความรู้แตกฉานในด้านภาษาบาลี สันสกฤต คัมภีร์ไตรเพทศาสนาและปรัชญา** ท่านจึงได้สร้างงานวิชาการอันเป็นประโยชน์แก่วงการประวัติศาสตร์โบราณคดี ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมของชาติจำนวนมาก ล้วนเป็นผลงานจากการแปลเอกสารภาษาโบราณและงานศึกษาค้นคว้าเรียบเรียง เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา นิทานพระพุทธสิหิงค์ รัตนพิมพวงศ์หรือตำนานพระแก้วมรกต รสวาหินี ติรตนปณามคาถา อริยสัจจวิภังคนิคหน กายวิรัติคาถา โมคคัลลานมหาวยกรณ โลกนิติปกรณ์ อุบาลีวาทสูตร สุภาษิตรัตนะ ลักษณะบุรุษสตรีและประติมา กังสะวะธะ ตำรานาฏยศาสตร์ คัมภีร์ลลิตวิสสตระ ภควัทคีตา ตรรกสาร พระสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย สวดเจ็ดตำนานหรือไม่ คำบรรยายเรื่องศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาในญี่ปุ่น พุทธปรัชญา และความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีงานแปลจารึกภาษาบาลีและสันสกฤตที่พบตามสถานที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย ผลงานของท่านดังกล่าวนี้ ถ้าไม่ใช่ผู้มีความรู้ความชำนาญด้านภาษาบาลี สันสกฤต ความรู้ด้านศาสนา และความรู้เกี่ยวกับตำนานท้องถิ่นอย่างแท้จริง ก็ยากที่จะถ่ายทอดออกมาให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อ่าน

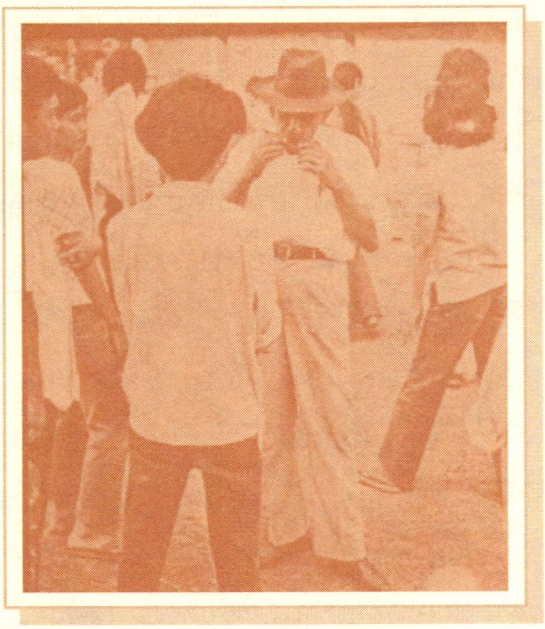

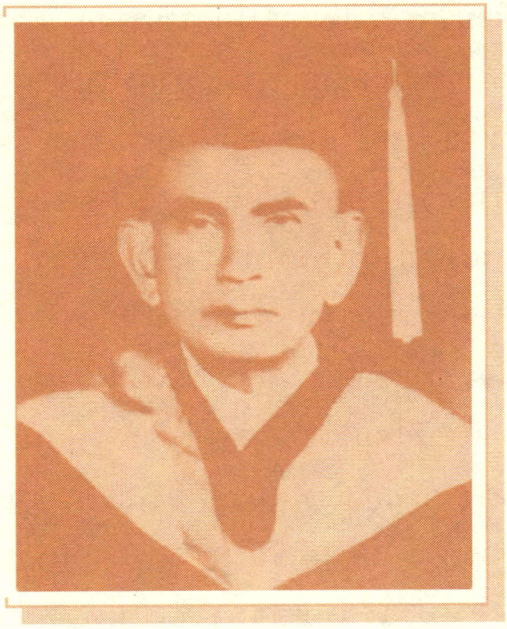

ได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้เนื่องจากบางเรื่องเคยมีผู้แปลมาก่อนแล้ว แต่มีข้อผิดพลาดมาก ทำให้ท่านต้องตรวจสอบและแปลใหม่ให้ถูกต้องชัดเจน

ขณะรับราชการในกรมศิลปากร ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ได้รับเชิญให้เป็น*อาจารย์พิเศษสอนในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ* ด้วย ได้แก่ สอนวิชาภาษาสันสกฤตและวิชาศาสนา ที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร สอนวิชาภาษาสันสกฤตและวิชาปรัชญาตะวันออกที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บรรยายเรื่องศาสนาพราหมณ์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สอนภาษาบาลีและสันสกฤตในระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงและปริญญาโทที่แผนกภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากสอนในสถาบันการศึกษาแล้ว ท่านได้กรุณารับสอนเป็นการส่วนตัวให้แก่ผู้สนใจตลอดจนพระภิกษุที่มาขอร้องด้วย ท่านมีวิธีการสอนที่จูงใจผู้เรียน โดยแทรกเกร็ดความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านภูมิศาสตร์ พืชพรรณไม้ ตำนานและอื่น ๆ ประกอบกับคารมที่คมคายมีไหวพริบ จึงทำให้ผู้เรียนเพลิดเพลินไม่เบื่อและค่อนข้างประทับใจ ไม่เพียงแต่เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาการที่ดีเท่านั้น ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ยังปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีสมกับความเป็นครู คือ มีความสำรวม

แต่งกายสุภาพเรียบร้อย ถือศีลห้าเป็นประจำและรักษาอุโบสถศีลทุกวันพระ ที่สำคัญคือท่านได้สอดส่องดูความประพฤติและกิริยามารยาทของศิษย์อยู่เสมอ เมื่อพบว่าผู้ใดประพฤติไม่เหมาะสมก็จะตักเตือนด้วยเหตุผลที่น่าฟัง ทำให้ผู้ถูกตักเตือนเข้าใจและมีความรู้สึกพอใจที่มีผู้ใหญ่คอยเอาใจใส่

ด้วยคุณวุฒิและคุณความดีอันสูงส่งของ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร ทำให้ท่านได้รับ*ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางโบราณคดี* จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ในพุทธศักราช ๒๕๑๑ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์พิเศษ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในพุทธศักราช ๒๕๑๒ และได้รับพระราชทาน*เหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา* ในพุทธศักราช ๒๕๑๓ ส่วนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ท่านได้รับพระราชทาน ได้แก่ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย เบญจมาภรณ์ช้างเผือก และเหรียญจักรพรรดิมาลา

ด้านชีวิตครอบครัวนั้นศาสตราจารย์ (พิเศษ) ร้อยตำรวจโท แสง มนวิทูร สมรส ๒ ครั้ง ครั้งแรกกับนางคล้าย เป็นชาวกรุงเทพฯ มีบุตร ๒ คน คือ นายศักดิ์ มนวิทูร และร้อยตำรวจตรี สิทธิ์ มนวิทูร ครั้งที่ ๒ สมรสกับนางประมวล เป็นชาวพะเยา มีธิดาคนหนึ่งแต่ถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังเล็ก ท่านมีบ้านและสวนผลไม้ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ระหว่างรับราชการในกรุงเทพฯ ท่านต้องเดินทางไปกลับระหว่างกรุงเทพฯ-เชียงรายบ่อย ๆ เมื่ออายุสูงขึ้นท่านป่วยเป็นโรคหัวใจ แต่ก็ดูแลร่างกายตามคำแนะนำของแพทย์อยู่เสมอ เมื่ออาการของโรคกำเริบมากขึ้นจึงกลับไปอยู่ที่บ้านสวนในจังหวัดเชียงรายและถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ อายุได้ ๗๓ ปี ก่อนถึงแก่กรรมท่านได้สั่งไว้ให้จัดการศพของท่านให้เสร็จภายใน ๒๔ ชั่วโมงเพื่อมิให้เป็นภาระแก่ผู้ที่อยู่ข้างหลัง แต่บุตรภรรยาและศิษย์ของท่านหลายฝ่ายมีความเคารพรักและอาลัยมาก จึงนำศพมาบำเพ็ญกุศลที่กรุงเทพฯ และขอพระราชทานเพลิงเป็นเกียรติยศแก่ท่าน ณ ฌาปนสถานวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๗

๘ มิถุนายน ๒๕๕๒

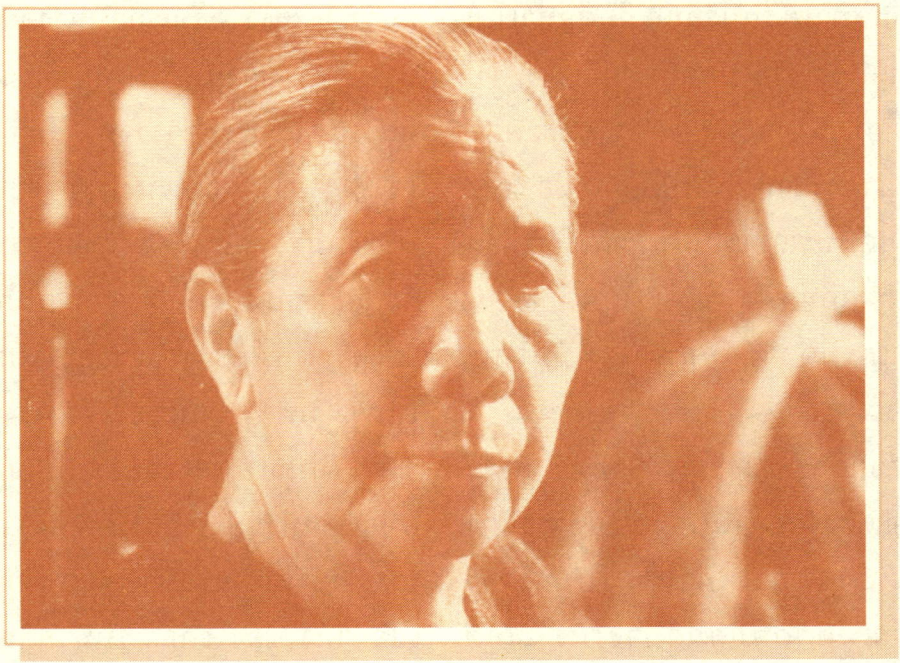

นางแสงดา บันสิทธิ์
ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์

นางเบญจมาส แพทอง

ศิลปินแห่งชาติ คือ ผู้สร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะแขนงต่าง ๆ พร้อมทั้งพัฒนา อนุรักษ์ ถ่ายทอดศิลปะแขนงนั้นให้เป็นประโยชน์แก่สังคม และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการศิลปะแขนงนั้นๆ การคัดเลือกศิลปินแห่งชาติดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรมในปัจจุบัน) เริ่มดำเนินการในพุทธศักราช ๒๕๒๗ เพื่อสรรหา ส่งเสริม สนับสนุน ช่วยเหลือศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะอันล้ำค่าของแผ่นดิน และประกาศ

ยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น ศิลปินแห่งชาติ โดยดำเนินการทุกปี ครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๕๒๘ จนถึงปัจจุบันนี้ (พุทธศักราช ๒๕๕๒) มีผู้ได้รับการยกย่องแล้วถึง ๑๙๔ คน แบ่งเป็น ๔ สาขา ได้แก่ **สาขาทัศนศิลป์ สาขาศิลปะสถาปัตยกรรม สาขาศิลปะการแสดง และสาขาวรรณศิลป์** ผู้ได้รับการคัดเลือกและประกาศยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติจะได้รับพระราชทานโล่และเข็มเชิดชูเกียรติจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใน**วันศิลปินแห่งชาติ** ซึ่งกำหนดวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ของทุกปี นอกจากนี้ยังได้รับเงินตอบแทนประจำเดือน เดือนละ ๑๒,๐๐๐ บาท เงินสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ตามระเบียบราชการ ค่าช่วยเหลือเมื่อประสบอุบัติภัยและสาธารณภัย และช่วยเหลือเมื่อเสียชีวิตอีกคนละ ๑๕,๐๐๐ บาท พร้อมค่าจัดทำหนังสือที่ระลึก ๑๒๐,๐๐๐ บาท

หนึ่งในจำนวนศิลปินแห่งชาติที่จะนำเสนอในโอกาสนี้ คือ **นางแสงดา บันสิทธิ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (การทอผ้า) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๒๙** ผู้สืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวล้านนาจากคำประกาศยกย่องเมื่อวันรับพระราชทานโล่และเข็มเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เป็นประจักษ์พยานและข้อยืนยันถึงความรู้ความสามารถ และอัจฉริยภาพในการพัฒนาสืบทอดมรดกศิลปวัฒนธรรมโดยมิได้หวังผลตอบแทนใด ๆ เพียงเพื่อทำในสิ่งที่ตนรัก รักในงาน รักในธรรมชาติ ดังคำสดุดี ความว่า

"นางแสงดา บันสิทธิ์ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการทอผ้า การย้อมผ้าด้วยสีสมุนไพร และการประดิษฐ์คิดลวดลายผ้าได้อย่างงดงาม ล้ำเลิศ ยากที่จะหาผู้ใดเทียบได้ ผลงานทอผ้าที่เผยแพร่ออกไปมากมายนับแสน ๆ เมตร นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแบบครบวงจรแล้ว สิ่งที่ถือเป็นเอกลักษณ์อันสำคัญควรแก่การยกย่องก็คือ การใช้สีจากสมุนไพรล้วน ๆ ในการย้อมผ้า โดยไม่ใช้สารเคมีเจือปน ผ้าทุกผืนจึงมีสีงดงามจับตา สิ่งที่สร้างความนิยมให้แก่ศิลปหัตถกรรมแบบพื้นบ้านอย่างไม่มีวันจืดจางเลยก็คือความสามารถในการประดิษฐ์คิดลวดลายผ้าได้อย่างหลากหลายดุจสายน้ำ กล่าวได้ว่าผ้าหนึ่งหมื่นพับจะมีหนึ่งหมื่นลวดลาย จนทำให้นางแสงดา บันสิทธิ์ เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางทั่วไปทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ นางแสงดา เป็นผู้ที่

ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม มีเมตตาจิตต่อผู้สนใจใฝ่รู้ทั่วไป ถือเป็นแบบอย่างที่ดีงามในการดำเนินชีวิตและพัฒนาอาชีพของชาวไทย จึงสมควรยกย่องไว้ในฐานะศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (การทอผ้า) อย่างแท้จริง”

ก่อนจะเป็นศิลปิน

นางแสงดา บันสิทธิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๒ ที่บ้านห้วยม่วง หมู่ที่ ๘ ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ บิดาชื่อนายหมวก มีไฝ มารดาชื่อ นางคำมูล มีลูก ๒ คน คนโตเสียชีวิตตั้งแต่ยังเล็ก นางแสงดา จึงเปรียบเสมือนลูกคนเดียว เดิมมีชื่อว่าคำดา เพราะเกิดในวันสงกรานต์ ซึ่งชาวเหนือเรียกวันนั้นว่า วันดา เมื่อมีครอบครัว สามีเปลี่ยนชื่อให้ว่า แสงดาว และหลังจากสามีเสียชีวิต จึงเปลี่ยนชื่อมาเป็น แสงดา เนื่องจากต้องการรักษาความหมายของคำพื้นเมืองไว้

นางแสงดาไม่ได้ศึกษาในระบบโรงเรียน เนื่องจากไม่มีโรงเรียนใกล้บ้าน และฐานะทางบ้านยากจน อีกทั้งบิดาเสียชีวิตตั้งแต่นางแสงดาอายุเพียง ๑ ขวบเศษ การอ่านเขียนหนังสือได้นั้น หลังจากได้แต่งงานมีครอบครัวแล้ว สามีคือ ร้อยตรี มาลัย บันสิทธิ์ เป็นผู้สอนให้ ส่วนการเรียนรู้ในเรื่องการทอผ้านั้น *นางแสงดาเกิดมาในหมู่บ้านที่มีกี่ทอผ้าอยู่ทุกหลังคาเรือน มารดาหัดให้ทอผ้าเมื่ออายุ ๕ ปี ต่อมาเมื่ออายุ ๗-๘ ปี จึงเรียนปั่นฝ้าย ย้อมสี และทอผ้าจากอุ๊ย (ยาย) เลี่ยม ยายของตนเอง ซึ่งมีความเชี่ยวชาญและชำนาญเป็นพิเศษ* ประกอบกับเป็นผู้มีพรสวรรค์ มีความสนใจและรักในการทอผ้า จึงทำให้นางแสงดาเชี่ยวชาญอย่างรวดเร็ว ทอผ้าเป็นตั้งแต่อายุ ๑๑ ปี

นางแสงดาแต่งงานเมื่ออายุ ๑๗ ปี กับร้อยตรี มาลัย บันสิทธิ์ ขณะนั้นมียศเป็นนายดาบ ทำงานเป็นผู้ช่วยแพทย์ที่โรงพยาบาลแมคคอมิค จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่อำเภอเมืองเชียงใหม่ ต่อมาร้อยตรี มาลัย บันสิทธิ์ ย้ายไปประจำที่สุขศาลา อำเภอสันป่าตอง นางแสงดาจึงประกอบอาชีพค้าขายส่วนการทอผ้าเพียงเพื่อใช้เองในครอบครัว เนื่องจากสามีไม่สนับสนุนด้วยเห็นว่าเป็นงานที่เสียเวลาเสียแรง และสะดวก

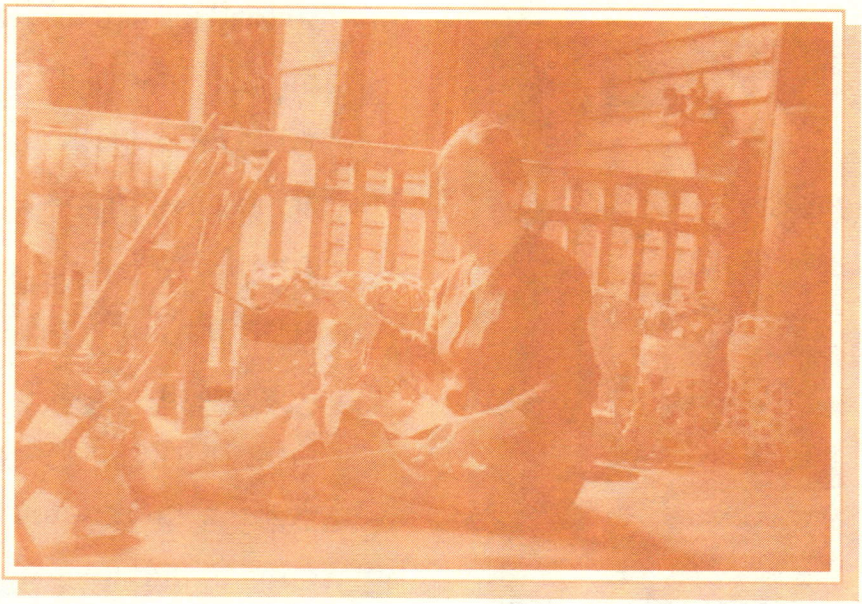

ที่จะซื้อหาผ้าสี ผ้าดอกลวดลายต่าง ๆ ได้ตามท้องตลาด จนกระทั่งเกิดสงครามอินโดจีนเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๔ สินค้ามีราคาแพงและขาดตลาด โดยเฉพาะสิ่งทอประเภทต่าง ๆ นางแสงดาจึงทอผ้าฝ้ายใช้เองและทอผ้าฝ้ายสีเหลืองตุ่นตัดชุดข้าราชการให้สามี ตลอดจนทอผ้าซิ่งย้อมด้วยสมุนไพรตามธรรมชาติให้ครอบครัวแจกจ่ายไปยังเพื่อนบ้าน และจำหน่ายบ้าง นับเป็นก้าวแรกของการทอผ้าเผยแพร่สู่บุคคลภายนอก เมื่อสิ้นสุดสงครามอินโดจีน ร้อยตรี มาลัย บันสิทธิ์ ลาออกจากราชการ ย้ายมาอยู่ที่บ้านท่ากระแจะ อำเภอจอมทอง ทำธุรกิจขนส่งสินค้าและรับเหมาก่อสร้างทำถนน นางแสงดาได้ช่วยสามีดูแลธุรกิจดังกล่าว

กว่าจะเป็นผืนผ้า

ปลายปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ ร้อยตรี มาลัย บันสิทธิ์ ถึงแก่กรรม ขณะนั้นนางแสงดา อายุ ๔๑ ปี จึงตัดสินใจขายบ้านที่อำเภอเมืองเชียงใหม่และลงหลักปักฐานที่บ้านท่ากระแจะ อำเภอจอมทอง ต่อมาบ้านหลังนี้ได้ชื่อว่า **บ้านไร่ไผ่งาม** เนื้อที่กว่า ๒๐๐ ไร่ *ณ สถานที่แห่งนี้เองที่นางแสงดาได้เริ่มการทอผ้าฝ้ายอย่างจริงจัง ด้วยการชักชวนสตรีรุ่นราวคราวเดียวกันประมาณ ๔-๕ คน รวมกลุ่มปั่นฝ้ายที่ใต้ถุนบ้าน ส่วนบริเวณอื่นก็ปลูกฝ้ายพืชสมุนไพร เพื่อประโยชน์ในการทำสีย้อมฝ้าย กระบวนการผลิตทุกขั้นตอนตั้งแต่หีบฝ้ายจนถึงการทอเป็นผืนผ้าเป็นการผลิตที่ครบวงจร*

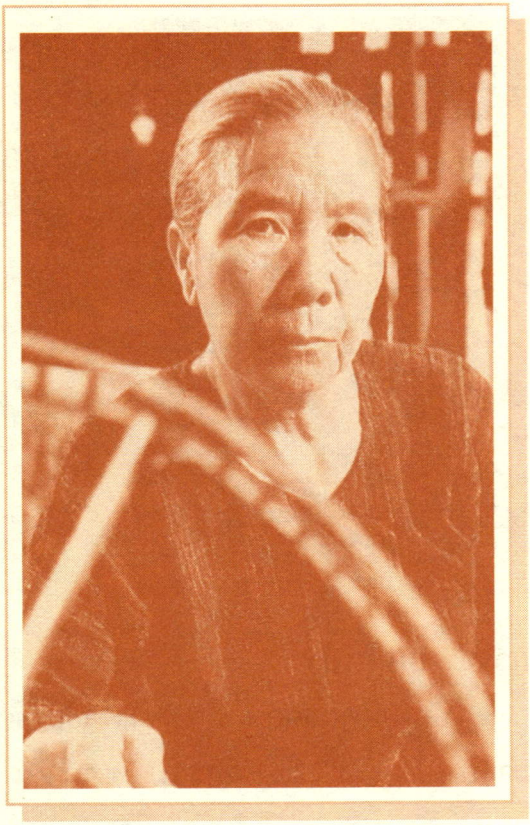

ในระยะแรกกิจการทอผ้าประสบกับการขาดทุน แต่มิได้ทำให้นางแสงดาท้อแท้ ยังคงมุ่งมั่นค้นคว้าการย้อมสี ปรับปรุงคุณภาพของเส้นฝ้าย สร้างสรรค์ลวดลาย สีสันให้งดงาม แปลกตาไปจากผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักรและผ้าฝ้ายทอมือของที่อื่น เป็นเวลากว่า ๒๐ ปี งานทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านไร่ไผ่งาม จึงปรากฏให้ผู้คนเห็นคุณค่าและนิยมแพร่หลายในที่สุด

เอกลักษณ์ผ้าฝ้ายของบ้านไร่ไผ่งาม

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศว่า ผ้าฝ้ายทอมือของบ้านไร่ไผ่งามของนางแสงดา บันสิทธิ์ เป็นผ้าทอคุณภาพดี สีสวย แปลกตา สีไม่ตก ไม่ซีด เนื้อผ้าเรียบ ซักแล้วไม่หดตัว ไม่เสียรูปทรง ลวดลายไม่ซ้ำกัน

ผ้าฝ้ายทอมือฝีมือนางแสงดา มีจุดเด่นอยู่ที่ ลายทอละเอียด วัสดุที่ใช้ในการผลิตผ้าฝ้ายล้วนมาจากสมุนไพรธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ผสมสารเคมี นอกจากนางแสงดาจะใช้ความสามารถในทางศิลปะซึ่งเป็นพรสวรรค์ในตัวเองแล้ว ยังมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรอย่างดียิ่ง จะค้นคว้าทดลองผสมสี รวมทั้งแสวงหาสมุนไพรใหม่ ๆ ทดลองเพื่อให้ได้สีใหม่ ๆ แปลกตา ผ้าฝ้ายจากบ้านไร่ไผ่งามจึงพัฒนาอยู่เสมอ เป็นที่น่าอัศจรรย์สำหรับสตรีชนบทที่มิเคยเรียนรู้ผ่านสถาบันใด

"ป้าเห็นต้นไม้แล้วรักมันทุกต้น มันมีสี" นี่เป็นคำพูดของนางแสงดา กับนายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ และกวีซีไรท์ ซึ่งแสดงความคิดเห็นว่า *"สีของป้าแสงดา ไม่ใช่สีอย่างที่ผมเห็นแค่เพียงสีของใบไม้ ดอกไม้ และลำต้น*

อันมีสีเขียว น้ำตาล ดำเป็นพื้น ซึ่งผมเองก็หลงคิดว่าป้าพูดไม่เกินสีพื้น ๆ เหล่านี้เท่านั้น เปล่าเลย ป้ามีตาทิพย์เกินเนื้อตาอย่างผมมากนัก สีของป้าคือสารพัดสีหรือจะเรียกว่าทุกสีก็ได้ เพราะแม้ในสีหนึ่ง ๆ ป้าก็ยังเห็นมันแปรไปได้อีกร้อยสันพันสี" และอีกหลายคำพูดที่นางแสงดาอธิบายให้ทราบถึงวิธีการทอผ้าของตน

"ป้าคิดหาวิธีปั่นด้ายให้เป็นเส้นเรียบเสมอกัน ใช้กงดีดฝ้ายให้ฟูเป็นปุย แล้วปั่นเป็นเส้นด้ายขนาดต่าง ๆ คัดแยกเป็น ๓ พวก มีฝ้าย ๑ หรือฝ้ายเล็ก ฝ้าย ๒ หรือฝ้ายกลาง และฝ้ายใหญ่หรือฝ้าย ๓ เวลาทอก็ให้ใช้ด้ายขนาดเดียวกัน จึงได้ผ้าที่ซักได้ไม่หดตัว ไม่รวนหรือย้วยจนเสียรูป..."

"...ลายผ้าของเดิมนั้นมีเพียงไม่กี่ลาย ป้าดัดแปลงให้แปลกออกไป ได้ลายใหม่บางทีก็สอดสีให้แตกต่างจากเดิมบ้าง บางทีก็ดูจากผ้าสมัยใหม่ ดูลวดลายที่นิยมกันแล้วเอามาคิดทำลายทอผ้า ป้าทำหูกทอผ้าให้เป็นหกตะกอ ซึ่งทำให้คิดแบบลายได้มากขึ้น"

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนความเป็นอัจฉริยะ ความรอบรู้จากประสบการณ์ที่นางแสงดาได้ถ่ายทอดไว้ให้คนรุ่นหลังเห็นคุณค่าของมรดกศิลปะของล้านนาที่จะยืนยงคู่แผ่นดินล้านนาตราบนานเท่านาน จึงไม่มีข้อกังขาใด ๆ ในการที่นางแสงดา บันสิทธิ์ ได้รับการยกย่องจากหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ได้แก่

ผู้ประกอบการหัตถกรรมดีเด่น ประจำปี ๒๕๒๕ จากกระทรวงอุตสาหกรรม

ศิลปินพื้นบ้านดีเด่น ประจำปี ๒๕๒๘ จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

นักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีล้านนาดีเด่นด้านสิ่งทอ ประจำปี ๒๕๒๙ จากสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขาภาคเหนือ

ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (การทอผ้า) ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๐ จากวิทยาลัยครูเชียงใหม่ และ

รางวัลชนะเลิศด้านฝีมือในการประกวดผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยของที่ระลึกสำหรับปีการท่องเที่ยวไทย พุทธศักราช ๒๕๓๐ ของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

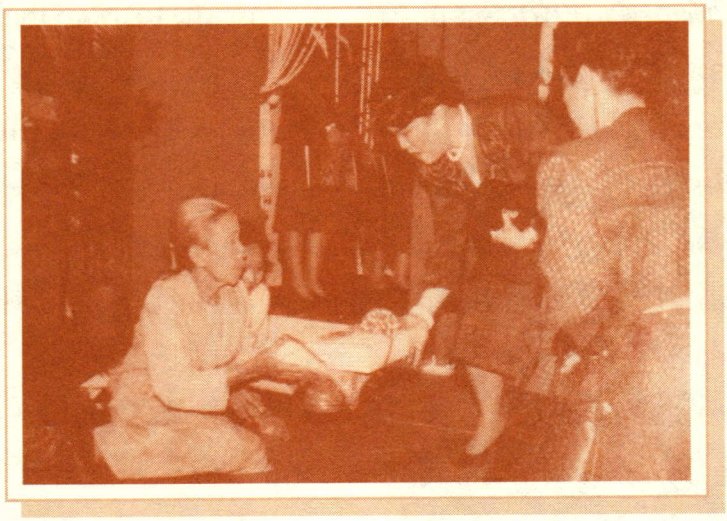

สูญเสียศิลปินแห่งชาติ

วันที่ ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๖ นางแสงดา บันสิทธิ์ เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งลำไส้ สิริอายุ ๗๔ ปี เป็นวันที่สูญเสียคนดีมีความสามารถ ถึงแม้ว่านางแสงดาจะเจ็บป่วยและมีอาการของโรคมา ๒-๓ ปี ก่อนหน้านี้ แต่นางแสงดายังคงทอผ้าอยู่ที่บ้านไร่ไผ่งามมาโดยตลอด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพ และสมเด็จพระเทพรัตนราช-สุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานผ้าไตรในการพระราชทานเพลิงศพ เป็นเกียรติยศครั้งสุดท้ายที่นางแสงดา บันสิทธิ์ได้รับ

งานพระราชทานเพลิงศพจัดขึ้นในบ้านไร่ไผ่งามตามประเพณีล้านนา สถานที่อันเป็นที่รักของนางแสงดา เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๖ เรียกในภาษาพื้นเมืองว่า **พิธีส่งสการ** ในงานผู้คนแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายที่ไม่ใช่สีดำ มีขบวนสะล้อซอซึงปิดท้ายขบวน วัสดุที่ใช้ในงานเป็นวัสดุง่าย ๆ และมาจากธรรมชาติทั้งสิ้น จิตกาธานก่อด้วยไม้ไผ่ตั้งอยู่บนเนินกลางแจ้ง สายภูษาโยงเป็นผ้าฝ้ายที่ทอจากบ้านไร่ไผ่งาม

สืบสานเจตนารมณ์

แม้นางแสงดา บันสิทธิ์ จะจากไป แต่เจตนารมณ์ยังมิเสื่อมสูญ ผลงานผ้าฝ้ายและเครื่องมือเครื่องใช้ทุกชิ้นยังได้รับการอนุรักษ์และจัดแสดง ณ **พิพิธภัณฑ์ผ้าป้าดา** ซึ่งนางเสาวนีย์ บันสิทธิ์ ทายาทคนเดียวของนางแสงดา

ได้สืบสานปณิธานต่อไปโดยจัดตั้ง "พิพิธภัณฑ์ผ้าป้าดา" แห่งนี้ขึ้น ณ บ้านไร่ไผ่งาม เลขที่ ๑๐๕ หมู่ ๘ ถนนเชียงใหม่-ฮอด ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และจัดตั้ง **"มูลนิธิแสงดา บันสิทธิ์"** เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับผ้าฝ้ายทอมือที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติ ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนอำเภอจอมทอง ส่งเสริมสนับสนุนศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และวัฒนธรรมของชาติ และการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ผ้าป้าดา

ด้วยความพยายาม ด้วยความสามารถ ด้วยพรสวรรค์ ผ้าฝ้ายของนางแสงดา บันสิทธิ์ จึงเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นความภาคภูมิใจของชาวล้านนามาจนทุกวันนี้ ดังบทเพลงศิลปินแห่งชาติ ซึ่งนายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ประพันธ์เนื้อร้อง ท่านท่านผู้หญิงพวงร้อย อภัยวงศ์ นายสมาน กาญจนะผลิน นายสง่า อารัมภีร และนายแมนรัตน์ ศรีกรานนท์ ประพันธ์ทำนอง ว่า

ศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ
เป็นคันฉ่องความงามและความดี
สืบสานด้านงานศิลป์สร้าง
มือครูผู้บันดล
ศิลปินแห่งชาติประกาศศักดิ์
สืบสานอารยธรรมดำรงดวง
ศิลปะจรรโลงจินต์
ศิลปินแห่งชาติไทย

เอกราชเอกลักษณ์เอกศักดิ์ศรี
เป็นโคมฉายช่วยชี้วิถีชน
ไสวสว่างอยู่กลางใจคน
ผู้บันดาลงานศิลป์ปวง
จารึกหลักศิลปะไทยยิ่งใหญ่หลวง
มณีช่วงโชติศิลปะชัย
ศิลปินจรรโลงใจ
จรรโลงไทยจรรโลงธรรม

๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๒

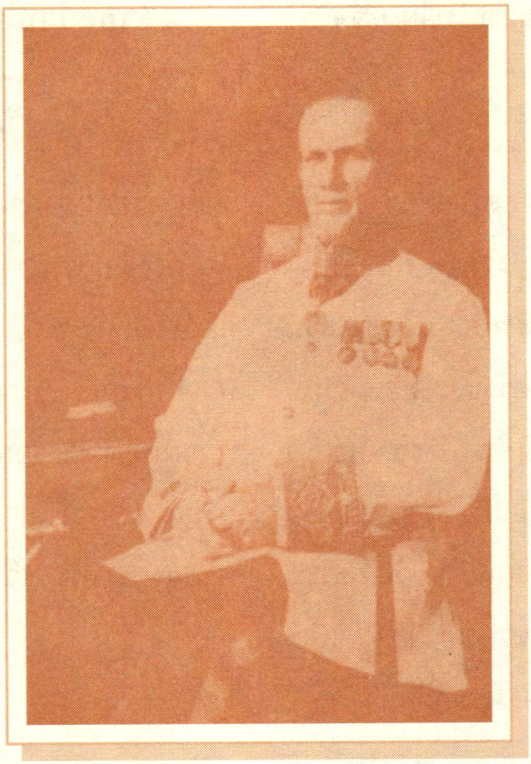

อำมาตย์เอก พระอาจวิทยาคม หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ (Dr. George Bradley Mc. Farland)

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๓ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิชชันนารีชายหญิงชาวอเมริกันคู่หนึ่งได้เดินทางเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในประเทศไทย เป็นที่รู้จักกันในนามศาสนาจารย์แซมมวล แกมเบล แมค-ฟาร์แลนด์ (Rev. Samuel Gamble Mc Farland) และนางเจน เฮส์ แมคฟาร์แลนด์

(Mrs. Jane Hays McFarland) ต่อมาท่านทั้งสองได้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่วงการการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก นางเจน เฮส์ แมคฟาร์แลนด์ ได้ให้กำเนิดบุตรและธิดาในกรุงเทพฯ รวม ๔ คน เมื่อเจริญวัยขึ้นทุกคนได้มีส่วนช่วยเหลืองานของรัฐบาลไทย แต่ถ้ากล่าวถึงคุณประโยชน์ด้านการแพทย์และการศึกษาแล้ว ผู้ที่ควรได้รับการยกย่องคือ หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ บุตรชายของท่าน ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ***อำมาตย์เอก พระอาจวิทยาคม***

อำมาตย์เอก พระอาจวิทยาคม หรือหมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ หรือที่ในเอกสารของไทยบางฉบับออกเสียงชื่อของท่านว่า **หมอฟ้าลั่น** เป็นบุตรชายคนที่ ๓ ของครอบครัว เกิดเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๐๙ ชื่อของท่านประกอบด้วยชื่อของคน ๓ สกุลด้วยกัน ชื่อยอร์ช มาจากชื่อของลุงซึ่งเป็นพี่ชายของมารดา คือ ยอร์ช พี. เฮส์ (George P. Hays) บรัดเลย์มาจากชื่อของหมอบรัดเลย์ (Dr. Dan Beach Bradley) เพราะท่านเกิดที่บ้านปากคลองบางกอกใหญ่ ของหมอบรัดเลย์ ส่วนแมคฟาร์แลนด์ เป็นชื่อสกุลฝ่ายบิดา

หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ จบการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนสวนอนันต์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๖ หลังจากช่วยบิดาสอนหนังสือที่โรงเรียนสวนอนันต์อยู่ ๒ ปี จึงได้เดินทางไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา ท่านมีความตั้งใจจะเป็นแพทย์และกลับมาเป็นแพทย์ประจำในโรงพยาบาลของไทย ท่านได้ทำตามความตั้งใจนั้นโดยขั้นแรกได้เข้าศึกษาที่วิทยาลัยวอชิงตันและเจฟเฟอร์สัน (Washington and Jefferson College) ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๒๗-๒๔๓๐ จนได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต ต่อมาได้เข้าเรียนวิชาแพทยศาสตร์ที่วิทยาลัยแพทย์เวสเทอร์นเพนซิลเวเนีย (Western Pennsylvania Medical College) ได้รับปริญญาแพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตในพุทธศักราช ๒๔๓๓ จากนั้นได้ศึกษาเพิ่มเติมด้านศัลยกรรมที่วิทยาลัยอายุรแพทย์และศัลยกรรม ณ เมืองบัลติมอร์ (Baltimore College of Physicians and Surgeons) ขณะเดียวกันก็ฝึกงานด้านทันตกรรมที่วิทยาลัย

ในบัลติมอร์ด้วย (Chirugical College of Dentistry) และได้รับปริญญาทันตแพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิต เมื่อจบการศึกษาท่านได้เดินทางกลับประเทศไทยในปลายปี ๒๔๓๔ ขณะนั้นมีอายุได้ ๒๕ ปี

หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ ได้เริ่มทำงานที่**โรงพยาบาลศิริราช**ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๕ เนื่องจากก่อนที่ท่านจะเดินทางกลับประเทศไทย ท่านได้ทำสัญญากับหมอทีเฮวาร์ด เฮส์ (Dr. T. Heyward Hays) ซึ่งทางราชการไทยจ้างเป็นอาจารย์สอนวิชาแพทย์ในโรงพยาบาลศิริราชขณะนั้นว่า ท่านจะต้องกลับมารับหน้าที่ดูแลโรงพยาบาลศิริราชและโรงเรียนแพทย์ เมื่อท่านกลับมาปรากฏว่าโรงเรียนแพทย์ของหมอที เฮวาร์ด เฮส์ ไม่มีนักเรียนสืบต่อ ดังนั้นท่านจะต้องเปิดโรงเรียนแพทย์สมัยใหม่ให้ได้เร็วที่สุด หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ สามารถเปิดโรงเรียนแพทย์ได้ในเดือนเมษายนปีเดียวกันนั้น มีนักเรียนรุ่นแรก ๑๗ คน ท่านได้เขียนบันทึกเล่าถึงปัญหาในการก่อตั้งโรงเรียนแพทย์ว่า นอกจากจะต้องแข่งขันกับแพทย์แผนโบราณแล้ว ยังมีปัญหาเรื่องขาดแคลนอุปกรณ์และตำราทางการแพทย์ ขาดแคลนนางพยาบาลที่มีความชำนาญในการดูแลรักษาผู้ป่วย สถานที่และระบบสาธารณูปโภคไม่เหมาะสมและไม่เพียงพอ ที่สำคัญคือได้รับงบประมาณน้อย แม้แต่นักเรียนแพทย์ก็หายากต้องจ้างให้เรียน ดังบันทึกตอนหนึ่งความว่า

"...นักเรียนแพทย์สมัยนั้นเป็นคนที่มีครอบครัวแล้ว ต้องจ้างมาเรียน ให้เงินเดือนเดือนละ ๑๒ บาท ข้าพเจ้าเองก็ได้รับอย่างงามถึงเดือนละ ๓๒๐ บาท หากว่าเมื่อเด็ก ๆ เคยได้รับการอบรมมาเป็นอย่างดีในเรื่องความมัธยัสถ์ จึงทำให้ข้าพเจ้าทำงานอยู่ได้ในตำแหน่งอันหรูหรา เป็นทั้งแพทย์ผ่าตัด ทั้งคณบดีแห่งแพทยาลัย และผู้จัดการโรงพยาบาลและโรงเรียน ตำแหน่งมากอย่างน่าปลื้มใจแต่อย่างอื่นน้อยเต็มที"

หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ ได้ใช้ความเพียรพยายามทุ่มเททั้งกำลังกายและกำลังใจในการต่อสู้ฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อความก้าวหน้าของโรงพยาบาลศิริราชและโรงเรียนแพทย์แผนปัจจุบัน เช่น ได้เรียบเรียงตำราแพทย์เป็นภาษาไทยหลายเล่ม เสียสละทรัพย์

ส่วนตัวเป็นค่าจัดซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ มาใช้สอนในโรงเรียนแพทย์ ตลอดจนเป็นค่าจัดพิมพ์ตำราเรียน เป็นต้น ท่านนำเทคนิคใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในการแพทย์ และมีกลวิธีต่าง ๆ ในการจูงใจประชาชนให้เกิดความนิยมเชื่อถือการแพทย์แผนปัจจุบันยิ่งขึ้น หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ ถือว่าลูกศิษย์เป็นเสมือนบุตรชาย ท่านจึงพยายามถ่ายทอดความรู้ให้มากที่สุดเท่าที่จะให้ได้ ทั้งยังสอดส่องดูแลความประพฤติ ตลอดจนอบรมให้มีความขยันหมั่นเพียรตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี

นอกจากหน้าที่ราชการในโรงเรียนแพทย์และโรงพยาบาลศิริราชแล้ว หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ ได้เปิดคลินิกทำฟันขึ้นที่บ้านปากคลองตลาด เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๕ ต่อมาได้ย้ายคลินิกไปตั้งที่สี่กั๊กพระยาศรี ให้ชื่อว่า **"ออฟฟิตประดิษฐ์ทนต์"** เปิดสำนักงานอยู่จนถึงพุทธศักราช ๒๔๕๙ ก็ต้องเลิกกิจการเนื่องจากมีภารกิจด้านอื่นมากขึ้น ท่านบันทึกไว้ว่า ท่านเป็นผู้นำฟันเทียมสีดำเข้ามาเผยแพร่ในไทยเป็นรายแรก ท่านมีชื่อเสียงด้านทำฟันมากและได้เข้าไปบริการทำฟันในราชสำนักด้วย

หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ยังมีผลงานด้านอื่นอันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศไทยอีกหลายอย่าง คือ ได้ดำเนินการปรับปรุงและสั่ง**เครื่องพิมพ์ดีดภาษาไทย สมิทพรีเมียร์** รุ่นแรกมาใช้ในไทย เครื่องพิมพ์ดีดนี้เดิมนายเอดวินพี่ชายของท่านเป็นผู้คิดขึ้น และได้มอบเป็นพินัยกรรมให้ท่านดำเนินการต่อ ท่านจึงได้ปรับปรุงจนมีคุณภาพดี ท่านยังได้จัดทำพจนานุกรมขึ้น ๒ เล่ม คือ **ฉบับภาษาไทย-อังกฤษ และฉบับภาษาอังกฤษ-ไทย** กล่าวกันว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ด้านภาษาไทยเป็นอย่างดี สามารถบัญญัติศัพท์ใหม่ขึ้นใช้ในสมัยนั้นและพูดไทยได้อย่างชัดเจนทั้งสำเนียงชาวกรุงและสำเนียงชาวเมืองเพชรบุรี พุทธศักราช ๒๔๖๕ หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์แลนด์ ได้ซื้อที่ดินที่สะพานสว่างและสร้างโรงเรียนขึ้นโดยมีแหม่มโคลเป็นผู้ควบคุมดูแล ต่อมาได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของ American Presbyterian Mission โดยใช้ชื่อโรงเรียนว่า **"เยนเฮส์ เมมโมเรียล"** (Jane Hays Memorial) เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่มารดาของท่าน ซึ่งอุทิศตนเพื่อการศึกษาของสตรี โดยเฉพาะ

ที่จังหวัดเพชรบุรี พุทธศักราช ๒๔๖๗ ท่านได้บริจาคที่ดินจำนวน ๑๗ ไร่ครึ่ง ให้แก่โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย (สตรีวังหลัง) เพื่อเป็นที่ระลึกถึงภรรยาที่ถึงแก่กรรม

หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์-แลนด์ เป็นผู้มีความอุตสาหะ อดทน และมีความคิดก้าวหน้าจึงทำให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่ราชการและธุรกิจต่าง ๆ ในส่วนชีวิตครอบครัวนั้น ท่านสมรสครั้งแรกกับนางสาวแมรี ไอนา รูท (Miss Marie Ina Root) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ ต่อมาเมื่อภรรยาถึงแก่กรรม ท่านได้สมรสใหม่กับนางสาวเบอร์ธา เบลานท์ (Miss Bertha Blount) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ แต่ไม่มีบุตรธิดา

หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์-แลนด์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น **อำมาตย์เอก พระอาจวิทยาคม** เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๘ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งได้เป็น **ศาสตราจารย์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน คือ ตริตาภรณ์-มงกุฎไทย และเหรียญจักรพรรดิมาลา

ด้านบ้านพักอาศัยของท่านในกรุงเทพฯ นั้น ระยะแรกพักอยู่ที่บ้านปากคลองบางกอกใหญ่ของหมอบรัดเลย์ (Dr. Dan Beach Bradley) แล้วย้ายมาอยู่ที่ปากคลองตลาด เมื่อจบการศึกษาจากสหรัฐอเมริกากลับมารับราชการได้บ้านพักเป็นตึกใหญ่ริมน้ำ ที่วังหลัง ที่บ้านนี้ ท่านอยู่กับภรรยาคนแรกและบิดามารดาของท่าน ๒๕ ปีต่อมาโรงพยาบาลศิริราชต้องการขยายอาณาเขตจึงจำเป็นต้องรื้อตึกที่ท่านพัก ท่านจึงย้ายมาเช่าบ้านของพลโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบ ที่ถนนพระอาทิตย์ จากนั้นได้ติดต่อซื้อบ้านของหมอ ฮุง แคมเบล ไฮเจท นายแพทย์ชาวอังกฤษ สังกัดกรมสาธารณสุขที่เกษียณอายุราชการ กำลังจะเดินทางกลับประเทศอังกฤษ บ้านหลังนี้อยู่ที่ถนนสาธรใต้ และปรับปรุงซ่อมแซม ให้ชื่อบ้านว่า **"บ้านโฮลีรูด"** (Holy Rood) ท่านได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านนี้กับนางแมรี ภรรยาคนแรก จนถึงปี ๒๔๖๖ ภรรยาถึงแก่กรรม อีก ๒ ปีต่อมาจึงสมรสกับนางเบอร์ธา และอยู่ร่วมกันต่อมา เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ อุบัติขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๘๔ ท่านและภรรยาได้ถูก

กักตัวอยู่แต่ในบ้านด้วยเหตุผลของสงคราม จนกระทั่งปลายเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ท่านต้องเข้ารับการรักษาตัว ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ด้วยโรคไส้เลื่อนอุดตัน และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคมในปีเดียวกัน ในช่วงเวลานั้นเป็นภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒ ภรรยาจึงจัดพิธีฝังศพท่านอย่างเรียบง่าย ณ สุสานโปรเตสแตนท์บ้านใหม่ ติดกับโรงงานยาสูบ ภายหลังจึงจัดงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ส่วนบ้าน Holy Rood นั้น ต่อมานางเบอร์ธาได้มอบให้แก่สมาคม YMCA ปัจจุบันได้รื้อและสร้างอาคารใหม่แทน

หมอยอร์ช บรัดเลย์ แมคฟาร์-แลนด์ หรืออำมาตย์เอก พระอาจวิทยาคม แม้จะไม่ใช่คนไทยโดยสายเลือด แต่ท่านก็ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่เมืองไทยหลายประการ สมกับที่เกิดและตายในเมืองไทย ในด้านการแพทย์นั้น มีคำกล่าวยกย่องว่าท่านเป็นเสมือน ***"อิฐก้อนแรกของโรงเรียนแพทย์"*** *ที่เป็นพื้นฐานอันมั่นคงให้แก่ความเจริญก้าวหน้าในกาลต่อมา*

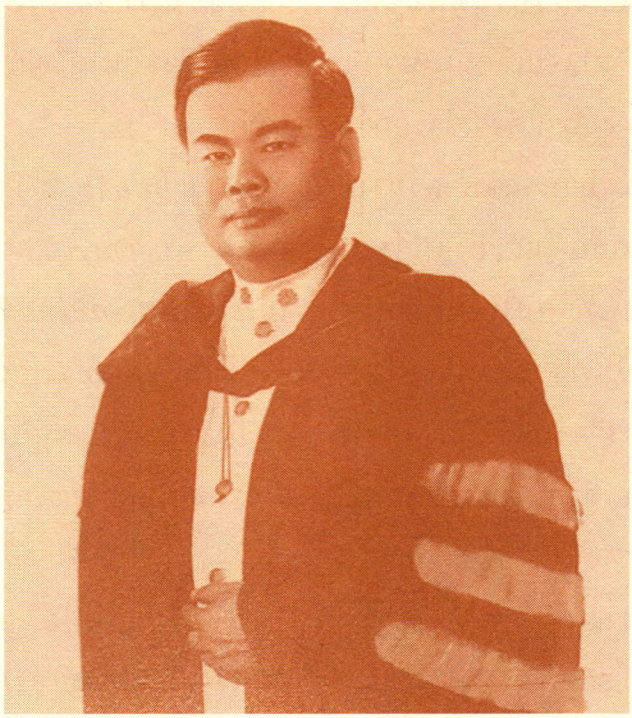

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ เป็นผู้ที่มีความคิดว่าศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญ และเป็นพื้นฐานของความเจริญทางด้านจิตใจ สังคม และอื่น ๆ ดังนั้น ชาวไทยสมควรที่จะรู้จักและเข้าใจศิลปวัฒนธรรมของตนเอง ท่านจึงเริ่มงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมด้วยทุนของตนเองในวงแคบก่อน จนกระทั่งชื่อเสียงของท่านเป็นที่รู้จักแพร่หลายในแวดวงศิลปวัฒนธรรม ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านดนตรีและนาฏศิลป์ไทย

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ เป็นบุตรของนายสังวาลย์ และ

นางอบเชย นาคสวัสดิ์ คหบดีที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีพี่น้องรวม ๙ คน จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนประชาบาลที่อำเภออัมพวา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๕ จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนเทเวศร์วิทยาลัย กรุงเทพฯ จากนั้นได้เข้าศึกษาระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้รับอนุปริญญา ด้านเกษตรศาสตร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๖ และเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนได้รับปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕ อีกหนึ่งปีถัดมาได้รับปริญญาเศรษฐศาสตรสหกรณบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต เกียรตินิยม จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในพุทธศักราช ๒๕๐๐ จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยคอร์เนล สหรัฐอเมริกา ได้รับปริญญาเอกทางด้านเศรษฐศาสตร์การเกษตร

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ เข้ารับราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๗ ในกองควบคุมสหกรณ์ กรมสหกรณ์ ต่อมาได้โอนมารับราชการที่**มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์** เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ และได้รักษาการในตำแหน่งรองเลขาธิการสภาวิจัยแห่งชาติฝ่ายสังคมศาสตร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๘ ในปีเดียวกันนี้ได้ไปเป็นผู้เชี่ยวชาญ FAO ในตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงเกษตรมาเลเซีย ท่านกลับมาประเทศไทยในพุทธศักราช ๒๕๑๑ ได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ และรักษาการในตำแหน่งรองเลขาธิการสภาวิจัยแห่งชาติด้วย พุทธศักราช ๒๕๑๒ ท่านได้ดำรงตำแหน่ง**รองเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมเยาวชนแห่งชาติ** ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้ลาออกจากราชการเมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๙ ขณะดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ อัตราขั้นพิเศษของคณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ รวมเวลาที่รับราชการทั้งสิ้น ๓๖ ปี ๓ เดือน นอกจากตำแหน่งหน้าที่ราชการดังกล่าวแล้ว ท่านยังมีหน้าที่พิเศษ ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ กรรมการทางวิชาการ ฯลฯ ในหน่วยงานในประเทศและระหว่างประเทศอีกด้วย

แม้ว่าศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ จะศึกษาและมีตำแหน่งหน้าที่ด้านเศรษฐกิจการเกษตรเป็นหลัก แต่ท่านสนใจ**ด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ**มิได้ยิ่งหย่อน

กว่ากัน ท่านเรียนดนตรีไทยจากบิดาตั้งแต่ยังเล็ก ต่อมาได้เรียนซอสามสายจากพระยาภูมีเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และได้เรียนปี่พาทย์และเครื่องสายเพิ่มเติมกับหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ทำให้รู้ทั้งด้านทฤษฎี หลักการปฏิบัติตลอดจนเคล็ดลับต่าง ๆ ของศิลปะการดนตรีไทย ในช่วงเวลาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๕-๒๔๙๗ ท่านได้สร้างชื่อเสียงเกี่ยวกับดนตรีไทยและบทละครวิทยุ มีวงดนตรีที่ออกอากาศทางสถานีวิทยุ ๔ คณะ คือ คณะบางขุนนนท์ คณะบางบัวทอง คณะศิษย์ศรทอง และคณะส่วนตัว เมื่อเดินทางไปศึกษาที่สหรัฐอเมริกา ท่านได้นำซอสามสายติดตัวไปด้วย และมีโอกาสได้เดี่ยวซอแสดงความสามารถหลายครั้ง จนกระทั่งซอชำรุดเพราะสภาพอากาศจึงต้องยุติการแสดง

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้เริ่มรณรงค์ให้คนไทยรู้คุณค่าของ**ดนตรีไทย**อย่างจริงจัง หลังจากท่านจบการศึกษากลับมาจากสหรัฐอเมริกา โดยจัดรายการบรรยายประกอบการสาธิตเรื่อง**ประวัติดนตรีไทย**ขึ้นที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปรากฏว่าประสบผลสำเร็จมีผู้สนใจมาก ต่อมาจึงได้จัดแสดงดนตรีทางโทรทัศน์ จัดรายการทางวิทยุกระจายเสียง เพื่อให้คนไทยได้รับรสอันไพเราะและรู้คุณค่าของดนตรีไทย เริ่มด้วยรายการ **“นาฏ-ดุริยางค์วิวัฒน์”** ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๗ (ขาวดำ) เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๒

แล้วเปลี่ยนมาเป็นรายการ **"ดร. อุทิศ แนะดนตรีไทย"** ที่สถานีโทรทัศน์ช่อง ๔ บางขุนพรหม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ ดำเนินรายการติดต่อกันมาจนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๒ จึงย้ายรายการมาออกอากาศที่สถานีโทรทัศน์ช่อง ๕ แทน และได้จัดรายการ **"นาฏดุริยางค์ไทย"** เพิ่มขึ้นด้วย ทางด้านสถานีวิทยุท่านได้จัดรายการดนตรีไทยออกอากาศทางสถานีวิทยาลัยครูอาชีวศึกษา ทุกวันจันทร์ พุธ และศุกร์ จัดรายการ **"สังคีตนิยม"** ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๘ ออกอากาศในคืนวันศุกร์ที่ ๒ และ ๔ ของเดือน ครั้งละ ๑ ชั่วโมง จัดรายการ **"เพลงไทยในระบบสเตริโอ ๔ ทิศทางรอบตัวของศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์"** ทางสถานีวิทยุ รด. ภาค เอฟ เอ็ม ๙๖ เมกกาเฮิรตซ์ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๘ เป็นต้นมา ออกอากาศตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันเสาร์ วันละ ๑ ชั่วโมง นอกจากนี้ยังมี**รายการกล่อมนิทรา**ของสถานีวิทยุ ม.ก.บางเขน ทุกคืนวันจันทร์ถึงวันศุกร์ และมีรายการแนะดนตรีไทยทางสถานีเดียวกันทุกวันอาทิตย์ด้วย

งานส่งเสริมเผยแพร่ดนตรีไทยของศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้รับความสนใจและเป็นที่นิยมชื่นชอบของประชาชนทั่วไป ท่านจึงได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ โล่รายการดีเด่นจากสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๕ โล่พร้อมประ-

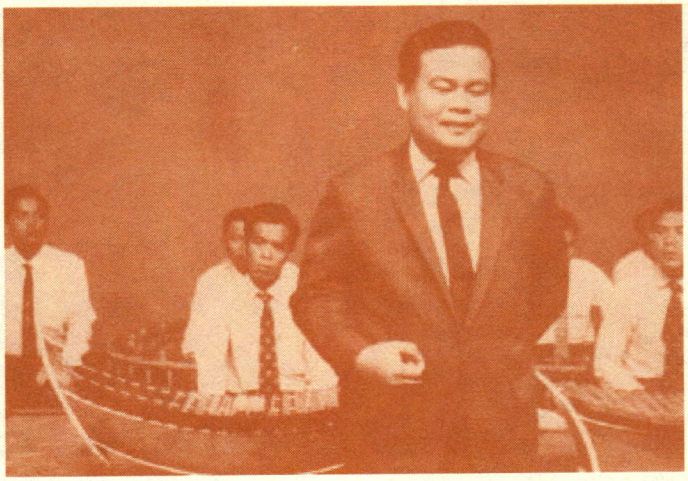

กาศนียบัตรในฐานะผู้เผยแพร่ดนตรีไทย อันเป็นการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของชาติจากสมาคมนักประชาสัมพันธ์แห่งประเทศไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๘ ตุ๊กตาทอง จากหนังสือพิมพ์บ้านเมือง ในฐานะผู้จัดรายการซึ่งรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยได้ดีที่สุด เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๓ และในปีเดียวกันนี้ ยังได้รับรางวัลเมขลา จาก สบท. ในฐานะส่งเสริมดนตรีไทยดีเด่นจากรายการ *"ดร.อุทิศแนะดนตรีไทย"*

ด้วยความคิดว่านักเรียน นักศึกษา และเยาวชน เป็นกำลังสำคัญของชาติในอนาคต ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ จึงหันมามุ่งชักจูงปลูกฝังความสนใจและความรู้แก่กลุ่มนักเรียนนักศึกษามากขึ้น โดยนำเพลงสนุก ๆ และ*ทำเพลงเนื้อเต็มร้องง่ายมาบรรเลง* จัดตั้งวงดนตรีไทยขึ้นในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทั้งได้พยายามให้สถาบันอื่นจัดตั้งวงดนตรีไทยขึ้น ท่านได้สร้างเครื่องดนตรีมโหรี ลงรักปิดทอง มีโต๊ะวางรองและมีเก้าอี้สำหรับผู้บรรเลงนั่ง*เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการนั่งบรรเลงบนพื้นมาเป็นนั่งเก้าอี้บรรเลง* ทำให้ผู้บรรเลงมีความสะดวกสบายขึ้น ไม่เบื่อหน่าย จากความพยายามของท่านทำให้มีการตั้งวงดนตรีไทยขึ้นแพร่หลายทั้งในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยหลายแห่ง มี*งานชุมนุมวงดนตรีของมหาวิทยาลัยและโรงเรียน*

โดยผลัดกันเป็นเจ้าภาพหมุนเวียนทุกปี จนกลายเป็นประเพณีสืบมา นอกจากนี้ หลายมหาวิทยาลัยได้จัด*ให้มีการเรียนการสอนวิชาดนตรีไทย*ขึ้นอีกสาขาหนึ่ง ด้วยการดำเนินงานเผยแพร่ดนตรีไทยของศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ เป็นไปด้วยทุนทรัพย์ส่วนตัว คือเงินเดือนและรายได้จากการเขียนตำราเศรษฐศาสตร์ ซึ่งนับเป็นการเสียสละเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของสังคม

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ มีความสามารถเล่นเครื่องดนตรีไทยได้ทุกชนิด ท่านสามารถบรรเลงเพลงเก่า ๆ ได้อย่างไพเราะ และสามารถแต่งเพลงขึ้นใหม่ได้ทั้งในแนวความคิดและแนวประยุกต์ ท่านมีศิลปะในการถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลทั่วไปและไม่หวงวิชา พรสวรรค์และความรอบรู้ในชั้นเชิงของดนตรีไทยของท่านทำให้ผู้ที่รู้จักคุ้นเคยตั้งสมญาให้ท่านว่าเป็น **"สารานุกรมแห่งดนตรีไทย"**

เมื่อลาออกจากราชการแล้ว ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้ตั้งร้านขายเครื่องดนตรีและเทปเพลงไทย ตลอดจนจัดตั้งสถาบันฝึกดนตรีและนาฏศิลป์ ชื่อว่า **ห้างหุ้นส่วนจำกัด พัฒนศิลป์การดนตรีและละคร** ตั้งอยู่ที่เลขที่ ๙๒๕ ถนนสามเสน แขวงบางกระบือ กรุงเทพ

มหานคร หลังจากท่านได้ถึงแก่กรรมแล้ว ธิดาคนเล็กของท่านเป็นผู้ดูแลกิจการต่อมา

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้*คิดสร้างเครื่องดนตรีขึ้นใหม่หลายชนิด* เช่น อังกะลุงราวสำหรับเล่นคนเดียว ระนาดอะลูมิเนียมในระบบครึ่งเสียง ๑๔ เสียง ดัดแปลงระนาดทุ้มเหล็กให้มีเสียงทุ้มกังวานด้วยการเปลี่ยนลูกระนาดเป็นอะลูมิเนียมแข็ง และใช้หลอดดูดเสียงแทนรางอย่างแต่ก่อน สร้างระฆัง ๙ เสียง ขึ้นใช้กับวงดนตรี สร้างฆ้องหุ่ยใหม่ให้เคลื่อนย้ายได้ง่ายและมีเสียงกังวาน คิดดัดแปลงทำขิมอะลูมิเนียมให้มีเสียงกังวานมากขึ้น และเพิ่มเท้าอย่างสวยงามสำหรับนั่งเก้าอี้บรรเลง

ด้านการแต่งเพลงไทย ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้แต่งเพลงไว้ทั้งเพลงเถา เพลงตับ เพลงเกร็ด เพลงเนื้อเต็ม และเพลงปลุกใจต่าง ๆ นอกจากนี้ยัง*คิดเพลงไทยแบบประสานเสียงขึ้นใหม่* โดยใช้นักดนตรีบรรเลง ๕๐ คน เพลงที่ท่านแต่งแต่ละประเภทมีจำนวนดังนี้คือ ประเภทเพลงตับ ๙ เพลง ประเภทเพลงเถา เพลง ๓ ชั้น ชุดหางเครื่อง ๘๓ เพลง ประเภทเพลงประโคม ๑๓ เพลง ประเภทเพลงศาสนาและคติธรรม ๑๑ เพลง ประเภทเพลงอวยพรงานมงคล ประมาณ ๑๕ เพลง ประเภทเพลงปลุกใจ ประมาณ ๒๐ เพลง ประเภทเพลงเนื้อเต็ม ประมาณ ๑๐๐ เพลง ทุกเพลงที่ท่านแต่งขึ้น ได้เขียนเป็นตัวโน้ตสำหรับบรรเลงทั้งทางร้องทางรับไว้ทั้งสิ้น นอกจากนี้ ท่านยังได้*คิดทางเดี่ยวของเครื่องมือต่าง ๆ* ไว้อีกจำนวนมาก เช่น เดี่ยวขิมเพลงม้าย่อง เดี่ยวซอด้วง เชิดนอกกราวใน เดี่ยวซอสามสาย นารายณ์แปลงรูป เดี่ยวระนาด ๓ ราง เพลงอาหนู เป็นต้น

ตำราด้านดนตรีไทย ที่ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ แต่งขึ้นได้แก่ ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย ภาค ๑ (ภาคทฤษฎี) และภาค ๒ (ภาคปฏิบัติ) ประมวลบทเพลงไทย (สำหรับบทปี่พาทย์) เพลงตับ และเพลงเนื้อเต็มต่าง ๆ วารสารไหว้ครู สโมสรดุริยางค์ไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (ประจำทุกปี) วารสารดนตรีไทยอุดมศึกษา ๒๕๒๓ หนังสือคู่มือฝึกอังกะลุง หนังสือคู่มือฝึกขลุ่ย เล่ม ๑, ๒ โน้ตเพลงไทย นอกจากนี้มีบทความเผยแพร่ความรู้ด้านดนตรีไทยเอกลักษณ์ไทยและอื่น ๆ เผยแพร่ในหนังสือต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก

ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ สมรสกับนางวิไล นาคสวัสดิ์ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ โดยมีหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นเจ้าภาพ มีบุตร ๑ คน และธิดา ๔ คน ท่านได้อบรมฝึกสอนดนตรีไทยให้แก่บุตรและธิดาทุกคน ผู้ที่สืบทอดเจริญรอยตามบิดาเป็นอย่างดี คือ นายรณรงค์ นาคสวัสดิ์ ผู้เป็นบุตรชาย ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้รับการผ่าตัดไทรอยด์เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๒ ต่อมาเริ่มมีอาการอ่อนเพลียเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ แพทย์วินิจฉัยว่า เป็นมะเร็งในไต รักษาตัวอยู่ ๔ เดือน จึงถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้รับพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ สิริอายุ ๕๙ ปี ๔ เดือน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้มีพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานเพลิงศพ และได้พระราชทานคำไว้อาลัยเพื่อตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ในงาน มีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

"ข้าพเจ้าเคยได้ฟังศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ พูดเรื่องดนตรีไทยในโทรทัศน์บ่อยครั้ง และบางครั้งยังเคยได้ร่วมในงานไหว้ครูดนตรีไทยที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ท่านเป็นประธานในงาน ได้เห็นว่า ศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ เป็นผู้ชอบดนตรีไทย มีความสุขกับดนตรีจริง ๆ ทำให้ผู้อื่นอดมิได้ที่จะสุขและสนุกตามไปด้วย

มรณกรรมของศาสตราจารย์ ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ เป็นการสูญเสียผู้มีใจรักทางดนตรี ผู้ที่แนะนำให้ผู้อื่นสนใจตามและได้รับความสุขอย่างเดียวกัน และผู้จัดทำเครื่องดนตรีซึ่งมีคุณภาพ ..."

๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๒

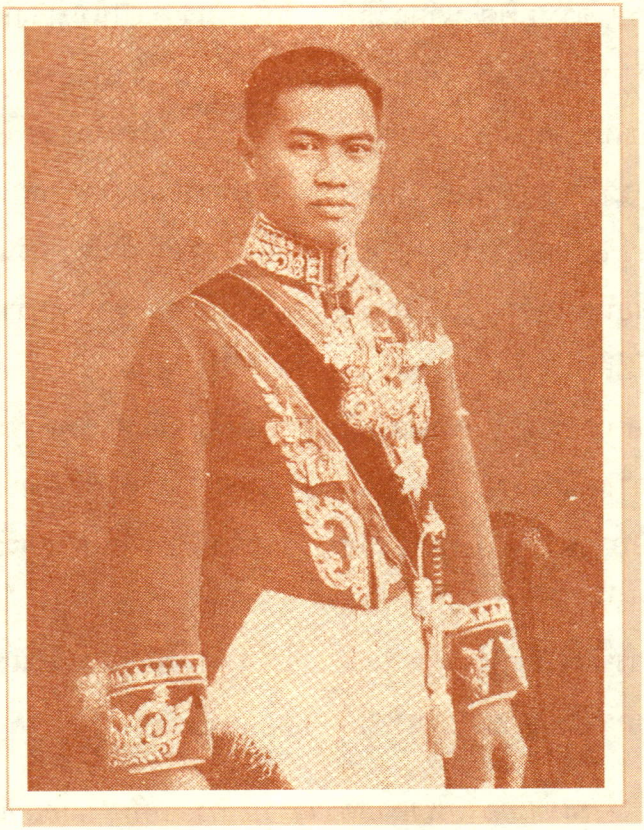

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี (โถ สุจริตกุล)

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี เป็นแบบอย่างของข้าราชการที่มีความวิริยะอุตสาหะในหน้าที่ราชการ ทำให้มีความเจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ จนในที่สุดได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมชาวที่ ท่านเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง จึงทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์ตลอดรัชกาล

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี มีนามว่า โถ เป็นบุตรชายคนโตของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) และท่านแพ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๕ ที่บ้านด่าน ปากคลองด่าน

จังหวัดธนบุรี

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี อยู่ในอุปการะของพระยาราชภักดี (โค สุจริตกุล) และคุณหญิง ซึ่งเป็นปู่และย่าตั้งแต่ยังเล็ก เนื่องจากท่านทั้งสองมีบุตรน้อยและรักหลานคนนี้มาก จึงรับมาเลี้ยงดูและอบรมเองอย่างใกล้ชิด ขณะเดียวกันท่านแพ มารดาของมหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี ก็ได้เข้าไปรับราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นพระนมของสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) พระราชโอรสในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และเมื่อคุณหญิงราชภักดีผู้เป็นย่าเข้าไปเฝ้าเจ้านายในพระบรมมหาราชวัง ก็ได้นำมหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดีเข้าไปด้วยเสมอ ท่านจึงมีความผูกพันกับราชสำนักตั้งแต่ยังเยาว์

เมื่อเจริญวัยสมควรแก่การศึกษาหาความรู้ มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดปากน้ำเป็นอันดับแรกเนื่องจากอยู่ใกล้บ้าน จากนั้นได้ย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนวัดนวลนรดิศ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๔๘ พระยาราชภักดี (โค สุจริตกุล) ผู้เป็นปู่ ได้นำไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๔๘ ณ พระราชวังสราญรมย์ และเนื่องจากยังอยู่ในวัยที่ต้องศึกษาเล่าเรียน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดีเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนปฐมมหาธาตุ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ระหว่างที่กำลังเรียนอยู่ในชั้น ๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระราชวังสราญรมย์ มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดีจึงย้ายจากโรงเรียนปฐมมหาธาตุมาเรียนในโรงเรียนที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น ต่อมาจึงเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กหลวง ตำแหน่งมหาดเล็กห้องพระบรรทมเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๓ มีบรรดาศักดิ์เป็นนายรองฉัน กล่าวกันว่ามหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดีปฏิบัติราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณได้อย่างถูกต้องเหมาะสมทุกประการ แม้แต่การจัดเครื่องทรงที่จะต้องประณีตพิถีพิถันอยู่เสมอ ดังนั้นจึงเป็นที่พอพระราชหฤทัยและได้

เลื่อนตำแหน่งขึ้นตามลำดับจนได้มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าหมื่นสรรพเพธภักดี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖ และได้เป็นจางวางมหาดเล็ก

ในวันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งรองอธิบดีกรมชาวที่ และในปีนี้เองที่ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาสุจริตธำรง** ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๖๒ จึงได้ดำรงตำแหน่งอธิบดี ภารกิจหน้าที่ของกรมชาวที่ขณะนั้นคือการดูแลรักษาพระราชฐานทั้งปวงรวมทั้งสวนในพระราชวังต่างๆ ด้วยพระราชฐานนั้นรวมทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ในกรุงเทพมหานคร เช่นพระบรมมหาราชวัง พระราชวังสราญรมย์และพระราชวังดุสิต เป็นต้น ในต่างจังหวัดเช่น พระราชวังบางปะอิน พระราชวังสนามจันทร์ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ค่ายหลวงบ้านโป่ง และพระราชวังบ้านปืน เป็นต้น มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี สามารถดูแลตกแต่งพระที่นั่งและสวนในพระราชฐานทั้งหลายให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยงดงามอยู่เสมอ

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๖๕ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาอุดมราชภักดี** และได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็น จางวางเอก ในพุทธศักราช ๒๔๖๖

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี มีคุณลักษณะพิเศษซึ่งเป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ผู้ที่ได้รู้จักโดยทั่วไป คือเป็นผู้มีความสามารถทั้งด้านการงานและการเล่น ด้านการงานนั้นท่านสามารถปฏิบัติภารกิจในตำแหน่งหน้าที่ได้สำเร็จลุล่วงเป็นผลดีทุกเรื่อง ส่วนงานพิเศษที่มิได้เคยมีพื้นฐานมาก่อน ท่านก็อุตสาหะฝึกฝนจนก้าวหน้า อาทิกิจกรรมของเสือป่าซึ่งมีลักษณะแบบทหาร ท่านก็ได้สมัครเข้าร่วมและพยายามฝึกฝนศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมทั้งจากตำราและจากมิตรสหาย จนกระทั่งสามารถปฏิบัติหน้าที่ผู้บัญชาการกองพลเสือป่าได้เป็นอย่างดี ได้รับพระราชทานยศทหารเป็นนายพันตรีพิเศษ สังกัดกรมทหารรักษาวัง และต่อมาภายหลังได้เป็นนายทหารพิเศษ สังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์อีกด้วย

ด้านการเล่น มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี สามารถเล่นกีฬาได้แทบทุกประเภท แม้จะไม่เป็นเลิศก็ตาม ด้านนาฏศิลป์ท่านก็เล่นได้ทั้งละครพูดและละคร

รำ ในส่วนละครพูด มีความสามารถพิเศษในการเล่นตลก แต่บทเคร่งขรึมภาคภูมิก็เล่นได้ ในส่วนของละครรำก็สามารถแสดงโขนเป็นตัวยักษ์ได้ไม่แพ้โขนอาชีพ แม้ว่าจะไม่ค่อยมีเวลาฝึกหัดรำเหมือนผู้อื่น

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี เป็นผู้มีอุปนิสัยร่าเริง มีอารมณ์ขันและสุภาพ ดังนั้นจึงคบกับคนได้ทุกชั้นทุกวัย เป็นที่ถูกอัธยาศัยชอบพอของมิตรสหายและเป็นที่เคารพรักของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี ได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมชาวที่มาตลอดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้ออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๙ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี กลับเข้าปฏิบัติราชการอีกครั้งหนึ่งในตำแหน่งกรรมการราชสำนัก และ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ท่านได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งจางวางมหาดเล็กอีกตำแหน่งหนึ่ง

ด้านชีวิตครอบครัวนั้น ขณะที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมชาวที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว.ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวังเป็นเฒ่าแก่ไปสู่ขอนางสาวเชิด ไกรฤกษ์ ธิดาของพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) และคุณหญิงช้อย มาเป็นคู่สมรส และจัดพิธีสมรสพระราชทาน ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๖๕ มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี และคุณหญิงเชิด มีบุตรและธิดาด้วยกัน ๘ คน

มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เหรียญตราและสิ่งของเป็นบำเหน็จความชอบในราชการ ดังนี้

- ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานเหรียญพอพระราชหฤทัย (๒๔๕๐) เหรียญรัชมงคล (เงิน) เหรียญรัชมังคลาภิเษก (เงิน) (๒๔๕๑) เข็มข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๖ เข็มอักษรพระปรมาภิไธย ว.ป.ร. ชั้นที่ ๑ (ประดับเพชร) (๒๔๕๓) เหรียญราชรุจิ (ทอง) รัชกาลที่ ๖ ตราตรัตนวราภรณ์ตราวชิรมาลา เหรียญบรมราชาภิเษกเงิน รัชกาลที่ ๖ (๒๔๕๔) ซองบุหรี่ทองคำชั้น ที่ ๑ มีอักษรพระปรมาภิไธยวชิราวุธ (ประดับเพชร) ดุมเชิ้ตอักษรพระปรมาภิไธย ว.ป.ร. (ประดับเพชร) เข็มพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (นิลประดับเพชร) (๒๔๕๖) ทุติยจุลจอมเกล้าพร้อมด้วยพานทองเครื่องยศ (๒๔๕๘) ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ (๒๔๕๙) ตราวัลลภาภรณ์ (๒๔๖๒) ประถมาภรณ์ช้างเผือก (๒๔๖๓) เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๑ (ว.ป.ร. และกรอบประดับเพชร) มหาวชิรมงกุฎ (๒๔๖๔) เข็มมหาดเล็กราชการในพระองค์ ชั้นที่ ๑ ประดับเพชร เสมาอักษรพระปรมาภิไธย ร.ร. ๖ ชั้นที่ ๑ เข็มราชวัลลภ (๒๔๖๖)

- ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานเหรียญบรมราชาภิเษก (ทอง) รัชกาลที่ ๗ (๒๔๖๘) เหรียญศารทูลมาลา (เงิน) (๒๔๖๙) เหรียญเฉลิมพระนคร ครบ ๑๕๐ ปี (ทอง)

- ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ได้รับพระราชทาน เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๓ อ.ป.ร. (ลงยากรอบสร่งเงิน) (๒๔๙๓) เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๒ อ.ป.ร. (ลงยากรอบประดับเพชร) เหรียญบรมราชาภิเษก (ทอง) รัชกาลปัจจุบัน และเหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๒ ภ.ป.ร. (ลงยาประดับเพชร) (๒๔๙๔)

ในพุทธศักราช ๒๕๐๑ มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี เริ่มมีสุขภาพไม่แข็งแรง ด้วยโรคหลอดลมอักเสบเรื้อรัง ทำให้ต้องลดการไปปฏิบัติราชการและการเฝ้าในงานพระราชพิธีลงบ้าง เนื่องจากแพทย์ห้ามการออกกำลังต่างๆ จนกระทั่งปลายเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๒ ท่านมีอาการไม่รู้สึกตัว แพทย์ตรวจพบว่าหัวใจเริ่มทำงานไม่ปกติ จากนั้นได้อยู่ในความดูแลของแพทย์โดยตลอดเป็นเวลา ๑ เดือน และได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๒ สิริอายุได้ ๖๖ ปี ๗ เดือน ๑๖ วัน ได้รับพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๒

๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๓

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

๑.	นายขวัญแก้ว	วัชโรทัย	ประธานอนุกรรมการ
๒.	นางสาวทรงสรรค์	นิลกำแหง	รองประธานอนุกรรมการ
๓.	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ หรือผู้แทน (นายสุรินทร์ เงินรูปงาม)		อนุกรรมการ
๔.	ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน (นางอรุณี แดงพันธ์)		อนุกรรมการ
๕.	นางจารุดี	ผโลประการ	อนุกรรมการ
๖.	นางสาวฉวีงาม	มาเจริญ	อนุกรรมการ
๗.	นางเบญจมาส	แพทอง	อนุกรรมการ
๘.	นางสาวปริญญา	ฤทธิ์เจริญ	อนุกรรมการ
๙.	นายประยงค์	อนันทวงศ์	อนุกรรมการ
๑๐.	นายพินิจ	สุขะสันติ์	อนุกรรมการ
๑๑.	นางสาวเพลินพิศ	กำราญ	อนุกรรมการ
๑๒.	นางสายไหม	จบกลศึก	อนุกรรมการ
๑๓.	หม่อมหลวงสุภรัตน์	เทวกุล	อนุกรรมการ
๑๔.	นางสุมาลี	เกตุแก้ว	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๕.	นางสมจิตต์	เทียนสว่าง	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖.	นางสาวจิราภา	เบญจาทิกูล	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗.	นางสาวคชาภรณ์	พรมตู้	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ